

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Betänkande av 1965 års musei- och utställningssakkunniga

Stockholm 1972

Kulturminnesvård

Statens offentliga utredningar
1972:45
Utbildningsdepartementet

Kulturminnesvård

Betänkande avgivet av 1965 års musei- och
utställningssakkunniga
Stockholm 1972

Stockholms offentliga bibliotek
1971
Bibliotekets förvaltningsenheten

Kulturminnesvård

Beskrivning av byggnadsminnesvård
Stockholm 1971

Till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet

Genom beslut den 26 mars 1965 bemyndigade Kungl. Maj:t dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla högst åtta sakkunniga med uppdrag att utreda frågan om museiväsendet och verksamheten med riksutställningar.

Med stöd av bemyndigandet tillkallades den 22 april 1965 såsom utredningsmän generaldirektören Lennart Holm, ordförande, museichefen Bengt Hubendick, organisationsdirektören Elof Jerdenius, dåvarande stadsantikvarien Bo Lagercrantz, överintendenten Åke Meyerson, tillika huvudsekreterare, dåvarande överintendenten Carl Nordenfalk, konstnären Kurt Ullberger och direktören för statens försöksverksamhet med riksutställningar, Gunnar Westin.

Genom Kungl. Maj:ts beslut den 17 mars 1967 utvidgades de sakkunnigas uppdrag till att även omfatta kulturminnesvården varvid departementschefen bemyndigades öka antalet sakkunniga till högst tio. Med stöd härav tillkallades samma dag förste antikvarien Margareta Biörnstad och landsantikvarien Sven E. Noreen som sakkunniga.

Sedan Nordenfalk anhållit om befrielse från sitt uppdrag utsågs den 17 januari 1969 museidirektören Karl Gunnar Hultén till sakkunnig i utredningen.

Såsom experter åt utredningen förordnades den 10 april 1967 lagmannen Gunnar Ekblad och den 2 november 1967 intendenten Göran Bergengren samt avdelningsdirektören Björn Linn.

Genom beslut den 22 april 1965, den 18 oktober 1965, den 30 september 1966 och den 20 januari 1969 förordnades byrådirektören Jan Hjorth, intendenten Eric Hedqvist, antikvarien Eyvind Unnerbäck samt förste intendenten Bengt M. Holmquist att vara sekreterare åt de sakkunniga.

De sakkunniga har antagit namnet 1965 års musei- och utställningssakkunniga (MUS 65).

Utredningsuppdraget omfattar de tre huvudområdena museiväsendet, riksutställningsverksamheten och kulturminnesvården. I föreliggande betänkande behandlas kulturminnesvården. De förslag som här framläggas berör även museiväsendet djupgående. Vissa frågor måste därför bedömas med samtidigt beaktande av de förslag som kommer att framläggas i betänkandet om museerna.

I det följande redogöres huvudsakligen för utredningens arbete med kulturminnesvården. Motsvarande redogörelser kommer att lämnas i betänkandena rörande museiväsendet och riksutställningsverksamheten.

Genom olika Kungl. Maj:ts beslut har följande framställningar och förslag överlämnats till de sakkunniga för att beaktas vid fullgörandet av utredningsuppdraget.

Svenska kyrkans diakonistyrelsens skrivelse, januari 1957, ang. underhåll av kyrkor med kulturhistoriskt värde. Då hithörande problem behandlas i ett större sammanhang inom 1968 års beredning om stat och kyrka, har de sakkunniga inte funnit anledning ta

upp frågan.

Tredje lagutskottets utlåtande 1964 nr 38 angående kostnaderna för bevarande av fast fornlämning. De sakkunniga har behandlat hithörande frågor i betänkandet.

Mälsåkersutredningens yttrande och förslag (stencil juni 1958), vilken aktualiserar frågan om principerna för utnyttjandet av de kulturhistoriska monumenten. Hithörande problem har berörts i betänkandets nulägesbeskrivning (kap. 6), men har däremot inte ansetts böra föranleda något förslag av de sakkunniga. Frågan är emellertid av stor principiell betydelse och de sakkunniga har därför för avsikt att återkomma härtill i särskilt utlåtande.

Tredje lagutskottets utlåtande 1967 nr 49 ang. ett kulturhistoriskt servitut. Hithörande frågor har behandlats i betänkandet.

Utredning ang. sambandet mellan Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien samt Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska museum (utbildningsdepartementet 1969:2, stencil). Av denna utredning framlagda förslag har beaktats i betänkandet.

Utredningen har kontinuerligt fungerat som remissorgan åt utbildningsdepartementet i ärenden främst rörande museiväsende, utställningsverksamhet och kulturminnesvård. Sammanlagda antalet avgivna remissvar uppgick den 1 maj 1972 till 134 varav 18 avsett kulturminnesvården. Härutöver har utredningen haft att varje år yttra sig över anslagsframställningar från Folkrorelsernas konstfrämjande, Föreningen Fotografiska museets vänner, Nordiska Konstförbundets svenska sektion och Stiftelsen Sveriges arkiteturmuseum. Till olika verk och institutioner har avgivits sammanlagt 25 utlåtanden, av vilka 4 har haft direkt beröring med kulturminnesvården. En förteckning över hittills besvarade remisser och avgivna utlåtanden i kulturminnesvårdsfrågor återfinns i bilaga sid. 170. Utredningen har även haft en omfattande korrespondens, vilket framgår av att diaret, inkluderande ovan redovisade remissvar och utlåtanden, upptog 903 inkommande och 472 utgående skrivelser intill den 1 maj 1972.

Utredningen har hittills hållit 87 sammanträden. En för kulturminnesvårdsfrågorna inrättad arbetsgrupp har sammanträtt vid 54 tillfällen. I samband med studiebesök har utredningen haft överläggningar med kommunala organ och med berörda institutioner på ett flertal platser i landet. Synpunkter har inhämtats från riksantikvarieämbetet, landsantikvarieorganisationen samt från Svenska landstingsförbundet, Svenska kommunförbundet och andra berörda parter. I vissa frågor har samråd ägt rum med statens kulturråd.

Av betänkandet har utredningens expert Björn Linn i samarbete med ledamoten Margareta Biörnstad utarbetat kapitel 6, ledamoten Sven E. Noreen kapitel 11 och experten Gunnar Ekblad huvuddelen av kapitel 12. Byrådirektören vid statskontoret, Göran Andrén, har svarat för kostnadsberäkningar och för utformningen av avsnitten 9.3.5, delar av 9.4 samt 9.5.

Sedan utredningsarbetet avseende kulturminnesvården nu slutförts får de sakkunniga härmed vördsamt överlämna betänkandet "Kulturminnesvård". Experterna har biträtt de sakkunnigas förslag.

Stockholm 22 juni 1972

Lennart Holm

Margareta Biörnstad

Åke Meyerson

Bengt Hubendick

Sven E. Noreen

Karl Gunnar Hultén

Kurt Ullberger

Elof Jerdenius

Gunnar Westin

Bo Lagercrantz

/Eyvind Unnerbäck

Innehåll

Skrivelse till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet	3	3.2.3 Vitterhetsakademiens nuvarande uppgifter inom kulturminnesvården	33
Kapitel 1. <i>Utredningsuppdraget</i>	9	3.3 Landsantikvarieorganisationen efter år 1955	34
Kapitel 2. <i>Sammanfattning</i>	11	3.3.1 Nya landsantikvarietjänster. Utbyggnaden av amanuenskåren. Huvudmannafrågan	34
Kapitel 3. <i>Historik</i>	24	3.3.2 Utvecklingen inom läsmuseerna	35
3.1 Kulturminnesvård – museiväsende, historisk tillbakablick	24	3.4 Utredning rörande sambandet mellan Vitterhetsakademien och riksantikvarieämbetet med statens historiska museum	35
3.1.1 Riksantikvarieämbetet och det blivande statens historiska museum förenas under Vitterhetsakademien	24	3.5 Utredning rörande arkivfrågor hos Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien, riksantikvarieämbetet och statens historiska museum	37
3.1.2 Kulturminnesvården och museiväsendet under 1800-talet	24	Kapitel 4. <i>Gällande lagstiftning som helt eller delvis berör kulturminnesvården</i>	39
3.1.3 Det offentliga byggnadsväsendet	26	4.1 Byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385) och Kungl. Maj:ts byggnadsstadga den 30 december 1959 (nr 612)	39
3.1.4 1913 års fornminnesvårdskommitté	26	4.2 Naturvårdslagen den 11 december 1964 (nr 822)	39
3.1.5 Utvecklingen centralt och regionalt under 1920- och 1930-talen	27	4.3 Lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation	40
3.1.6 1930 års kulturminnesvårdskommitté	28	4.4 Begravningslagstiftningen	40
3.1.7 Landsantikvarieutredningen	29	4.5 Lagen den 12 juni 1942 (nr 350) om fornminnen	40
3.1.8 Antikvarieutredningen	30		
3.2 Riksantikvarieämbetet och statens historiska museum efter 1938 års omorganisation	30		
3.2.1 Riksantikvarieämbetet	31		
3.2.2 Historiska museet	33		

4.6	Kungl. Maj:ts kungörelse den 26 november 1920 (nr 744) med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet	41	6.2	Det europeiska fältet	57
4.7	Lagen den 9 december 1960 (nr 690) om byggnadsminnen	41	6.3	Den svenska kulturminnesvårds- lagstiftningen	59
4.8	Lagen den 17 december 1970 (nr 939) om förvaltning av kyrklig jord och Kungl. Maj:ts kungörelse den 29 oktober 1971 (SFS 1971:860) om förvaltning av kyrklig jord	42	6.4	Inventeringarna	61
4.9	Kungl. Maj:ts kungörelse den 11 december 1942 (nr 929) angående värden av vissa kyrkliga inventarier	42	6.4.1	Aktuell europeisk syn på inventeringsproblemet	61
4.10	Kungl. Maj:ts kungörelse den 6 maj 1927 (nr 129) ang. förbud mot utförelse från riket av vissa äldre kulturföremål	42	6.4.2	Inventeringssituationen i Sverige	62
4.11	Lagen den 6 december 1963 (nr 583) om avveckling av fideikommiss	43	6.5	Undersökningarna och dokumentationen	65
	Kapitel 5. <i>Kulturminnesvårdens nuvarande organisation och arbetsuppgifter</i>	44	6.5.1	Olika typer av undersökningar och deras betydelse	65
5.1	Riksantikvarieämbetet och statens historiska museum. Ämbetsverkets organisation	44	6.5.2	Undersökningar i samband med nyexploatering och nyplanering	65
5.2	Riksantikvarieämbetet. Allmän beskrivning av ämbetets arbetsuppgifter	46	6.5.3	Undersökningar i samband med vård	66
5.3	Riksantikvarieämbetets avdelningar och deras arbetsuppgifter	47	6.6	Värden som tekniskt och antikvariskt problem	67
5.4	Riksantikvarieämbetets samarbete med andra centralorgan	50	6.6.1	Vårdobjekten och deras behov	67
5.5	Landsantikvarieorganisationen	51	6.6.2	Planering och utförande beträffande markvårdsobjekt	68
5.6	Ombudsorganisationen	53	6.6.3	Planering och utförande beträffande byggnadsvårdsobjekt	69
5.7	Kommunala initiativ på kulturminnesvårdens område	53	6.6.4	Myndigheternas förhållande till vårdarbetet	70
5.8	Kommuner engagerade i den kulturminnesvårdande verksamheten	54	6.7	Värden som ekonomiskt och administrativt problem	72
	Kapitel 6. <i>Aktuella problem inom kulturminnesvården</i>	55		Kapitel 7. <i>Utredningens överväganden. Riktlinjer för reformer</i>	75
6.1	Kulturminnena i relation till förändringarna i samhällsmiljön	55	7.1	Kulturminnesvården och den allmänna miljövården	75
			7.2	Statligt och kommunalt ansvar för kulturminnesvården	77
			7.3	Decentralisering av de statliga beslutsfunktionerna	78
			7.4	Organisationsmodeller med bevarat samband kulturminnesvård - museiväsende	78
			7.5	Överväganden avseende en på länsblock uppbyggd regional kulturminnesvårdsorganisation	80
			7.6	Förslag. Länsstyrelsen som regional myndighet för kulturminnesvården	81

7.6.1 Omorganisationen av den statliga länsförvaltningen	81	minnesvården	92
7.6.2 Kulturminnesvården och den fysiska planeringen	82	8.3.2 Landstingens kulturminnesvårdande verksamhet	94
7.7 Riksantikvarieämbetets nya verksamhetsinriktning	83	8.4 Personalorganisation. Övergångsbestämmelser. Landsantikvarieorganisationernas lönefonder	95
		8.5 Kostnadsberäkningar	99
Kapitel 8. <i>Kulturminnesvårdens regionalorganisation. Förslag</i>	84	Kapitel 9. <i>Riksantikvarieämbetet. Förslag</i>	100
8.1 Länsstyrelsen som regional myndighet för kulturminnesvården	84	9.1 Riksantikvarieämbetets relationer till Vitterhetsakademien och statens historiska museum	100
8.1.1 Länsstyrelsens organisatoriska uppbyggnad	84	9.2 Arbetsuppgifter och organisation, allmänt	102
8.1.2 Fördelningen av arbetsuppgifter och beslutsfunktioner inom länsstyrelsen	85	9.3 Organisation	105
8.1.3 Länsstyrelsen och de centrala sektorsmyndigheterna	85	9.3.1 Ledning: styrelse och verkschef	105
8.2 Kulturminnesenhetens arbetsuppgifter	86	9.3.2 Allmänna byrån: granskningssektionen med runverket, utvecklingssektionen, informationssektionen	106
8.2.1 Deltagande i länsstyrelsens planeringsarbete. Översiktlig planering, plangranskning, inventeringar	86	9.3.3 Dokumentationsbyrån; inventeringssektionen med Sveriges Kyrkor, undersökningssektionen med uppdragsverksamheten, arkiv och reproduktionscentral	110
8.2.2 Handläggning av beslutsärenden	87	9.3.4 Fastighetsbyrån: sektionen för fastighetsförvaltning, vårdsektionen	116
a) beslut som berör hela huvudenhetens ansvarsområde	87	9.3.5 Administrativa byrån: allmänna sektionen, personalsektionen, ekonomisektionen	124
b) beslut som främst berör kulturminnesvårdens ansvarsområde	87	9.4 Personalorganisation	126
8.2.3 Kontrolluppgifter i samband med arkeologiska undersökningar, restaureringar och vårdarbeten	88	9.5 Kostnadsberäkningar	130
8.2.4 Rådgivning och service åt kommuner och enskilda	89	Kapitel 10. <i>Vitterhetsakademien</i>	132
8.2.5 Information	89	Kapitel 11. <i>Hembygdsrörelsen</i>	135
8.2.6 Kulturminnesenhetens samarbete med riksantikvarieämbetet och museerna	89	Kapitel 12. <i>Förslag till ändringar i lagstiftningen om kulturminnesvården</i>	138
8.2.7 Museernas arkiv- och biblioteksservice	91	12.1 Allmänna synpunkter	138
8.3 Den kommunala och landstingskommunala kulturminnesvården	92	12.2 Specialmotiveringar till lagförslagen	147
8.3.1 Den kommunala kultur-			

12.3	Författningsförslag	155
	Förslag till lag om ändring i lagen om fornminnen (1942:350) . . .	155
	Förslag till kungörelse om änd- ring i kungörelsen (1942:926) med vissa bestämmelser angäen- de tillämpningen av lagen (1942: 350) om fornminnen	158
	Förslag till lag om ändring i lagen om byggnadsminnen (1960:690)	160
	Förslag till kungörelse om änd- ring i kungörelsen (1960:691) med närmare bestämmelser rörande tillämpningen av lagen om byggnadsminnen (1960:690)	164
	Förslag till kungörelse om offentliga byggnadsminnen . . .	166
	Förslag till kungörelse om änd- ring i kungörelsen (1963:540) om begravningsplatser och gravar m. m. (begravningskungörelsen)	168
	Förslag till kungörelse om vården av vissa kyrkliga inventarier . . .	169
	 Bilaga: Förteckning över avgivna re- missvar och utlåtanden i kul- turminnesvårdsärenden	170

Direktiv för 1965 års musei- och utställnings-sakkunniga har meddelats i anförande till statsrådsprotokollet dels den 26 mars 1965, dels den 17 mars 1967. De ursprungliga direktiven redovisas i de sakkunnigas betänkande rörande museiväsendet.

Den 17 mars 1967 anförde dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Edenman, följande:

1965 års musei- och utställningssakkunniga har enligt sina direktiv (1966 års riksdagsberättelse s. 281) bl. a. att parallellt med sitt utredningsarbete och till stöd för detta bedriva försöksverksamhet med utställningar på riksplenet. En sådan utställningsverksamhet ställer särskilda krav på museiväsendet i dess helhet. Det har därför uppdragits åt de sakkunniga att undersöka konsekvenserna härav för de nuvarande museernas organisation och verksamhet liksom för landsantikvariernas ställning och verksamhet, i sistnämnda avseende särskilt med hänsyn till frågan huruvida deras uppgifter inom den museala sektorn bör skiljas från de kulturminnesvårdande uppgifterna. Sedan direktiven meddelades har i olika sammanhang aktualiserats spörsmål med nära anknytning till nu berörda delar av de sakkunnigas arbete.

Sålunda anmälde jag i prop. 1966:1 (bil. 10 s. 90) det av 1962 års antikvarieutredning framlagda förslaget om kulturminnesvårdens organisation och uttalade då att den kritik, som riktats mot detta förslag, övertygat mig om att det inte var möjligt att lägga det till grund för en omorganisation av riksantikvarieämbetet och statens historiska museum. Jag anslöt mig till den vid remissbehand-

lingen framförda uppfattningen att den lokala och den centrala kulturminnesvården borde ses i ett sammanhang. Jag berörde vidare frågan om administrationen av byggnadsminnesvården. Antikvarieutredningen hade föreslagit att huvuddelen av de uppgifter, som ävilar byggnadsstyrelsens kulturhistoriska byrå, skulle överföras till riksantikvarieämbetet. Detta förslag väckte vid remissbehandlingen åtskillig kritik. Bl. a. förordade byggnadsstyrelsen en allsidig utredning av byggnadsminnesvårdens organisation, varvid särskilt möjligheterna till en decentralisering av beslutanderätten i byggnadsminnesvårdsärenden borde undersökas. Behovet av en sådan utredning har byggnadsstyrelsen f. ö. ånyo understrukit i sitt yttrande över den promemoria angående uppdelning av byggnadsstyrelseorganisationen (stencil K 1966:3), som avgetts av en särskild arbetsgrupp inom kommunikationsdepartementet. För egen del uttalade jag i nyssnämnda proposition, att jag fann det lämpligt att en dylik utredning kom till stånd. Beträffande det framtida förhållandet mellan Vitterhetsakademien å ena samt riksantikvarieämbetet och statens historiska museum å andra sidan fann jag det svårt att avgöra, hur frågan om sambandet mellan akademien och ämbetsverket borde lösas, innan konsekvenserna av ett skiljande ytterligare belysts både ur juridisk och ekonomisk synvinkel. Senare har en särskild sakkunnig (1967 års riksdagsberättelse s. 288) tillkallats för att utreda detta spörsmål.

I detta sammanhang vill jag även nämna att departementsutredningen föreslagit att flertalet av de ärenden som rör frågor om godkännande av förslag till uppförande av kyrkobyggnad m. m. inte längre skall avgöras

av Kungl. Maj:t utan överflyttas till byggnadsstyrelsen. Förslaget remissbehandlas f. n.

Frågan om byggnadsminnesvårdens organisation har vidare tagits upp av chefen för kommunikationsdepartementet i prop. 1967:61 angående delning av byggnadsstyrelseorganisationen m. m. och av mig i prop. 1967:64 angående vissa anslag för budgetåret 1967/68 till riksantikvarieämbetet och statens historiska museum, vilka båda propositioner Kungl. Maj:t tidigare denna dag beslutat avlåta till riksdagen.

I propositionen om delning av byggnadsstyrelseorganisationen föreslås enligt ett förslag från den nyss nämnda arbetsgruppen, att byggnadsstyrelsen delas i två verk, ett för byggande och fastighetsförvaltande verksamhet och ett för plan- och byggnadsväsendet. I samband därmed förutsätts det att styrelsens kulturhistoriska byrå förs över till riksantikvarieämbetet. Som därvid nämnts har remissopinionen i fråga om överförande av kulturhistoriska byrån till riksantikvarieämbetet varit delad. Ett definitivt beslut i fråga om vilken myndighet som skall svara för de uppgifter som nu handhas av byrån bör, som jag uttalat i prop. 1967:64, bygga på en sammanfattande utredning om målsättning och organisation för samhällets kulturminnesvård.

I enlighet med vad jag anfört i prop. 1967:64 föreslår jag att 1965 års musei- och utställningssakkunniga får i uppdrag att göra nyss nämnda utredning om kulturminnesvården.

En huvuduppgift för de sakkunniga blir att bedöma frågor som rör kulturminnesvårdens organisation såväl centralt som lokalt. De bör därvid eftersträva en rationell funktionsfördelning mellan olika organ. Särskilt bör konsekvenserna för riksantikvarieämbetets organisation beaktas. Eftersom det inom ramen för redan givna direktiv bl. a. åvilar de sakkunniga att utreda centralmuseernas organisation, bör även frågan om det organisatoriska sambandet mellan riksantikvarieämbetet och statens historiska museum prövas. De sakkunniga bör härvid nära samarbeta med den särskilde sakkunnige som tillkallats för att utreda frågor om sambandet mellan Vitterhetsakademien å ena samt riksantikvarieämbetet och statens historiska museum å andra sidan.

De sakkunniga bör under sitt arbete särskilt undersöka om gällande föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet i fråga om byggnadsminnesmärken och kyrkor m. m. kan moderniseras och förenklas. Rikt-

punkten för detta arbete bör vara att endast byggnader som har ett betydande kulturhistoriskt eller antikvariskt intresse blir föremål för en särskild administrativ behandling. Det bör dock påpekas att arbetsgruppen för översyn av byggnadsstyrelseorganisationen föreslagit att kulturhistoriska byggnader skall behandlas lika oavsett ägandeförhållandet. I sammanhanget vill jag vidare erinra om att arbetsgruppen föreslagit att ärenden angående sådana kyrkofastigheter som inte är jämförliga med byggnadsminnen skall behandlas som byggnads- och fastighetsfrågor i allmänhet.

De sakkunniga bör avge förslag till erforderliga författningsändringar.

Kulturminnesvårdens nuvarande organisation och arbetsuppgifter (kapitel 5)

Riksantikvarieämbetet är central förvaltningsmyndighet för ärenden om forn- och kulturminnesvård. Genom statliga bidrag till avlöningar inom landsantikvarieorganisationen har ämbetet tillförts en regional representation som i regel utgöres av en landsantikvarie och en amanuens/antikvarie per län. Ämbetet är tillsynsmyndighet över landsantikvarieorganisationen.

Riksantikvarieämbetet och statens historiska museum bildar tillsammans ett ämbetsverk. Till verket är även knutet medelhavsmuseet. Verket sorterar under Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien, vars förvaltningsutskott svarar för vissa styrelsefunktioner. Förvaltningsutskottet utses inom akademien. Vid handläggningen av ärenden som berör verket ingår riksantikvarien som ledamot av utskottet. Riksantikvarien leder verket och fattar beslut enligt kulturminnesvårdens specialförfattningar. I föreliggande betänkande behandlas riksantikvarieämbetet, vissa för ämbetet och museet gemensamma avdelningar samt de av Vitterhetsakademiens funktioner som påverkas av de sakkunnigas förslag. Historiska museet och Medelhavsmuseet behandlas i de sakkunnigas betänkande rörande museiväsendet. Beträffande Vitterhetsakademien hänvisas för övrigt till betänkandet "Utredningen ang. Sambandet mellan Vitterhets-, Historie- och

Antikvitetsakademien samt Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museum" (utbildningsdepartementet, stencil 1969:2).

Riksantikvarieämbetets nuvarande organisation utbyggdes under 1920-talet och fastställdes formellt år 1938. Vid den tiden kunde verkets arbetsuppgifter i stort sett fördelas på fornminnesvård och byggnadsminnesvård, vilket blev bestämmande för verkets uppbyggnad med en fornminnesavdelning och en byggnadsminnesavdelning. Efter byggnadsstyrelsens delning har styrelsens kulturhistoriska byrå tills vidare överförts till ämbetet. Fornminnesavdelningen består av en allmän sektion för fornminnesvård, en sektion för fornminnesinventering samt en sektion, som på uppdragsbasis svarar för arkeologiska undersökningar, sektionen för uppdragsverksamhet. Byggnadsminnesavdelningen består av sektionen för byggnadsminnesvård och en textilkonserveringsateljé. Gemensamt för forn- och byggnadsminnesavdelningarna fungerar vårdsektionen som svarar för projektering av vårdarbeten bekostade av arbetsmarknadsstyrelsen. Den kulturhistoriska byrån har en avdelning för utredning och information och en granskningsavdelning. Ämbetet har fem avdelningar gemensamma med historiska museet, nämligen den administrativa och kamerala avdelningen, avdelningen för bibliotek och arkiv, den tekniska avdelningen och den pedagogiska avdelningen samt avdelningen för ärenden rörande landsantikvarieorganisationen.

Det löpande arbetet vid riksantikvarieämbetets avdelningar är i stor utsträckning betingat av de ärenden som aktualiseras genom speciallagstiftningen rörande fornlämningar, kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, kyrkor och kyrkliga inventarier. En mycket viktig ärendegrupp är vidare prövningen av planförslag. Härtill kommer remisser från departement och andra myndigheter. Ämbetet bedriver även visst utvecklingsarbete och en rådgivande verksamhet främst till tjänst för kommuner, kyrkliga församlingar och de fastighetsförvaltande statliga verken samt allmänheten. På grund av det löpande arbetets omfattning har emellertid dessa senare uppgifter måst komma i andra hand. För vissa arbetsuppgifter som inte har kunnat inrymmas i den ursprungliga organisationen har särskilda sektioner inrättats. Detta gäller fornminnesinventeringen, uppdragsverksamheten beträffande arkeologiska undersökningar samt vårdsektionen.

Landsantikvarieorganisationen har sitt ursprung i museitjänster som under 1900-talets första årtionden inrättades vid provinsmuseerna. Med stöd av lotterimedel kunde museernas huvudmän, enskilda föreningar och förbund, bl. a. bilda fonder, vilkas avkastning skulle användas till att avlöna fackutbildade tjänstemän. Lönefonderna var avsedda för att anställa en museitjänsteman vid i princip ett museum per län. Från och med 1930-talet blev dessa tjänstemän i allt större utsträckning engagerade i den statliga kulturminnesvården och erhöll efter hand tjänstetiteln landsantikvarie. Denna utveckling bekräftades slutgiltigt år 1955 i Kungl. Maj:ts kungörelse angående statsbidrag till avlöningar inom landsantikvarieorganisationen. Bidrag till avlöningar utgår sedan år 1945 från anslag å riksstaten till i regel en landsantikvarie och en amanuens/antikvarie per län. Dessa båda tjänstemän, som således är anställda hos enskild huvudman, upprätthåller i flertalet fall tjänst vid länsmuseet – landsantikvariern är tillika chef för museet – samtidigt som de är företrädare för den statliga kulturminnesvården.

Aktuella problem inom kulturminnesvården (kapitel 6)

Med redogörelsen för aktuella problem inom kulturminnesvården har de sakkunniga velat konkretisera de frågor som måste beaktas vid övervägandena rörande kulturminnesvårdens framtida organisation och arbetsuppgifter. Vissa av de framdragna problemen får en konkret lösning i de sakkunnigas förslag, medan andra förväntas bli föremål för en fortsatt bearbetning inom den nya organisationen.

Den inledande historiska tillbakablicken syftar till att klarlägga hur den kulturminnesvårdande verksamheten och dess objekt har påverkats av samhällsutvecklingen och vilka faktorer som framför allt har blivit bestämmande för dagens situation. I särskilda avsnitt behandlas utvecklingen på lagstiftningsområdet i Sverige och övriga Europa. Kapitlets huvuddel består av en nulägesbeskrivning där de aktuella problemen grupperats efter huvudfunktionerna i den kulturminnesvårdande verksamheten, nämligen inventeringar, undersökningar och dokumentation samt vård. Framställningen utmynnar i en precisering av problematiken med hänvisningar till möjliga lösningar.

Till underlag för den kulturminnesvårdande verksamheten och särskilt för dess medverkan i det fysiska planeringsarbetet erfordras grundlig kännedom om beståndet av kulturhistoriska objekt. Beträffande de fasta fornlämningarna finns redan ett betydande material som tillkommit genom inventering för den ekonomiska och den topografiska kartan. Ehuru även byggnadsinventeringar och allmänt kulturhistoriska inventeringar genomförts i betydande omfattning är emellertid situationen långt ifrån tillfredsställande på detta område, främst på grund av att inventeringarna endast företagits punktvis och genom att de olika företagen skett efter skiftande principer och utan tillräcklig samordning. Inventeringsproblematiken har aktualiserats av den förestående revideringen av den ekonomiska kartan och genom den pågående utredningen beträffande fastighetsre-

gistrering samt i samband med förarbetena för en fysisk riksplanering. Inventeringsproblematiken har även diskuterats i Europarådet, som utfärdat rekommendationer i syfte att få jämförbar form på medlemsländernas register.

Inom kulturminnesvården bedrivs olika typer av dokumenterande undersökningar, nämligen sådana undersökningar av inventeringskaraktär som avser att fördjupa kunskapen om ett visst geografiskt område eller viss företeelse, sådana som företas för att dokumentera objekt som skall tas bort samt undersökningar av den typ som företas bl. a. i samband med byggnadsrestaureringar. För de arkeologiska undersökningarna finns en väl utvecklad metod och en fast organisation. Både med hänsyn till forskningen och till grävningskostnaderna erfordras dock ett kontinuerligt utvecklingsarbete beträffande metod och rationaliseringsåtgärder. För en rationell verksamhet erfordras en central dattainsamling och en samordning av pågående utvecklingsarbete. Något allmänt önskemål om en starkare centralisering av fältarbetena föreligger dock inte.

Undersökningar i samband med vård sker främst vid byggnadsrestaureringarna. På området föreligger brister särskilt i fråga om dokumentation av byggnadernas tillstånd och utseende före arbetenas igångsättning. Utöver den kulturhistoriska dokumentationen erfordras också en teknisk, som bör ske både före igångsättningen och under arbetets gång. Både för den kulturhistoriska och för den tekniska undersökningsverksamheten bör ett fast system skapas för rapporteringen, vilket bör kunna underlätta granskningen av restaureringsförslag och bidra till att höja kvaliteten på restaureringarna.

Vården av de fasta kulturminnena innefattar dels markvård, dels byggnadsminnesvård. Markvården avser oftast fasta fornlämningar men kan även gälla miljön kring byggnader. Eftersom flertalet förhistoriska fornlämningar har intimt samband med det gamla jordbrukslandskapet är den pågående igenväxningen ett allvarligt problem. I exploateringsområdena föreligger i stället risk för

förlitning. Det mycket stora antalet fornlämningar gör att endast en del, av olika skäl prioriterade objekt kan beräknas bli föremål för speciella vårdåtgärder. För markvårdsarbetena erfordras därför en planering som tar sikte på att säkerställa de utvalda fornlämningarnas bestånd samtidigt som krav måste tillgodoses på lättillgänglighet, serviceanordningar och information.

Utvecklingen inom byggnadsverksamheten har resulterat i en rad brister på restaureringsområdet beroende på att de traditionella materialen ersatts med nya, att arbetsmetoderna förändrats och att utbildningen av fackmän inte ger tillräckliga kunskaper i äldre teknik. Ett stort behov av utbildning föreligger således både på grundstadiet och beträffande fortbildning för de fackmän som önskar specialisera sig på området. För att återvinna en till vissa delar redan förlorad materialkännedom erfordras en forskning med tillgång till laboratorieresurser för materialprovning både för restaureringsändamål och för konservering. Härtill kommer att restaureringsarbetena på flera punkter bör skilja sig från den normala byggprocessen både i fråga om projektering och genomförande. Restaureringsprocessen är emellertid otillräckligt studerad i metodhänseende, vilket i många avseenden innebär allvarliga nackdelar. För att få ett fastare grepp om restaureringsverksamheten är det därför angeläget att få till stånd ett centralt bedrivet utvecklingsarbete, i första hand i form av typprojekt.

Vissa problem sammanhänger med att ansvarsfördelningen mellan riksantikvarieämbetet, av ämbetet anlitad expertis och de lokala byggnadsnämnderna inte är klart fastställd. Detta gäller bl. a. förslag till kyrkorestaureringar där enligt författningarna den tekniska granskningen åvilar byggnadsnämnden, men där ämbetet i realiteten svarar för uppgiften eftersom nämnderna i regel saknar den speciella sakkunskap som erfordras härför. Det torde vara nödvändigt att reglera ansvarsfördelningen i författningarna. Den teknisk-antikvariska granskningen som den antikvariska myndigheten nu utför beträffande kyr-

korna och de statliga byggnadsminnesmärkena bör utsträckas till att även omfatta byggnadsminnena. Vidare föreligger ett behov av en metodisk genomgång av förslags- och granskningsrutinerna för restaureringsärenden. En bättre bevakning av utförandet kan likaledes efterlysas, vilket bl. a. aktualiserar frågan om förbättrade möjligheter för myndigheterna att pröva kompetensen hos konsulter och entreprenörer.

Att uppskatta storleken av de resurser som årligen tas i anspråk för byggnadsminnesvården är svårt, särskilt på grund av att många vårdobjekt är byggnader vilka alltjämt är i bruk, och som därför fordrar normalt underhåll. Stora belopp ställs också till förfogande genom arbetsmarknadsstyrelsen varvid huvudsyftet är att skapa arbetstillfällen för friställd arbetskraft. Totalt sett torde resurserna få anses vara betydande. Deras fördelning är emellertid ojämn och föga planmässig, vilket försvårar ett rationellt utnyttjande. Beträffande AMS-arbetena föreligger av finansierings- och planeringsskäl ofta svårigheter med den önskvärda förhandsprojekteringen för igångsättning med kort varsel. Underhållet av kyrkobyggnader i avfolkningsförsamlingar är ett annat problem som på längre sikt måste tas upp principiellt i samband med en mer planmässig prioritering.

Många problem torde kunna lösas genom en omfördelning av resurserna. I första hand bör utbildningsbehovet för berörda personalkategorier beaktas. Vidare bör en central underhålls- och förvaltningsorganisation inrättas. Denna bör knytas till det statliga beståndet av kulturhistoriska vårdobjekt, men bör också kunna utföra arbeten åt andra fastighetsförvaltare på uppdragsbasis. Det finns också ett stort behov av typstudier beträffande projekteringsmetodik, förundersökningar, dokumentation och kontroll som kan läggas till grund för allmänna råd och anvisningar. Sådana typstudier bör utföras av detta centrala vård- och förvaltningsorgan.

Utredningens överväganden. Riktlinjer för reformer (kapitel 7)

Under de senaste åren har man allvarligt börjat uppmärksamma miljövårdsproblemen. På naturvårdens område har redan konkreta åtgärder vidtagits i form av ny lagstiftning och upprustning av den statliga naturvårdsorganisationen. Beträffande den av människan skapade eller präglade miljön har intresset stigit i takt med de förändringar som orsakats av den ökande bilismen, totalsaneringarna i äldre stadskärnor och förslumning i städer och avfolkningsbygder. I många sammanhang har betonats att de historiskt framvuxna bebyggelsemiljöerna utgör fasta replipunkter i den dagliga närmiljön och att deras bevarande är av grundläggande betydelse för den enskildes sociala välbefinnande. Vidare har standardbegreppet omprövats till förmån för en högre värdering av sådana faktorer som har betydelse ur trivselsynpunkt. I samhällets bostadspolitiska målsättning har samtidigt bibehållandet av befintlig bebyggelse tillmätts stor samhällsekonomisk betydelse. Miljövårdsintresset omfattar nu hela den fysiska kulturmiljön utan de tidigare inskränkningarna till vissa utvalda objekt av särskild betydelse på grund av ålder, kulturhistoriskt värde eller konstnärliga kvaliteter. Detta liksom uttalade krav på att byggnader och miljöer bör bevaras med bibehållande av den ursprungliga karaktären eller av den speciella atmosfär som de förlänats genom organiskt framvuxna förändringar innebär att de kulturminnesvårdande aspekterna måste tillgodoses även inom den allmänna byggnads- och miljövården.

De krav som nu ställs på kulturminnesvården både från den enskildes och från samhällets sida innebär att de kulturminnesvårdande organen måste få en sådan organisatorisk uppbyggnad och sådana medel till sitt förfogande att de med framgång kan hävda sig mot andra, konkurrerande intressen. Samtidigt föreligger bestämda krav på medborgarinflytande och lokal självbestämmanderätt.

Kulturminnesvården har sina största och viktigaste arbetsuppgifter inom miljövården.

Kulturminnesvårdens specialförfattningar ger emellertid endast begränsade möjligheter till att bevara samlade miljöer. Härför ställs krav som endast kan tillgodoses inom ramen för de författningar som reglerar den fysiska planeringen och med hjälp av de bestämmelser som styr de ekonomiska resurserna. Inom samhällsplaneringen och den fysiska planeringen svarar staten, både centralt och regionalt, för de översiktliga och samlade övervägandena medan de kommunala myndigheterna har det huvudsakliga ansvaret för den egna kommunens översiktliga planering och detaljplanering. Statens engagemang i kulturminnesvården hänför sig främst till den konkreta vården av egna fastigheter och till handhavandet av kulturminnesvårdens specialförfattningar. Inom kulturminnesvården företräds staten av riksantikvarieämbetet, som genom bidragen till landsantikvarieorganisationen har tillförsäkrats regional representation. Kommunernas ansvar gäller framför allt rätten att själva svara för planeringen och utformningen av den egna miljön. Kommunerna bedriver även en konkret kulturminnesvård genom förvärv och vård av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer. Vid sidan av byggnadsnämnd och fastighetsnämnd, som svarar för huvuddelen av den kommunala kulturminnesvården, har i flertalet kommuner kulturnämnder inrättats. I vissa fall finns också fast anställd, fackutbildad personal.

Inom statsförvaltningen företräds flertalet verksamhetsområden av förvaltningsorgan på central och regional nivå. Den statliga kulturminnesvården är endast företrädd av en central sektorsmyndighet, riksantikvarieämbetet. Landsantikvarien är visserligen riksantikvarieämbetets representant i sitt län, men anställningsförhållandet med enskild huvudman gör att han samtidigt har ansvar både mot huvudmannen och mot staten. Med hänsyn till att kulturminnesvården nu har sina viktigaste arbetsuppgifter inom den fysiska planeringen och eftersom den statliga planeringsverksamheten har en tyngdpunkt inom de olika verkens regionala organisationer är kulturminnesvårdens regionala representation

otillfredsställande.

De sakkunniga anser därför att en statlig regionalorganisation för kulturminnesvården bör inrättas.

För att kulturminnesvården skall kunna göra sig gällande i det regionala planeringsarbetet anser de sakkunniga att beslutanderätten, som nu är förbehållen riksantikvarieämbetet, bör föras ut på regional nivå. Detta innebär också ett viktigt steg mot bättre insyn och ökat medinflytande för de lokala intressena. Samtidigt befrias riksantikvarieämbetet från många rutinärenden till förmån för översiktlig planering av verksamheten.

Vid övervägandena beträffande lämplig organisationsmodell för den regionala representationen har de sakkunniga utgått från ovan redovisade grundförutsättningar, nämligen att kulturminnesvården bör tillförsäkras en stark ställning inom den statliga samhällsplaneringen, att kulturminnesvården bör få en statlig regionalorganisation och att beslutsfattandet enligt kulturminnesvårdens speciallagstiftning bör föras ut på regional nivå.

Under utredningsarbetets gång har de sakkunniga prövat olika alternativa organisationsmodeller, av vilka två redovisas närmare i betänkandet. Det ena alternativet avser i princip ett bibehållande av den nuvarande landsantikvarieorganisationen. Det andra avser en på länsblock uppbyggd statlig regionalorganisation. Båda lösningarna har emellertid måst avvisas på grund av att de inte uppfyller de av de sakkunniga uppställda kraven. Länsblocksalternativet erbjuder dock ovedersägliga fördelar. Med hänsyn till att den år 1971 genomförda reformen av länsförvaltningen nära berör kulturminnesvårdens arbetsfält, har de sakkunniga emellertid funnit att länsblocksalternativet får framstå som en framtidsmodell. De sakkunniga har därför stannat för ett förslag som innebär en till den nya länsförvaltningen anpassad kulturminnesvårdsorganisation.

Länsstyrelsereformen har haft som främsta syfte att skapa ett planeringsorgan med uppgift att leda och samordna samhällsplaneringen inom den statliga länsförvaltningen. I den nya länsstyrelsen ingår länsarkitekten

och överlantmätaren, den tidigare länsplanerarenheten och den del av planeringssektionen som var inriktad på samhällsplanering. I planeringsfrågor av regionalpolitisk betydelse som handläggs av andra länsorgan har länsstyrelsen övertagit beslutanderätten. Länsstyrelsereformen utgör ett led i den pågående utvecklingen mot en förstärkt nationell planering. Här må särskilt erinras om det nyligen redovisade materialet för fysisk riksplanering, om bygglagutredningens pågående arbete och om den experimentverksamhet beträffande översiktliga planinstrument som bedrivs av planverket i samarbete med kommunförbundet och olika myndigheter.

Med kulturminnesvårdens ökade betydelse för miljövården bör den få en regional organisation med starkaste möjliga ställning inom den fysiska planeringen. Eftersom den statliga länsförvaltningens planeringsverksamhet nu har sammanförts till en särskild enhet inom länsstyrelsen, planeringsavdelningen, anser de sakkunniga att vid sidan av länsarkitekten och representanterna för naturvården även landsantikvarien bör ingå i länsstyrelsen. De sakkunniga föreslår därför att länsstyrelsen införes som regional myndighet för den statliga kulturminnesvården och att en särskild enhet med landsantikvarien som chef inrättas vid planeringsavdelningen. Härmed vidgas länsstyrelsens nuvarande ansvar för naturen till att även omfatta den fysiska kulturmiljön, vilket ger de nödvändiga förutsättningarna för en samlad planering över hela miljövårdsfältet. Med länsstyrelsen som regional myndighet för den statliga kulturminnesvården får verksamheten en sådan representation och ställning att det allmännas intressen bör kunna tillgodoses på ett tillfredsställande sätt. Samtidigt kan riksantikvarieämbetets nuvarande beslutsfunktioner föras ut till länsstyrelserna med deras närmare kontakter med kommuner, lokala intressegrupper och de enskilda medborgarna.

Kulturminnesvårdens regionalorganisation. Förslag (kapitel 8)

De sakkunniga föreslår att länsstyrelsen inträder som statlig regional myndighet för kulturminnesvården och att den nuvarande landsantikvarieorganisationen upphör. Länsstyrelsens huvudenhet för samhällsplanering, planeringsavdelningen, bör härvid utökas med en underenhet för kulturminnesvård, kulturminnesenheten, med landsantikvarien som chef. Till länsstyrelsen överföres riksantikvarieämbetets beslutsfunktioner enligt kulturminnesvårdens specialförfattningar och de uppdrag som landsantikvarien haft att fullgöra främst som remissinstans åt riksantikvarieämbetet. Som tjänsteman i länsstyrelsen skall landsantikvarien delta i handläggningen av de ärenden avseende kulturminnesvården som enligt lagstiftning och instruktion skall ankomma på länsstyrelsen i egenskap av statens företrädare för kulturminnesvården. Kulturminnesenhetens uppgifter skall också omfatta en rådgivande verksamhet av den servicekaraktär som åligger statliga myndigheter och institutioner.

Med vissa undantag för Stockholms län består länsstyrelserna av tre huvudenheter, en för samhällsplanering, en för skatteförvaltning och en tredje för allmän förvaltning och förvaltningsrättskipning. Varje enhet har ett länsråd som chef. Chef för länsstyrelsen är landshövdingen. Länsstyrelsens verksamhet leds av en lekmannastyrelse med landshövdingen som ordförande. Styrelsen består av tio ledamöter, av vilka fem utses av Kungl. Maj:t och fem av landstinget. En dominerande uppgift för länsstyrelsen är att behandla de för länets utveckling betydelsefulla samhällsplaneringsfrågorna. Det åligger länsstyrelsen att särskilt ta befattning med bl. a. den regionalpolitiska planeringen, plan- och byggnadsväsendet, fastighetsindelningen, naturvården och miljöskyddet.

I planeringsavdelningens organisation har hänsyn tagits, dels till att handläggningen av löpande ärendena skall ske i enlighet med de riktlinjer som skall gälla för verksamheten i stort, dels till att de olika facksynpunkterna

skall kunna göra sig gällande på lika villkor. Fackområdena representeras därför av jämställda underenheter med var och en sin chef. Planeringsavdelningen består normalt av sex underenheter: juridiska enheten, regional-ekonomiska enheten, naturvårdsenheten, planenheten, lantmäterienheten och försvarsenheten. Med enheten för kulturminnesvård skulle antalet underenheter bli sammanlagt sju.

Verksamheten vid länsstyrelserna regleras dels genom instruktion, dels genom särskild arbetsordning. På styrelsen ankommer att avgöra viktigare frågor av principiell betydelse, frågor av större vikt för länets utveckling, betydelsefulla ärenden rörande samhällsplaneringen samt viktigare organisations- och personalfrågor. För övrigt avgörs vissa ärenden av landshövdingen, andra av avdelnings- eller enhetschef. Beträffande ärendenas handläggning framgår av arbetsordningen att viss fackenheter skall ha huvudansvaret för ärendets beredning och att i särskilt angivna fall andra berörda enheter skall delta i beslutet. Besvärsordningen mellan länsstyrelsen och vederbörande sektorsmyndigheter regleras i länsstyrelseinstruktionens 38 och 39 §§.

Länsstyrelsen har till huvuduppgift att leda och samordna den samhällsplanering som bedrivs inom den statliga länsförvaltningen. Planeringsavdelningen har ett betydande arbetsområde som bl. a. innefattar bostadsplanering, arbetsmarknadspolitisk planering och planeringsfrågor berörande skolväsende, jord- och skogsbruk, vägväsende, naturvård och bebyggelse. Behovet av att införa de kulturhistoriska aspekterna i denna verksamhet motiveras av att planeringen ofta leder till konkreta åtgärder som i större eller mindre utsträckning påverkar den fysiska miljön. Kulturminnesvården liksom naturvården måste därför beredas tillfälle att delta även i det planeringsarbete som först sekundärt resulterar i lokaliseringsbeslut och i fysisk planering.

Den föreslagna kulturminnesenheten får som främsta uppgift att företräda kulturminnesvårdens intressen i det för hela huvudenheten gemensamma arbetet med samhällspla-

nering och i dess befattning med den över- siktliga fysiska planeringen. Inför den gemensamma prövning som härvid måste ske bör kulturminnesenheten ha en på förhand bestämd handlingspolitik och väl genomarbetade förslag för tillvaratagande av sina intressen. Tyngdpunkten i arbetet kommer därför att vara förlagd till den förberedande verksamheten inom den egna enheten. Målet bör vara att på grundval av en fullständig kartläggning av länets tillgångar på kulturhistoriska monument och miljöer utarbeta bevaringsplaner och upprätta aktionsprogram som kan tjäna till ledning för arbetet i huvudenheten samtidigt som de skall kunna läggas till grund för långsiktig planering av den egna verksamheten. För att skapa gynnsammaste möjliga förutsättningar för miljö- vården i dess helhet bör ett intimt samarbete sökas med naturvårdssektionen men även med länsarkitekten och överlantmätaren, vilkas sakkunskap är av väsentlig betydelse bl. a. för att finna de plantekniska lösningar som i många fall är förutsättningen för att miljövårdens krav skall kunna tillgodoses.

I den fysiska detaljplaneringen bör kulturminnesenheten eftersträva kontakter med kommuner och planförfattare för att på ett tidigt stadium införa de kulturminnesvårdande aspekterna i planarbetet. Under planeringsarbetets gång skall enheten vara beredd att bistå med faktaunderlag och med rådgivning.

För deltagandet i planeringsverksamheten erfordras ett tillförlitligt underlagsmaterial. Kulturminnesenheten bör därför delta i riksantikvarieämbetets landsomfattande inventeringar och företa egna eller initiera sådana specialinventeringar och undersökningar som erfordras för planarbetet och plangranskningen. Dessa inventeringar bör i regel kunna utföras av sektionens egen personal, särskilt som de ger personalen tillfälle att genom självsyn tillägna sig största möjliga förtrogenhet med länet.

Besluten enligt kulturminnesvårdens speciallagstiftning fördelar sig dels på sådana ärenden som har direkt samband med den fysiska planeringen, dels på sådana som inte

alls eller endast i ringa grad har betydelse för planeringen i stort. Till den förra kategorin hör dels fornminneslagens stadganden om borttagande av fast fornlämning och gränslinjebestämningar, dels beslut beträffande skydd och vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Beslut angående restaurerings- och konserveringsarbeten på enstaka byggnader samt handläggningen av ärenden rörande fornfynd och kyrkliga inventarier faller däremot huvudsakligen inom den antikvariska sakkunskapens ansvarsområde. Den förstnämnda ärendekategorin tillhör naturligen huvudenhetens arbetsområde medan den senare är mer speciell. I anslutning till beslutsordningen inom länsstyrelsen föreslås därför att besluten beträffande sistnämnda ärendegrupper delegeras på kulturminnesenheten.

I ärenden som avgörs inom huvudenheten eller på högre nivå inom länsstyrelsen skall landsantikvarien inom sitt ämnesområde bereda och framlägga förslag till beslut. Vid byggnadsminnesförklaringar, registrering av offentliga byggnadsminnen skall landsantikvarien vara ensam föredragande eller huvudföredragande.

Kulturminnesenhetens arbetsuppgifter innefattar kontroll av att de vid länsstyrelsens tillståndsgivning föreskrivna åtgärderna avseende undersökningar och dokumentation genomföres på ett tillfredsställande sätt och att framlagda och av styrelsen godkända förslag till restaurerings- och konserveringsarbeten följes samt att de antikvariska, arkitektoniska och kulturhistoriska kraven iakttas vid arbetenas genomförande.

Vid sidan av dens statliga kulturminnesvården bedrivs en omfattande sådan verksamhet av kommuner, olika enskilda förvaltningar och enskilda fastighetsägare för vilka kulturminnesenheten får viktiga uppgifter som rådgivande organ. Rådgivningen kan förutses omfatta det kommunala planarbetet, kulturhistoriska inventeringar, det praktiska genomförandet av restaurerings- och konserveringsarbeten samt även förvaltningsproblem beträffande de kulturhistoriska monumentens utnyttjande. En närbesläktad uppgift gäller information till kommuner och

allmänhet rörande den egna verksamheten, dess mål och medel samt uppnådda resultat.

Kulturminnesvården innefattar en rad konkreta arbetsuppgifter såsom inventeringar, forskningsprojekt, arkeologiska eller byggnadshistoriska undersökningar, förvaltningsuppgifter och vårdarbeten, vilka endast till viss del kan genomföras av kulturminnesenhetens egen personal. För många av dessa arbetsuppgifter måste enheten tillförsäkras möjligheten att utifrån anlita arbetskraft. Härvid kan olika institutioner komma i fråga såsom riksantikvarieämbetet, centralmuseerna och universiteten men framför allt läns- museerna eller kommunala museiinstitutioner. För mer kontinuerliga insatser från museernas sida föreslås statsbidrag utgå. För uppdrag av engångskaraktär föreslås länsstyrelserna få särskilda uppdragsmedel till sitt förfogande.

I anslutning härtill må särskilt nämnas kulturminnesenhetens behov av arkiv- och biblioteksservice. I läns- museerna och vid de från museiväsendet fristående landsantikvariekontoren finns bibliotek och arkiv som tillhör huvudmannaorganisationerna och som inrymmer ett för kulturminnesvården viktigt arbetsmaterial. Det torde emellertid inte vara lämpligt att inom länsstyrelsen bygga upp större biblioteks- och arkivsamlingar. Endast den del av ämbetsarkivet som landsantikvarien måste ha tillgång till i det dagliga arbetet bör kopieras för länsstyrelsens räkning. För den ordinarie verksamheten torde landsantikvarien endast ha behov av ett begränsat handbibliotek. Beträffande huvuddelen av arkiv- och biblioteksmaterialet bör läns- museerna kunna erbjuda service inom ramen för det statsanslag som föreslås utgå för kontinuerliga insatser på det kulturhistoriska området.

De sakkunniga framlägger inga direkta förslag beträffande den kommunala och landstingskommunala kulturminnesvården. För redovisningen av den helhetsbild inom vilken den statliga kulturminnesvården skall fungera har den kommunala verksamheten något berörts, främst med avseende på den pågående utvecklingen.

Personalbehovet vid kulturminnesenheter-
na har beräknats dels efter behovet av sak-
kunskap, dels efter arbetsbelastningen i re-
spektive län. I varje län måste finnas expertis
på i första hand det byggnadshistoriska och
det arkeologiska området. Detta ger en mini-
personal om två tjänstemän, vilket även
torde vara tillräckligt med hänsyn till arbets-
belastningen i de små och medelstora länen
med normal arbetsvolym. För arton län före-
slås därför två tjänster vardera, medan de öv-
riga länen bör få en större personaluppsätt-
ning. Beträffande tjänstetillsättningarna före-
slås att riksantikvarieämbetets yttrande skall
inhämtas innan länsstyrelsen tillsätter eller
hos Kungl. Maj:t föreslår innehavare av tjänst.

För övergången till den nya organisati-
onen föreslås särskilda undantagsregler dels
för personal som söker men inte får ny tjänst
hos länsstyrelsen, dels för tjänstemän som på
grund av ålder eller handikapp inte önskar
övergå till ny befattning. Åldersgränsen före-
slås till 55 år.

Beträffande landsantikvarieorganisationer-
nas lönefonder anser de sakkunniga att dessa
bör bibehållas, men att avkastningen över-
flyttas till och avräknas mot de bidrag som
föreslås för museernas medverkan i kultur-
minnesvården.

Riksantikvarieämbetet. Förslag (kapitel 9)

Både kulturminnesvården och museiväsendet
har kommit att ställas inför nya arbetsupp-
gifter och ökade krav från samhällets och
den enskildes sida. För kulturminnesvården
framstår deltagandet i den fysiska plane-
ringen som det angelägna målet, medan muse-
ernas arbete i allt högre grad har inriktats på
en omfattande publik verksamhet. Behovet
av att renodla arbetsområdena och att kon-
centrera resurserna har både centralt och i
viss mån även regionalt redan lett till en
funktionsuppdelning mellan den museala
och den kulturminnesvårdande verksamhe-
ten. De sakkunniga anser att de båda områ-
dena nu bör tillförsäkras ökat utrymme för
självständigt handlande. Regionalt sker detta

genom att landsantikvarieorganisationen
upphör och genom att länsstyrelsen införes
som myndighet för den statliga kulturmin-
nesvården, varvid läns museerna blir från sta-
ten helt självständiga institutioner. På mot-
svarande sätt har historiska museet och riks-
antikvarieämbetet artskilda arbetsuppgifter
med behov av skilda samhällskontakter, som
inte kan tillgodoses inom den nuvarande
organisationen med Vitterhetsakademiens
förvaltningsutskott som gemensam styrelse.
De sakkunniga föreslår därför att Vitterhets-
akademiens huvudmannaskap upphör och
att museet och ämbetet blir sinsemellan fri-
stående institutioner. Samtidigt föreslås att
medelhavsmuseet bildar en egen institution.
Riksantikvarieämbetet får härigenom ute-
slutande ställningen av central myndighet för
den statliga kulturminnesvården med uppgift
att bl. a. svara för samordningen av samhäl-
lets verksamhet på området. Den från bygg-
nadsstyrelsen till ämbetet överförda kultur-
historiska byrån förutsätts ingå i det nya
verket. De båda museerna får samma ställ-
ning som övriga centralmuseer. För samord-
nande funktioner inom museiväsendet före-
slår de sakkunniga inrättandet av ett musei-
och utställningsråd. Förslag härom framläggs
i museibetänkandet.

Utredningen ang. sambandet mellan Vit-
terhets-, Historie- och Antikvitetsakademien
samt riksantikvarieämbetet och statens histo-
riska museum, utbildningsdepartementet
1969:2, stencil (akademiutredningen), har be-
behandlat de med avskiljandet av akademien
sammanhängande problemen. MUS 65 har
häruöver främst haft att närmare överväga
konsekvenserna av att skilja ämbetet från
museet, nämligen beträffande de gemensam-
ma avdelningarnas framtida ställning, förvalt-
ningen av akademins och ämbetets kultur-
historiska fastigheter, fondförvaltningen och
det vetenskapliga företaget Sveriges Kyrkor.

Av ämbetsverkets fem gemensamma avdel-
ningar kommer den administrativa och ka-
merala att ingå i ämbetet, biblioteket före-
slås tillhöra museet och arkivet ämbetet. Till
museet hänförs den pedagogiska avdelningen
och den tekniska avdelningen med den till

byggnadsminnesavdelningen knutna textil-konserveringsateljén. De uppgifter som åvilar avdelningen för ärenden rörande landsantikvarieorganisationen kommer att fullgöras inom olika delar av det nya ämbetsverket. Förslag om de till museet hänfödda avdelningarna framläggs i de sakkunnigas betänkande rörande museiväsendet.

Genom att länsstyrelsen inträder som regional myndighet för den statliga kulturminnesvården och övertar beslutanderätten enligt kulturminnesvårdens specialförfattningar kan riksantikvarieämbetet befrias från huvuddelen av sina granskningsuppgifter till förmån för en verksamhet med inriktning på verksamhetsplanering, utvecklingsarbete, råd- och anvisningar samt information. Här för erfordras att den nuvarande, på typindelning av vårdobjekten grundade organisationen, ersätts med en uppbyggnad som utgår från verksamhetens olika funktioner. De sakkunniga föreslår därför att riksantikvarieämbetet får en byråorganisation, som förutom en administrativ enhet omfattar tre byråer: en allmän byrå, en dokumentationsbyrå och en byrå för fastighetsförvaltning. Den allmänna byrån omfattar tre sektioner, nämligen en för granskning, en för utvecklingsarbete och en för information. Dokumentationsbyrån består av en inventeringssektion och en undersökningssektion med uppdragsverksamheten samt arkivet. Inom fastighetsbyrån föreslås en sektion för förvaltningsuppgifter och en för byggnads- och markvård. Den administrativa byrån bör omfatta en allmän sektion, en personalsektion och en sektion för den kamerala verksamheten.

Styrelse

Riksantikvarieämbetet föreslås få en styrelse med verkschefen, riksantikvariern, som ordförande och av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter. Antalet ledamöter bör vara begränsat. I styrelsen bör ingå representanter för de samhällsorgan och grupper genom vilka verket dels kan inhämta för sitt arbete vägledande information, dels sprida upplysning om den

egna verksamheten. För samarbetet på styrelsenivå med statens planverk, naturvårdsverket och det av de sakkunniga föreslagna musei- och utställningsrådet föreslås särskild begränsad styrelserepresentation.

Vetenskapligt samarbetsorgan

Med hänsyn till att kulturminnesvården och därtill anknytande forskningsområden har ett ömsesidigt behov av kontinuerliga kontakter föreslås att en särskild samarbetsgrupp upprättas med representanter för ämbetet, universiteten och museerna. Det bör ankomma på ämbetet att självt besluta om och upprätthålla denna kontaktverksamhet.

Riksantikvariern

Riksantikvariern skall svara för ämbetsverkets direkta ledning. Samtidigt skall han avlösas från chefskapet för historiska museet och medelhavsmuseet. Genom decentraliseringen av beslutsfunktionerna och verkets ändrade arbetsuppgifter kommer hans direkta befattning med konkreta kulturminnesvårdsärenden att minska. Riksantikvariern får till huvuduppgift att leda planeringen och samordningen av den kulturminnesvårdande verksamheten och att utåt svara för verkets allmänna policy och för dess ställningstaganden i ärenden av principiell betydelse.

Allmänna byrån

Den allmänna byrån föreslås inrymma en granskningssektion, en utvecklingssektion och en sektion för information.

Granskningssektionen får till uppgift att bistå länsstyrelsernas kulturminnesenheter med råd och anvisningar och att följa länsstyrelsernas kulturminnesvårdande verksamhet bl. a. beträffande deras handläggning av beslutsärenden. Verksamheten kommer vidare att avse remisser från departement och myndigheter, bidragsärenden och frågor berörande fördelningen av de ekonomiska resurserna. I vissa fall torde länsstyrelserna komma att hänskjuta särskilt komplicerade

ärenden av principiell betydelse till ämbetet för avgörande. En viss del av granskningsuppgifterna kommer att gälla verkets egna angelägenheter.

Utvecklingssektionen får till uppgift att leda, initiera och samordna det utvecklingsarbete som kommer att bedrivas inom verket. Verksamheten skall resultera i råd och anvisningar dels för den egna organisationen och länsstyrelserna, dels för andra myndigheter, kommuner och sammanslutningar etc. med kulturminnesvårdande uppgifter. Sektionen avses i första hand fungera som ett samordnande och initierande organ. För det konkreta arbetet torde särskilda arbetsgrupper få bildas med experter från andra enheter inom verket, från länsstyrelserna och från andra håll.

Informationssektionen får till uppgift att svara för information, utbildning och publicering. Informationen bör omfatta dels en bevakning av skeenden och företeelser som är av betydelse för kulturminnesvården, dels en utåtriktad verksamhet med inriktning på länsstyrelserna, kommuner, skola och allmänhet. Utbildningen avses gälla både verkets egen internutbildning och en verksamhet med kurser och konferenser för andra intressenter. Publiceringen bör omfatta såväl vetenskapligt inriktad information som populära framställningar i ämnen rörande ämbetets verksamhet och aktuella vetenskapliga rön.

Dokumentationsbyrån

Dokumentationsbyrån består av en inventeringssektion med inventarieverket Sveriges Kyrkor och en undersökningssektion med uppdragsverksamheten beträffande arkeologiska och byggnadshistoriska undersökningar samt arkiv och reproduktionscentral.

Inventeringssektionen får till uppgift att fullfölja den pågående fornminnesinventeringen och att i samband med revideringen av den ekonomiska och den topografiska kartan komplettera tidigare inventeringar. Sektionen bör även följa den pågående diskussionen om en allmän byggnadsinventering

och närmare utreda hur en sådan inventering skall genomföras. Målet bör vara att finna en lämplig form för ett allsidigt kulturhistoriskt inventarieverk.

De sakkunniga föreslår att Sveriges Kyrkor inordnas i inventeringssektionen. Inventeringsverksamheten bör bedrivas på samma vetenskapliga nivå som nu sker. Arbetet bör dock intensifieras och rationaliseras med sikte på registreringsmetoder som kan anpassas för databehandling. Beträffande publiceringen föreslås att endast de mest betydelsefulla monumenten utges som monografier, medan olika former kan väljas för presentationen av övriga kyrkor.

Undersökningssektionen kommer att inrymma riksantikvarieämbetets sakkunskap beträffande arkeologiska, medeltidsarkeologiska och byggnadshistoriska undersökningar. Sektionen får till uppgift att utföra undersökningar och utredningar dels för ämbetets räkning, dels också i sådana fall där kostnaderna inte kan debiteras särskild uppdragsgivare. De sakkunniga föreslår att sektionen skall svara för ledningen av ämbetets uppdragsverksamhet. Sektionens utvecklingsarbete bör innefatta undersöknings- och dokumentationsteknik, rationaliseringsåtgärder och ekonomiska frågor.

Uppdragsverksamhetens nuvarande arbetsuppgifter med arkeologiska undersökningar och allmänt kulturhistoriska inventeringar föreslås utvidgad med sådana byggnadshistoriska undersökningar som kan bedrivas på uppdragsbasis.

Beträffande det antikvarisk-topografiska arkivet hänvisar de sakkunniga till en särskild utredning som riksantikvarieämbetet låtit utföra. Utredningen bör dock ses över med hänsyn till de av MUS 65 framlagda förslagen. Härvid bör även frågan om det till kulturhistoriska byrån hörande arkivet beaktas. Enligt MUS 65 bör till arkivet knytas en reproduktionscentral som skall svara för verkets egna behov och för arkivets forskarservice.

Fastighetsbyrån

Fastighetsbyrån skall svara för vård och förvaltning av i första hand riksantikvarieämbetets och Vitterhetsakademiens fastigheter men skall även kunna överta förvaltningen av andra statliga fastigheter av framträdande kulturhistoriskt värde. De sakkunniga förutsätter härvid att fastigheterna uppföres på särskild delfond av statens allmänna fastighetsfond. Fastighetsbyrån föreslås inrymma en förvaltningssektion och en vårdsektion.

Sektionen för fastighetsförvaltning skall svara för den allmänna tillsynen av fastigheterna, dels med avseende på behovet av vård och underhållsåtgärder, dels beträffande sådana praktiska detaljer som bevakning och renhållning. Huvuduppgiften blir dock att göra monumenten tillgängliga för allmänheten och att genom en informerande verksamhet öka kännedomen om dem. De monument som är av betydelse ur rikssynpunkt bör i princip ligga under sektionens direkta förvaltning. Samtidigt är det dock angeläget att söka engagera olika lokala intressenter såsom kommuner, museer och andra att ta på sig ansvaret för skötseln av kulturhistoriska fastigheter.

Vårdsektionens verksamhet, som innefattar både byggnads- och markvård, skall i första hand baseras på riksantikvarieämbetets eget fastighetsbestånd men även kunna ägnas andra uppgifter både av servicekaraktär och sådana som kan fullgöras på uppdragsbasis. Sektionen skall utföra projekteringar för restaurering och för markvård. På byggnadsminnesvårdens område skall sektionens utvecklingsarbete främst inriktas på materialforskning, studier av äldre arbetsmetoder och projekteringar i form av typstudier. Sektionen bör ställa sin sakkunskap till förfogande även för andra statliga förvaltningsorgan, för kommuner och enskilda, vilket i stor utsträckning bör kunna ske på uppdragsbasis. På uppdrag skall sektionen även bedriva de av arbetsmarknadsstyrelsen bekostade projekteringarna för restaurering och markvård. Sektionen förutsätts även komma att engageras i olika former av utbildning.

Vitterhetsakademien (kapitel 10)

De sakkunnigas förslag innebär att Vitterhetsakademien skiljs från riksantikvarieämbetet och statens historiska museum. Akademien avlastas härutöver vissa andra arbetsuppgifter. Utan att framlägga direkta förslag presenterar de sakkunniga sin syn på akademins framtida verksamhet. I anslutning till diskussioner som förs inom en av akademien tillsatt programkommitté betonas särskilt akademins möjligheter att främja kulturminnesvården och därtill anknytande forskning samt att på dessa områden upprätthålla en aktiv kontaktverksamhet särskilt på det internationella planet.

Hembygdsrörelsen (kapitel 11)

Sekelskiftets hembygdsrörelse har under de senaste åren genomgått en förnyelse genom att den lokala hembygdsföreningen på många håll fått betydelse som lokalt forum för miljö- och kulturfrågor. Nu liksom tidigare har hembygdsföreningarna en naturlig anknytning till provinsens museer men också till kommunernas kulturnämnder. Enligt de sakkunniga kan kontakten med hembygdsföreningarna bli av stor betydelse både för museerna och för länsstyrelsernas kulturminnesenheter. Beträffande Samfundet för hembygdsvård hänvisar de sakkunniga till ett pågående samarbete med riksantikvarieämbetet som bl. a. berört samfundets möjligheter att svara för en riksomfattande information om kulturminnesvård och hembygdsarbete.

Förslag till ändringar i lagstiftningen om kulturminnesvården (kapitel 12)

De sakkunnigas uppdrag har inte innefattat en mer genomgripande saklig revision av gällande lagstiftning. De framlagda ändringsförslagen är framför allt betingade av den föreslagna decentraliseringen av riksantikvarieämbetets beslutsfunktioner till länsstyrelserna och de därmed sammanhängande frågorna om besvärsmått. I enlighet med direktiven har härutöver företagits en förenkling och modernisering främst av författningarna

rörande byggnadsminnesvården. Under utredningsarbetets gång har till de sakkunniga för beaktande överlämnats motion nr 453 år 1967 om inrättandet av ett kulturhistoriskt servitut. Med anledning härav och med hänsyn till det stora intresse som allmänt föreligger om ett förbättrat skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, har de sakkunniga framlagt förslag om att i byggnadsminneslagen införa ett skydd som även kan tillämpas på byggnadsmiljöer. Förslaget syftar till att ge de kulturminnesvårdande organen möjlighet att registrera även kulturhistoriska byggnader som inte helt uppfyller kravet på att bli byggnadsminne. Registreringen är i första hand avsedd som ett kontroll- och informationsinstrument. Det bedöms inte innebära sådant intrång i den enskildes förfoganderätt att ersättningsanspråk skall kunna resas.

Kostnadsberäkningar (8.5 och 9.5)

Den föreslagna kulturminnesvårdsorganisationen beräknas dra en total kostnad på 16,4 milj. kr. Härav utgör 6 milj. lönekostnaden för den regionala organisationen. I sistnämnda belopp ingår ej lokalhyror och expenser. Riksantikvarieämbetets förvaltningskostnader uppgår till 10,4 milj. kr.

Personalkostnaden för den nuvarande landsantikvarieorganisationen kan beräknas till ca 4,7 milj. kr. Härav utgör 2,3 milj. statsbidrag medan de lokala bidragsgivarna svarar för 2,4 milj. De sakkunnigas förslag innebär således en ökning från 4,7 milj. kr. till 6 milj., vilket ger en reell kostnadsökning på 1,3 milj. kr. För statsverket uppgår ökningen till 3,7 milj. kr.

Riksantikvarieämbetets andel av den totala förvaltningskostnaden för ämbetet och historiska museet uppgår för närvarande till 6 milj. Den nya organisationen för ämbetet beräknas dra en total kostnad på 10,4 milj. kr. Av kostnadsökningen hänför sig 1 milj. till omfördelningar av redan befintliga resurser. Den reella ökningen uppgår därför till 3,4 milj. kr.

Anslagsposten Vård och underhåll av fornlämningar och kulturhistoriskt värdefulla

byggnader föreslås ökad från 0,7 milj. till 3 milj. kr. Den relativt måttliga ökningen förutsätter fortsatta insatser från arbetsmarknadsstyrelsens sida.

3.1 *Kulturminnesvård – museiväsende, historisk tillbakablick*

Utförliga historiska redogörelser för kulturminnesvårdens utveckling har framlagts i andra sammanhang.* Den följande framställningen kommer därför att beträffande riksantikvarieämbetet och statens historiska museum huvudsakligen behandla tiden efter 1938 års omorganisation och i fråga om landsantikvarieorganisationen tiden efter framläggandet av landsantikvarieutredningens betänkande år 1954. Redogörelsen har också velat spegla utvecklingen av förhållandet mellan kulturminnesvården och museiväsendet. I det följande används ordet kulturminnesvård ehuru den verksamhet som under 1700- och 1800-talen bedrevs inom området endast i ringa mån motsvarar vad som i dag innefattas i begreppet.

3.1.1 Riksantikvarieämbetet och det blivande statens historiska museum förenas under Vitterhetsakademien

I samband med att Vitterhetsakademien år 1786 ombildades till Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien underställdes den på 1600-talet inrättade tjänsten som riksantikvarie akademien, varvid riksantikvarien ålades att vara akademins ständige sekreterare. Samtidigt ställdes de föremålssamlingar som till sina äldsta delar härrörde från 1500-talet och som med tiden kom att utvecklas till

statens historiska museum, under akademins överinseende.

Genom omorganisationen miste riksantikvarien sin självständiga ställning och samtidigt skapades den ännu i dag bestående bindningen mellan Vitterhetsakademien, riksantikvarieämbetet och statens historiska museum.

3.1.2 Kulturminnesvården och museiväsendet under 1800-talet

Med romantikens nyvaknade intresse för den nordiska historien och dess minnesmärken, vilket under 1800-talets lopp spred sig till allt vidare kretsar, skapades en breddad bas för en kulturhistoriskt inriktad verksamhet. Vitterhetsakademien och riksantikvarien fick

* 1913 års fornminnesvårdskommittés betänkande, del I (SOU 1922:11).

Ad patriam illustrandam. Hyllningsskrift till Sigurd Curman. Uppsala 1946.

Landsantikvarieutredningens betänkande "Landsantikvarieorganisationen" (SOU 1954:26).

Antikvarieutredningens betänkande "Antikvitetskollegiet" (SOU 1965:10).

Utredningen ang. Sambandet mellan Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien samt Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museum (Utbildningsdepartementet 1969:2).

Betänkande angående omorganisation och löne-reglering av överintendentensämbetet m. m. Stockholm 1915.

För utvecklingen på lagstiftningsområdet hänvisas till "Byggnadsminnen" förslag avgivet av Byggnadsminnesutredningen (SOU 1956:26).

svårare att överblicka vad som på frivillig väg gjordes ute i landet och riksantikvarien sökte därför inrätta lokalrepresentation. Det stannade emellertid vid att en tjänst som antikvitetstendent inrättades år 1860. Den första innehavaren av posten blev Per Arvid Säve i Visby och efter honom från och med år 1865 Nils Gabriel Djurklou i Örebro, som innehade befattningen till år 1870. Olika omständigheter gjorde att tjänsten drogs in och ersattes med två amanuensbefattningar, som skulle ersätta antikvitetstendenten. På grund av att båda amanuenserna huvudsakligen kom att tas i anspråk för historiska museet hade indragningen av antikvitetstendentstjänsten till följd att riksantikvarien åter stod helt utan representation utanför huvudstaden. I den situationen grep man tillbaka på en av riksantikvarien J.G. Liljegren redan på 1820-talet framlagd plan att såsom ombud knyta olika intresserade privatpersoner till riksantikvarien. På så sätt tillkom den s. k. ombudsorganisationen som om än i förändrade former och med till vår tids krav anpassat urval av kommunalt engagerade lekmän fortfarande äger bestånd.

När 1913 års fornminnesvårdskommitté år 1921 framlade sitt betänkande hade riksantikvarien ännu ingen för administrationen av kulturminnesvården särskilt avsedd personal utan biträdades även inom detta område av historiska museets tjänstemän, som genom en reform år 1910 utökats till nio fackutbildade tjänstemän med viss biträdespersonal.

1800-talets stegrade intresse för kulturhistoria medförde att ett stort antal organisationer bildades, vilka hade forskning, insamlings- och uppteckningsarbete liksom även hembygdsvårdande verksamhet på sitt program. På initiativ av Nils Gabriel Djurklou grundades år 1856 Föreningen till samlande och ordnande av Nerikes folkspråk och fornminnen, vilken år 1861 anslöt sig till Vitterhetsakademien. Med Närke som förebild uppstod sedan på 1860-talet och under de följande årtiondena en rad föreningar med likartad inriktning. Härvid tilldrar sig den år 1862 bildade Gestriklands fornminnesförening intresse eftersom man där för första

gången direkt uttalade att föreningen skulle verka för att skapa ett kulturhistoriskt museum. Än mer betydelsefullt är att föreningen uppträdde som samarbetsorgan för olika lokala sammanslutningar med kulturminnevårdande verksamhet på sitt program. Den senare, mer allmänt utvecklade ordningen med ett gemensamt, samordnande organ för olika lokalföreningar i länet kan således föras tillbaka ända till 1860-talet.

De första fornminnesföreningarna lade till en början huvudvikten i sin verksamhet på olika forskningsuppgifter. Deras kulturminnesvårdande insatser tog sig tämligen tillfälliga uttryck och det var främst förhistoriska minnesmärken och kyrkor som kom i fråga. Som redan nämnts måste man emellertid vara medveten om att dagens kulturminnesvård inte hade någon egentlig motsvarighet för hundra år sedan. Begreppet kulturminnesvård i stället för fornminnesvård upptogs för övrigt av 1913 års fornminnesvårdskommitté just för att markera den vidgning av minnesvårdens ansvarsområde som då eftersträvades.

Fornminnesföreningarnas museala verksamhet var tämligen blygsam och inriktade sig framför allt på fornfynd och kyrkliga inventarier, föremålskategorier tillhörande statens historiska museums insamlingsområde. En ändrad inställning till principerna för insamlingsverksamheten kan emellertid spåras redan i slutet av 1800-talet. År 1867 överlämnade folklivsforskaren C.O. Hyltén-Cavallius en samling svenska allmogeföremål till domkapitlet i Växjö med föreskrift att föremålen skulle förenas med en äldre samling och tillsammans med denna bilda stommen i ett museum för den småländska folk-kulturen. Så kom även etnologiskt föremåls-material att tillmätas kulturhistoriskt värde, och fornminnesföreningarna fick därigenom ett väsentligt utvidgat arbetsfält. Ett avgörande steg i samma riktning var tillkomsten av Nordiska museet år 1872 och Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige år 1882, vilket i sin tur gav upptakten till grundandet av en rad museiföreningar ute i landet. Samma år stiftades sålunda en museiförening i

Kalmar, tre år senare bildades föreningen Gotlands fornvänner, som hade ett program i omedelbar anslutning till Nordiska museets, och under det slutande 1870-talet och på 1880-talet uppstod en rad fornminnes- och museiföreningar över hela landet med mer allsidig insamlingsverksamhet på sitt program. Trots att de nya museerna i regel icke hade fackutbildad personal blev de ett värdefullt stöd för kulturminnesvården då museiföreståndarna ställde sig till riksantikvariens förfogande för olika uppdrag.

3.1.3 Det offentliga byggnadsväsendet

Genom att det offentliga byggnadsväsendet var samlat inom en enhet fick byggnadsminnesvården en speciell prägel. Sedan 1700-talet hade kronans och kyrkans byggnader sitt särskilda myndighetsorgan i överintendentensämbetet. Utom sin direkta myndighetsroll kom detta också i hög grad att spela rollen av ett centralt projekteringsorgan för ny- och ombyggnader inom den offentliga sektorn. Under 1800-talet utvecklades ett samarbete mellan överintendentensämbetet och Vitterhetsakademien beträffande vården av de offentliga byggnadsminnena, varvid ämbetet företrädde de arkitektoniska, tekniska och funktionella synpunkterna, medan akademien tillvartog de antikvariska.

Efter en utredning på 1870-talet ändrades överintendentensämbetets organisation, så att en kader av "arkitekter utom stat" tillskapades. Denna var i realiteten en halvofficiell kår av fackmän, som i viss utsträckning fungerade som tjänstemän men i huvudsak var konsulter vilka fick sin kompetens för kvalificerade uppdrag prövad av ämbetet. Den praktiska byggnadsminnesvården liksom handläggningen av granskningsärenden m. m. kom i fortsättningen att i hög grad bygga på dessa fackmäns medverkan.

År 1918 ombildades överintendentensämbetet efter en ny utredning till byggnadsstyrelsen och fick därmed en modern byråorganisation. Inom denna inrättades den kulturhistoriska byrån med uppgift att handlägga ärenden rörande den offentliga byggnads-

minnesvården samt nya kyrkor och begravningsplatser. Huvudförfattningen för byråns verksamhet blev 1920 års kungörelse rörande det offentliga byggnadsväsendet, som innebar ett fullföljande av riktlinjerna för omorganisationen. Handläggningen av begravningsplatsärendena överflyttades 1923 "tills vidare" till länsstyrelserna men återfördes 1934 till byggnadsstyrelsen.

Även om styrelsen efter omorganisationen i huvudsak baserade sitt arbete på fast personal, fortsatte man att anta nya arkitekter utom stat fram till år 1934. Institutionen upphävdes formellt först 1956. Med 1920 års kungörelse genomfördes dessutom en vidgning av slottsarkitektinstitutionen, som ursprungligen var knuten framför allt till Stockholms slott, så att hädanefter även vissa andra särskilt värdefulla byggnadsminnesmärken kunde kontinuerligt vårdas under medverkan av individuellt förordnade arkitekter. Slutligen gav författningen möjlighet för kompetenta byggmästare att efter prov få styrelsens legitimation som kyrkobyggmästare, vilken gavs på fem år. Denna bestämmelse upphävdes i samband med de författningsändringar, som beslutades 1960 och som i övrigt bl. a. innebar att bestämmelserna rörande begravningsplatser m. m. utskildes ur kungörelsen om det offentliga byggnadsväsendet.

3.1.4 1913 års fornminnesvårdskommitté

Med det vidgade intresset för kulturminnesvård och museiverksamhet växte behovet av organisatoriska förbättringar. Som en följd härav tillsattes år 1913 den s. k. fornminnesvårdskommittén, som framlade sitt betänkande år 1921. De sakkunniga hade att utgå från en situation med en svag centralmyndighet och en i det närmaste obefintlig representation ute i landet. Centralt svarade Vitterhetsakademien och riksantikvariern för myndighetsfunktionerna. Tjänstemännen vid statens historiska museum biträdde riksantikvariern med undersökningar och utredningar vid ärendenas beredning samt vid verkställigheten av akademins beslut. Kom-

mittén fann denna ordning otillfredsställande dels på grund av att ärendenas handläggning tog orimligt lång tid, dels på grund av att museet framför allt var en forskningsinstitution vars personal icke var lämpad för de uppgifter av administrativt och praktiskt slag som den hade att utföra för akademins räkning. Kommittén föreslog inrättandet av ett statligt verk, riksantikvarieämbetet, som skilt från historiska museet skulle fungera som "en särskild fristående centralmyndighet". Förutom två underordnade sektioner för administration och bibliotek—arkiv skulle ämbetsverket inrymma tre avdelningar: en för fasta fornlämningar och fynd, en för kyrkliga byggnader och föremål och en för profana byggnader och föremål.

Enligt den ditintills gällande ordningen svarade historiska museet för kulturminnesvården över hela landet och hade därvid till sin hjälp riksantikvariens ombud och landsortsmuseernas personal. Ombudsorganisationen utgjordes av intresserade lekmän. Museitjänstemännen var inte heller alltid fackutbildade varför förhållandena inte kunde anses fylla rimliga anspråk; man var hänvisad till den "oberäkneliga tillgång på arbetskrafter, som de på ett oftast ganska lösligt sätt inordnade och i övrigt självständiga institutionerna kunna lämna. Bredvid dessa borde finnas jämväl andra arbetskrafter, som centralstyrelsen med bestämdhet kunde påräkna för det minnesvårdande arbetet i landsorten." 1913 års fornminnesvårdskommitté stod således inför en situation där resurserna var otillfredsställande, och uppgiften blev därför att söka skapa en helt ny regionalorganisation. De kommitterade föreslog en från museerna helt skild, statlig organisation. Med utgångspunkt i en på kulturgeografiska enhetsområden grundad indelning, modifierad med hänsynstagande till andra viktiga omständigheter, skulle landet indelas i elva distrikt med en tjänsteman i varje; de nya befattningshavarna skulle ha tjänstetiteln landsantikvarie. Vid sidan av landsantikvarieorganisationen skulle den gamla ombudsorganisationen bibehållas och

byggas ut till större effektivitet. Eftersom landsantikvarierna på grund av det administrativa arbetets omfattning inte ansågs få tillräcklig tid för större utredningar och undersökningar förutsatte kommittén vidare en viss medverkan från de kulturhistoriska museerna i landsorten.

3.1.5 Utvecklingen centralt och regionalt under 1920- och 1930-talen

På grund av bristande ekonomiska resurser kom det av 1913 års fornminnesvårdskommitté framlagda organisationsförslaget aldrig att förverkligas. För att möta samhällets ökande krav på kulturminnesvården och museiväsendet hänvisades man i stället till att bygga ut och förstärka de redan förefintliga organen. Sedan Sigurd Curman år 1923 tillträtt posten som riksantikvarie blev en av hans första åtgärder att företa en omorganisation av det centrala ämbetsverket. Tidigare hade de till historiska epoker avgränsade avdelningarna inom historiska museet var och en skött såväl museiarbetet som kulturminnesvården inom det egna tidsavsnittet. Curman tog däremot en funktionsuppdelning i museiarbete och kulturminnesvård till utgångspunkt för den nya organisationen. Detta innebar i praktiken att den ännu bestående uppdelningen av verkets uppgifter mellan historiska museet och riksantikvarieämbetet kom till stånd.

I stället för att inrätta en statlig landsantikvarieorganisation valde statsmakterna att med bidrag av lotterimedel stärka provinsmuseernas ekonomi. Genom de statliga bidragen och med hjälp av ökande anslag från landsting och kommuner blev det också möjligt att under 1920-talet anställa fackutbildade intendenten vid flera provinsmuseer. Normer för tilldelning av lotterimedel skapades med utgångspunkt i riktlinjer som Vitterhetsakademien framlade i utlåtande till Kungl. Maj:t den 5 april 1927. Härigenom inskränktes utdelningen till i regel ett enda museum inom ett landskap eller län. Samtidigt begränsades medlens användning till i första hand iordningställande av ändamåls-

enliga museilokaler och till anställande av fackutbildad museiintendent. Som villkor för bidrag gällde vidare att vederbörande museum skulle vara underkastat inspektion av riksantikvarien, som även ägde att pröva museitjänstemannens kompetens och den för honom gällande instruktionen. För att åstadkomma största möjliga likformighet utarbetade riksantikvarieämbetet och Svenska museimannaföreningen en normalinstruktion (Svenska museer, meddelanden från Svenska museimannaföreningen 1933:I, sid. 3–6). I instruktionen infördes för första gången tjänstebeteckningen "landsantikvarie" för de genom lotterimedelsanslag anställda museitjänstemännen; titeln vann snart allmän användning omväxlande med "länsantikvarie" och i några få fall "länsintendent".

3.1.6 1930 års kulturminnesvårdskommitté

År 1930 tillsattes utredningen "Kulturminnesvårdssakkunniga", som bl. a. hade att behandla frågor rörande kulturminnesvårdens centrala och regionala organisation. Den situation de sakkunniga hade att ta ställning till skilde sig väsentligt från utgångsläget för 1913 års kommitté. Riksantikvarieämbetet hade fått en gentemot historiska museet tämligen fristående ställning och kulturminnesvården därmed en alltmer effektiv och funktionsduglig central ledning. Ute i landet hade samtidigt läns museerna fått en förbättrad ställning därigenom att bidragen av lotterimedel gjort det möjligt att upprusta eller nyuppföra museibyggnader och att bilda fonder för avlöningar av museichefer med fackutbildning. Man hade en redan påbörjad utveckling att knyta an till, en utveckling, som de sakkunniga ansåg grundläggande för den ställning, som borde tilldelas provinsmuseerna i den svenska kulturminnesvårdens organisation. Denna uppfattning resulterade också i att man på den organisatoriska sidan höll fast vid en fortsatt integrerad verksamhet mellan museerna och kulturminnesvården. I fråga om ämbetet och historiska museet framhölls att en organisatorisk tudelning av verket skulle medföra att

ämbetet förlorade kontakten med det vetenskapliga museala föremålsstudiet under det att museet skulle avskäras från det praktiskt vetenskapliga arbetet och därmed löpa risk att förvandlas till en rent kammarlärd institution utan tillräcklig växelverkan med de ute i landet verkande kulturminnesvårdande myndigheterna. De sakkunniga menade vidare att den vid en skilsmässa nödvändiga dubbleringen av de gemensamma avdelningarna för administration och bibliotek—arkiv skulle dra med sig en stor och onödig fördyring. Som ett villkor för fortsatt samband satte de sakkunniga emellertid att en tjänst som museichef skulle inrättas vid museet, vilket motiverades med att arbetsbördan för riksantikvarien annars skulle bli alltför stor och vittomfattande.

När de sakkunniga med skrivelse den 29 oktober 1936 överlämnade sitt delbetänkande "Förslag till omorganisation rörande de statliga kulturminnesvårdande centrala institutionerna" (stencil), hade en successiv utbyggnad av historiska museet och riksantikvarieämbetet pågått under lång tid. Museet omfattade fyra avdelningar, en för sten- och bronsålder, en för järnålder, en för medeltid och nyare tid samt den numismatiska avdelningen Kungl. myntkabinetet. På ämbetsvidan fanns de båda avdelningarna för fornminnesvård och byggnadsminnesvård. För museet och ämbetet gemensamt fungerade den tekniska avdelningen med konservering och fotoateljé, den administrativa och kamerala avdelningen samt avdelningen för bibliotek och arkiv. Denna ännu bestående organisation av ämbetsverket hade således redan genomförts och ansågs i princip fungera väl. Den stora svagheten ansågs vara att personalen var för fåtalig och att antalet ordinarie tjänstemän endast uppgick till 16 % av hela personalkadern. Förutom inrättandet av en tjänst som museichef och ett förslag om att till ämbetsverket knyta en särskild avdelning för folkupplysnings- och publikationsverksamhet gick de sakkunnigas förslag ut på att söka åstadkomma erforderliga personalförstärkningar och att förbättra anställningsvillkoren för den icke ordinarie

personalen. Med undantag för inrättandet av den nya upplysnings- och publikationsavdelningen vann förslaget i stort sett statsmakternas gillande och godkändes även av 1938 års riksdag. Härmed hade framför allt riksantikvarieämbetet erhållit en betydande förstärkning samtidigt som Sigurd Curmans strävanden att bygga upp ett starkt och effektivt centralorgan för den kulturminnesvårdande verksamheten burit frukt. I samband med att den nya organisationen av verket sålunda vann formell giltighet ersattes den gällande instruktionen från 1890 med ny (SFS 1938 nr 588), enligt vilken verkets personal upphörde att vara Vitterhetsakademiens tjänstemän.

Beräffande den av 1913 års fornminnesvårdskommitté föreslagna landsantikvarieorganisationen framhöll 1930 års kulturminnesvårdssakkunniga att det inte rädde något tvivel om att statligt anställda lokal-tjänstemän skulle kunna vara till mycket stort gagn för riksantikvarieämbetets omfattande och vitt förgrenade verksamhet. De sakkunniga avstod emellertid från att återuppta detta förslag, främst under hänvisning till att det skulle bli alltför kostsamt. Man menade vidare att tillkomsten av en sådan organisation skulle "motverka den förstärkta ställning, som de sakkunniga anser provinsmuseerna böra tillförsäkras, ävensom det intima samarbete mellan dessa museer och centralmyndigheten, som av riksantikvarien förklarats synnerligen eftersträvansvärt" Kommitténs förslag den 9 oktober 1937 "Provinsmuseernas organisation och ställning till kulturminnesvården" (stencil) siktade främst till att med hjälp av statligt stöd i form av lotterimedel stärka läns museernas ställning. De statliga bidragen skulle reserveras för tre ändamål, bidrag vid uppförande av ny museibyggnad, för bildande av lönefonder, vilkas avkastning skulle användas till att fast anställa fackutbildad tjänsteman samt för sådana kulturminnesvårdande åtgärder, som icke rimligen kunde bäras av vederbörande museiförening. De sakkunniga föreslog vidare en reglering av landsantikvariernas anställnings- och pensionerings-

villkor. De sakkunnigas förslag rörande läns-museerna och deras förhållande till kulturminnesvården ledde icke till några åtgärder från statsmakternas sida. Departementschefen fann att förslagen kunde genomföras med bibehållande av den provinsiella fornminnesvårdens karaktär av en frivillig organisation och utan att avsevärt större krav än dittills behövde ställas på ekonomiskt stöd av det allmänna.

3.1.7 Landsantikvarieutredningen

När landsantikvarieutredningen tillsattes år 1953 hade läns museernas och landsantikvariernas ställning ytterligare konsoliderats. 1945 års riksdag hade vidare beslutat att fasta bidrag till landsantikvariernas avlöningar skulle utgå direkt över riksstaten. Vid olika tillfällen hade riksdagen också medgivit höjningar av det statliga bidraget och från och med år 1950 även gjort det möjligt för landantikvarierna att erhålla pensionsrätt i statens pensionsanstalt. Samtidigt hade emellertid bristerna i organisationen blivit uppenbara, vilket också avspeglar sig i direktiven. Departementschefen framhåller bl. a. att landsantikvariernas ställning som å ena sidan föreningstjänstemän och å andra sidan lokala representanter för centrala kulturinstitutioner icke sällan ledde till intressekollisioner. Vidare var uppdragen för de centrala institutionerna ofta många och vittomfattande och kunde därmed lätt komma i konflikt med andra arbetsuppgifter. Arbetet ansågs också bli splittrat till förfång för kulturminnesvården i dess helhet. Samtidigt bands utredningen genom klart formulerade restriktioner från att föreslå genomgripande förändringar. De sakkunniga kunde därför inte fullfölja sin positiva bedömning av 1913 års fornminnesvårdskommittés förslag om en statlig regionalorganisation. Landsantikvarieutredningen präglades därför med nödvändighet främst av en allmän strävan efter en förstärkning av de förefintliga resurserna.

De sakkunnigas förslag (SOU 1954:26) kom framför allt att resultera i nya villkor för statsbidrag (Kungl. Maj:ts kungörelse den

27 maj 1955, nr 317). Nu gäller sålunda att landsantikvarien skall ha till verksamhetsområde ett län och att statsbidrag till hans lön skall utgå med 90 % av viss löneklass. Efter framställning av huvudmannen skall statsbidrag även kunna utgå till en amanuens inom varje landsantikvariedistrikt samt till en antikvarie på Gotland. I styrelsen för landsantikvariens huvudmannorganisation skall, förutom landsantikvarien, ingå en av vardera länsstyrelsen och landstinget utsedd ledamot samt en representant för kommun som fortlöpande lämnar större ekonomiskt bidrag till organisationen. Vidare fastställdes att det inom styrelsen skall finnas ett förvaltningsutskott med uppgift att svara för organisationens ekonomi och förvaltning samt att uppgöra förslag till stat och förvaltningsberättelse. Kungörelsen innehåller också av utredningen föreslagna bestämmelser angående kompetensfordringar, anställningsförfarande och anställningsvillkor. Slutligen kan nämnas att landsantikvarieutredningen utarbetade ett förslag till normalinstruktion för landsantikvarier. Landsantikvarieutredningen gav således till resultat att kulturminnesvårdens regionala organisation konsoliderades och att dess tjänstemän genom statsbidragen knöts fastare till det centrala ämbetsverket.

3.1.8 Antikvarieutredningen

År 1961 tillsattes antikvarieutredningen som den 31 december 1965 avlämnade sitt betänkande "Antikvitetskollegiet. Centralorgan för svensk kulturminnesvård" (SOU 1965:10). I direktiven betonades framför allt att samhällets omstrukturering och den i ökat tempo fortskridande exploateringen ställde ständigt ökande krav på de kulturminnesvårdande organens aktivitet samtidigt som riksantikvarieämbetet under de två senaste decennierna haft att med en i stort sett oförändrad organisation möta en alltmer tyngande arbetsbelastning.

Antikvarieutredningen anförde sammanfattningsvis att dess arbete hade varit inriktat på att förläna ämbetsverket karaktären av ett

allomfattande topporgan för det tämligen homogena ämnesområde som kulturminnesvården utgör. Utredningen eftersträvade därför icke endast ett bibehållet samband mellan Vitterhetsakademien – historiska museet och riksantikvarieämbetet utan ville även inordna ett annat centralmuseum, nordiska museet, och byggnadsstyrelsens kulturhistoriska byrå inom ett och samma ämbetsverk. "För utredningen framstår det som föga rationellt att det yttersta ansvaret för landets kulturminnesvård – såväl den yttre som den inre – icke skall vila hos ett och samma centrala organ." Sambandet mellan museet och ämbetet bedömde de sakkunniga som synnerligen viktigt, och framhöll särskilt hur museet och verket stod i ömsesidigt beroende av varandra. Utredningen fann också sambandet med Vitterhetsakademien vara så fruktbarande för kulturminnesvården att den icke ansåg sig böra föreslå en brytning av detsamma. Antikvarieutredningen hade enligt sina direktiv endast att utreda den centrala organisationen och kom därför icke att behandla landsantikvarieorganisationen.

Antikvarieutredningens förslag ledde icke till något ställningstagande av statsmakterna. Efter remissbehandlingen föranstaltade Kungl. Maj:t i stället, genom tilläggsdirektiv till MUS 65 och genom att tillsätta särskild utredningsman för att belysa frågan om akademins skiljande från ämbetsverket, om ytterligare utredning såväl av den centrala som av den regionala organisationen.

3.2 Riksantikvarieämbetet och statens historiska museum efter 1938 års omorganisation

Efter genomförandet av kulturminnesvårdssakkunnigas förslag år 1938 har den organisatoriska uppbyggnaden av riksantikvarieämbetet och statens historiska museum i stort sett bibehållits oförändrad. Genom tillkomsten av nya funktioner har dock en utökning av personalen skett vilket i några fall resulterat i att särskilda sektioner med specialiserade arbetsuppgifter inrättats. Detta gäller landsantikvariefrågorna, forn-

minnesinventeringen, den arkeologiska undersökningsverksamheten, vårdarbetena, den pedagogiska verksamheten och osteologien,

3.2.1 Riksantikvarieämbetet

Vid 1937 års riksdag uppdrogs åt rikets allmänna kartverk att låta upprätta en på flygfotografier grundad ekonomisk karta i skala 1:10 000, på vilken även fasta forn lämningar skulle redovisas. Eftersom landets fornlämningsbestånd endast var känt till en del uppdrogs år 1938 åt riksantikvarieämbetet att företa en riksomfattande inventering, som skulle ligga till grund för redovisningen på den ekonomiska kartan. Av de registrerade forn lämningarna införes ett begränsat urval av framför allt från turistsynpunkt intressanta minnesmärken även på den topografiska kartan. En redovisning av ett urval forn lämningar sker också på de nya geologiska kartorna. Intill år 1947 svarade en antikvarie för fornminnesinventeringen. Denne deltog tillika i fornminnesavdelningens löpande göromål. Han biträdades av en amanuens samt särskilt anställda inventeringsmän. Efter beslut att forcera utgivning av den ekonomiska kartan utökades den till inventeringen knutna personalen successivt, vilket ledde till att en särskild sektion, knuten till fornminnesavdelningen, inrättades för verksamheten; för närvarande är åtta antikvarier jämte biträdespersonal anställda för fornminnesinventeringen.

Sektionen för uppdragsverksamhet, likaledes knuten till fornminnesavdelningen, utgör huvuddelen av de större arkeologiska undersökningarna samt allmänt kulturhistoriska och etnologiska inventeringar i samband med olika exploateringsföretag. Sådana fältundersökningar utfördes tidigare i regel av landsantikvarierna, de större stads-museerna, universitetsinstitutionerna eller av ämbetets egna tjänstemän. På grund av att undersökningsverksamheten ökat starkt under de senaste årtiondena har det visat sig omöjligt för den fasta personalen inom kulturminnesvården att vid sidan av den likaledes ökade löpande verksamheten utföra

sådana uppdrag. Genom den nya studieordningen vid universiteten har deras arkeologiska institutioner inte heller möjlighet att som tidigare påtaga sig stora arbetsuppgifter för riksantikvarieämbetets räkning. För de kulturhistoriska undersökningarna i samband med regleringen av de norrländska älvarna anställdes en särskild tjänsteman år 1948 medan verksamheten i det övriga landet sköttes direkt genom fornminnesavdelningen. År 1964 sammanslogs de båda undersökningsgrenarna och en särskild sektion för uppdragsverksamhet inrättades vid fornminnesavdelningen.

Eftersom verksamheten huvudsakligen gäller undersökningar föranledda av olika exploateringsföretag åligger det enligt fornminneslagens 6 och 9 §§ som regel företaget att svara för kostnaderna. Intill år 1967 bedrevs verksamheten med hjälp av medel, som Vitterhetsakademien förskottade. Från och med år 1967 har uppdragsverksamheten fått en utformning i anslutning till de grundprinciper som gäller för statlig uppdragsverksamhet inom andra verksamhetsområden. Till täckande av löner för tjänstemän, grovarbetskraft, maskinhyror och andra omkostnader har ett förslagsanslag på f. n. 4 901 000 kronor (enl. 1972 års statsverksproposition) ställts till förfogande; inkomsterna tillförs riksstatens inkomsttitel "Inkomster vid riksantikvarieämbetet". För att möjliggöra bidrag till sådana enskilda uppdragsgivare som annars skulle belastas med alltför höga kostnader för av ämbetet föreskriven undersökning har ett belopp om 38 000 kronor ställts till förfogande. Till sådana utredningar som uppdragsverksamheten utför åt riksantikvarieämbetet utgår ett särskilt anslag på f. n. 50 000 kronor. Anmärkas bör att arkeologiska undersökningar avseende lämningar från medeltid och nyare tid, som kan bedrivas på uppdragsbasis och som tidigare utfördes genom byggnadsminnesavdelningens försorg, nu har överförts till uppdragsverksamheten.

Vården av fornminnesplatser är en central arbetsuppgift inom kulturminnesvården. Eftersom den enskilde markägaren skäligen

ej kan åläggas sådana vårduppgifter är det en verksamhet som det allmänna i princip har ansvaret för. I den form vården av fornminnen bedrivs i dag är den en tämligen sen företeelse, som har sin upprinnelse i de röjnings- och återställningsarbeten som riksantikvarieämbetet påbörjade under 1920- och 1930-talen bl. a. på Björkö i Mälaren. I anslutning till då rådande principer för allmän naturvård hade området ditintills lämnats att sköta sig självt, vilket ledde till en sådan förändring av landskapet att fornlämningarnas bestånd allvarligt hotades. Det blev därför nödvändigt att sätta in vårdåtgärder för att säkra fornlämningarnas bestånd. Härmed inleddes en experimentverksamhet och ett utvecklingsarbete som fått betydelse icke enbart för vården av fornlämningsområden utan även för allmän natur- och landskapsvård. Verksamheten har med tiden kommit att bli en av de mest omfattande arbetsuppgifterna inom kulturminnesvården. Eftersom många vårdarbeten är väl lämpade för sådan arbetskraft som av olika skäl är svårplacerad har arbetsmarknadsstyrelsen under senare år sökt lämpliga arbetsobjekt inom detta område, vilket inneburit att den vårdande verksamheten har väsentligen kunnat utökas. Då medel från arbetsmarknadsstyrelsen i stor utsträckning även utgått till olika restaureringsföretag har de av styrelsen bekostade vårdarbetena inom kulturminnesvården fått stor omfattning. För att riksantikvarieämbetet skall kunna fylla behovet av lämpliga arbetsobjekt har arbetsmarknadsstyrelsen sedan år 1967 ställt särskilda medel till förfogande för projekteringsarbeten. För denna arbetsuppgift har en särskild sektion inrättats vid riksantikvarieämbetet. Sektionen, som helt bekostas med medel från arbetsmarknadsstyrelsen arbetar både med markvård och med byggnadsrestaureringar och fungerar därmed gemensamt för fornminnes- och byggnadsminnesavdelningarna. Den arvodesanställda personalen utgörs av tre antikvarier, en assistent, två tekniker, två byggnadsingenjörer, en arkitekt på deltid och biträdespersonal.

I samband med att den dåvarande musei-

direktören skulle gå i pension sökte ämbetsverket år 1954 utan resultat få tjänsten omvandlad till en souschefsbeftattning under riksantikvarien. I landsantikvarieutredningens betänkande år 1955 framfördes ett önskemål om att inom riksantikvarieämbetet borde finnas en tjänsteman i ansvarig ställning, till vilken landsantikvarierna kunde vända sig i frågor som berörde deras handhavande av de statliga arbetsuppgifterna och vilken kunde följa landsantikvariernas arbete i de olika distrikten. Utredningen tog för egen del icke ställning till hur detta skulle genomföras organisatoriskt. Frågan upptogs däremot särskilt i ämbetsverkets remissyttrande där det föreslogs att den sedan 1954 vakanta tjänsten som museidirektör icke skulle återbesättas utan omvandlas till en beftattning som överantikvarie och inspektör för landsantikvarieorganisationen. Förslaget resulterade i att en tjänst som förste antikvarie inrättades år 1955 med uppgift dels att utöva tillsyn över landsantikvarieorganisationen, dels att tillvarata provinsmuseernas intressen samt att fungera som föredragande i ärenden rörande fyndfördelning. Tjänsten omvandlades år 1959 till överantikvarie.

Kulturminnesvårdens intressen berör ofta naturvårdsområdet. Detta avspeglar sig i kungörelsen angående statsbidrag till avlöningar inom landsantikvarieorganisationen, enligt vilken landsantikvarien inte bara skall svara för kulturminnesvården, utan även för sådana uppgifter beträffande naturskyddet, som avser skydd av kulturlandskapet. Bestämmelsen medger en betydelsefull vidgning av kulturminnesvårdens ansvarsområde till att omfatta hela den miljö i vilken kulturminnen ingår. Enligt instruktionen för statens naturvårdsverk äger riksantikvarien vidare att vid behandlingen av ärenden som har samband med forn- och kulturminnesvården närvara vid styrelsens sammanträden med rätt att yttra sig och få sin mening antecknad men ej att delta i styrelsens beslut.

Som en följd av byggnadsstyrelsens delning och i avvaktan på MUS 65:s förslag angående kulturminnesvårdens organisation överflyttades styrelsens kulturhistoriska byrå

till riksantikvarieämbetet år 1967. Samtidigt övergick styrelsens myndighetsfunktioner i vad avser de statliga byggnadsminnesmärkena, kyrkobyggnader och begravningsplatser på riksantikvarien.

3.2.2 Historiska museet

De organisatoriska förändringarna inom historiska museet har varit begränsade. Den år 1938 inrättade tjänsten som museidirektör avskaffades år 1955 varefter museet har stått under riksantikvariens direkta ledning fram till år 1966 då den nuvarande extra tjänsten som museidirektör inrättades. Ett viktigt tillskott innebar inrättandet av en tjänst som museilektor år 1947, vilket blev ursprunget till den nuvarande pedagogiska avdelningen, som är gemensam för museet och ämbetet. Till museet har slutligen knutits en tjänst som osteolog. Utvecklingen av museets verksamhet ges en utförligare beskrivning i de sakkunnigas förslag ang. museiväsendet.

3.2.3 Vitterhetsakademiens nuvarande uppgifter inom kulturminnesvården

Vitterhetsakademiens roll som landets högsta fornminnesvårdande myndighet fastställdes för första gången i 1828 års förordning angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande; i de egna stadgarna preciserades dess uppgift att "hava högsta tillsyn över landets fornlämningar" först år 1890. År 1933 genomgick Vitterhetsakademien en omdaning som främst syftade till att vidga dess arbetsområde till att, förutom historia och arkeologi även omfatta filosofi och filologi. För akademien fastställde Kungl. Maj:t nya stadgar den 22 september 1933 (nr 556 med ändringar senast den 30 december 1971, SFS 1971:1267). Enligt stadgarna har Vitterhetsakademien högsta tillsynen över landets fornlämningar samt över de statliga samlingar, som äro eller varda åt akademins vård anförtrodda. Akademien består av två klasser, en historisk-antikvarisk och en filosofisk-filologisk. Akademins preses, som

utses för ett år i taget, är samtidigt ordförande i sin klass; den andra klassen utser årligen inom sig ordförande. Akademien väljer årligen en sekreterare bland sina svenska ledamöter. Sekreteraren är tillika sekreterare i den klass han tillhör. Akademien har ett förvaltningsutskott bestående av preses, den särskilde klassordföranden, akademins sekreterare samt tre av akademins valda ledamöter. Protokoll vid utskottets sammanträden föres av en därtill förordnad tjänsteman vid riksantikvarieämbetet eller historiska museet. Förvaltningsutskottets uppgifter för akademien hänför sig bl. a. till

att utöva akademins beslutanderätt i frågor om utbetalningar för samlingarna, om utlåning och deposition av föremål ur samlingarna och om avyttring av dubletter ur myntkabinettet, att å akademins vägnar ha inseende över dess egendom, att fatta beslut, huru medel, vilka akademien genom gåvor emottagit, skola göras rän- tebärande och ombesörja verkställandet av de åtgärder som erfordras för medlens fruktbargörande.

I förhållande till riksantikvarieämbetet och statens historiska museum har akademien genom förvaltningsutskottet endast till uppgift att avgöra

1. frågor om förslag till anslagsframställning hos riksdagen,
2. frågor om tillsättning av vissa tjänster,
3. frågor om disciplinstraff, åtalsanmälan, flyttningsskyldighet, avstängning från tjänst eller läkarundersökning.

Vid handläggningen av dessa och andra ärenden som berör riksantikvarieämbetet, historiska museet eller medelhavsmuseet ingår i utskottet som ledamot även riksantikvarien. Ämbetets och museets tjänstemän är skyldiga att biträda akademins förvaltningsutskott vid handläggningen av ärenden rörande vården av dels sådana akademins fastigheter som är av kulturhistoriskt intresse, dels sådana akademins föremål som ingår i ämbetets eller museets samlingar.

Ehuru akademien i övrigt numera inte har något direkt inflytande på den kulturminnes-

vårdande verksamheten har den indirekt stor betydelse därigenom att den disponerar över fonder avsedda för olika ändamål inom kulturminnesvården. Vidare har den genom köp eller donationer förvärvat en rad av landets mest betydande kulturminnesmärken, vilka vårdas genom riksantikvarieämbetets försorg. Vitterhetsakademien driver också olika vetenskapliga företag samt har en mycket omfattande publiceringsverksamhet. För en närmare beskrivning av akademins historia och nuvarande verksamhet hänvisas för övrigt till de i kapitlets början angivna källorna.

3.3 Landsantikvarieorganisationen efter år 1955

3.3.1 Nya landsantikvarietjänster. Utbyggnaden av amanuenskåren. Huvudmannafrågan

Landsantikvarieutredningen utgick i sitt förslag år 1954 från att landsantikvarie skulle finnas i varje län. Denna ordning godtog av statsmakterna. Sedan 1946 fanns emellertid två landsantikvarier i Älvsborgs län medan Stockholms och Kristianstads län saknade sådana. De sistnämnda länen fick efter hand egna landsantikvarier, Kristianstads län år 1956 och Stockholms län år 1962.

För den vidare utvecklingen av landsantikvarieorganisationen blev särskilt landsantikvariekungörelsens bestämmelse om att statsbidrag även skall kunna utgå till en amanuens av betydelse. Redan tidigare hade ett flertal amanuens tjänster inrättats, men genom möjligheten att erhålla statliga bidrag till deras löner ökade antalet i snabb takt och för närvarande är det endast landsantikvarierna i Borås och Vänersborg som inte har statsbidragsberättigade amanuenser. Sedan 1964 har vidare grunderna för beräkningen av statsbidragen ändrats på så sätt att 90 %-regeln gäller såväl landsantikvarier som amanuenser och att Kungl. Maj:t i särskild ordning bestämmer bidragsunderlaget; för närvarande är det för landsantikvariernas del löneklass 30 och för amanuenserna löneklass

22. Det faktiska löneläget för dessa tjänstemän ligger dock högre genom tillskott från huvudmannen. För landsantikvarierna i Borås och antikvarierna på Gotland gäller särskilda regler. Amanuenserna har med tiden fått sådana arbetsuppgifter och en sådan ansvarsställning att de snarast är att betrakta som biträdande landsantikvarier. Deras tjänstetitel är numera i regel antikvarie.

I de flesta länen har således landsantikvarieorganisationen utvecklats inom ramen för länsmuseumorganisationen, vilket gett upphov till landsantikvariens dubbla ställning som företrädare för den statliga kulturminnesvården och som chef för ett föreningsägt museum. De tre landsantikvarietjänsterna i Malmöhus, Kristianstads och Stockholms län är emellertid inte förenade med tjänst som chef för länsmuseum. Landsantikvarierna i Älvsborgs och Göteborgs och Bohus län är föreståndare för smärre icke länsomfattande museer.

I Skåne, där Skånes hembygdsförbund är gemensam huvudman för landsantikvarierna, inrättades först en tjänst för hela landskapet. När hembygdsförbundet bildades år 1929 fanns redan de stora vetenskapliga museerna i Lund, men inget av dessa svarade för samordningen med stads- och hembygds-museerna. Förbundet tog därför som sin uppgift att skapa ett organisatoriskt samband mellan dessa mindre museer för att bl. a. ge dem tillgång till museal expertis. Formellt inrättades landsantikvarietjänsten år 1937, men redan från starten anställdes en vetenskapligt utbildad sekreterare med titeln intendent, som i stort sett fungerade som landsantikvarie för hela landskapet. Kristianstads län fick egen landsantikvarie år 1956. Landsantikvarietjänsten i Stockholms län som tillkom år 1962 med Stockholms läns kulturminnesråd som huvudman är inte heller knuten till ett museum utan har lokaler på länsstyrelsen. Slutligen må nämnas att landsantikvarierna i Uddevalla tidigare var placerad i Göteborg där tjänsten inte var sammankopplad med chefskapet för något museum. Den nuvarande anknytningen till museet i Uddevalla tillkom av praktiska skäl,

bl. a. för att ordna tjänstelokaler för landsantikvarien.

Enligt landsantikvariekungörelsen skall landsantikvarie, där ej Kungl. Maj:t för visst annat fall medgiver, vara anställd hos organisation med kulturminnesvårdande uppgifter. Eftersom de flesta huvudmannaorganisationerna även bedriver museiverksamhet och landsantikvarien därvid tillika är chef för museet har han att svara både för kulturminnesvården och för museet. Statsbidraget kan i princip anses utgöra ersättning för landsantikvariens arbetsinsatser inom den på statligt uppdrag bedrivna kulturminnesvården. För museiverksamheten svarar däremot främst landsting och vederbörande kommun medan huvudmannaorganisationernas ekonomiska insatser är förhållandevis blygsamma. Den formelle huvudmannen har i intet fall ekonomiska förutsättningar för att garantera verksamheten, utan är hänvisad till bidrag från andra intressenter. För huvudbidragsgivarna, särskilt landstingen och kommunerna, har den nuvarande ordningen sedan lång tid framstått som otillfredsställande. I landsantikvariekungörelsen infördes bestämmelsen att i styrelsen för huvudmannaorganisation skall ingå en representant för vardera länsstyrelsen och landstinget samt, för kommun, som fortlöpande lämnar större ekonomiskt bidrag till organisationen, en av kommunen vald ledamot. Sammansättningen av de olika styrelserna skiftar högst väsentligt. Med motiveringen att ge huvudanslagsgivarna ett mot deras medverkan svarande inflytande i styrelsen samt för att säkra verksamhetens fortbestånd och utveckling har år 1967 en stiftelsebildning genomförts i Västerbottens län. I stiftelsen ingår Umeå stad, Västerbottens läns landsting och Västerbottens läns Hembygdsförening. Stiftelsens åtaganden inom kulturminnesvården och museiverksamheten svarar mot vad som fullgjordes av den tidigare huvudmannen.

3.3.2 Utvecklingen inom läns museerna

Som en följd av den expanderande verksamheten inom kulturminnesvården och musei-

väsendet har under de senaste åren personalen utökats vid ett flertal läns museer. Man har därvid eftersträvat en sektionsuppdelning svarande mot de största och viktigaste arbetsområdena, dvs. kulturminnesvården, museiarbetet och den pedagogiska verksamheten. Av särskilt intresse i sammanhanget är den försöksverksamhet som med hjälp av särskilda statliga bidrag och extra anslag från främst landsting och kommun har kunnat bedrivas i Västerbottens och Norrbottens län. Försöken berör självfallet främst museiverksamheten men har genom de ökade resurserna även kommit den kulturminnesvårdande verksamheten tillgodo.

3.4 Utredning rörande sambandet mellan Vitterhetsakademien och riksantikvarieämbetet med statens historiska museum

År 1966 uppdrog chefen för dåvarande ecklesiastikdepartementet åt expeditionschefen Lennart Häggqvist att utreda hur frågan om sambandet mellan Vitterhetsakademien samt riksantikvarieämbetet och statens historiska museum borde lösas. Till ledning för utredningsarbetet hänvisades till framställningen i samma års statsverksproposition, bil. 10, punkt B 34; särskilda direktiv meddelades för övrigt inte. Utredningen – i det följande benämnd akademiutredningen – framlade sitt betänkande den 16 juni 1969. (Utredning ang. Sambandet mellan Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien samt Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska museum. Utbildningsdepartementet 1969:2, stencil.) Genom beslut den 18 juli 1969 förordnade Kungl. Maj:t att betänkandet skulle överlämnas till 1965 års musei- och utställningssakkunniga för att tagas under beaktande vid fullgörandet av det åt de sakkunniga givna uppdraget. Akademiutredningens förslag, som förutsätter ett bibehållet organisatoriskt samband mellan riksantikvarieämbetet och statens historiska museum, får i det följande en översiktlig presentation. I frågor som även MUS 65 har haft anledning att närmare behandla, nämli-

gen förvaltningen av fastigheter och fonder, det vetenskapliga företaget Sveriges kyrkor samt bibliotek och arkiv, återfinns utförligare redogörelser tillsammans med de sakkunnigas egna överväganden och förslag.

Akademiutredningen har i första hand sökt kartlägga de för Vitterhetsakademien och riksantikvarieämbetet—statens historiska museum viktigaste gemensamma funktionerna dvs. fastighetsförvaltningen, fondförvaltningen och de vetenskapliga företagen. Utredningen har också undersökt anställningsförhållandena för den hos akademien anställda och med enskilda fondmedel eller med bidrag från statens humanistiska forskningsråd avlönade personalen. Vidare har frågor rörande äganderätten till bibliotek och arkiv behandlats.

Akademiutredningen konstaterar att akademien, trots sin ställning som enskilt rättssubjekt haft att företräda staten vid tillsynen av landets fornlämningar och de statliga samlingar, som är anförtrodda åt akademins vård. Vidare fungerar dess förvaltningsutskott som styrelse för ämbetsverket. Intill budgetåret 1967/68 disponerade Vitterhetsakademien samtliga riksstatsanslag för ämbetsverket och museet.

Akademiutredningen konstaterar att en upplösning av sambandet mellan akademien och ämbetsverket får juridiska konsekvenser framför allt rörande äganderätten till fastigheter och samlingar som förvaltas av ämbetet och akademien. De ekonomiska konsekvenserna hänför sig främst till fastighetsförvaltningen och till de större vetenskapliga företagen.

Beträffande fastigheterna fastslås att — i händelse av en upplösning av sambandet mellan akademien och ämbetsverket — garantier måste skapas för ett bibehållande av fastighetsbeståndet under en gemensam förvaltning. Efter att ha prövat olika alternativa organisatoriska lösningar förordar akademiutredningen att förvaltningsuppgifterna omhänderhas av en stiftelse för de fastigheter som äges av akademien och staten. Kostnaderna för stiftelsen och för dess verksamhet föreslås bära bestridas av staten med

bidrag från akademien (jfr vidare under avsnittet 9.3.4).

Av Vitterhetsakademiens donationsfonder är vissa avsedda för bestämda, mer eller mindre begränsade ändamål såsom exempelvis till vård och underhåll av särskilt angivet monument, till lokalt begränsade undersökningar eller till forskningsprojekt inom visst ämnesområde. Andra fonder får däremot disponeras mera fritt för olika ändamål inom akademins verksamhetsområde. En särställning intar den av lotterimedel bildade humanistiska fonden, som av Kungl. Maj:t ställts under akademins förvaltning. Avkastningen skall ställas till humanistiska forskningsrådets förfogande. Förvaltningen skall vara helt skild från akademins övriga fondförvaltning och ombesörjas av tre ekonomidelegerade, av vilka akademien utser två och Kungl. Maj:t en.

Beträffande akademins egna fondmedel finner akademiutredningen att de juridiskt sett inte kan avhändas akademien. Vid en eventuell upplösning av sambandet med ämbetsverket föreslås därför akademien bära upprätta en egen ekonomisk förvaltning. Med hänvisning till donationsbestämmelserna och till det avtal mellan staten och akademien som föreslås läggas till grund för den föreslagna stiftelsen för fastighetsförvaltning finner utredningen dock att en stor del av avkastningen kommer att kunna disponeras för den av stiftelsen bedrivna verksamheten. Den nuvarande förvaltningsformen för humanistiska fonden anser utredningen vara omständlig och föreslår att den bör förenklas. Den bästa lösningen vore att överlämna fondförvaltningen till humanistiska forskningsrådet. Eftersom rådet saknar personal för sådana uppgifter finner emellertid utredningen att fondförvaltningen bör uppdras åt statskontorets fondbyrå.

Vitterhetsakademiens vetenskapliga företag bedrivs huvudsakligen med medel som anvisats av statens humanistiska forskningsråd eller med hjälp av andra fonder. Akademiutredningen anser att finansieringssystemet är en stor administrativ belastning för ämbetsverket och föreslår att omkost-

naderna för de företag till vilka löner helt eller delvis utgår av statsmedel också bör täckas av statsmedel. Vidare föreslås att vissa med medel från forskningsrådet avlönade tjänster bör uppföras direkt på ämbetsverkets stat bl. a. för att pensioneringsfrågorna skall få sin lösning. Mot denna bakgrund föreslås att omkostnaderna för arbetet med Sveriges runinskrifter, med undantag av tryckningskostnader, bestrids av ämbetsverkets statsanslag, att vissa lönekostnader för arbetsuppgifter inom historiska museet, nu bekostade genom statens humanistiska forskningsråd, uppföres på ämbetsverkets lönestat, att Helgöundersökningarna – utom vad avser tryckningskostnader – helt påföres ämbetsverkets anslag samt att övriga företag finansieras såsom tidigare genom forskningsrådet eller med andra fondmedel. På motsvarande sätt bör svenskt diplomatarium och undersökningen av medeltida pergamentsfragment överföras till riksarkivet. Beträffande Sveriges kyrkor framhåller utredningen att företaget faller inom ramen för forskningsrådets uppgifter och att det bör kvarligga under akademien.

Av Vitterhetsakademiens bibliotek och arkiv har grundstommen tillkommit genom donationer. Den senare accessionen har emellertid huvudsakligen skett genom direkta eller indirekta insatser av statliga medel. Samlingarna har dessutom skötts av personal avlönad med statliga medel. Ehuru samlingarna är knutna till akademien har akademiutredningen därför funnit att såväl arkivet som biblioteket till stor del tillhör staten. Efter att ha avvisat möjligheten att avskilja akademiens del av samlingarna föreslår utredningen att staten övertar hela ansvaret för biblioteket och arkivet. Akademien bör härvid genom en uttrycklig viljeförklaring för all framtid överlåta sin del därav till de statliga samlingarna.

Efter genomgången av sambandsfunktionerna och av de konsekvenser ett särskiljande av akademien och ämbetsverket skulle få konstaterar akademiutredningen att Vitterhetsakademiens befattning med det statliga ämbetsverket med tiden har minskat.

Utredningen anser vidare att förvaltningsutskottets funktion som styrelse för verket inte längre är ändamålsenlig utan bör ersättas med en modernare, på representation för olika intressegrupper inriktad styrelse. Utredningen förutsätter att det samarbete beträffande fastighetsförvaltning och allmän kulturminnesvård, som har funnits mellan akademien och ämbetsverket, kan bibehållas i andra former.

3.5 Utredning rörande arkivfrågor hos Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien, riksantikvarieämbetet och statens historiska museum

På uppdrag av riksantikvarieämbetet har arkivrådet Robert Swedlund företagit en utredning rörande det till Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien hörande Antikvarisk-topografiska arkivet, som tillsammans med biblioteket är en för ämbetet och museet gemensam avdelning. Resultatet har framlagts i "PM rörande arkivfrågor hos Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien, riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum" (stencil, dagtecknad i juni månad 1969. En sammanfattning av betänkandet återfinns i *Fornvännen* 1970/2. sid. 162–169). Utredningen – i det följande benämnd arkivutredningen – framhåller att detta "akt- och bildarkiv" är gemensamt centralarkiv för riksantikvarieämbetet, statens historiska museum samt Vitterhetsakademien. Utöver dessa ämbetsarkiv förvaltar arkivet enskilda samlingar, som överlämnats till eller förvärvats av akademien eller riksantikvarieämbetet. De flesta av dessa enskilda arkiv har ett direkt samband med ämbetsarkivet och har sin naturliga plats i centralarkivet. Kulturhistoriska byrån bildar och förvaltar eget arkiv, vilket enligt arkivutredningen bör bli föremål för en särskild översyn sedan byråns organisatoriska ställning inom ämbetet definitivt avgjorts.

Efter en genomgång av arkivets innehåll följer en beskrivning av nuläget avseende diarieföring, arkivläggning, lokalfrågor, personalförhållanden och andra arkivfrågor. Ar-

kivutredningen konstaterar sammanfattningsvis att rutiner som varit anpassade för en mindre verksamhet icke visat sig hålla vid arbetsmängdens och arbetstaktens ökning. Detta befins gälla diarieföringen, det i arkivet tillämpade dossiersystemet och hanteringen av ritningar, fotokopior och negativ. Vidare finner utredningen att personalstyrkan är otillräcklig, att fördelningen av arbetsuppgifter är olämplig samt att ansvarig ledning för arkivarbetet saknas. Följden har bl. a. blivit att man inte har kunnat bedriva en aktiv verksamhet för insamling av nytt bildmaterial och för behövlig komplettering av handlingsbeståndet.

Arkivutredningens förslag till åtgärder sammanfattas i tolv punkter. Bl. a. föreslås en omläggning av diarieföringen, utarbetandet av en ny dōssierplan, nya rutiner för handlingarnas gång, utsortering av enskilda arkiv för separat förvaring samt olika åtgärder för att komplettera och för att säkra arkivmaterialet samt för att underlätta arbetet. Slutligen föreslås att arkivet organiseras som en särskild från biblioteket fristående enhet med egen chef och med förbättrade personella resurser.

I olika lagar och förordningar finns bestämmelser till skydd för fornlämningar samt kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer. Den allmänna byggnadslagstiftningen, byggnadslagen och byggnadsstadgan berör i princip endast nybebyggelse men innehåller dock vissa allmänna föreskrifter rörande kulturhistoriska monument och områden. Den kulturminnesvårdande verksamheten regleras främst genom fornminneslagen, K. K. med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet, byggnadsminneslagen och K. K. angående vården av vissa kyrkliga inventarier.

4.1 *Byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385) och Kungl. Maj:ts byggnadsstadga den 30 december 1959 (nr 612)*

Den allmänna byggnadslagstiftningen innehåller både bestämmelser till skydd för miljöer och stadganden som kan tillämpas på enstaka monument.

I byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385) är 86 §, som avser förhållandena i stad, av särskild vikt: Finns område som icke ingår i stadsplan böra särskilt skyddas med hänsyn till förefintlig från historisk eller konstnärlig synpunkt värdefull bebyggelse, fasta fornlämningar eller andra minnesmärken, äger länsstyrelsen förordna, att nybyggnad inom området icke må företagas utan länsstyrelsens tillstånd. Motsvarande stadganden finns i 122 § avseende bestämmelser för landet i

övrigt; paragrafen har med framgång tillämpats till skydd mot olämplig bebyggelse i närheten av kyrkor. I Kungl. Maj:ts byggnadsstadga den 30 december 1959 (nr 612) 9 § föreskrivs att områden med särskild naturskönhet eller säregna naturförhållanden liksom även bebyggelse med särskilt värde ur historisk eller kulturhistorisk synpunkt såvitt möjligt skall bevaras. Möjlighet att skydda enstaka byggnad erbjuds genom byggnadsstadgans 38 § som stadgar att byggnad av större värde ur historisk, kulturhistorisk eller konstnärlig synpunkt icke må förvanskas vare sig genom arbeten å själva byggnaden eller genom bebyggelse i grannskapet. Bestämmelsen ger icke byggnadsnämnderna befogenhet att vägra tillstånd till rivning, men på vissa orter har en praxis utbildats att rivningstillstånd icke meddelas så länge utredning om byggnadens bevarande pågår.

För kulturminnesvården är byggnadsstadgans 14 § av betydelse genom bestämmelsen att den som upprättar förslag till plan därvid skall samråda med myndigheter, sammanslutningar och enskilda, som kan ha ett väsentligt intresse i saken.

4.2 *Naturvårdslagen den 11 december 1964 (nr 822)*

Kulturminnesvårdens intressen kan i vissa fall tillgodoses inom ramen för naturvårdslagstiftningen. Av särskild betydelse är bestämmelserna rörande naturreservat, § 7. I

18–22 §§ naturvårdslagen återfinns vidare olika bestämmelser till skydd för landskapsbilden. Genom tillståndsprövning, förelägganden eller särskilda föreskrifter och i andra fall bestämmelser om samråd har länsstyrelsen möjligheten att förhindra eller så vitt möjligt begränsa sådana ingrepp som kan komma att skada landskapsbilden. Bestämmelserna ger möjlighet till skydd bl. a. för kulturlandskapet.

4.3 Lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation

Lagen den 12 maj 1917 om expropriation 1 och 108 §§ erbjuder vissa möjligheter att skydda kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer. För att bevara kulturhistoriskt synnerligen märklig bebyggelse eller synnerligen märklig fast fornlämning som ej kan tryggas på annat sätt eller beredas erforderligt utrymme däromkring kan fastighet som tillhör annan än kronan tas i anspråk genom expropriation. Fråga om sådan expropriation kan endast väckas av riksantikvarien och får endast ske till förmån för kronan, kommun eller sådan förening eller stiftelse, vars huvudsakliga uppgift är ägnad kulturminnesvård och som på ett betryggande sätt kan ansvara för egendomen. Genom 44 a §, byggnadslagen är det möjligt för kommun att i samband med saneringsföretag och under vissa förutsättningar expropriera kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer (den s. k. Lex Gamla Stan).

4.4 Begravningslagstiftningen

Begravningslagstiftningen innehåller vissa bestämmelser av betydelse för kulturminnesvården. Enligt 12 § lagen den 18 oktober 1963 (nr 537) om gravrätt m. m. skall vid borttagande av anordning av konstnärligt eller kulturhistoriskt värde denna åter uppställas inom begravningsplatsen eller eljest å lämplig därtill avsedd plats. I Kungl. Maj:ts kungörelse den 18 oktober 1963 (nr 540) om begravningsplatser och gravar m. m. stadgas i 1 §: "Innan förslag upprättas att an-

lägga eller utvidga eller eljest väsentligt ändra begravningsplats eller att å sådan plats uppföra, riva, flytta eller väsentligen ändra annan byggnad än kyrkobyggnad, bör tillfälle beredas riksantikvarien att meddela råd och anvisningar. Förslag som nu sagts skall granskas av riksantikvarien." Enligt kungörelsens 2 § åligger det riksantikvarien att i ärende som avses i 1 §, allt efter ärendets beskaffenhet inhämta yttrande från domkapitlet och länsstyrelsen.

4.5 Lagen den 12 juni 1942 (nr 350) om fornminnen

Lagen den 12 juni 1942 (nr 350) om fornminnen berör förhistoriska minnesmärken såsom gravar och gravfält, boplatser, domarringar, resta stenar osv. men äger tillämpning även på sådana anläggningar från historisk tid som övergivna boplatser och arbetsplatser, ruiner av borgar, slott, kyrkor osv. samt för andra minnesmärken från forna tider såsom befästningsanläggningar, märkliga färdvägar, vägmärken, broar och även fasta naturföremål till vilka åldriga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen är knutna. Enligt lagens första paragraf må ej någon utan tillstånd utgräva, rubba, överhölja eller eljest genom plantering eller bebyggelse eller på annat sätt förändra eller skada eller borttaga fast fornlämning. Tillsynen över fasta fornlämningar utövas av riksantikvarien, som även kan ge tillstånd till undersökning och/eller borttagande av fornlämning. Enligt lagen omfattar en fornlämning icke enbart själva anläggningen, utan även så stort område på marken som tarvas för att bevara fornlämningen och bereda med hänsyn till dess art och betydelse nödigt utrymme däromkring. Fornlämningen har således ett direkt miljöskydd. Om ett fornlämningsområde inte bestämts genom lantmäteriförrättning eller expropriation äger länsstyrelsen att på framställning från riksantikvarien eller markens ägare fastställa gränserna för området.

Rörande fornfynd stadgas att sådana föremål som påträffas i fast fornlämning och har

samband med denna skall tillfalla kronan. Om ett föremål däremot påträffas, som kan antas vara minst hundra år gammalt och som icke har samband med fast fornlämning tillfaller det upphittaren. Om föremålet helt eller delvis är av guld, silver eller koppar eller påträffas tillsammans med sådana föreligger dock skyldighet för upphittaren att mot lösen hembjuda fyndet till kronan.

Genom vissa ändringar den 17 mars 1967 har fornminneslagen utvidgats till att i tillämpliga delar även gälla i fråga om skeppsvrak, om minst etthundra år kan antas ha förflutit sedan skeppet blev vrak, samt beträffande föremål som påträffas i eller i närheten av sådant vrak och har samband med detta.

4.6 Kungl. Maj:ts kungörelse den 26 november 1920 (nr 744) med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet

Kungl. Maj:ts kungörelse den 26 november 1920 (nr 744) med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet innehåller dels vissa allmänna bestämmelser beträffande värden av befintliga byggnader och nya byggnaders utformning och anpassning till omgivande natur och bebyggelse, dels preciserade stadganden om byggnadsminnesmärken och kyrkobyggnader.

Är ett byggnadsverk i statlig ägo på grund av kulturhistoriskt eller konstnärligt värde att betrakta som minnesmärke, tillkommer det myndighet eller menighet eller annan, under vars förvaltning dylikt byggnadsverk står, att vid värden av detsamma taga särskild hänsyn till dess berörda egenskaper. På förslag av riksantikvarien kan Kungl. Maj:t bestämma att sådan byggnad skall förtecknas som byggnadsminnesmärke innebärande att den kommer i åtnjutande av särskild omvårdnad. Byggnadsminnesmärke må icke utan Kungl. Maj:ts tillstånd rivas, överlåtas, flyttas eller användas till ändamål, varigenom dess kulturhistoriska värde förminskas. Då fråga är om rivning eller väsentlig förändring av ett byggnadsminnesmärke skall Kungl. Maj:ts tillstånd inhämtas. Vid vanligt underhålls-

arbete eller brådskande reparationsåtgärd, som icke är av obetydlig beskaffenhet, skall anmälan göras till riksantikvarien. Riksantikvarien har även att utfärda närmare föreskrifter och anvisningar rörande värden av byggnadsminnesmärken.

Kungörelsens stadganden angående församlingskyrkorna gäller dels uppförande av ny kyrkobyggnad, dels rivning, ombyggnad eller restaurering av befintlig byggnad. Förslag till ny kyrka skall med yttrande från byggnadsnämnden ingivas till riksantikvarien för granskning och godkännande. På samma sätt skall förslag angående till-, på- eller ombyggnad, rivning eller flyttning av kyrkobyggnad granskas och godkännas av riksantikvarien. I samband med arbetenas utförande har riksantikvarien att utöva kulturhistorisk kontroll. Kungörelsens bestämmelser berör även planering och ordnande av kyrkotomt som icke tillika skall vara begravningsplats samt uppförande på dylik tomt av annan byggnad än kyrkobyggnad, krematorium eller kolumbarium eller av mur, portal eller annan sådan fast anordning. För själva begravningsplatserna gäller Kungl. Maj:ts kungörelse den 18 oktober 1963, nr 540, om begravningsplatser och gravar m. m.

4.7 Lagen den 9 december 1960 (nr 690) om byggnadsminnen

Lagen den 9 december 1960 (nr 690) om byggnadsminnen avser byggnader som icke är i statlig ägo. Enligt lagens första paragraf må byggnad som bevarar egenarten hos gången tids byggnadsskick eller minnet av historiskt betydelsefull händelse och som med hänsyn därtill är att anse som synnerligen märklig av riksantikvarien förklaras för byggnadsminne. Omfattningen av en byggnadsminnesförklaring regleras genom särskilt utfärdade skyddsföreskrifter, som anger de delar av byggnaden som skall åtnjuta skydd och i vilken utsträckning ägaren har att sörja för vård och underhåll. Skyddsföreskrifterna kan även innehålla bestämmelser om att byggnadens närmaste omgivningar skall hållas i sådant skick att dess utseende och

karaktär icke förvanskas. Eftersom en byggnadsminnesförklaring medför vissa inskränkningar i ägarens rätt att fritt förfoga över sin egendom betonas att skyddsföreskrifterna i görligaste mån skall utformas i samförstånd med ägaren och att denne icke skall åläggas mer betydande skyldigheter än som för bibehållande av byggnadsminnets kulturhistoriska värde är oundgängligen nödvändigt. Om skyddsföreskrifterna dock medför sådan inskränkning i rätten att nyttja byggnad eller område att ägaren kan förfoga däröver allenast på sätt som står i uppenbart missförhållande till dess tidigare värde, är han berättigad till ersättning av kronan. Sådana ersättningsanspråk har hittills icke rests. Innan beslut om byggnadsminnesförklaring fattas har därför riksantikvarien att i sådana fall förvissa sig om att erforderliga medel finns tillgängliga. Riksantikvarien har vidare att föra förteckning över landets byggnadsminnen och att tillse att ägare av byggnadsminnen icke försummar den vård, som enligt meddelade skyddsföreskrifter åligger honom.

I samband med förarbetena för en fysisk riksplanering har vissa förslag till ändringar i byggnadsminneslagens 5, 7, 11 och 12 §§ framlagts (Lagstiftning om fysisk riksplanering. Civildepartementet 1972:1). Ändringarna avser främst bestämmelserna rörande möjligheten för ägare av byggnadsminne att resa ersättningskrav mot kronan. Ändringsförslagen har inte kunnat beaktas i föreliggande betänkande.

4.8 *Lagen den 17 december 1970 (nr 939) om förvaltning av kyrklig jord och Kungl. Maj:ts kungörelse den 29 oktober 1971 (SFS 1971:860) om förvaltning av kyrklig jord*

Bestämmelser rörande kyrkliga fastigheter, bl. a. kulturhistoriskt värdefulla prästgårdar och biskopsgårdar, återfinns i lagen den 17 december 1970 (nr 939) om förvaltning av kyrklig jord och i Kungl. Maj:ts kungörelse den 29 oktober 1971 (SFS 1971:860) om förvaltning av kyrklig jord. Dessa författningar ersätter bl. a. den tidigare gällande ecklesiastika boställsordningen. I lagen och

kungörelsen stadgas att naturvårdens och kulturminnesvårdens intressen skall beaktas i skälig omfattning vid förvaltningen av kyrkliga fastigheter. Kungörelsen innehåller närmare föreskrifter rörande vård och förvaltning av prästgård som utgör en särpräglad miljö samt av sådan byggnad på prästgård vilken har särskilt värde som exempel på viss tids byggnadsskick. I ärenden rörande vård och förvaltning av sådana prästgårdar skall stiftsnämnden inhämta yttrande från landsantikvarien. Beträffande andra kyrkliga fastigheter skall stiftsnämnden upprätta plan över åtgärder för beaktande av naturvårdens och kulturminnesvårdens intressen. I samband härmed och vid ändring av sådan plan skall nämnden samråda med länsstyrelsen respektive landsantikvarien.

4.9 *Kungl. Maj:ts kungörelse den 11 december 1942 (nr 929) angående värden av vissa kyrkliga inventarier*

Av lösa föremål är det förutom fornfynden framför allt vissa kyrkliga inventarier som åtnjuter skydd. I Kungl. Maj:ts kungörelse den 11 december 1942 (nr 929) stadgas att såväl lösa föremål, förvarade i kyrka, gravkor eller eljest i kyrkans hus eller förvaringsrum, som föremål som uppställts på kyrkogård icke utan Konungens tillstånd må överlåtas till annan. Varje församling har vidare skyldighet att föra inventarieförteckning, ur vilken föremål icke får avföras utan riksantikvariens samtycke. Riksantikvarien har också inspektionsrätt och möjlighet att, i fall av risk för skada på föremål, efter samråd med biskopen omhändertaga detsamma eller vidta annan åtgärd till föremålets skydd.

4.10 *Kungl. Maj:ts kungörelse den 6 maj 1927 (nr 129) ang. förbud mot utförelse från riket av vissa äldre kulturföremål*

I enlighet med Kungl. Maj:ts kungörelse den 6 maj 1927 (nr 129) ang. förbud mot utförelse från riket av vissa äldre kulturföremål har riksantikvarien att ge sitt tillstånd till ut-

försel av möbler och husgeråd av trä, även i förening med annat ämne, byggnader och byggnadsdelar samt till byggnader hörande fasta inredningsföremål såsom friser, listverk, väggpaneler, hyllor, dörrar, fönster osv. Frågan om vidgning av utförselförbudet har tagits upp till särskild behandling vid två tillfällen. År 1930 framlade 1928 års kulturskyddssakkunniga betänkandet Skydd för äldre kulturföremål (SOU 1930:3) och med anledning av lagen om fideikommissens avveckling tillsattes år 1963 en särskild utredningsman som följande år framlade betänkandet Förbud mot utförsel av kulturföremål (SOU 1964:22). Inget av förslagen har lagts till grund för några författningsändringar. Däremot har ett förslagsanslag om f. n. 100 000 kr. ställts till förfogande för inlösen av värdefulla kulturföremål, om risk föreligger att de förs ut ur landet.

4.11 *Lagen den 6 december 1963 (nr 583) om avveckling av fideikommiss*

I lagen om avveckling av fideikommiss behandlas frågan om kulturhistoriskt värdefull fast egendom i 6 §. Har fideikommiss-egendom synnerligt kulturhistoriskt värde eller äro eljest särskilda skäl därtill, må Konungen förordna att fideikommissurkundens bestämmelser skola äga tillämpning tills vidare eller till dess i beslutet angiven innehavare av fideikommisset avlider. I fideikommisset ingående samlingar behandlas i lagens 17 §. Till förebyggande av att samling av möbler, tavlor, böcker eller andra föremål av särskilt kulturhistoriskt värde erhåller försämrad vård, skingras eller bortflyttas, må Konungen, när fideikommisset avvecklas, förordna att samlingen skall mot lösen avstås till kronan eller kulturvårdande institution, som Konungen bestämmer. För utredningar och framställningar till Konungen i hithörande frågor svarar enligt 18 § en av Konungen utsedd fideikommissnämnd. Nämnden kan enligt bestämmelserna i 27 § meddela förbud vid vite att under avvecklingen riva, ändra

eller flytta byggnad, ändra trädgård eller parkanläggning eller skingra eller bortflytta samling som avses i 17 §.

Riksantikvarieämbetet och statens historiska museum utgör ett ämbetsverk knutet till Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien, vars förvaltningsutskott fungerar som ett slags styrelse för verket. Förvaltningsutskottet består av akademins preses, den särskilde klassordföranden (jfr sid 00), akademins sekreterare och ytterligare tre av akademins ledamöter. Enligt instruktionen för riksantikvarieämbetet och statens historiska museum (SFS 1965 nr 734, senaste ändringen den 30 december 1971, nr 1266) äger förvaltningsutskottet handlägga vissa av de ärendegrupper som i allmänhet brukar ankomma på en verksstyrelse. Det behandlar sålunda förslag till anslagsframställning hos riksdagen, vissa tjänstetillsättningar m. m. Övriga ärenden avgörs av riksantikvarien, som även är ensam beslutande enligt kulturminnesvårdens speciallagstiftning. Chef för riksantikvarieämbetet och statens historiska museum är riksantikvarien. Ämbetets och museets tjänstemän har att biträda akademins förvaltningsutskott i ärenden rörande värden av akademins kulturhistoriska fastigheter och beträffande värden av föremål som ingår i ämbetets eller museets samlingar.

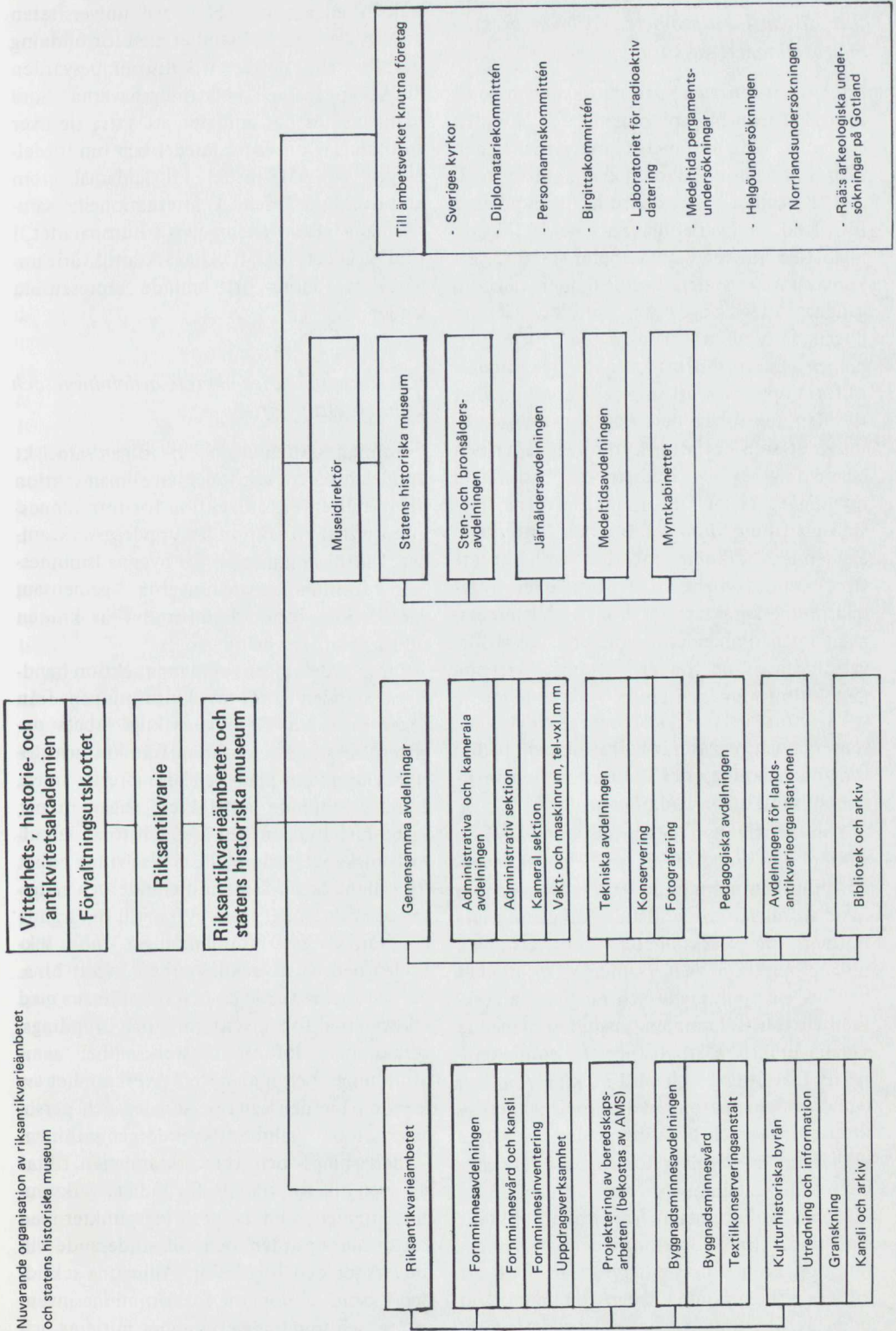
5.1 Riksantikvarieämbetet och statens historiska museum. Ämbetsverkets organisation

Ämbetsverket är uppbyggt av sammanlagt tolv enheter, tre inom riksantikvarieämbetet,

fyra inom museet och fem gemensamma för ämbetet och museet. Personalorganisationen består av totalt 133 tjänster. Härtill kommer extra personal och av arbetsmarknadsstyrelsen avlönade arkivarbetare. Beträffande verkets organisation hänvisas till den på sid. 45 återgivna tablån. Riksantikvarieämbetet består av fornminnesavdelningen, som har att svara för kulturminnen från förhistorisk tid och byggnadsminnesavdelningen, vars ansvarsområde omfattar kulturminnen från medeltid och nyare tid. Efter byggnadsstyrelsens delning år 1967 har dess kulturhistoriska byrå – i avvaktan på MUS 65:s förslag angående kulturminnesvårdens organisation – inordnats i riksantikvarieämbetet. Museet består av fyra avdelningar, en för sten- och bronsåldern, en för järnåldern, en för medeltid och nyare tid samt myntkabinettet. Gemensamma för ämbetet och museet är administrativa och kamerala avdelningen, avdelningen för bibliotek och akt- och bildarkiv, tekniska avdelningen, studieavdelningen (för pedagogiska frågor) samt avdelningen för tillsyn över landsantikvarieorganisationen. Sedan 1954 ingår även medelhavsmuseet i ämbetsverkets organisation.

I detta kapitel kommer endast riksantikvarieämbetets organisation och arbetsuppgifter att beskrivas; för historiska museet och medelhavsmuseet hänvisas till utredningens delbetänkande rörande museiväsendets organisation.

Nuvarande organisation av riksantikvarieämbetet och statens historiska museum

5.2 Riksantikvarieämbetet. Allmän beskrivning av ämbetets arbetsuppgifter

Enligt instruktionen är riksantikvarieämbetet central förvaltningsmyndighet för ärenden om forn- och byggnadsminnesvården i den mån ärendena ej ankommer på annan myndighet. Ämbetet är tillika tillsynsmyndighet för landsantikvarieorganisationen. Liksom historiska museet skall ämbetet verka för att kunskap om landets kulturminnen och om gångna tider vidgas och sprides. Genom byggnadsstyrelsens delning och överflyttningen av kulturhistoriska byrån har ämbetet tillförts uppgiften att vara central myndighet för den sektor av det offentliga byggnadsväsendet som omfattar kyrkobyggnader och begravningsplatser. Ämbetet är beslutande myndighet enligt kulturminnesvårdens speciallagstiftning. För statens och Vitterhetsakademiens räkning förvaltar ämbetet ett stort antal fastigheter av forn- eller byggnadsminneskaraktär. För Vitterhetsakademien omhänderhar ämbetet också förvaltningen av de fonder — främst avseende den kulturminnesvårdande verksamheten — vilka anförtrots åt akademien. Ämbetet inventerar och registrerar kulturminnen, bedriver undersöknings- och dokumentationsverksamhet samt utför vårdarbeten.

Som centralmyndighet för kulturminnesvården har ämbetet att utveckla verksamhetspolitiken inom området, att bl. a. genom handläggningen av författningsfrågor utbilda normer för verksamheten samt att med utgångspunkt i sin samlade erfarenhet bedriva en upplysande och rådgivande verksamhet. Härtill kommer typstudier avseende sådana praktiska arbetsuppgifter som exempelvis förvaltning och vård av kulturminnen och fornlämningsområden, uppläggning av inventeringar och bevaringsplaner osv., vilka skall tjäna till ledning för fortsatt verksamhet. Till underlag för den kulturminnesvårdande verksamheten erfordras ett aktuellt och tillförlitligt forskningsmaterial. Ämbetets uppgift hänför sig härvid främst till att initiera och samordna sådan forskning. Vid sidan av den undervisning som verkets tjän-

stemän engageras i bl. a. vid universiteten bedrivs en egen verksamhet med fortbildning framför allt av de i kulturminnesvården direkt engagerade befattningshavarna. Som remissinstans har ämbetet att yttra sig över ansökningar om lotterimedel och om fördelningen av AMS-medel till ändamål inom kulturminnesvården. I internationella sammanhang såsom exempelvis i Europarådet, i UNESCO och ICOMOS har riksantikvarieämbetet att inom sitt område representera landet.

5.3 Riksantikvarieämbetets avdelningar och deras arbetsuppgifter

Fornminnesavdelningen är organisatoriskt uppdelad på tre sektioner, en allmän sektion med Runverket, en sektion för fornminnesinventering, en sektion för uppdragsverksamhet. Härtill kommer en för byggnadsminnes- och fornminnesavdelningarna gemensam vårdsektion, som administrativt är knuten till fornminnesavdelningen.

Inom avdelningens allmänna sektion handläggs ärenden som rör kulturminnen från förhistorisk tid. De huvudsakliga arbetsuppgifterna utgörs av granskning från kulturhistorisk synpunkt av plan- och lantmäteriärenden, ärenden rörande grustäkter, vägar m. m., vattenrättsärenden och ärenden rörande kulturlandskapet, vidare tillståndsgivning enligt fornminneslagen samt initierande och rådgivande verksamhet, som syftar till bevarande och vård av fasta fornlämningar. Inom sektionen bedrivs utvecklingsarbete avsett bl. a. för råd och anvisningar och tillsammans med sektionerna för inventering och uppdragsverksamhet, informationsverksamhet samt utbildnings- och undervisningsverksamhet avseende både den egna personalen och personalen inom landsantikvarieorganisationen. Undervisnings- och kursverksamheten riktar sig även till företrädare för sådana verksamhetsområden, som har beröringspunkter med kulturminnesvården och till studerande vid universitet och högskolor. Allmänna sektionen liksom sektionerna för fornminnesinventering och uppdragsverksamhet initierar och

medverkar i forskningsföretag inom områden som har betydelse för verksamheten.

I allmänna sektionen ingår Runverket som har sitt ursprung i en av Vitterhetsakademien år 1900 påbörjad inventering och publicering av Sveriges runinskrifter. Ett direkt samarbete med riksantikvarieämbetet inleddes år 1933 genom att dåvarande docenten Sven B.F. Jansson knöts till fornminnesavdelningen för att vid sidan av inventerings- och publiceringsarbetet handlägga ärenden rörande vården av runstenar och runristade föremål. År 1946 inrättades en särskild tjänst för ändamålet. Från den 1 juli 1964 har vidare en personlig antikvarietjänst inrättats vid Runverket. Runverket biträder allmänna sektionen vid granskning av planärenden m. m., som berör runstenar. Sektionens fältarbeten har karaktären av vårdåtgärder samtidigt som de är att betrakta som förarbeten för den vetenskapliga bearbetningen av runmaterialet. Sektionen har som landets enda sakkunnigorgan inom runologien en stor informationsverksamhet.

Arbetet vid sektionen för fornminnesinventering, som bedrivs i direkt samarbete med rikets allmänna kartverk, främst dess kartografiska byrå, resulterar i första hand i den ekonomiska kartan som beträffande fornlämningar och vissa byggnader utgör en kulturhistorisk registerkarta. På riksantikvarieämbetets fältarbetskartor och i dess register redovisas därutöver flera andra typer av kulturminnen, varför materialet kan betraktas som början till ett allmänt kulturhistoriskt register. På grund av de stora förändringar beträffande fastighetsindelning och markanvändning, som har skett under efterkrigstiden föreligger redan nu behov av en revidering av vissa delar av kartan. Sedan den ekonomiska kartan färdigställts, vilket beräknas ske år 1978, kommer detta revideringsarbete, som skall påbörjas år 1973, att bli den huvudsakliga arbetsuppgiften. Fornlämningsregistret omfattar nu över 400 000 fornlämningar och tjänar som underlag dels för den antikvariska granskningen av ärenden rörande fornminnen och planering för bevarande och vård, dels för information och

pedagogisk verksamhet samt forskning. Inskränkningen i nyttjanderätten till mark med fornlämning gör inventeringens exakta redovisning på ett modernt lättillgängligt kartmaterial oundgänglig för de kulturminnesvårdande organen, för markägarna, för olika myndigheter och för kommunerna. I samband med att sektionen år 1966 erhöll viss personalförstärkning på biträdessidan betonades särskilt att den nya personalen borde kunna användas för renskrift av fornminnesregistret, vilket även har skett. Enligt Kungl. Maj:ts kungörelse den 28 maj 1968 (nr 379) om uppläggning av nytt fastighetsregister skall även fasta fornlämningar redovisas i detta. De nödvändiga förarbetena härför kommer att kunna utnyttjas i samband med publiceringen av fornlämningsregistret.

Uppdragsverksamheten har som sin uppgift att dokumentera fornlämningar och andra kulturhistoriska företeelser som av olika skäl inte kan bevaras. Dokumentationen skall utföras så att den kan läggas till grund för vetenskaplig bearbetning bl. a. av bebyggelsehistorien. Personalen vid uppdragsverksamheten, som innehar förordnanden som extra tjänstemän (Ag), består av chef med ställföreträdare, en fältarbetsledare, en teknisk grupp och kansli. Sommartid anställes tillfällig arbetskraft efter behov. För den direkta ledningen av fältarbetena svarar platsledare, som till sitt förfogande har sekreterare och tekniskt biträde samt efter behov ett växlande antal arkeologer och grovarbetskraft på de olika utgrävningarna. Vissa platsledare är för närvarande fast stationerade — en i Västsverige och en i Stockholmsområdet samt en i Skåne — men för övrigt är de förlagda till områden som för tillfället har den största arbetsbelastningen. För att nedbringa grävningskostnaderna bedrivs en kontinuerlig rationalisering avseende dels administrationen, dels det tekniska förfarandet vid fältarbetena. Av stor betydelse är sektionens vetenskapliga utvecklingsarbete, som dels skall tjäna den egna verksamheten, dels ligga till grund för ämbetets råd och anvisningar beträffande undersökningar.

Som framgått av den historiska redogörel-

sen drivs vårdsektionen med medel som ställts till förfogande av arbetsmarknadsstyrelsen. Eftersom arbetena omfattar både fornminnes- och byggnadsminnesvård fungerar sektionen gemensamt för forn- och byggnadsminnesavdelningarna. Av praktiskt administrativa skäl är den dock underställd fornminnesavdelningen. Verksamheten, som regleras genom en mellan arbetsmarknadsstyrelsen och riksantikvarieämbetet träffad överenskommelse den 19 januari 1970, skall syfta till att bereda sysselsättning åt arbetslösa, som på grund av ålder eller andra skäl ej kan placeras på öppna marknaden. Sysselsättningsprojekten omfattar iståndsättning och vård av såväl fasta fornlämningar som kulturhistoriskt värdefulla byggnader samt arkeologiska undersökningar. Beroende på arbetenas art fattas besluten rörande ärenden om ansökningar till arbetsmarknadsstyrelsen och i remissärenden av närmast berörda avdelning. Översiktliga planer för verksamheten fastställs gemensamt av forn- och byggnadsminnesavdelningarna samt avdelningen för ärenden rörande landsantikvarieorganisationen, dvs. överantikvarien. Denne svarar även för samordningen av verksamheten.

I vårdsektionens uppgifter ingår att tillsammans med forn- och byggnadsminnesavdelningarna, vederbörande landsantikvarie och länsarbetsnämnd upprätta översiktliga planer för verksamheten. För de i länsplanerna upptagna projekten upprättar sektionen detalj- och objektplaner i samråd med vederbörande landsantikvarie. I remissärenden, främst från arbetsmarknadsstyrelsen, svarar sektionen för handläggningen och erforderliga utredningar. I samband med de arbeten som utförs i ämbetets egen regi ansvarar vårdsektionen och/eller landsantikvarien för övervakning, dokumentation och rapportskrivning samt tillsammans med berörd fackavdelning, landsantikvarien och arbetsmarknadsstyrelsen för avsyning av utförda arbeten. På sektionen ankommer slutligen att biträda kommuner och enskilda intressenter beträffande ansökningar om AMS-arbeten, granskning av planer samt utredningar och annan rådgivning.

Byggnadsminnesavdelningen är en organisatorisk enhet, till vilken är knuten en textilkonserveringsanstalt.

Inom byggnadsminnesavdelningen handläggs ärenden rörande kulturminnen från medeltid och nyare tid. En stor del av objekten är underkastade fornminneslagens bestämmelser såsom exempelvis under jord bevarade rester av äldre bebyggelse, övergivna kyrkor, slott, borgar, kloster osv. samt andra lämningar såsom skansar, vallar, märkliga färdvägar m. m. Liksom i fråga om de förhistoriska minnesmärkena gäller verksamheten tillståndsgivning för ändring eller borttagande av fornlämning, vård och underhåll av olika monument och anläggningar samt granskning av planer m. m. där fornlämningar från historisk tid berörs. Huvuddelen av verksamheten inom avdelningen är betingad av de lagar och förordningar som avser kulturhistoriskt värdefulla byggnader såsom byggnadsminnesmärken, kyrkor och kyrkliga inventarier, byggnadsminnen, prästgårdar och andra kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller bebyggelsemiljöer. Ärendena gäller granskning av förslag till restaureringar, ombyggnader eller andra förändringar samt ifrågasatta rivningar. I samband med arbetenas genomförande har avdelningen att svara för att erforderliga byggnadshistoriska undersökningar utförs, att arbetet sker under kulturhistorisk kontroll och att det av ämbetet godkända restaureringsprogrammet följs. Den undersöknings- och grävningsverksamhet som bedrivs inom byggnadsminnesavdelningen omfattade tidigare även sådana arbeten som kunde utföras på uppdragsbasis; dessa arbeten har såsom redan nämnts överförts på fornminnesavdelningens sektion för uppdragsverksamhet. Avdelningen ombesörjer vidare själv eller genom landsantikvarien alla förarbeten i samband med byggnadsminnesförklaringar dvs. inventeringar, utredningar och förhandlingar och har även att föra register över och att vart femte år utge en tryckt förteckning över landets byggnadsminnen. En under senare år tillkommen arbetsuppgift, som måste tillmätas en

mycket stor betydelse, är avdelningens byggelseinventeringar, som utförs i samarbete med olika kommuner med avsikt att läggas till grund för s. k. bevaringsplaner. Liksom fornminnesavdelningen bedriver byggnadsminnesavdelningen utvecklingsarbete samt viss forsknings-, undervisnings- och upplysningsverksamhet.

Genom förstatligande av föreningen Pietas' konserveringsateljé år 1949 fick ämbetsverket tillgång till egen textilkonserveringsateljé, vars verksamhet omfattar dels historiska museets föremålsbestånd, dels föremål ur statens trofésamlingar (armémuseum) och i kyrklig eller annan ägo, varvid arbetet sker som uppdragsverksamhet. De sakkunniga föreslår att textilkonserveringen överförs till statens historiska museum. Beskrivning av den nuvarande organisationen liksom förslag om verksamheten lämnas i delbetänkandet om museiverksamheten.

Den kulturhistoriska byrån har bibehållit samma organisation som före överförandet från byggnadsstyrelsen. Den har två avdelningar, en för utredning och information, en för granskning samt en enhet för kansli och arkiv. Även byråns arbetsuppgifter är i stort sett desamma som tidigare, ehuru överflyttningen har fört med sig att den intima kontakt som tidigare kunde upprätthållas med byggnadsstyrelsens olika byråer försvagats samtidigt som byråns verksamhet på ett fördelaktigt sätt har kunnat samordnas med byggnadsminnesavdelningens.

Kulturhistoriska byrån handlägger ärenden rörande byggnadsminnesmärken samt byggnader eller anordningar på kyrkotomt och begravningsplatser. Byrån har även att biträda byggnadsstyrelsen och andra statliga byggnadsförvaltningar med rådgivning i kulturhistoriska och konstnärliga frågor samt i miljöfrågor. På utrednings- och informationsavdelningen ankommer att väcka förslag om nya byggnadsminnesmärken och att föra förteckning över de av Kungl. Maj:t fastställda byggnadsminnesmärkena. Avdelningen har vidare att tillsammans med byggnadsminnesavdelningen utfärda föreskrifter och lämna anvisningar rörande värden av

byggnadsminnesmärkena. Vid behov föranstaltar avdelningen om att restaureringsprogram upprättas för kulturhistoriskt värdefulla byggnader samt lämnar förslag på lämpliga arkitekter och konstnärer. Avdelningen har även att på begäran lämna myndigheter, församlingar och fackmän råd, anvisningar och information inom byråns verksamhetsområde. Avdelningen för granskning handlägger ärenden rörande förslag till nybyggnad, rivning, ombyggnad eller restaurering av kyrkor, krematorier och byggnadsminnesmärken. Granskningen omfattar även förslag till nyanläggning eller ändring av begravningsplats och förslag till nya byggnader på begravningsplats eller kyrkotomt.

Riksantikvarieämbetet och statens historiska museum har fem gemensamma avdelningar nämligen administrativa och kamerala avdelningen, avdelningen för bibliotek samt akt- och bildarkiv, tekniska avdelningen, studieavdelningen och avdelningen för ärenden rörande landsantikvarieorganisationen. De sakkunniga föreslår att biblioteket och den tekniska avdelningen i framtiden skall ingå i historiska museets organisation. För beskrivningar och förslag beträffande dessa enheter hänvisas till utredningens betänkande rörande museiväsendet. Akt- och bildarkivet har varit föremål för särskild utredning, vilken refererats i kapitel 3. Studieavdelningens arbete är till övervägande delen inriktat på museets verksamhetsområde, varför även i detta fall beskrivningar och förslag presenteras i museibetänkandet. I detta kapitel behandlas endast avdelningen för ärenden rörande landsantikvarieorganisationen och den administrativa och kamerala avdelningen.

Avdelningen för ärenden rörande landsantikvarieorganisationen (L-avdelningen) består av överantikvarien, en arvodesavlönad amanuens på halvtid och ett biträde. Överantikvarien är riksantikvariens ställföreträdare och har som sin främsta uppgift tillsynen över landsantikvarieorganisationen samt att därvid vara landsantikvarierna behjälplig i frågor som berör de statliga arbetsuppgifterna men även tillvarata länsmuseernas intres-

sen. I samband med tillsättning av landsantikvarie bereder och föredrar överantikvariern tillsammans med den administrativa avdelningen ämbetets kompetensyttranden. Även tillsynen över den s. k. ombudsorganisationen faller inom överantikvariens ansvarsområde. Överantikvariern har vidare att bereda och införa riksantikvarierns föredragna ärenden rörande fördelningen mellan historiska museer och andra museer av huvudsakligen från arkeologiska undersökningar inflytande fornfynd. Avdelningen har även att utöva den inspektionsrätt över läns museerna som enligt landsantikvarieinstruktionen tillkommer riksantikvariern.

Med den kraftigt utökade verksamheten vid riksantikvarieämbetet har behovet av samordning accentuerats. L-avdelningen har för att avlasta riksantikvariern övertagit samordningsuppgifterna inom verket i vissa frågor av övergripande art. Överantikvariern är sålunda föredragande i ärenden rörande bidrag av särskilda lotterimedel till olika kulturminnesvårdsändamål. Han svarar vidare för samordningen mellan ämbetets båda huvudavdelningar och vårdsektionen i vad avser AMS-ärenden samt för viss samordning beträffande internationella ärenden. På överantikvariern ankommer slutligen viss intern informations- och utbildningsverksamhet. Kommunikationerna med landsantikvarierna och deras antikvarier liksom med deras huvudmän upprätthålls dels genom personliga kontakter, dels genom diskussions- och informationsmöten. Informationen sker vidare genom meddelande från riksantikvarieämbetet, som sedan 1967 distribueras inom ämbetet och landsantikvarieorganisationen.

Den administrativa och kamerala avdelningen svarar för ärenden rörande medelsförvaltning, organisation och personal vid ämbetsverket, Vitterhetsakademien och dess vetenskapliga företag samt medelshavsmuseet och laboratoriet för radioaktiv datering. Avdelningen är uppdelad på två sektioner, en för administrativa och juridiska ärenden och en för kamerala ärenden. Härtill kommer smärre arbetsenheter av servicekaraktär.

Den administrativa sektionen utövar en allmänt granskande och rådgivande funktion i förhållande till ämbetsverkets avdelningar, till landsantikvarieorganisationen och till Vitterhetsakademins vetenskapliga företag. Sektionen svarar för den juridiska bedömningen i olika ärenden enligt fornminneslagen, inlösen av fornfynd, expropriationer, hyrestvister och avtal av skilda slag. Vid sektionen utarbetats yttranden i vissa remissärenden. Sektionen handhar uppgifter avseende organisation, anslagsframställningar till Kungl. Maj:t och forskningsråd m. fl. jämte anslagsfördelning och lokalfrågor. Sektionens personaldetalj handlägger gängse personaladministrativa ärenden beträffande all till verket knuten personal. Sektionen avslutar köp av fastigheter samt svarar för upphandling av materiel. Den ekonomiska förvaltningen av akademins fastigheter och en stor del av de statsägda fastigheterna omhänderhas av en särskild detalj inom sektionen.

Den kamerala sektionen omhänderhar bokföring, kassarörelse, löneuträkning m. m. samt biträder vid akademins medelsförvaltning.

Till avdelningen hör vidare verkets diarium, maskinrum, vaktexpedition med information, städning och nattbevakning, materielförråd och tryckeri samt redaktionen och akademidetallen. Redaktionen handhar de praktiska redaktionella göromålen i samband med utgivandet av tryckta skrifter inom verkets arbetsområde. Akademidetallen ombesörjer kallelser till akademins och dess förvaltningsutskotts sammanträden och svarar för uppgifter i anslutning därtill.

5.4 Riksantikvarieämbetets samarbete med andra centralorgan

Riksantikvarieämbetets samarbete med andra centralorgan sker dels genom formella remisser, dels som fortlöpande samråd och genom underhandskontakter.

Som remissorgan åt Kungl. Maj:t och åt olika myndigheter och verk svarar ämbetet för kulturminnesvården som helhet. Ämbe-

tet inhämtar i sin tur yttranden från olika specialinstanser — exempelvis museerna — vilka fungerar som expertorgan för särskilda sektorer inom kulturminnesvården.

Såsom redovisas i det följande har kulturminnesvården numera sina viktigaste arbetsuppgifter inom miljövården. Ett fast samarbete är därför etablerat med statens planverk och med naturvårdsverket. På grund av att vården av kulturminnesmärken är en uppgift som visat sig väl lämpad som sysselsättningsobjekt för olika kategorier friställd arbetskraft har samarbetet med arbetsmarknadsstyrelsen fått en etablerad organisatorisk form genom att en särskild sektion för beredskapsarbeten upprättats inom ämbetet. Genom ämbetets inventering av fornminnen för den ekonomiska kartan sker ett fortlöpande samarbete med rikets allmänna kartverk och med Sveriges geologiska undersökning m. fl. liksom beträffande fastighetsregisterreformen med centralnämnden för fastighetsdata och lantmäteristyrelsen. Inom restaureringsområdet är kontakterna med statens institut för byggnadsforskning och med ingenjörsvetenskapsakademien av särskild betydelse.

Med centralmuseerna har ämbetet olika samarbetsformer. Vid tillämpningen av byggnadsminneslagen skall riksantikvarien samråda med Nordiska museet i frågor av vikt för kännedom om landets äldre byggnadskultur. I ärenden avseende sjöfynd inhämtas yttranden från statens sjöhistoriska museum, som även svarar för erforderliga utredningar och undersökningar. Särskilda uppdrag beträffande inventeringar har för ämbetets räkning utförts av Nordiska museet och Sveriges arkitekturmuseum.

Enligt gällande bestämmelser har de fastighetsförvaltande verken att underställa riksantikvarien förslag till restaurering eller andra mer omfattande förändringar av statliga byggnadsminnesmärken. Enligt rådande praxis inhämtas även ämbetets mening i restaurerings- och konserveringsfrågor berörande andra kulturhistoriska byggnader i statlig ägo. Genom att svenska kyrkan saknar centralorgan intar domkapitlen en särskill-

ning som remissinstanser åt ämbetet i kyrkobyggnads- och begravningsplatsärenden.

Slutligen må nämnas att riksantikvarieämbetet i sin allmänna råd- och anvisningsverksamhet samråder med en rad olika myndigheter och institutioner.

5.5 Landsantikvarieorganisationen

För närvarande finns en landsantikvarie i varje län utom i Älvsborgs län som har två, varav en på övergångsstat med placering i Borås. Amanuensbefattningar med statsbidrag finns i 23 distrikt. På Gotland finns vid sidan av landsantikvarien och amanuensen även statsbidragsberättigad antikvarie. Med undantag för Malmöhus, Kristianstads och Stockholms län är landsantikvariesysslan förenad med chefskapet för museum.

Landsantikvarieorganisationen har en i förhållande till centralmyndigheten fristående ställning därigenom att huvudmannskapet utövas av enskilda organisationer med kulturminnesvårdande uppgifter — fornminnes- och museiföreningar, hembygdsförbund och i två fall s. k. kulturminnesråd. I ett län har en stiftelse inträtt som huvudman för landsantikvarien. Trots detta föreligger en stark statlig bindning genom att bidrag till avlöningar inom landsantikvarieorganisationen administreras av riksantikvarieämbetet. Bidraget uppgår till 90 % av de kontanta avlöningsförmåner som tillkommer statlig tjänsteman i löneklass 30. Till landsantikvarien i Borås, som intar en särställning, utgår två tredjedelar av kontantlönen i löneklass 26. I statsbidraget inräknas avkastningen av eventuellt fonderade medel som av huvudmannen avsatts för avlöning av landsantikvarie. Sådana fondmedel kan enligt statsbidragskungörelsen ställas under statskontorets fondbyrås förvaltning. Statsbidraget till en amanuens i varje landsantikvariedistrikt utgår med 90 % av lönen i löneklass 22. Det bör dock framhållas att lönen för landsantikvarierna och deras biträden i dag ligger väsentligt högre än statsbidragskungörelsen förutsätter; mellanskillnaden tillskjuts av huvudmannen. Med tiden har amanuenserna

fått ökat ansvar och vidgade arbetsuppgifter med en däremot svarande lönesättning som växlar mellan lönegrad A 24 och A 28. Samtliga har tjänstetiteln antikvarie eller förste antikvarie. Genom förändringen av amanuensbefattningens karaktär har antikvarien snarast ställningen som biträdande landsantikvarie och fungerar som landsantikvariens ställföreträdare. De statliga bidragen är förenade med vissa villkor angivna i Kungl. Maj:ts kungörelse den 27 maj 1955 (nr 317); enligt denna är huvudmannaorganisationerna underkastade riksantikvarieämbetets inspektion; ämbetet har även att fastställa stadgar för huvudmannaorganisationerna.

Enligt kungörelsen skall landsantikvarie inom sitt verksamhetsområde vara riksantikvarieämbetets företrädare och inför ämbetet ansvara för kulturminnesvården inom länet. På honom ankommer även sådana uppgifter beträffande naturskyddet, som avser skydd av kulturlandskapet. Vidare skall han ställa sig till efterrättelse de föreskrifter för verksamheten som riksantikvarieämbetet utfärdar och utföra de uppdrag som ämbetet ålägger honom. Landsantikvarien äger inga beslutsfunktioner inom den statliga kulturminnesvården.

För landsantikvarierna gäller instruktioner, vilka enligt landsantikvariekungörelsen skall fastställas av riksantikvarieämbetet. För att åstadkomma största möjliga enhetlighet presenterade landsantikvarieutredningen ett förslag till "Normalinstruktion för landsantikvarier". vilken i huvudsak blivit antagen av samtliga huvudmän. Enligt instruktionens 1 §, som innehåller allmänna bestämmelser, skall landsantikvarien inom sitt verksamhetsområde utöva ledningen av den kulturminnesvårdande verksamheten. I enlighet med gällande lagar och förordningar och efter de direktiv som utfärdas av riksantikvarieämbetet skall han ta initiativ till och sörja för kulturminnenas skyddande och bevarande. Landsantikvarien bör genom publikations- och föreläsningsverksamhet vetenskapligt och populärt göra resultaten av forskningen rörande bygdens historia kända och frukt-

bärande. Enligt §§ 2 och 3, som avser de museala göromålen, åligger det landsantikvarien att registrera och katalogisera förvärvade och deponerade föremål, att föranstalta om föremålens uppställning och förvaring, att tillse att de i museilokalerna utställda föremålen ordnas ändamålsenligt och instruktivt samt att tillse att föremålen vårdas och hålls tillgängliga för forskningen. Landsantikvarien skall vara huvudmannaorganisationens sekreterare och i denna egenskap leda det administrativa och expeditionella arbetet inom organisationen samt fungera som föredragande vid sammanträden. I 6 § redogöres för landsantikvariens konsultativa uppgifter. I sin egenskap av konsult för den kulturminnesvårdande verksamheten i länet skall landsantikvarien tillhandagå med råd och anvisningar. Han bör därför hålla god kontakt med lokala kulturminnesvårdsorganisationer och därvid söka få till stånd en lämplig fördelning av arbetsuppgifter, dels mellan de olika lokala föreningarna, dels mellan dessa och länsorganisationen.

Landsantikvarien är remissorgan för riksantikvarieämbetet, som tillika är hans huvuduppdragsgivare. Han har därmed att verkställa utredningar och lämna utlåtanden i ärenden i vilka besluten fattas centralt. För ämbetets räkning har landsantikvarien vidare att fullgöra en rad olika uppdrag såsom att utföra arkeologiska och byggnadshistoriska undersökningar, att övervaka och kontrollera vårdarbeten på fornlämningar m. m., att biträda ämbetet i ärenden angående gränslinjebestämningar, att göra utredningar i samband med byggnadsminnesförklaringar och registrering av byggnadsminnesmärken m. m. Landsantikvarien har även i regel att svara för den kulturhistoriska kontrollen i samband med restaureringar av kyrkor, byggnadsminnen och annan kulturhistoriskt värdefull bebyggelse liksom även att fullgöra de arbetsuppgifter som enligt författningarna åvilar riksantikvarien i avseende på kyrkliga inventarier.

Vid sidan av riksantikvarieämbetet är länsstyrelserna och kommunerna de viktigaste uppdragsgivarna, åt vilka landsantikvarien

lämnar sakkunnigutlåtanden i frågor rörande fornminnes- och byggnadsminneslagarna och i andra ärenden som berör kulturminnesvårdens område. Inom planväsendet har landsantikvarien som en av sina viktigaste uppgifter att tillse att kulturminnesvårdens intressen tillgodoses vid upprättande och fastställelse av planer. Vidare skall enligt vägstadgan i förekommande fall samråd ske med landsantikvarien vid upprättande av arbetsplan för allmän väg. Härutöver tillhandagår landsantikvarien en rad olika myndigheter som sakkunnig. Som exempel kan nämnas länsarbetsnämnd, länsbostadsnämnd, lantmäteriet, skogsvårdsstyrelse, domänverket m. fl. Före den genomförda länsstyrelse-reformen ingick flertalet landsantikvarier i länens naturskyddsråd och några tillhörde också länsstyrelsernas planeringsråd. Några landsantikvarier ingår i primärkommunernas skönhetsråd eller liknande institutioner eller är adjungerade till kulturnämnderna. Enligt sina instruktioner bör landsantikvarierna bedriva forskning. Genom den stora arbetsbördan sker detta emellertid endast i begränsad omfattning. Samtliga landsantikvarier utger dock årsskrifter eller andra publikationer berörande det kulturhistoriska fältet. Vidare organiserar och leder de olika forskningsföretag.

5.6 Ombudsorganisationen

Det berättigade i att bibehålla ombudsorganisationen, som vid slutet av år 1967 omfattade ca 400 ombud, har diskuterats i olika sammanhang. Sedan landsantikvariorganisationen byggts ut, har sålunda betydelsen av de lokala ombudens insatser minskat därigenom att landsantikvarien numera fyller många av de uppgifter som tidigare ankom på ombuden. Det har dock ansetts vara en uppenbar fördel med någon form av lokal representation. För att på ett effektivare sätt utnyttja ombuden genomför riksantikvarieämbetet sedan år 1968 en omdaning av organisationen, innebärande att ämbetet i samråd med landsantikvarierna engagerar olika kommunala förtroendemän inom stor-

kommunerna som ombud. Avsikten är att söka nå kontakt med de krafter som på lokalplanet har intresse för kulturminnesvården och som har anknytning till den kommunala verksamheten. Liksom tidigare utses ombuden av riksantikvarien på förslag av landsantikvarien.

5.7 Kommunala initiativ på kulturminnesvårdens område

Genom sina anslag till läns museerna bidrar såväl landsting som primärkommuner, framför allt de kommuner i vilka läns museet är beläget, till kulturminnesvårdande verksamhet. Landstingens insatser på kulturområdet är för övrigt huvudsakligen inriktade på andra områden såsom konst, teater och forskning m. m.; endast i några fall har de lämnat särskilda bidrag till vård och underhåll av kulturminnesmärken.

Eftersom den fysiska planeringen primärt är en kommunal angelägenhet har de enskilda kommunerna stora möjligheter att bl. a. via byggnadsnämnderna spela en mycket viktig roll inom kulturminnesvården. En rad kommuner har sålunda låtit genomföra inventeringar och klassificeringar av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer. Med utgångspunkt i det insamlade materialet har i en del fall särskilda bevaringsplaner upprättats med avsikt att läggas till grund för planarbetet. För att underlätta genomförandet av planer där de kulturminnesvårdande aspekterna varit vägledande har kommunerna i många fall även förvärvat enskilda byggnader, sammanhängande bebyggelsemiljöer och fornlämningsområden. På så sätt har kommunernas kanske redan tidigare stora innehav av kulturhistoriska byggnader utökats, vilket i sin tur innebär att många kommuner för närvarande gör betydande insatser genom att vårda och underhålla byggnader. Från kommunernas sida görs även stora insatser för bevarande och vård av fornlämningsområden och kulturlandskap.

Primärkommunernas insatser på kulturminnesvårdsområdet sker i vissa fall via deras

kulturnämnder. Nämnderna ägnar sig främst åt sådana kulturella aktiviteter som biblioteksverksamhet, folkbildning, musik, teater osv., men i många fall har de även natur- och kulturminnesvård på sitt program. Enligt en år 1968 av Svenska kommunförbundet genomförd undersökning fungerade dock endast 27 av 107 nämnder som remissorgan i frågor rörande samhällsplaneringen och i endast fem kommuner deltog en representant för kulturnämnden regelbundet i byggnadsnämndens sammanträden. Situationen håller dock på att snabbt förändras. I Svenska kommunförbundets normalinstruktion för kulturnämnd har nämnderna tilldelats ett betydande ansvar för den kulturminnesvårdande verksamheten. Enligt förbundets bedömningar kommer samtliga kommuner att ha kulturnämnder när den pågående kommunreformen genomförts vid ingången av år 1974.

5.8 Kommuner engagerade i den kulturminnesvårdande verksamheten

Insatser på kulturminnesvårdens område görs även av olika kommunala museer (icke läns-museer), som då i större eller mindre omfattning utför arbetsuppgifter för riksantikvarieämbetets räkning. I Stockholm och Göteborg har museernas åtaganden reglerats genom särskilda överenskommelser. I Stockholm, Göteborg, Malmö och Lund omhänderhas grävningsundersökningarna av museerna.

I avtal mellan riksantikvarieämbetet och Stockholms stadsmuseum har överenskommit att museet skall omhänderha uppgifter rörande kulturminnesvården inom stadens eget jurisdiktionsområde samt de områden som står under stadens förvaltning. Stadsmuseet yttrar sig till riksantikvarieämbetet i ärenden angående kulturminnesvård och utför vidare besiktningar och undersökningar samt svarar för erforderliga vårduppgifter. Även efter inrättandet av landsantikvarietjänsten i Stockholms län år 1962 har stadsmuseet svarat för den kulturminnesvårdande verksamheten i Stockholms stad.

Göteborgs kommun har medgivit Göteborgs arkeologiska och historiska museer att åta sig kulturminnesvårdande uppgifter inom staden. Verksamhetsområdet omfattar även de under senare år inkorporerade kranskommunerna. Museet handlägger sådana kulturminnesvårdande ärenden som i övriga landet omhänderhas av landsantikvarien, dvs. besiktningar, undersökningar och vårdarbeten. Kommunen har förklarat att arrangemanget måste uppfattas som ett provisorium.

I Malmö har Malmö museum påtagit sig vissa uppgifter inom kulturminnesvården. Museet yttrar sig i planärenden m. m. och utför besiktningar och undersökningar. Verksamheten sker efter en så småningom utbildad praxis; någon egentlig överenskommelse föreligger inte. I kulturminnesvårdsärenden berörande Malmö inhämtar riksantikvarieämbetet yttrande även från landsantikvarien. Landsantikvarien samråder härvid som regel med museet.

I Lund har kommunen inrättat en särskild stadsantikvarietjänst knuten till Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige. Stadsantikvarien svarar för de arkeologiska undersökningarna i staden men har även uppgifter avseende den kommunala byggnadsminnesvården i Lund. Övriga kulturminnesvårdsärenden handläggs av landsantikvarien.

I vissa andra kommuner med egna museer åtar sig museichefen vissa uppdrag för riksantikvarieämbetet. Detta sker i princip efter överenskommelse i varje särskilt fall; sålunda inhämtar ämbetet i vissa fall yttrande från museicheferna i Eskilstuna, Sundsvall, Hudiksvall m. fl. kommuner. De kommunala museerna åtager sig i viss utsträckning även undersökningar och kontrolluppgifter i samband med vårdarbeten.

6.1 Kulturminnena i relation till förändringarna i samhällsmiljön

Varje samhälle präglar sin fysiska miljö på ett särskilt sätt genom sin kultur, helheten av sociala, ekonomiska, tekniska osv. strukturer. Om förändringstakten ökas, innebär det också att skillnaden mellan de nya och äldre miljöerna växer. Bevarade äldre objekt — kulturminnen — kan endast förstås med hjälp av kunskap om de större sammanhang de ingått i.

De stora revolutionerande förändringarna i den europeiska kulturhistorien har hängt samman med övergångar från ett grundläggande näringsfång till ett annat — från fångst till jordbruk och därmed till planmässigt utnyttjande av marken och fast bosättning, i byar och senare i begränsade städer; från jordbruk till industri och därmed frigörande av väldiga nya energitillgångar samt urbanisering i stor skala. Det är av fundamental betydelse för vår kultur att vi bevarar möjligheten att förstå dessa förändringar. För att en sådan förståelse skall nå ut till en större krets än specialisternas, fordras att kulturminnen i landskap och bebyggelse finns bevarade på ett tillgängligt och åskådligt sätt.

Sambandet mellan byggnadsverk (i vidsträckt bemärkelse) och landskap ter sig ganska olika under skilda skeden av denna utveckling. Större delen av våra fasta fornlämningar härrör från förhistorisk tid, då

först jakt och fiske, senare jordbruk och boskapsskötsel var huvudnäringar. Den ursprungliga miljön för dessa fornlämningar är alltså ett av människan endast föga påverkat naturlandskap, fångstlandet eller ett agrart landskap, extensivt utnyttjat.

Liksom bondemiljön präglades städerna under medeltiden i stort sett av det omedelbara ekologiska localsambandet. Planeringen skedde direkt på platsen med utgångspunkt i markförhållanden m. m. Byggnadsmaterialen hämtades i huvudsak lokalt.

En förändring i planeringsmetoderna inträdde med den nya tidens stadsanläggningar. Planeringen flyttades från platsen och centraliserades. Ett viktigt hjälpmedel blev de geometriskt regelbundna planmönstren (rutnät). Med skiftet, som sprängde byarna, kom från slutet av 1700-talet också landsbygdsbebyggelsen att gradvis ändra karaktär. Landskapet blev med tiden alltmer fullständigt utnyttjat för näringsändamål. Så länge den förindustriella tiden varade, kvarstod emellertid den klara kontrasten mellan de små tätare bebyggelsekärnorna och det stora öppna landskapet. Frånsett gruvidrift på vissa platser, lokal täktverksamhet o. d. gjorde det förindustriella samhället inga djupare ingrepp i markytan. Åtminstone utanför städerna bevarades därför äldre fornlämningar i stort antal orubbade.

Industrialiseringen inträdde i Sverige sent och till en början relativt långsamt. Redan i

sitt tidiga skede, som inleddes kring 1800-talets mitt, medförde den vissa principiella förändringar med betydande verkan. För det första igångsattes en stor omlagring av landets bebyggelsestruktur, till vilken järnvägsnätets uppbyggnad kraftigt bidrog. För det andra förändrades byggnadstekniken: dels som följd av att industrin började tillhandahålla material av nya typer, vilket ledde till att byggnadsmetoder med lång hävd mer och mer råkade ur bruk; dels genom att husen började infogas i tekniska ledningsnät för vatten, avlopp, gas m. m., som fordrade grävningar under markytan. Även grundläggningen av själva byggnaderna fördes djupare ned. Ingreppen i gamla marklager blev större och de nya byggnadsverken mer permanenta, bl. a. som följd av att cement- och betongmaterial kom till användning. Formatet på företagen växte. Allmänt kännetecknas denna första fas av industrialiseringen också av att stort utrymme gavs åt det enskilda handlandet. I den första samlade byggnadsstadgan för rikets städer, 1874, är det påtagligt att det allmänna har mycket begränsade befogenheter gentemot den enskilde.

Den tidiga industrialiseringens verkningar på äldre miljöer gav upphov till en reaktion, som fick stor betydelse i början av 1900-talet. Den hämtade delvis inspiration från utländsk kulturdebatt men var som helhet starkt nationellt inriktad. Hotet upplevdes dock ej i första hand som riktat mot det hävdvunna kulturlandskapet, där bruksmetoderna ännu inte radikalt ändrats, utan gällde närmast bebyggelsegrupperna — gamla byar och städer. Kulturhistoriker, arkitekter och andra engagerade sig i strävan att bevara och värda miljöerna. Den existerande lagstiftningen kunde i kritiska fall endast ge bristfälligt stöd. Däremot fanns i dominerande kulturskikt en stark övertygelse om hur viktigt det var att olika miljöer utformades estetiskt och att deras individuella karaktärsdrag togs till vara. Konstnärer och arkitekter spelade vid denna tid centrala roller i kulturlivet, och de vedertagna planeringsmetoderna präglades av ett konstnärligt-

intuitivt arbetssätt. Strävan till syntes och helhet i det tidiga 1900-talets miljösyn ledde, där den kunde genomföras, i många fall till åtgärder vilkas resultat blivit bestående för lång tid i form av bevarade kulturhistoriska miljöer.

Den fortskridande industrialiseringen och urbaniseringen för emellertid med sig en omsvängning i planeringsmetodiken, som blir märkbar omkring 1930 och sammanfaller med funktionalismens genombrott i arkitekturen. Med industrins produktionsplanering som förebild utvecklas en metodik, där högsta möjliga effektivitet från funktions-synpunkt uppställs som mål. Funktionskravens specialisering ökas. Med effektivismen följer också att "modernitet" blir ett nyckelbegrepp. Inordnandet av nybyggnader inom äldre miljöers utformning bedöms inte längre positivt; ett "ahistoriskt" synsätt genomförs i arkitekturbildningen med innebörd att kontrasten i sådana byggnadsfrågor värderas högre än harmoniseringen. Äldre byggnader och bebyggelsegrupper med sin mindre specialiserade karaktär fyller inte de nya hårdare kraven på effektivitet med avseende på vissa kodifierade specialfunktioner. Följden blir att argumenteringen för rivning och totalförnyelse ökar i styrka.

I enlighet med det framväxande analytiska synsättet börjar också den hävdvunna sammanhängande staden med sin blandning av olika funktioner att uppfattas som "omodern". Den nya bebyggelsen uppdelas på friliggande specialiserade byggnadsenheter. I stället för de gamla stadsbyggnadselementen — det slutna byggnadskvarteret, den korridorlika gatan, den avgränsade parken — kommer nya kategorier in: den friliggande "byggnadskroppen" och det direkt från franskan översatta kollektivbegreppet "grön-yta". Kontinuiteten i stadsbyggandet bryts; den skarpa gränsen mellan stad och landsbygd börjar suddas ut.

Samtidigt påverkas kulturlandskapet också av förändringar inom de näringsgrenar som är direkt baserade på det, såsom jordbruk och skogsbruk. Utvecklingen går i riktning mot en specialiserad, intensiv drift i

allt större bruksenheter. En följd av hela denna utvecklingsprocess såväl i landskapet som i staden är emellertid också att de outnyttjade, "överblivna" arealerna – impedimenten – växer.

Av skeendet följer för kulturvårdens del att de fasta kulturminnena i landskap och stad börjar få nya omgivningar av en art, som är de gamla objekten främmande. Själva storleken i processen gör att det lätt inträder en omkastning i uppfattningen, så att det som ter sig främmande blir just dessa objekt med lång hävd, sedda mot den totala nya miljön. Trycket på minnesmärkena ökas. Dessutom medför förändringarna i den härskande tekniken att de metoder, som alltid tidigare tillämpats i underhållet av fornlämningar och byggnadsminnen, nu håller på att utgå ur marknaden. Moderna tekniska metoder är anpassade efter helt andra förutsättningar, och en direkt konfrontation leder lätt till missanpassning med skador som följd. Distansen mellan "nytt" och "gamalt" är i dag större än någonsin tidigare. Det betyder också att det nu ofta fordras omfattande specialåtgärder för att få fram vad som förr kallades "traditionella metoder" för underhåll och vård, sådana som tillämpades när kulturminnena ingick i ett levande totalsammanhang.

6.2 *Det europeiska fältet*

Historien om kulturminnesvården i Europa visar tydligt hur synsättet utvecklats och förändrats under intryck av de förhållanden som härskat i samhället genom tiderna. Skyddsinstrument av olika slag (frivilliga organisationer, ny lagstiftning, administrativa organ) har i allmänhet kommit till sedan någon form av förstörelse blivit särskilt uppmärksammat och väckt opinion.

Det första land på den europeiska kontinenten där kulturminnesvården fick en fast organisation var Frankrike. Det var en av åtgärderna i restaurationen efter den stora revolutionen. 1830 tillsattes den förste Inspecteur Général des Monuments Historiques, och efter hand byggdes apparaten ut

med ett system för registrering av historiska monument samt en omfattande skyddslagstiftning.

I England kom utvecklingen att drivas fram av den kulturdebatt, som uppstod kring de sociala och miljömässiga missförhållandena i detta industrialiseringens föregångsland. William Morris grundade 1877 The Society for the Protection of Ancient Buildings. Fem år senare kom den första lagstiftningen, i huvudsak inriktad på vad som i Sverige benämns fasta fornlämningar.

I stort sett kan det sägas att de mer avancerade länderna i Europa under 1900-talets första decennier i allmänhet hade skaffat sig en lagstiftning till skydd för individuella monument av kulturhistoriskt värde. Fredningen tog till en början sikte på de mest utpräglade "monumenten" – borgar, slott och herresäten, mer remarkabla fasta fornlämningar osv. Den individuella karaktären hos skyddsobjekten är typisk för vad man kan kalla den "första generationens" kulturminneslagstiftning. Till stor del hade den utformats under intryck av den stora restaureringsdiskussionen omkring sekelskiftet, som ledde fram till den internationella kongressen för restaurering i Aten 1931.

Den omfattande förstörelsen under andra världskriget, speciellt av äldre städer, samt i minst lika hög grad de rivningar och totalförnyelser av stora bebyggelsegrupper, som skett i efterkrigstidens högkonjunktur, kom att i viss mån förskjuta perspektivet. Bevarande och vård av aktivt brukade kulturmiljöer av betydligt större format än det enskilda huset började framstå som ett väsentligt intresse. Den första generationens kulturvårdslagstiftning visade sig i sin specialisering som ett otillräckligt arbetsredskap. Nya metoder med bredare syftning måste utprovas. En andra generation växer fram inom lagstiftningen.

Utmärkande för denna är den bredare inriktningen på mer omfattande, "kollektiva" miljöer samt strävan till kontakt med samhällsplaneringen. Det står numera fullt klart att en aldrig så effektiv speciallagstiftning av inskränkande och förbjudande karak-

tär till skydd för kulturminnen inte förslår särskilt långt, om den sätts in fristående från — eller i konflikt med — de positiva åtgärderna för fysisk och annan planering.

Redan 1944 kunde en sådan överbryggande inriktning skönjas i Englands nya Town and Country Planning Act med dess bestämmelser för registrering av värdefulla byggnader i stor omfattning. Denna registrering, som bibehållits i princip oförändrad i senare versioner av lagstiftningen, innebär skyldighet för ägaren att underrätta myndigheterna om rivning eller väsentlig ändring av byggnaden i fråga planeras. Myndigheterna har då att inom viss tid besluta om en formell fredning skall ske (med rätt för ägaren att få huset inlöst, om han betraktar sin bruksrätt som alltför inskränkt) eller om huset skall avföras från listan. Avser framställningen ombyggnad, bör fristen användas till att förhandla om lämpligt utförande. Systemet anses i princip väl fylla sitt syfte att ge den fysiska planeringens företrädare samt fastighetsägarna vägledning beträffande kulturminnesvårdens intressen, samtidigt som den senares egna organ får bättre möjligheter att inrikta sitt arbete långsiktigt och metodiskt. Den fördröjning lagen ger i kritiska situationer vidgar därtill utrymmet för ställningstagande och handling. Över 100 000 byggnader i England och Wales finns nu upptagna i det egentliga registret (klasserna I och II) samt lika många byggnader på den kompletterande listan över objekt av något lägre värde, t. ex. tidigare ombyggda och icke restaurerade (klass III).

I vissa andra länder har man infört möjligheter till särbehandling av geografiskt bestämda bebyggelsegrupper genom att låta exempelvis äldre stadskärnor som helheter kunna förklaras som skyddade områden, inom vilka alla förslag till rivning, om- och nybyggnad etc. skall prövas av de kulturminnesvårdande myndigheterna. Tjeckoslovakien har en lagstiftning av denna innebörd från 1958, Ungern en något senare. Även i Italien och England har liknande möjligheter skapats.

Ett instrument som även i Sverige blivit

mycket uppmärksammat är den franska lagen av 1962 för sanering av områden med kulturhistoriskt märklig bebyggelse, den s. k. Malraux-lagen. Enligt denna kan områden som förklarats för "secteurs sauvegardés" restaureras med teknisk och ekonomisk medverkan av det allmänna. Det ekonomiska stödet, som är av betydande storlek, delas mellan stat och kommun; den senare förutsätts bära ca 30 % av kostnaderna, vilket dock visat sig svårt att klara för mindre bärkraftiga kommuner. Detta har i viss mån bromsat den praktiska tillämpningen.

Den växande betydelse man tillmätt kulturminnesvårdens problem framgår också av att internationella organ som UNESCO och Europarådet under senare år engagerat sig kraftigt i ett mer eller mindre fortlöpande arbete på området. År 1964 hölls i Venedig en andra internationell kongress för byggnadsvårdande arkitekter och tekniker. Som följd av denna bildades följande år ICOMOS (International Council of Monuments and Sites), som är anslutet till UNESCO och som sedan regelbundet hållit konferenser. UNESCO har under 1950- och 1960-talen publicerat flera rekommendationer gällande bl. a. arkeologiska utgrävningar samt bevarande av kulturvärden hotade av allmän eller privat verksamhet.

Europarådet har under 1960-talet bedrivit två stora arbeten på det här berörda fältet. Det ena, som gällde fornminnesvärden, ledde fram till den 1969 antagna konventionen om skydd för fornminnen som även undertecknats av Sverige. Det andra arbetet har gällt skyddandet av värdefulla bebyggelsegrupper men har även i viss utsträckning berört kulturlandskapet. Det har bedrivits i form av fem symposier åren 1965–68 samt ett ministermöte i Bryssel 1969. Slutrapporten beräknas vara färdig för publicering under 1972 och kan väntas ge en även för Sveriges del viktig belysning av problemen. Åtskilliga punkter värda uppmärksamhet har emellertid redan dragits fram vid symposierna och ministermötet samt i de rekommendationer som antagits vid dessa tillfällen.

Det syns för Sveriges del vara skäl att

följa det internationella samarbetet på ett mer intensivt och kontinuerligt sätt än som tidigare skett, då inga väsentliga skiljaktigheter kunnat konstateras i uppfattningen av problemen inom jämförbara länder samt då kompletterande information av stort intresse visat sig kunna inhämtas i samarbetet. Det internationella perspektivet på det svenska objektbeståndets betydelse måste också uppmärksammas.

6.3 Den svenska kulturminnesvårdslagstiftningen

Att fornminnesskyddet i Sverige går tillbaka till 1600-talet och därmed har längre hävd än i något annat europeiskt land är ett betydelsefullt faktum. Det innebär att det numera hos oss betraktas som självklart att fornlämningar ovillkorligen är fredade och att i allmänhet ingen rätt till kompensation för någon markägare är förknippad härmed. Mer säreget i ett europeiskt perspektiv är kanske att ett motsvarande ovillkorligt skydd gäller för kyrkobyggnader inom den officiella kyrkan. Detta i Sverige hävdvunna system kan jämföras med exempelvis det engelska, där en kyrkobyggnad formellt kan fredas som historiskt minnesmärke först när den inte längre är i bruk. Vad dessa kategorier av objekt beträffar kan således den svenska kulturminnesvården under 1900-talet sägas ha haft ett fördelaktigt utgångsläge.

Det väckta intresset för kulturhistoria och miljövård ledde till en rad olika initiativ i början av 1900-talet. På landskapsvårdens område togs ledningen särskilt av botanister. I fall där objekt som bedömts skyddsvärda hade prägeln av gammalt kulturlandskap, missförstods denna ofta; insatta totalfredningar enligt 1909 års nya lagstiftning om nationalparker kunde då leda till igenväxning och förlust av den gamla karaktären.

När det gällde speciella bestämmelser för värden av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, togs det första steget på det offentliga byggnadsväsendets område med 1920 års kungl. kungörelse. Den står i nära samband med den just då genomförda omorganisa-

tionen av överintendentsämbetet till byggnadsstyrelsen och får väl också knytas an till den samtidigt ännu sittande 1913 års fornminnesvårdskommittés arbete. Kungörelsen fick en allmänt vägledande hållning, nära nog så att den ger sin egen programförklaring. Den åsyftade byggnader "under statens eller menighets eller allmän institutions eller inrättnings förvaltning" men kom i praktiken att tillämpas endast för statliga byggnader. Med denna kungörelse infördes begreppet byggnadsminnesmärke. Väl att märka är dock att bestämmelserna inte var begränsade enbart till sådana objekt, vilkas upptagande i förteckningen över byggnadsminnesmärken beslutats av Kungl. Maj:t, utan det fanns också allmänna föreskrifter rörande värden av byggnadsverk som "var att betrakta som" byggnadsminnesmärken, vare sig de var registrerade eller inte.

Föreskrifter rörande kyrkor och begravningsplatser togs också in i kungörelsen (jämför 3.1.3). Vissa kyrkliga byggnader utom kyrkotomt, såsom klockstaplar, torde närmast ha betraktats som icke registrerade byggnadsminnesmärken. Deras vård har i praxis administrerats och prövats i likhet med vad som gällt byggnader på kyrkotomt.

Kungörelsen om det offentliga byggnadsväsendet hade utformats med stora ambitioner och blev ett gott arbetsinstrument. Ett motsvarande resultat nåddes genom den revision av fornminneslagstiftningen, som resulterade i 1942 års fornminneslag. Utan att radikalt avvika från den äldre förordningens principer införde man ändå ett par nyheter, som fick mycket stor praktisk betydelse. Den ena var att man fastslog som en grundsats att en fast fornlämning hör samman med sitt omgivande markområde och att områdets gränser, om så påfordras, kan bestämmas. Den andra nyheten var att man uttryckligt formulerade att kostnaden för undersökning av fornlämning, som berörs av arbetsföretag, normalt skall bäras av företaget.

Om det svenska fornminnesskyddet således i jämförelse med andra europeiska länders får betraktas som väl utvecklat, kan

detsamma knappast sägas om skyddet för icke-statliga "levande" byggnadsverk av kulturhistoriskt värde. När många länder i början av 1900-talet skaffade sig sin byggnadsminnesskyddande speciallagstiftning av "första generationen", fanns både Danmark (1918) och Norge (1920) med, men inte Sverige – fränsett det nyss nämnda offentliga byggnadsväsendet. Strävanden att fylla luckan märktes dock efter hand. I 1931 års byggnadsstadga gjordes det första försöket att ta upp problemet från den allmänna byggnadslagstiftningens sida genom att ge byggnadsnämnderna skyldighet att vaka även över befintlig bebyggelse av historisk eller konstnärlig betydelse. Principen har bibehållits och i viss mån utvecklats i 1947 och 1959 års revisioner av byggnadslagstiftningen. Som skyddsinstrument är detta dock anpassat endast för mindre kritiska situationer, emedan byggnadsnämndens befogenhet inte kunnat sträckas så långt som till att förbjuda rivningar.

Enligt nuvarande lagstiftning kan inte heller fastställas sådana stadsplanebestämmelser som att rivning eller nybyggnad i visst kvarter görs beroende av riksantikvarieämbetets tillstånd. S. k. "K-märkning" i stadsplan har alltså i sig själv ingen direkt skyddsverkan utan måste kompletteras t. ex. med en byggnadsminnesförklaring.

Ett speciellt skydd gavs äldre prästgårdar genom ändringarna i den ecklesiastiska boställsordningen med tillämpningskungörelse år 1940. Tre år tidigare hade ett kungl. cirkulär utfärdats beträffande biskopsgårdars förvaltning, enligt vilket byggnadsstyrelsen förutsågs bevaka tillgodoseendet av kulturminnesvårdens intressen rörande denna byggnadskategori.

Först 1942 fick Sverige sin första speciallag till skydd för icke-statliga byggnadsminnen. Den baserades emellertid på frivillighet och betraktades allmänt som ett mindre effektivt skyddsinstrument, varför den redan 1960 ersattes av en ny. Till skillnad från 1920 års kungörelse med dess vittsyftande "inklusive" karaktär är denna lag formulerad på ett "exklusivt", avgränsande sätt. Det

hänger givetvis samman med de ekonomiska konsekvenserna, eftersom lagen ger möjlighet till kompensation åt fastighetsägaren för den händelse skyddsbestämmelserna skulle vålla denne olägenheter i bruket av byggnaden. I realiteten har emellertid någon sådan kompensation ännu inte fastställts, utan man har förhandlat sig fram från fall till fall med bidrag till extrakostnaderna för kulturhistoriskt korrekta material och utföranden vid restaureringar. Brist på personal hos de handläggande myndigheterna i förening med det ofta omständliga förfarandet vid byggnadsminnesförklaringar har gjort att antalet genomförda sådana ännu ligger långt under vad som förutsågs när lagen tillkom. Lagen tar uttryckligen sikte på enstaka objekt, inte på större bebyggelsegrupper, och tillhör därigenom klart trots sitt sena tillkomstdatum skydds lagstiftningens "första generation".

Ett försök att skapa ett skyddsinstrument för bebyggelsegrupper inom stad, där ett omedelbart restaureringsbehov förelåg, gjordes emellertid 1963 med den komplettering av byggnadslagen som kallas "Lex Gamla Stan" (44a §). Den ger möjlighet till expropriation från kommunens sida av sådan bebyggelse under vissa förutsättningar. Paragrafen har dock hittills inte tillämpats i praktiken. Försiktigheten torde för kommunernas del bl. a. hänga samman med svårigheten att överblicka den förutskickade samordningen med markägares önskemål och utfästelser.

Däremot har den i expropriationslagen införda möjligheten till expropriation "för att bevara kulturhistoriskt synnerligen märklig bebyggelse eller synnerligen märklig fast fornlämning som ej kan tryggas på annat sätt eller beredas erforderligt utrymme däromkring" (1 § första st. 12., nuvarande lydelse från 1963) visat sig användbar. I vissa fall har t. o. m. det avsedda syftet uppnåtts utan att det påbörjade expropriationsförfarandet behövt fullföljas. Paragrafen avser uppenbarligen objekt av mindre omfattning än Lex Gamla Stan.

I 1947 års byggnadslag gavs möjlighet att skydda partier av kulturlandskap genom

byggnadsförbud enligt 86 § (område inom stad) eller 122 § (landsbygd). Denna bestämmelse har åtminstone i ett par län (Stockholms och Värmlands) utnyttjats metodiskt för fredning av omgivningar till landskyrkor, där ju ofta en gammal kulturprägel är bevarad. Med 1960-talets uppmärksammade naturvårdslagstiftning har vidgade förutsättningar getts för samverkan mellan naturvård och kulturminnesvård.

Ett exempel på hur kulturminnesvårdens intressen kan samordnas med andra (i första hand sociala) erbjuder bestämmelsen om möjlighet till höjning av låneunderlaget för statliga bostadslån vid ombyggnad av kulturhistoriskt märkliga bostadshus (ursprungligen skisserad i propositionen om byggnadsminneslagen 1960). Möjligheten syns dock ha varit för litet känd, eftersom den länge utnyttjats endast i begränsad omfattning.

En särskild typ av problem, som är en följd av de olika uppsättningar skyddsbestämmelser vi i dag rör oss med, är den som möter när ett skyddat objekt övergår till annan ägare än den som täcks av den ursprungliga skyddsförklaringen. Exempel på sådana situationer är när registrerade byggnadsminnesmärken överlåtits till icke-statlig ägare eller när äldre prästgårdar av kulturhistoriskt värde utsynats. De nu upphävda fideikommissen bör vidare nämnas i sammanhanget. När objekt av dessa typer överläts bör bevakas att en ansökan om byggnadsminnesförklaring görs, t. ex. genom villkor i överlåtelseavtalet. Landstingens särställning som ägare bör här speciellt uppmärksammas med hänsyn till att de är fritagna från skyldigheten att söka byggnadslov. Under senare år har i vissa fall, bl. a. beträffande ett par byggnadsminnesmärken, konstaterats att objektets skyddsstatus inte observerats vid överlåtelse och att den nye ägaren trots sig vara fri att förbereda rivning. Situationen innebär i allmänhet att kulturminnesvårdens organ hamnar i ett underläge.

Ett av huvudproblemen på lagstiftningssidan för närvarande är, som antytts i det föregående, att de olika specialförfattningarna är av olika karaktär och att det finns

luckor mellan dem och den allmänna lagstiftningen för planering och byggande. Särskilt är detta fallet på byggnadsminnesvårdens område, där den modernare europeiska lagstiftningen ännu inte har någon motsvarighet i Sverige. Utom de nu nämnda problemen med de formella skyddsfrågorna måste emellertid också vårdaspekterna uppmärksammas. Här framgår det klart att våra specialförfattningar är föråldrade, eftersom de förutsätter att erforderliga kunskaper i en teknik anpassad till de äldre objekten utan vidare finns att hämta i marknaden. Några föreskrifter om prövning i tekniskt och antikvariskt avseende av material och metoder, som föreslås använda på fasta fornlämningar och äldre byggnadsverk, finns nämligen inte. Den normala moderna tekniken har dock numera avlägsnat sig så långt från den traditionella, att anpassningssvårigheterna börjar bli uppenbara – med svåra konsekvenser för de gamla skyddsobjekten. (Se vidare under 6.6)

6.4 Inventeringarna

6.4.1 Aktuell europeisk syn på inventeringsproblemet

Grundvalen för ett metodiskt skyddande av kulturhistoriskt värdefulla objekt är att man klagör dels vilket objektbestånd man disponerar som helhet, dels vilket urval ur detta bestånd som skall omfattas av särskilt skydd. Detta förutsätter bedömningar, vilkas grunder bör redovisas.

En av de grundligare diskussioner av inventerings- och registreringsproblemen, som genomförts under senare år, var den som ägde rum i Spanien 1965 under det första av Europarådets fem symposier om byggnadsminnesvård. Till grund låg en utredning som remitterats till medlemsstaterna.

Vid symposiet gjordes en viktig distinktion mellan olika typer av inventeringar. Den accelererande förstörelsen av det europeiska kulturarvet ansågs göra snabba skyddsåtgärder nödvändiga. Följaktligen borde inventering till underlag för skyddsbeslut – *skydds-*

inventering — ske så fort som möjligt. Denna inventering borde skiljas från den grundligare *vetenskapliga inventeringen*, som måste ta längre tid och kunde genomföras efter hand. I skyddsinventeringen vore det meningslöst att ta upp isolerade objekt utan att inkludera deras omgivning. Inventeringen borde bygga på en syntes av typologiska, kronologiska och geografiska faktorer. Nästa steg borde sedan bli ett skydd för bebyggelsegrupper och minnesmärken inarbetat i den allmänna fysiska planläggningen. Formuleringarna visar strävan att sätta in inventeringsfrågan i det större sammanhang i vilket den måste betraktas.

Detta första symposium (A) mynnade ut i den s. k. Palma-rekommendationen, som senare antagits även av Europarådets ministerråd. Den rekommenderar medlemsstaterna att skydda bebyggelsemiljöer av historiskt och konstnärligt intresse genom a) registrering i anslutning till de kriterier och metoder, det indexkort och den terminologi, som antagits vid symposiet i maj 1965; b) omedelbart tillämpande av skyddsinstrument så snart ett objekt definierats, utan att invänta den fullständiga inventeringen; c) upprättande av en apparat för att möjliggöra provisoriskt skydd i avvaktan på att existerande lagstiftning för översiktlig planläggning skall kunna anpassas till kulturarvets behov. I en andra huvudpunkt utgår rekommendationen från en princip, som fastslagits under diskussionen, nämligen att skyddandet av detta kulturarv inte är enbart en nationell utan en gemensam europeisk angelägenhet. Registren bör därför utformas så att de kan sammanställas till ett stort europeiskt skyddsregister.

Det principförslag till register, som utformats inom Europarådet och som åsyftas i rekommendationens punkt a), betecknas på engelska med förkortningen "IECH" (Protective Inventory of the European Cultural Heritage). Meningen är inte att försöka göra den föreslagna utformningen av indexkort m. m. obligatorisk för medlemsstaterna. Man stannar vid att rekommendera den för länder som ännu inte har något eget system, medan

man för övriga betonar önskemålet om sammanställbarhet. Detta innebär att vissa gemensamma principer för innehåll och uppställning bör eftersträvas.

Registret bör enligt dessa principer för det första innehålla en klar *identifiering* av varje objekt — alltså dess exakta läge och utseende, beskrivna i text och kompletterade med planskiss och foto eller motsvarande. Vidare bör finnas uppgifter om objektets *skyddsstatus* — alltså om det omfattas av speciellt skydd och, i sådant fall, hur detta skydd är formulerat och vilken styrka det har. Slutligen bör anges objektets *skick* — hurdant dess tillstånd är från teknisk och antikvarisk synpunkt.

För registrets användning fordras en enhetlig *nomenklatur*, så att man får jämförbarhet i materialet. Man har också tänkt sig att kunna utveckla denna till ett kodsysteem, som skulle underlätta behandlingen av ett större material i synnerhet internationellt.

I resolutionen från det europeiska ministermötet om kulturminnesvård i Bryssel, november 1969, vilket avslutade Europarådets symposieserie, rekommenderades medlemsstaterna att låta upprätta skyddsregister av detta slag, baserade om möjligt på IECH-systemet. Registren bör definiera skyddsobjekten så att informationen kan användas som underlag för fysisk planering och/eller andra skyddsåtgärder.

6.4.2 Inventeringssituationen i Sverige

Inventerandet av fasta fornlämningar har i Sverige en historia, som går tillbaka ända till 1600-talet. Den nu pågående fornminnesinventeringen grundar sig på 1937 års riksdagsbeslut om redovisning av landets fasta fornlämningar på den ekonomiska kartan. Programmet omfattade ursprungligen i anslutning till då gällande lagstiftning endast fornlämningar från förhistorisk tid med synligt märke ovan mark men har sedan vidgats som följd av de utsträckta begreppen i den nya fornminneslagen samt tillkomsten av byggnadsminneslagen. Numera tas således även ett urval kulturhistoriskt märkliga bygg-

nader upp på kartan. I det hos riksantikvarie-
ämbetet förvarade fornlämningsregistret in-
går dessutom talrika uppgifter om företeelser
av kulturhistoriskt intresse av sådan art som
icke redovisas på kartan. Inventeringen görs i
nära samarbete mellan rikets allmänna kart-
verk och ämbetet.

Utanför programmet för den ekonomiska
kartans framställning har fornminnesinvente-
ring också bedrivits i samband med sjöregle-
ringar och kraftverksbyggen, särskilt i Norr-
land. Dessa inventeringar har utförts av
ämbetet på företagens beskostnad och i
många fall som sakkunniguppdrag för vatten-
domstolarna. Fornminnesinventeringen har i
detta sammanhang ingått i en allmän kultur-
historisk inventering, som även har omfattat
bebyggelse och dokumentation av kultur-
landskapet.

Fornminnesinventeringen för den ekono-
miska kartan och övrig inventeringsverksam-
het på detta område resulterar dels i den
ekonomiska kartan, som beträffande forn-
lämningar och vissa byggnader utgör en
kulturhistorisk registerkarta, dels i ett riks-
register hos riksantikvarieämbetet. Dubblett-
register för landsantikvarierna utarbetas f. n.
Endast undantagsvis bedrivs fornminnes-
inventering av annan huvudman än ämbetet.

Redovisningen på den allmänna kartan
innebär en skyddsregistrering av stor infor-
mativ betydelse. De äldre delarna av registret
är givetvis inte längre fullt aktuella, beroende
på förändringar såväl i det kända objekt-
beståndet som i den vetenskapliga synen. En
fortgående revidering är därför viktig.

Anmärkas kan att en speciell objektkate-
gori blivit föremål för särskild skyddsinven-
tering, nämligen de äldre broarna i landet.
Inventeringen gjordes 1954–1956 genom
riksantikvarieämbetet. Överenskommelse har
därefter träffats mellan ämbetet och vägver-
ket om skyddande av ett urval objekt.

När det gäller de speciella byggnadsinven-
teringarna, har de äldre av dessa företag i
allmänhet en klart vetenskaplig karaktär.
Detta gäller de av museiinstitutioner som
Nordiska museet bedrivna undersökningarna
(som därtill givetvis haft betydelse för

bevarandet av många objekt). Det gäller
också om det 1912 påbörjade, mycket
omfattande företaget Sveriges kyrkor. Inrikt-
ningen är här utpräglad historisk-vetenskap-
lig; inga uppgifter om byggnadernas tekniska
status ingår, vilket begränsar materialets
användbarhet i vårdsyfte.

Den första stora skyddsinventeringen av
byggnader torde ha varit den som utfördes
omkring 1930 inom de statliga förvaltningar-
nas byggnadsbestånd genom sedermera riks-
antikvariern Martin Olsson och som resulterade
i fastställandet av en lång lista över
byggnadsminnesmärken år 1935. Strävan att
få en mångsidig representation av olika
byggnadstyper och epoker var här påtaglig,
även om givetvis i dag behovet av komplet-
teringar framstår uppenbart.

Under senare år har en stark ökning av
aktiviteten på byggnadsinventeringarnas fält
skett. Översiktliga inventeringar med direkt
syfte på byggnadsminnesförklaringar har fö-
retagits länsvis genom landsantikvarierna
men har långt kvar till fullständighet. Anta-
let objekt som kunnat tas med här är
självkänt mycket begränsat. Fullföljandet i
form av byggnadsminnesförklaringar kom-
mer likväl att ta avsevärd tid att genomföra,
eftersom konkurrensen med andra angelägna
ärenden är betydande.

I Danmark har Det saerlige Bygningssyn
sedan åtskilliga år, ofta i nära samarbete med
vederbörande kommuner, upprättat s. k. be-
varingsplaner. En sådan består generellt av en
inventering samt slutsatser i form av rekom-
mendationer om åtgärder. Ett viktigt syfte är
att intressera och informera såväl kommunal-
män och fastighetsägare som allmänheten i
stort. Några direkta rättsverkningar har pla-
nen däremot inte. Ett försök att för svenska
förhållanden utveckla ett liknande arbets-
mönster gjordes av riksantikvarieämbetet i
samarbete med Vimmerby stad i utredningen
”Storgatan i Vimmerby” (1965). Arbetet
har väckt betydande intresse även bland
andra kommuner, en erfarenhet som över-
ensstämmer med vad man vet från Danmark.

Kommunala bebyggelseinventeringar har
nu genomförts eller pågår på åtskilliga håll;

ett antal finns redan publicerade. Materialet visar olikheter i metoder och kriterier. En svaghet som starkt framträder är bristen på anknytning till aktiva skyddsåtgärder. Inventeringarna mynnar i allmänhet ut i rekommendationer om bevarande av vissa objekt och miljöer men fullföljs sällan genom direkta åtgärder som avser bebyggelseplanering, framställningar om byggnadsminnesförklaringar e. d. Följden kan bli att redan efter några år kan flera av de i första hand rekommenderade skyddsobjekten inom en kommun vara försvunna. Detta kan också tas som ett tecken på att inventeringarna inte fyllt den roll av övertygande informationsinstrument som man hoppats på, vare sig det nu berott på att publiceringen inte varit tillräckligt snabb och lättillgänglig eller på andra skäl. När det gäller kommunala inventeringar är dock isoleringen från samhällsplaneringen huvudproblemet.

Inom riksantikvarieämbetet pågår arbeten med komplettering av listan över statliga byggnadsminnesmärken, delvis under medverkan av Sveriges Arkitekturmuseum. Bl. a. håller statens järnvägars stora bestånd av stationsbyggnader på att inventeras. Försök pågår med tillämpning av ett för svenska förhållanden bearbetat IECH-kort.

En specialinventering, som inte är inriktad direkt på skydd men som har ett viktigt informationssyfte, är den som riksantikvarieämbetet gjort i samarbete med statens trafiksäkerhetsverk för att välja ut sådana kulturminnen som kan anses vara av så stort intresse att de bör utmärkas med egen hänvisningsskyltning vid huvudvägarna.

Att vissa kategorier av objekt blivit mer eller mindre förbisedda i det hittillsvarande skyddsarbetet är ett viktigt problem. Bebyggelsekollektiven, där de enskilda byggnaderna var för sig inte är av förstarangsbetydelse men där helheten är oersättlig, har redan berörts. Under den pågående omvandlingen av samhällets ekonomiska och tekniska struktur har därtill uppmärksamheten börjat fästas vid de äldre arbetsmiljöer, som nu tas ur bruk och förfaller eller avsiktligt utplånas. Vissa begränsade försöksinventeringar av in-

dustriminnen har gjorts (bl. a. i Värmlands län). Olika specialintressen i fråga om individuella grenar av teknikhistorien osv. har dock försvårat samordningen. Ett enhetligt huvudmannskap, för vilket riksantikvarieämbetet uppenbarligen ter sig lämpligast, är en förutsättning för en effektiv lösning av problemet. Att detta inventeringsarbete kan tas upp i stor skala och fullföljas snabbt är av betydelse, eftersom icke längre effektiva arbetsmiljöer ofta förintat mycket fort och någon insikt om de hotade objektens värde ännu inte trängt ut till en mer allmän opinion. I kulturlandskapet kan också minnena från gammal stenbrytning, gruvdrift o. d. utgöra karaktärsdrag av stor betydelse. Sådana objekt bör likaså uppmärksammas vid inventeringar.

Vad kulturlandskapet i stort beträffar har från kulturminnesvårdens sida en snabbinventering av värdefulla partier gjorts i samband med förarbetena till den fysiska riksplaneringen. Någon insamling av nytt primärmaterial har dock på nuvarande stadium inte varit möjlig, utan man har varit hänvisad till att ställa samman uppgifter som i princip redan varit kända. Ett sådant material blir med nödvändighet ojämnt och i viss mån godtyckligt. Ett mer detaljerat arbete har skett i samband med annan översiktlig planering bl. a. inom de försöksstudier som sedan 1968 pågått i Skaraborgs län. Dessa har även omfattat fortsättningen i form av sammanställningen med material från andra kunskapsområden till grund för kommande planering. Ett växande behov av liknande inventeringar som led i förarbetena till generalplaner och regionplaner kan konstateras.

När det gäller de omfattande inventeringsarbeten man står inför måste metodfrågorna diskuteras grundligt. Ett funktionsdugligt register fordrar ett noggrant förarbete. Det måste fyllas i efter enhetliga grunder, och värderingsfria beskrivningar bör eftersträvas. Registret bör ange vad som i första hand är av intresse hos ett objekt, med andra ord motiveringen till skyddsbeslut i fall där sådant föreligger. Beträffande utvärderingen

av inventeringarna har vissa försök gjorts att få ett mer exakt underlag för rekommendationer genom att sätta poäng på olika egenskaper för att sedan genom additioner och jämförelser söka få fram vilka objekt som är mest skyddsvärda. Detta medför dock avsevärda risker, dels för att resultatet tas för mer objektivt grundat än det i realiteten kan bli, dels för att icke jämförbara termer i additionen ger en summa som kan helt snedvrída resultatet.

Slutligen kan nämnas det intresse som nu finns från flera samhällssektorer sida för en total inventering och registrering av byggnader i allmänhet. Centralnämnden för fastighetsdata utreder för närvarande förutsättningarna för detta. Ett inordnande av kulturminnesvårdens värderingar i ett sådant register skulle innebära att ett utomordentligt värdefullt arbetsinstrument kunde skapas. Det finns därför starka skäl att noga följa denna utveckling.

6.5 Undersökningarna och dokumentationen

6.5.1 Olika typer av undersökningar och deras betydelse

Om begreppet "inventering" i allmänhet ges en överblickande innebörd, så kan termen "undersökning" användas för det följande steget, när målet är att skaffa sig ökad kunskap om individuella objekt.

Man kan lämpligen skilja mellan tre huvudtyper av undersökningar. Den första utgör en fördjupning av den översiktliga inventeringen inom ett visst område i syfte att skapa underlag för beslut om bevarande och vård på längre sikt. Oftast rör det sig således om att göra ett urval ur ett större bestånd. Denna typ av undersökning gränsar till den vetenskapliga inventeringen.

Den andra huvudtypen avser att undersöka och dokumentera sådana objekt som skall tas bort, i allmänhet därför att platsen omfattas av något nytt exploateringsföretag.

Den tredje typen är sådana undersökningar som görs i samband med restaurerings- och ombyggnadsarbeten, dels som

förberedelse till arbetena, dels under de senares gång, när ingreppen ger möjligheter till studier av grunder och murverk osv.

Såväl den första som den tredje typen av undersökningar läggs till grund för bedömningar och planering av åtgärder. Det gäller inte enbart vad som omedelbart skall följas utan också på lång sikt. För exempelvis en kommande restaurering av en byggnad är det mycket viktigt att veta vilka iakttagelser som gjordes vid föregående arbeten. Material från alla typer av undersökningar har betydelse som bidrag till den vetenskapliga helhetsbilden, det totala kunskapsunderlaget. Med hänsyn till detta måste man från kulturminnesvårdens sida kräva både att noggranna undersökningar görs, så snart anledning finns, och framför allt att dessa undersökningar *dokumenteras* omsorgsfullt.

6.5.2 Undersökningar i samband med nyexploatering och nyplanering

Att undersökningsverksamheten ökat under tiden efter andra världskriget hänger samman med den ökande nyexploateringen av mark. För den arkeologiska delen har verksamheten en fast organisation, vilket kan ses som en följd av fornminneslagstiftningen. Inom det övriga fältet företer undersökningarna en mer splittrad bild.

För att svara mot det växande behovet organiserades på 1960-talet riksantikvarieämbetets uppdragsverksamhet. Den avsågs som ett serviceorgan för kulturminnesvården och skulle dels överta ämbetets egna undersökningsuppgifter, i första hand inom det arkeologiska området, dels biträda landsantikvarierna med sådana större uppgifter som dessas begränsade personalresurser inte räckte till för. Servicebehovet har sedermera vuxit ytterligare genom omläggningen av universitetsutbildningen, vilken medfört att det biträde landsantikvarierna – särskilt i södra Sverige – tidigare kunde påräkna från universiteten nu minskats avsevärt.

Uppdragsverksamhetens undersökningar omfattade från början framför allt förhistoriska fornlämningar men har efter hand

vidgats. Vid sin tillkomst övertog verksamheten även ansvaret för de allmänna kulturhistoriska inventeringar och undersökningar, som riksantikvarieämbetet sedan början av 1940-talet hade utfört i samband med sjöregleringar och kraftverksbyggen i Norrland. Sådana breda undersökningar utförs numera även vid statlig exploatering av mark för bl. a. militära övningsfält, flygplatser och större industriella anläggningar. Intresset för liknande undersökningar har också vuxit hos kommuner och enskilda företag.

Huvuddelen av de arkeologiska undersökningarna i landet görs nu av riksantikvarieämbetet genom uppdragsverksamheten. De kommunala museerna i Stockholm, Göteborg och Malmö samt stadsantikvarien i Lund svarar dock helt eller delvis för de arkeologiska undersökningarna inom resp. kommuner. Läns museerna, som tidigare i stor utsträckning påtog sig arkeologiska undersökningar, kan nu göra detta endast i begränsad omfattning. Bebyggelseundersökningar och etnologisk-sociologiska undersökningar utförs däremot till största delen av landsantikvarier och museer samt i åtskilliga fall genom kommunala organ, såsom byggnadsnämnd eller kulturnämnd.

Enligt bestämmelserna i fornminneslagen skall som tidigare nämnts kostnaderna för undersökning och borttagande av fasta forn lämningar normalt åvila det arbetsföretag det gäller. Motsvarande lagbestämmelser för övriga grupper av kulturminnen saknas. I fråga om de allmänna kulturhistoriska undersökningarna för sjöregleringar och kraftverksbyggen kan dock företagen enligt vattenlagen åläggas att svara för kostnaderna.

De genomgripande förändringarna i samhället under efterkrigstiden har skapat ett ökat behov av dokumentation av det som försvinner. Detta upplevs av allt fler människor som angeläget, vilket bl. a. tagit sig uttryck i en ökad vilja till insatser från kommunernas och företagets sida. En svårighet är dock ofta att kostnaderna inte kan förutses, särskilt då det gäller tidigare okända forn lämningar av stort intresse och stor utsträckning (t. ex. förhistoriska boplatser

som blottas när ett exploateringsföretag påbörjas). I en del sådana fall har det bedömts rimligt att allmänna medel ställts till förfogande. Det har dock varit svårt att möta även de mest angelägna behoven på grund av de mycket begränsade anslagen.

Den ökade undersökningsverksamheten har skärpt kraven på klar målsättning för undersökningarna, på metodutveckling och rationalisering. Något allmänt önskemål om en starkare centralisering av verksamheten torde däremot inte föreligga. En regional fördelning av arbetet torde underlätta bearbetningen och utnyttjandet av materialet i informationssyfte. Detta förutsätter dock att det sker dels ett sammanhållande utvecklingsarbete med inriktning på metodiska råd och anvisningar, dels en central datainsamling.

Metodutvecklingen försvåras i dag av att undersökningsresultatens bearbetning och den målinriktade forskningen är dåligt tillgodosedda. För att lösa dessa problem fordras ett kontinuerligt samarbete mellan kulturminnesvårdens myndighetsorgan samt museerna och universiteten. Hur utvecklingsarbetet centralt bedrivs torde bli av avgörande betydelse.

6.5.3 Undersökningar i samband med vård

Den mest eftersatta delen av undersökningsområdet är för närvarande den som står i samband med den direkta vården, framför allt av byggnader.

Vid utformningen av restaurerings- och andra vårdåtgärder är det av väsentlig betydelse att känna till vad som tidigare gjorts med byggnaden. Något genomfört system för rapportering och arkivering av iattagelser under arbetet, avsteg från ursprungliga arbetsplaner osv. existerar emellertid inte. I de flesta fall finns bland tidigare arkivhandlingar endast de ursprungligen godkända förslagen. Anvisningar om rapportering efter arbetets slut har visserligen publicerats, men resurserna har inte räckt till att kontrollera efterlevnaden. Speciellt i fråga om konserveringsarbeten har det funnits en strävan att

upprätthålla ett system med slutrapportering till riksantikvarieämbetet (knutet som villkor till den primära tillståndsgivningen). I realiteten har dock någon effektiv kontroll av detta inte kunnat ske.

Förundersökningen som skall tjäna som underlag för upprättande av restaureringsförslag är en betydelsefull del av arbetet. För att en sådan undersökning även i framtiden skall kunna ge det önskvärda grundmaterialet fordras emellertid att kravet på dokumentation bevakas konsekvent på alla stadier, från förundersökningar och förslag till slutrapport. Kvalitativt ojämna och ofullständiga förslagshandlingar försvårar f. n. granskningsarbetet onödigt. Den betungande granskningen gör det i sin tur praktiskt taget omöjligt att frigöra arbetskraft för utvecklingsarbete. Ett sådant arbete på undersöknings- och dokumentationssidan måste emellertid komma till stånd som ett nödvändigt led i strävan att höja kvaliteten på vårdarbetena. Eftersom dessa arbeten normalt planeras av konsulter och bekostas av byggherrarna, måste den nödvändiga omfattningen av dokumentationen på alla stadier anges genom normering från myndighetssidan.

Vad beträffar dokumentationen under själva byggnadsarbetets gång har den sin stora betydelse bl. a. genom att iakttagelser då kan göras som senare inte blir möjliga på nytt, sedan t. ex. nytt golv lagts in eller omputsning skett. Den s. k. kulturhistoriska kontrollen görs nu till största delen genom landsantikvarierna. Dessa kan emellertid naturligen knappast ha möjligheter att följa de olika arbetsplatserna så kontinuerligt som skulle behövas för en någorlunda fullständig dokumentation. Personalen vid verket Sveriges kyrkor har i en del fall följt arbeten avseende kyrkorestaureringar men kan inte heller täcka någon större del av totalbehovet. I framtiden måste dokumentationen av pågående arbeten i text, skisser och fotografier bevakas på ett betydligt mer metodiskt sätt än som nu kan ske.

6.6 Vården som tekniskt och antikvariskt problem

6.6.1 Vårdobjekten och deras behov

Vill man bevara ett kulturminne, måste man vara medveten om att det fordrar vård. Alla objekt som lämnas åt sig själva påverkas med tiden av de normala naturprocesserna, vilket man brukar uttrycka med termer som vitt-ring, förfall, igenväxning osv. Olika former av mänsklig påverkan kan medföra att processerna påskyndas. Vården bör ta sikte på att bevara (och vid behov återställa) i första hand de egenskaper hos objektet som ger det dess intresse.

Olika typer av objekt fordrar olika slag av vård. Man skulle kunna tala om åtgärder av i första hand "markvårdande" resp. "byggnadsvårdande" karaktär. Gränsen mellan vårdtyperna svarar inte mot gränserna mellan nu gällande författningar. Kategorin fasta fornlämningar omfattar således en uppsättning objekttyper med mycket stor spännvidd, alltifrån stora markvårdsobjekt av typen partier av kulturlandskap, över småobjekt som runstenar och offerkällor och till byggnadsrester och hela byggnader. I skyddsområdena kring byggnadsminnesmärken och byggnadsminnen ingår å andra sidan ofta markvårdsobjekt.

Bland byggnadsvårdsobjekten kan man urskilja dels ruiner, dels fullständiga byggnader som bevaras utan annan användning än den museala, och dels byggnader i bruk. Både vårdbehovet och möjligheterna att få anslag till vård påverkas av användningsförhållandena. Enbart museala byggnader kan ha stor betydelse som referensobjekt, där kulturhistoriskt riktiga utföranden visas i "ren" form.

Vårdsituationen för kulturminnena har som helhet radikalt förändrats under de senaste decennierna. Många objekt, även sådana som inte varit formellt skyddade, har tidigare ingått i nyttjandesammanhang där de mer eller mindre automatiskt vårdats på gammalt sätt. Det gäller bebyggelsen på landsbygden och i småstäderna, och det gäller den större delen av fornlämningsbe-

ståndet.

De flesta fornlämningarna ligger i områden, som sedan förhistorisk tid utgjort jordbruksbygd, och på marker som utnyttjats som ängs- och hagmarker. När vallodlingen vann insteg under 1800-talet och de naturliga slätterängarna övergavs, inleddes emellertid en igenväxning av de vidsträckta öppna markerna. Genom betesdriftens kraftiga inskränkning under tiden efter andra världskriget samt effektiviseringen av skogsbruket har denna utveckling ytterligare påskyndats. Den hårdare specialiseringen av landskapets utnyttjande har medfört allvarliga problem för fornlämningsvården.

I exploateringsområdena är problemen av annan art. Här är riskerna för igenväxning mindre. Eftersom de fornlämningar som bevaras här i allmänhet ingår i "grönområden", som samtidigt utnyttjas för rekreation, ligger faran i stället i en alltför stor nötning.

Motsvarande skadeverkningar — förfall och förslumning, respektive ökad förslitning — kan också konstateras beträffande byggnadsvårdsobjekten. Här framträder emellertid också en tredje faktor av betydelse, nämligen illa anpassade underhålls- och restaureringsmetoder, som förvanskar och i svåra fall ger upphov till nya skador. Med strukturförändringarna i samhället har bl. a. följt att kunskaperna om den gamla tekniken, dess villkor och arbetssätt, försvinner. Denna kunskap är nödvändig för en korrekt utformning av underhållsåtgärderna.

En precisering av skydds- och vårdåtgärderna ter sig nödvändig, både allmänt och i det enskilda fallet. I princip disponerar myndigheterna över en omfattande skala, som i den ena änden har de negativt verkan- de instrumenten (förbud; begränsning av ägares och brukares rättigheter) och därefter omfattar alltmer positiva redskap: kompensation för olägenheter vållade av skyddsbestämmelser; aktiv hjälp genom råd och anvisningar, olika former av service samt ekonomiska bidrag; i sista hand inlösen från samhällets sida. I dagens situation bör tonvikten särskilt läggas på hjälpaspekten. Den-

na har stor betydelse för att möta det latent a intresse som ofta kan konstateras hos ägare och förvaltare men som bromsas av dåliga resurser och osäkerhet om metoder.

Betydelsefull i högsta grad är därtill plane- ringsaspekten. Det kan bli avgörande för ett objekts framtid om man lyckas tillförsäkra det en lämplig användning, respektive ordna in det i ett lämpligt brukningsssammanhang. Misslyckanden i detta avseende kan leda till att förstörelsen blir ohjälplig.

Vad det gäller beträffande dessa olika instrument är att för vårdområdet som helhet och för varje enskilt fall finna den från allmänintressets synpunkt optimala avvägningen mellan dem. I det totala beståndet måste de objekt väljas ut där behovet av insatser är mest angeläget. I varje enskilt fall gäller det att finna den åtgärd eller den kombination av åtgärder, som ter sig från ekonomisk och teknisk synpunkt mest fördelaktig med utgångspunkt i den kvalitetsnivå man vill uppnå på resultatet. Framför allt är det viktigt att förskjuta tyngdpunkten från de stora restaureringarna till ett mer kontinuerligt underhåll, vilket från praktiskt taget alla synpunkter är gynnsammare. Det förutsätter dock att detta underhåll bringas under sakkunnig ledning och kontroll i helt annan utsträckning än vad som nu är fallet. (Enligt 1920 års kungörelse må "till vanligt underhållsarbete hänförlig eller brådskande reparationsåtgärd" verkställas utan rådgivning eller prövning från riksantikvariens sida.)

6.6.2 Planering och utförande beträffande markvårdsobjekt

Endast en mindre del av det svenska fornlämningsbeståndet kan beräknas bli föremål för speciella vårdåtgärder. För de flesta objekten måste man inrikta sig på att förhindra att de utnyttjas så att risk för skadegörelse uppkommer. Detta innebär ett ökat behov av råd och anvisningar i syfte att säkerställa lämpliga brukningsformer för fornlämningsområdena. Aktiva vårdinsatser måste i första hand förbehållas objekt och

områden, som man i samband med översiktlig planering på nationell, regional eller lokal nivå har prioriterat för bevarande. Detta gäller fornlämningar både i tätortsmiljö och i glesbygd.

Vården måste ta hänsyn till de skilda förutsättningarna. Inom livligt besökta områden måste exempelvis vegetationen utformas så att den tål ett starkt markslitage. Planeringen måste tillgodose krav på lättillgänglighet och serviceanordningar såsom tillfartsvägar, parkeringsplatser, sanitära anordningar och information. I en del fall har det varit motiverat att utsträcka vårdåtgärderna till att omfatta ett helt landskapsavsnitt, inom vilket man sökt bevara eller återskapa ett äldre kulturlandskap, företrädesvis det gamla öppna bondelandskapet. Möjligheter finns då att visa sambandet mellan fornlämningar, sentida bebyggelse och odlingslandskap. Genom det äldre öppna kulturlandskapets attraktivitet och lämplighet för rekreation och friluftsliv har en sådan kulturhistorisk målsättning fått ett stort socialt värde.

Motsvarande värdering har ännu inte allmänt kommit andra typer av äldre arbetslandskap, såsom gruv- och täktmiljöerna, till del. Deras kulturhistoriska intresse är dock i många fall obestridligt. Dessutom finns här problemet att dessa miljöer särskilt lätt drar till sig nedskräpning och soptippling, om inte aktiva vårdåtgärder sätts in.

För fornlämningsvården i tätorterna har särskilda svårigheter visat sig under de senaste åren. De objekt det här rör sig om har i allmänhet, när de bevarats, tagits in i "grönområden". Dessa har en allmän funktion som fri- och strövområden för de kringboende. Något mer ingående funktionsstudium för grönområdena görs emellertid sällan i samband med planläggningen enligt byggnadslagstiftningen. När områdena efter utbyggnaden tas i bruk, uppstår ofta önskemål att få utnyttja dem för olika verksamheter, inte minst av idrotts- och motionskaraktär. Dimensioneringen av grönområdena har dock ofta inte skett med tanke på dessa växande krav. Om en av anledningarna till att grönområdet anlades var att möjliggöra

bevarande av en fornlämning, uppstår lätt en intressekonflikt. Som en konsekvens härav har det visat sig nödvändigt att upprätta särskilda bestämmelser för fornlämningarna på planlagd mark samt skötselplaner för fornlämningsområdena i tätorterna. Hänsyn till dessa förhållanden måste också tas vid planering och dimensionering av friområden. Fornlämningens yta kan inte räknas in i den för mer intensivt bruk avsedda arealen.

6.6.3 Planering och utförande beträffande byggnadsvårdsobjekt

Under senare år har ofta stora brister konstaterats i projektering och utförande av restaureringsarbeten. Orsakerna är flera. En av de viktigaste är dålig kunskap i äldre byggnadsteknik. Skillnaden mellan ny och gammal teknik har vuxit allt mer. Det gäller inte bara tillgången på olika byggnadsmaterial eller arbetsmetoderna i sig själva, utan även det principiella sättet att utnyttja och kombinera material har ändrats. Det betyder att ett oförmedlat insättande av nya material i en gammal byggnad kan ge upphov till skador. Ett exempel är anbringandet av en tät fasadfärg utanpå en gammal mur, där förmågan att "andas" är väsentlig för murverket.

Byggnadsmaterialmarknaden har blivit mycket svåröverskådlig. Traditionella material har helt eller delvis försvunnit, och i stället har ett stort antal nya material införts, oftast saluförda under olika varumärken och utan innehållsdeklaration.

Fordringarna på inomhusklimatet — temperatur, luftfuktighet — har ändrats. Det klimat som i dag begärs är ofta skadligt för äldre byggnadsdelar och inventarier. Varm och torr luft har medfört avsevärda torkskador på exempelvis gamla målade träinredningar i kyrkor. Å andra sidan har införande av luftbefuktningssystem i kombination med hög inomhustemperatur ofta lett till svåra fuktanhopningar i ytterväggar.

Utbildningen av byggfackmän av olika slag ger för närvarande åtminstone på grundnivån praktiskt taget ingen kunskap i äldre teknik

och äldre byggnaders tekniska förutsättningar. Särskilt beträffande statiska konstruktörer är bristen starkt framträdande. Det betyder att det för byggnadsvårdens del finns ett starkt behov av en förbättrad utbildning, som lämpligen skulle kunna utformas som en orientering på grundstadiet samt en fördjupad utbildning för dem som vill specialisera sig på ett högre stadium. Vidare behövs fortbildningsmöjligheter för redan aktiva fackmän. Ett sådant utbildningsprogram torde få betraktas som ett huvudvillkor för att kunna få till stånd en bättre och mer ekonomiskt bedriven byggnadsvård.

Att en sådan utbildning finns tillgänglig är också en förutsättning för att man från myndigheternas sida vid prövningen av åtgärderna skall kunna genomföra en viss kontroll av kompetensen hos engagerade konsulter och entreprenörer. En sådan prövning ter sig starkt motiverad beträffande alla i vårdarbetena engagerade kategorier av fackmän. Den bör givetvis ske individuellt för varje arbete, ej i form av något slags generell legitimation.

Ett särskilt problem föreligger vid vården av värdefulla byggnader, som inte är formellt skyddade och där alltså ingen prövning från specialmyndigheternas sida sker. Det har ofta konstaterats att misstag här gjorts. Den allmänna byggnadslovsprövningen räcker inte till för att bevaka att korrekta metoder används i sådana fall. Det är angeläget att byggnadsminnesförklaringar sker i ökad omfattning — deras huvudsyfte är i fall som dessa att garantera sakkunnig granskning av åtgärder.

Materialproblemet har i korthet berörts. Vid vårdarbeten på värdefulla byggnader, inredningsföremål osv. är det viktigt att känna vilka egenskaper som finns hos de material man använder och hur dessa reagerar även på lång sikt och i olika kombinationer. Endast kända och innehållsdeklarerade material bör användas inom kulturminnesvården. Laboratorieresurser för materialprovning bör finnas, liksom för konservering.

Processen i ett restaureringsarbete skiljer

sig på flera punkter från en normal byggprocess. Ramen (byggnaden) är given; problemet kan i stället vara att finna ett program som passar in i den. Omsorgsfulla förundersökningar bör göras före varje arbete. Speciella metoder måste användas i projektering och byggande. Det rör sig i allmänhet om betydligt mer hantverksarbete än i ett vanligt modernt byggföretag. Före, under och efter arbetet skall noggrann dokumentation ske. Arbetet måste också utföras under särskild kulturhistorisk kontroll. Hela denna process är alltså otillräckligt studerad i metodhänseende. Det betyder att de ingående arbetsmomenten ofta är ogynnsamt utformade, att luckor finns och att å andra sidan dubbelarbete inte kan uteslutas. Ett centralt bedrivit utvecklingsarbete, i första hand i form av genomförande av typprojekt, ter sig angeläget för att få ett fastare grepp om restaureringsverksamheten, vars årliga omfattning knappast kan isoleras från byggandet som helhet men som är mycket betydande.

6.6.4 Myndigheternas förhållande till vårdarbetet

Kontakten mellan kulturminnesvårdens myndigheter och vårdarbetet på fältet förtar också vissa problem. En anledning härtill ligger i lagstiftningen, som särskilt på byggnadsvårdsområdet avsevärt släpar efter i förhållande till den aktuella situationen. Nu gällande författningar lämnar i stort sett frågan om det tekniska utförandet av vårdarbetena åsido. Det har uppenbarligen förutsatts att erforderlig sakkunskap alltid finns tillgänglig i marknaden. Följden har blivit en viss oklarhet kring handläggningen av särskilt byggnadsvårdsärendena, där ansvarsfördelningen är långt ifrån utredd.

Så snart det gäller arbeten, som enligt den allmänna byggnadslagstiftningen är att jämföra med nybyggnad, föreligger skyldighet att söka byggnadslov i vanlig ordning. Undantagna är endast kronans och landstingens byggnader. Märkas bör att detta nybyggnadsbegrepp är mycket vidsträckt och omfattar mycket av vad som i specialförfattningarna

endast betecknas som "väsentlig ändring".

Ännu i 1947 års byggnadsstadga undantogs från den allmänna byggnadslovsprövningen även kyrkobyggnader m. fl., som var underkastade Kungl. Maj:ts eller byggnadsstyrelsens prövning. Med 1959 års stadga ändrades detta. Det kan då givetvis te sig konsekvent att specialförfattningarna, såsom kungörelsen om det offentliga byggnadsväsendet i sitt 1960 omarbetade avsnitt om kyrkorna, endast tar upp prövning av rent utseendemässiga förändringar. Emellertid är det uppenbart att majoriteten av landets byggnadsnämnder inte förfogar över någon sakkunskap avseende de speciella problemen kring vården av äldre byggnader. Den granskning av tekniska ärenden rörande främst äldre kyrkor i landskommuner m. m., som riksantikvarieämbetet numera utför med biträde av expertis i första hand hos byggnadsstyrelsen men även i viss utsträckning hos statens institut för byggnadsforskning, har därför blivit av stor betydelse. Det kvarstår dock att ansvarsfördelningen mellan ämbetet, den anlitade expertisen och den lokala byggnadsnämnden (vars prövningsskyldighet ju alltjämt existerar) är oklar och att en reglering skulle behöva göras. Vidare skulle en motsvarande utbyggnad av ärendegranskningen rörande byggnadsminnena behöva ske. Många misstag i vårarbeten kan över huvud taget föras tillbaka på att granskaren inte haft tillräcklig kompetens i tekniskt eller annat avseende för att kunna ifrågasätta vad förslagsställaren sagt vara ett nödvändigt ingrepp.

Handläggningsordningen för restaureringsärenden o. d. är i jämförelse med den allmänna byggnadslovsprövningen ofta oklar och ometodisk i detaljerna. Hos byggnadsnämnderna finns tryckta blanketter och anvisningar för den som lämnar in en ansökan i ett ärende där byggnadslov erfordras. Det kan vara svårt för en förslagsställare i ett vårdärende att få lika klara uppgifter. De mycket heterogena och ofta ofullständiga förslag, som nu ges in till de antikvariska myndigheterna, betungar granskningsarbetet oproportionerligt. En metodisk genomgång av alla

förslags- och handläggningsrutiner ter sig som ett starkt önskemål. Stora möjligheter till rationalisering och effektiviseringar (även med avseende på ansvarsområdets bevakning) torde finnas.

I författningen rörande kyrkor finns en anvisning om att förhandsrådgivning bör sökas innan något förslag upprättas. Erfarenheten visar att i de fall där denna anvisning följts är möjligheterna att nå ett tillfredsställande resultat betydligt större. Bl. a. kan valet av lämpliga konsulter påverkas innan byggherren bundit sig. Det står klart att utförandesidan måste bevakas betydligt närmare än som hittills skett och att det därför ter sig rimligt att från myndigheternas sida pröva valet av konsulter och entreprenörer. I många fall kan även direkt anvisning och förmedling vara önskvärd. Rekommendationen om förhandsrådgivning bör skärpas.

I myndigheternas ansvar ingår givetvis att lämna bästa möjliga service till dem som är ålagda att söka prövning. Den tidigare nämnda oklarheten i ansvarsfördelningen är också i denna kontakt ett drag, som ofta framträder som en följd av den nuvarande (delvis provisoriska) organisationsuppdelningen inom riksantikvarieämbetet. Ett rimligt önskemål från byggherresidan, med stor betydelse för arbetets effektivitet, är att det i varje ärende finns en ansvarig tjänsteman att vända sig till.

Väsentligt för hela verksamheten är också att tjänstemännen ges kontinuerligt god kontakt med fältet. De omfattande tjänsteresorna har visat sig mycket betydelsefulla. Hela arbetet kan för närvarande sägas vara baserat på den omfattande lokal- och monumentkännedom tjänstemännen personligen besitter. Komplicerade ärenden måste i princip alltid bedömas på platsen. Erfarenheten visar att bedömningen där mycket ofta avviker från den första uppfattningen, som bildats på grundval enbart av ingivna handlingar. Den fortlöpande kontakten med fältet är ett viktigt led i de möjligheter tjänstemännen måste ha att hämta in och ständigt förnya sin praktiska erfarenhet. Här ingår också den fortbildningsverksamhet som i de

nuvarande snabba situationsförändringarna ter sig oundgänglig. Dess organisation och ledning utgör en uppgift som måste läggas på riksantikvarieämbetet självt.

Den centrala huvuduppgiften "utvecklingsarbete" har ofta berörts i denna framställning. Kontakten mellan myndigheterna och allmänheten rymmer åtskilliga mål för detta arbete. Ett av de viktigaste är utformningen av en generell vårdpolitik. Det är ganska länge sedan några auktoritativa riktlinjer för restaureringsverksamhet drogs upp i Sverige. Nya drag i samhället, i kunskapsbilden och den internationella omvärlden väcker i dag uppmärksamhet. Samtidigt växer önskemålen även från det svenska kulturminnesvårdsfältet att riksantikvarieämbetet skall formulera klara principer för det fortsatta arbetet.

6.7 *Vården som ekonomiskt och administrativt problem*

Någon samlad uppgift om hur stora ekonomiska resurser som årligen tas i anspråk för vård av kulturminnen finns inte. Det beror dels på att medlen kommer från många olika håll och dels på att gränserna kring området inte är klart utstakade. När det gäller vård av byggnader i bruk är det exempelvis knappast möjligt att tydligt skilja mellan den del av underhållet som avser vidmakthållandet av det kulturhistoriska värdet och den som gäller bruksvärdet. En väsentlig post i kulturminnesvårdens budget är vidare de medel som anslås med samtidiga sociala syften (arbetsmarknadsstyrelsens vård av fasta fornlämningar, Gotlandskyrkor m. m.). Uppskattningsvis har det framkastats att årskostnaden för vårdarbeten sammanlagt kan uppgå till någon milliard kronor. Det är givet att varje möjlighet till samordnande av kulturminnesvårdens intressen med övriga syften i olika typer av arbeten bör prövas. I väsentlig grad är detta frågor som avgörs på planeringsstadiet.

Det anförs ofta att kulturminnesvårdens huvudproblem är bristen på ekonomiska medel. Mot bakgrunden av den totala bilden

kan detta möjligen te sig något överdrivet. Det verkliga förhållandet torde emellertid vara att resurserna är synnerligen ojämna och att fördelningen i hög grad ter sig slumpmässig. Bristande överblick, ojämna tillgångar och svårigheter att omfördela dessa komplicerar planeringen och utnyttjandet av de tillgångar som finns. Därtill kommer vad som berörs i de föregående avsnitten, nämligen att resurserna nu ofta tas till vara på ett oekonomiskt sätt, kortsiktigt i tid och rum.

I princip är ett kontinuerligt underhåll alltid ekonomiskt fördelaktigare än med längre mellanrum återkommande stora restaureringar. Ett planmässigt regelbundet underhåll sker i många fall redan nu, bl. a. vid vissa större fastighetsförvaltningar. Metoderna är dock sällan närmare anpassade till de äldre objektens behov utan bygger alltför ofta på en modern praxis, som med tiden leder till olika följdverkningar, bl. a. förändringar av utseendet. Det vanligaste är dock alltså att punktinsatser görs när reparationsbehovet blivit påtagligt.

I arbeten som utförs genom arbetsmarknadsstyrelsen är både platsen och tidpunkten för igångsättningen beroende av det lokala arbetsmarknadsläget. Igångsättning kan beslutas med mycket kort varsel. Det gäller då att ha projekteringen färdig på förhand. En huvudfråga är här finansieringen av detta förarbete. Samordningen av arbetsmarknadspolitiska och vårdinriktade synpunkter är över huvud taget ingalunda problemfri. Mot den värdefulla hjälp kulturminnesvården på detta sätt kunnat få måste således ställas det förhållandet att arbetena ofta inte kan bedrivas på ett från vårdssynpunkt optimalt sätt (vinterarbete, ovan arbetskraft, bundenhet vid konstant sysselsättning av visst antal arbetare osv.). Kostnaderna för vårdarbetena ökas med andra ord i många fall av det samtidiga sociala syftet.

De små förvaltningsenheterna, exempelvis småförsamlingarna på landsbygden, har ofta mycket dåliga resurser. I enstaka fall av denna typ, där en kyrkobyggnad i behov av reparation bedömts vara av större intresse än det enbart lokala, har särskilda statsanslag

getts. På längre sikt förslår dock inte punkt-lösningar av detta slag, utan problemet måste tas upp principiellt i samband med en mer planmässig prioritering och resursfördelning. Frågan bör givetvis behandlas i samråd med de kyrkliga myndigheterna. Lokalintresset för bibehållande i bruk av kyrkor med även mycket litet befolkningsunderlag är i allmänhet starkt och från kulturminnesvårdens synpunkt betydelsefullt.

Det otillfredsställande utförandet av många vårdarbeten har redan tidigare berörts. Även om kanske frekvensen av de stora monumentrestaureringarna minskat något, är det uppenbart att kostnaderna för många vårdarbeten är mycket höga. I många fall följer man alltså äldre restaureringslinjer, enligt vilka en viktig uppgift vore att korrigera estetiska brister hos monumenten, i stället för att i första hand inrikta sig på en konservering. Behovet av en klart framlagd politik från riksantikvarieämbetets sida framstår här. Vidare är diagnostiseringen av tekniska brister ofta otillräcklig eller felaktig, vilket kan leda till att skador uppträder på nytt kort tid efter restaureringen. Till sammans leder dessa olika faktorer till att vårdarbeten i många fall blir onödigt dyra utan att ändå ge fullgott resultat.

För att åstadkomma en förbättrad situation måste uppenbarligen resurser flyttas över både till utbildning av de olika berörda kategorierna på olika nivåer och till de praktiska funktionerna projektering, kontroll och dokumentation. Endast på detta sätt kan vården på lång sikt göras mer ekonomisk och mindre slumpmässig. För detta fordras ofrånkomligen ökade insatser från det allmänna, särskilt i ett initialskede. De bör emellertid i första hand betraktas som en omfördelning av resurser som redan nu på ett svåröverskådligt sätt tas i anspråk av fältet. På lång sikt kan en sådan omfördelning väntas ge en betydande utdelning i form av effektivare utnyttjande av vårdmöjligheterna.

Viktigt är givetvis att den personal man utbildar tas till vara genom att kontinuerligt sysselsättas på sitt fält. Detta gäller framför

allt det lilla antal specialister som behövs för typer av arbeten som enbart förekommer inom vårdområdet. En fortlöpande sysselsättning för dessa kan knappast skapas på annat sätt än genom att en central underhållsorganisation skapas. Det syns lämpligt att den knyts genom riksantikvarieämbetet till det statliga beståndet av kulturhistoriska vårdobjekt, men den bör också kunna utföra arbeten åt andra fastighetsförvaltare och ägare på uppdragsbasis. Organisationen bör kunna tillhandahålla såväl vissa specialarbetare som instruktörer.

Till detta organ bör också fogas en viss projekteringsverksamhet, så som ju redan finns för statliga nybyggnader (BS-Konsult). Det skulle innebära att de önskvärda typstudierna beträffande projekteringsmetodik, förundersökningar, dokumentation och kontroll kunde bedrivas i ett sammanhang vid riksantikvarieämbetet till grund för allmänna anvisningar att utges för dessa typer av arbeten. Vissa projekteringsuppgifter av mycket speciell art (t. ex. nyplanering av områden där kulturminneskaraktären är helt dominerande), vilka kan vara svåra att lägga ut som uppdrag i allmänna marknaden, skulle också kunna studeras vid ett sådant ämbetets eget projekteringskontor.

En utbyggnad av ämbetets fastighetsförvaltning till ett särskilt organ, till vilket funktioner som de nu nämnda knyts, torde över huvud taget ha betydelse för att skapa ett kostnadsmedvetande rörande vårdfrågorna. Totalt sett är det fastighetsbestånd som på grund av sin kulturhistoriska karaktär kan göra anspråk på särskild vård ganska omfattande. Även om det endast till en del förvaltas av ämbetet självt, är det troligt att behov av service i olika former från detta specialorgan kan föreligga över ett större fält. Det bör dock betonas att meningen inte är att skapa en organisation av stor omfattning. Redan anknypningen av ett begränsat antal personer av tillräcklig kompetens till den direkta vårdverksamheten kan emellertid skapa väsentligt förbättrade förutsättningar för denna och bilda en kärna, kring vilken den nödvändiga kunskapen kan samlas och

fortplantas.

En liten men betydelsefull grupp, som kan föras över till detta organ, finns redan i form av den nuvarande projektgruppen för renoveringsteknik vid statens institut för byggnadsforskning. Denna grupp utgör i realiteten en efterföljare till den utredningsverksamhet som 1964—1967 var knuten till dåvarande byggnadsstyrelsens kulturhistoriska byrå. Gruppen bildar inom institutet en särpräglad liten enhet och har ett nära samarbete med riksantikvarieämbetet och statliga fastighetsförvaltningar som byggnadsstyrelsen och fortifikationsförvaltningen m. fl. Ett inordnande av gruppens arbete, som i princip syftar till att få fram underlag för allmänna vårdanvisningar, inom ämbetets ram ter sig som ett väl motiverat bidrag till den utvecklingsverksamhet som kanske väger tyngst bland ämbetets framtida roller. En eventuellt kommande utbyggnad av saneringsforskningen vid institutet kan emellertid leda till önskemål att integrera gruppen i detta sammanhang. Om så blir fallet måste ett nära samarbete mellan ämbetet och institutet i en form lik den nuvarande upprätthållas.

Avslutningsvis måste det dock betonas att vårdproblemet aldrig kan lösas helt inom specialorganens och speciallagstiftningens ramar. För samhället gäller att värden av befintliga miljöer och tillgångar måste ses som en uppgift fullt jämställd med skapandet av nya.

Utredningens överväganden. Riktlinjer för reformer

7.1 Kulturminnesvården och den allmänna miljövården

Sedan andra världskriget har insikten om att kulturminnesmärkena och de kulturhistoriska miljöerna har ett väsentligt värde för den enskilde och för den egna nationen fördjupats och fått allmän spridning. En ytterligare betoning av dessa värderingar har skett inom ramen för det internationella samarbetet. I UNESCO, Europarådet och andra internationella organisationer har de olika medlemsstaterna anslutit sig till resolutioner och konventioner där kulturminnesmärkena värderats inte enbart som nationella tillgångar utan även som en för alla folk gemensam egendom för vilken varje nation har att ta sin del av ansvaret. De sakkunniga har i sina överväganden utgått ifrån att kulturminnesvården är ett nationellt och internationellt allmänintresse som måste tillmätas väsentlig betydelse.

Samhällsutvecklingens följdverkningar i form av ökande exploateringsstryck i städer och tätorter och avfolkningsproblem på landsbygden har tillsammans med den miljöförstöring som den tekniska utvecklingen inom bl. a. industrin och skogs- och jordbruket fört med sig, skärpt uppmärksamheten på miljöproblemen. Eftersom de negativa följdverkningarna påtagligast har kunnat registreras i föroreningen av luft, vatten och mark var debatten tidigare främst inriktad på

naturmiljön. Det har framstått som en nödvändighet att planmässigt hushålla med naturtillgångarna och att förhindra att föroreningar m. m. leder till bestående skador på livsmiljön. De nya värderingsgrunderna har under 1960-talet fått ett genombrott vad beträffar naturmiljön och naturvården med en starkt ökad satsning från samhällets sida. Genom tillkomsten av naturvårdslagen år 1964, naturvårdsverket år 1967 och miljöskyddslagen år 1969 har instrument till skydd för naturvärdena sålunda ställts till förfogande. Fr. o. m. år 1964 har vidare en successiv utbyggnad skett av naturvårdsenheter inom länsstyrelserna.

Naturvården har sedan början av 1960-talet stått i centrum för miljövårdsintresset. Under de senaste åren har uppmärksamheten i hög grad också kommit att inriktas på våra städer och tätorter, dvs. på den miljö som numera utgör ramen för flertalet människors dagliga tillvaro. Den ökande bilismen, kontoriseringen av bostadskvarter, förslumning och andra faktorer har lett till förändringar som väckt krav på ändrade målsättningar med bättre tillgodoseende av miljösynpunkterna. Olika opinionsyttringar, riksdagsmotioner och riksdagsuttalanden har gett uttryck åt uppfattningen att bevarandet av den historiska kontinuitet som stadsplaner och bebyggelse representerar, måste tillmätas grundläggande betydelse för det sociala välbefinnandet, för den enskildes känsla av

trygghet och förankring i tillvaron. I den pågående debatten har också standardbegreppet omprövats och tillförts ett delvis nytt innehåll. En ensidig inriktning på värdering av de tekniska bekvämligheterna i bostads- och arbetsmiljön har ifrågasatts samtidigt som sådana faktorer som har betydelse från trivselsynpunkt har kommit att tillmätas ett väsentligt värde. Enligt de sakkunniga har utvecklingen lett fram till ett synsätt beträffande den fysiska kulturmiljön, dvs. kulturlandskapet och bebyggelsemiljöerna, som förutsätter att behandlingen av den befintliga miljön som ansvarsområde likställs med utformningen av ny miljö.

Utvecklingen har också visat att samhällets bostadpolitiska målsättningar i avseende på standardhöjningar endast till en del kan fullföljas genom totalförnyelse av byggnadsbeståndet. För att utreda frågan om samhällets medverkan i syfte att främja arbetet med sanering av det äldre bostadsbeståndet tillsattes år 1968 saneringsutredningen. I sitt delbetänkande, "Sanering I" (SOU 1971:64), framhåller de sakkunniga att sanering bör ses som en fortlöpande process där det gäller att se till att bostäderna alltid hålls i stånd och inte tillåts sjunka under den lägsta godtagbara standarden. Utredningen föreslår en rad åtgärder avseende bl. a. planering, finansiering och lagstiftning som i första hand skall samverka till att höja bostadsstandard, men som självfallet också ökar förutsättningarna för ett bevarande av äldre bebyggelse. För kulturminnesvärden är utredningens förslag till kungörelse angående rivning av bostadshus av särskild betydelse. Enligt kungörelsens 2 § skall nämligen vid prövning av rivningsärenden förutom till bostadsförsörjningssynpunkterna även hänsyn tas till de kultur- och miljömässiga värdena.

Samtidigt har också de rent kulturhistoriska motiven för att bevara byggnader och miljöer tillmätts ökad betydelse. Ett flertal kommuner har företagit kulturhistoriska inventeringar av byggnader och bebyggelsemiljöer med avsikt att skapa underlag för stadsplanarbetet. I de fall intentionerna fullföljts har även omfattande förvärv och upprust-

ning av särskilt värdefulla byggnader och områden förekommit.

Kulturminnesvårdens strävanden att förbättra skyddet för befintlig bebyggelse i städer och tätorter har genom den här redovisade utvecklingen fått ökat stöd hos opinionen och i nya ekonomiska och bostads-sociala värderingar. Det nya i situationen är att intresset nu omfattar hela den av människan uppbyggda och påverkade miljön utan de tidigare inskränkningarna till vissa utvalda objekt som uppfyller bestämda kriterier på ålder, kulturhistoriskt/antikvariskt värde eller konstnärlig betydelse. Det innebär att grundförutsättningarna har skapats för att bevara miljön på sådant sätt att man i bebyggelse och stadsplan kan avläsa en stads eller en bygds utveckling under olika skeden. Beträffande värdeaspekterna har det relaterade förloppet i sig också innefattat kravet på att byggnader och miljöer skall bevaras med bibehållande av den ursprungliga karaktären eller av den speciella atmosfär som de förlänats genom organiskt framvuxna förändringar. Eftersom omsorgen om sådana kvaliteter faller inom det kulturhistoriska ansvarsområdet innebär detta att även de kulturminnesvårdande aspekterna måste tillgodoses inom den allmänna byggnads- och miljövården.

Kulturminnesvårdens representanter har sedan länge hävdad de kulturhistoriska monumentens betydelse för miljön. Den vårdande verksamheten som tidigare mest ägnades enstaka monument av framträdande kulturhistoriskt värde har med tiden successivt inriktats på sammanhängande bebyggelsemiljöer och på kulturlandskapet. Samtidigt har kulturminnenas sociala och praktiska funktioner tillmätts allt större betydelse. De ökade krav som nu ställs på de kulturminnesvårdande organen både från den enskildes och från samhällets sida innebär att dessa — för att kunna fylla sina nuvarande uppgifter — måste upprustas och förses med effektiva medel för tillvaratagande av kulturminnesvårdens intressen. I likhet med vad som befunnits nödvändigt inom naturvårdsområdet måste även kulturminnesvärden få en

sådan organisatorisk uppbyggnad och sådana medel till sitt förfogande att den med framgång kan hävda sig mot andra, motstridiga intressen.

Omsorgen om den fysiska kulturmiljön berör i hög grad den enskildes förhållande till den dagliga närmiljön. Debatten har emellertid visat att den enskilde medborgaren och även lokala opinionsgrupper och sammanslutningar har starkt begränsade möjligheter att framföra sina synpunkter och att göra sin mening gällande i frågor om utformningen av den egna miljön. De krav på medborgarinflytande och lokal självbestämmanderätt som härvid har aktualiserats bör enligt de sakkunniga tillgodoses i så stor utsträckning som möjligt. Inom den statliga kulturminnesvården kan detta ske genom en decentralisering av verksamheten och genom en delegering av beslutsfunktionerna.

De sakkunnigas syn på den fysiska kulturmiljön har sin närmaste parallell i den värdering av naturen som presenteras i naturvårdslagens inledande paragrafer där det fastslås att naturen utgör en nationell tillgång som skall skyddas och vårdas och att envar skall visa hänsyn och varsamhet i sitt umgänge med naturen. De sakkunniga anser att ett motsvarande synsätt är tillämpligt inom kulturminnesvården. Detta innebär att varje ägare eller förvaltare vid värden av sin egendom har att ta vederbörlig hänsyn även till de kulturhistoriska aspekterna. Ansvar för kulturminnesvården åvilar således både den enskilde och samhället. Samhällets övergripande ansvar är delat mellan stat och kommun.

7.2 Statligt och kommunalt ansvar för kulturminnesvården

Kulturminnesvårdens speciallagstiftning liksom stadganden i andra lagar och förordningar med direkt tillämpbarhet på kulturminnesmärken ger endast begränsade möjligheter till en kulturminnesvård inriktad på bevarande av samlade miljöer. Vården av byggnadsmiljöer o. dyl. ställer krav som endast kan tillgodoses inom ramen för de

författningar som direkt eller indirekt reglerar den fysiska planeringen och med hjälp av de bestämmelser som styr de ekonomiska resurserna. Inom den fysiska planeringen liksom inom övrig samhällsplanering är det allmännas ansvar delat mellan stat och kommun. Statens uppgifter, både centralt och regionalt, hänför sig till de översiktliga och samlade avvägningarna mellan kommuner eller större regioner medan de kommunala myndigheterna har det huvudsakliga ansvaret för kommunernas översiktliga planering och för detaljplaneringen. Enligt byggnadslagstiftningen har kommunens fullmäktige eller dess styrelse att ge de allmänna riktlinjerna för planläggningen medan byggnadsnämnden leder det direkta planarbetet. De statliga myndigheterna, centralt planverket och regionalt länsstyrelserna, skall bevaka lagligheten i kommunernas beslut och företräda det allmännas intressen i avseende på tekniska, sociala och miljömässiga synpunkter på byggnadsplaneringen. I den rådgivnings- och granskningsverksamhet som utövas av de statliga regionala instanserna ställs de lokala intressena i relation till de krav som centralt formuleras för tillvaratagande av det allmännas intressen.

Även i fråga om konkreta åtgärder avseende vården av kulturminnesmärkena har såväl staten som kommunerna ett betydande ansvar. I statlig ägo finns ett stort antal kulturhistoriskt värdefulla fastigheter av olika karaktär och med skiftande praktisk användbarhet, vilka vårdas genom olika förvaltande verk såsom byggnadsstyrelsen, domänverket och fortifikationsförvaltningen. Genom särskilda föreskrifter i Kungl. Maj:ts kungörelse med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet regleras vården av såväl dessa kulturminnesmärken som av kyrkobyggnader tillhörande svenska kyrkan. Statens åtaganden innefattar även handhavandet av kulturminnesvårdens speciallagstiftning med riksantikvarieämbetet som företrädare för staten. Genom statsbidragen till landsantikvarieorganisationen har det centrala verket även tillförts representation ute i länen.

Kommunerna skapar i planarbetet de nöd-

vändiga förutsättningarna för kulturminnesvårdande insatser. För att eftersträva resultat skall uppnås måste planarbetet emellertid fullföljas med andra åtgärder. En aktiv vård måste föregås av bevaringsplaner, konserverings- eller restaureringsprogram. I många fall erfordras ekonomiska insatser i form av bidrag för upprustning eller genom förvärv av byggnader eller markområden.

Inom statsförvaltningen företräds flertalet verksamhetsområden av förvaltningsorgan på central och regional nivå. Den statliga kulturminnesvården är endast företrädd av en central sektorsmyndighet, riksantikvarieämbetet. Landsantikvarien är visserligen riksantikvarieämbetets representant i sitt län men anställningsförhållandet med enskild huvudman gör att han samtidigt har ansvar både mot huvudmannen och staten. Kulturminnesvården har således ej sådan statlig regional representation som står till förfogande för flertalet andra sektorer inom den statliga verksamheten. Med hänsyn till att kulturminnesvården nu har sina viktigaste arbetsuppgifter inom den fysiska planeringen och eftersom den statliga planeringsverksamheten har en tyngdpunkt inom de olika verkens regionala organisationer är detta otillfredsställande. De sakkunniga föreslår därför att en statlig regionalorganisation för kulturminnesvården inrättas.

7.3 Decentralisering av de statliga beslutsfunktionerna

Med få undantag fattas besluten enligt kulturminnesvårdens speciallagstiftning av riksantikvarien. Ehuru de avgörande bedömningarna ofta sker på ort och ställe i samband med landsantikvariens beredning av ärendena tillkommer beslutsfattandet den centrala myndigheten. Det slutliga ställningstagandet blir härigenom ofta fördröjt, vilket försvårar arbetet ute i länet. Förutsättningen för att kulturminnesvården i tillräcklig utsträckning skall beaktas i planarbetet är att dess representanter engageras direkt i verksamheten och med fullt ansvar för sitt område i ärenden som berör planarbetet men även i

restaureringsärenden och i frågor rörande vård och förvaltning av kulturhistoriska objekt måste de avgörande besluten kunna fattas på det regionala planet. Utredningen anser därför att beslutanderätten enligt kulturminnesvårdens speciallagstiftning bör föras ut på det regionala planet. En sådan decentralisering utgör ett viktigt steg mot ökat medinflytande och bättre kontakt med de lokala intressena. Decentraliseringen är även nödvändig för att riksantikvarieämbetet skall kunna befrias från att — som nu sker — ägna en oproportionerligt stor del av sitt arbete åt enskilda ärenden till förfång för översiktlig bedömning och planering av verksamheten i stort.

Mot bakgrunden av utredningens allmänna värdering av kulturminnesvården som ett betydelsefullt allmänintresse och med hänsyn till önskemålet om en klarare ansvarsfördelning på detta område mellan stat och kommun har de sakkunniga funnit att den nuvarande landsantikvarieorganisationen bör ersättas med en statlig regionalorganisation. Den statliga verksamheten förutsätts kompletterad med en kommunalt förankrad kulturminnesvård där bl. a. läns museerna kan fungera som verkställande organ.

7.4 Organisationsmodeller med bevarat samband kulturminnesvård — museiväsende

Genom att i de flesta landsantikvariedistrikt tjänsten som landsantikvarie är förenad med chefskapet för ett länsmuseum ges förutsättningar för att inom en och samma institution få en kulturhistorisk bedömning och handläggning av kulturminnesvårdsärenden i vid bemärkelse. I museet kan och bör en forskning inom det kulturhistoriska fältet bedrivas, som direkt kommer den kulturminnesvårdande verksamheten tillgodo. Detta gäller även museernas pedagogiska och informativa verksamhet. Det dokumentariska material, som museerna insamlar, har ett direkt samband med kulturminnesvården och det kan därför hävdas, att ett samband mellan museiarbete och kulturminnesvård är till fördel för verksamheten.

Några av de bäst utbyggda läns museerna har i dag en organisation med en funktionsuppdelning, som kunde ge förutsättningar att bedriva kulturminnesvård i fältet med allt vad detta innebär av planering, inventering, granskning, dokumentation och rådgivning, samtidigt som man med läns museerna som bas och plattform utvecklar en informativ och pedagogisk verksamhet och bedriver eller i varje fall initierar forskning inom det kulturhistoriska fältet. En betydande ekonomisk upprustning skulle dock behövas för att denna samlade verksamhet skulle bli verkligt effektiv.

I vissa av landets nordligaste län har residentsstädernas museer utvecklats till förhållandevis stora övergripande institutioner medan utvecklingen i andra delar av landet tyder på en stark utbyggnad av de större kommunala museerna. Härtill kommer att kommunerna i allt högre grad påtagit sig ett ansvar inom kulturminnesvården och skapat egna organ härför. En fortsatt utveckling i denna riktning kan förväntas, när den pågående kommunsammanslagningen genomförs.

En total, länsbunden samordning av kulturminnesvård och museiverksamhet inom en enda central länsinstitution är alltså inte möjlig att genomföra generellt. I landets södra och mellersta delar uppvisar de nuvarande länen en ganska komplicerad struktur beroende på snabbt växande storstadsregioner, starka och ekonomiskt bärkraftiga kommunblock men också svagare avfolkningsdistrikt, förhållanden som ger speciella problem för kulturminnesvården. I sådana mångfasetterade län ter sig inte en centralisering av kulturminnesvården och museiarbetet till en enda institution i residentsstaden som det enda eller det bästa alternativet. I många av våra sydligare län finns stora kommunala museer med resurser och ambitioner att bedriva en självständig kulturpolitik, häri inbegripet kulturminnesvård och utåtriktad museal verksamhet vid sidan av läns museerna. Även kulturnämnderna har i många fall klart angivna uppgifter inom det kulturminnesvårdande och museala fältet. Vissa regioner, t. ex. Skåne, saknar f. n. förutsätt-

ningar att skapa en övergripande och samlade läns museiorganisation. Läns museernas uppgifter handhas här av primärkommunala och enskilda museer samt av landsantikvariekontor, som icke har traditionellt museala uppgifter. Samma förhållanden gäller i t. ex. Stockholms- och Göteborgsregionerna.

Den nuvarande landsantikvarieorganisationen har tillkommit och byggts ut under ett skede, när läns museet med vissa undantag var det enda kulturminnesvårdande organet inom länet. Tillkomsten av särskilda kulturminnesvårdsorgan inom kommunerna skapar ett behov av klarare gränsdragning mellan statligt och kommunalt ansvar inom kulturminnesvården. Kulturminnesvårdens ökade betydelse och starkare inriktning på miljöfrågorna och den översiktliga planeringen gör det också nödvändigt att den får samma ställning som övriga sektorsmyndigheter inom samhällsplaneringen.

De sakkunniga har förutsättningslöst velat pröva möjligheterna att bibehålla och förstärka den nuvarande organisationen. Vid sina överväganden har de sökt ställa fördelarna av en utbyggd läns museiorganisation enligt nuvarande modell mot de nackdelar, som kan uppstå genom att inte anpassa kulturminnesvården till den pågående decentraliseringen av svensk statsförvaltning och utvecklingen på det primärkommunala området.

En allvarlig brist i den nuvarande organisationen är huvudmannaskapets konstruktion. Som en följd av det svaga huvudmannaskapet besväras läns museerna och därmed den regionala kulturminnesvården av huvudbidragsgivarnas växlande hållning till verksamhetens finansiering. Detta medför bl. a. att museets kulturminnesvårdande insatser ständigt måste vägas mot önskvärda insatser inom museets övriga arbetsområden. Läns museets starka kommunala bindningar skapar en oklar ställning för landsantikvarien i den granskande verksamhet, som han utfört på riksantikvarieämbetets uppdrag.

En förstärkning av huvudmannaskapet i ekonomiskt hänseende skulle kunna vinnas genom att landstingen påtar sig ansvaret för landsantikvarierna och läns museerna. En så-

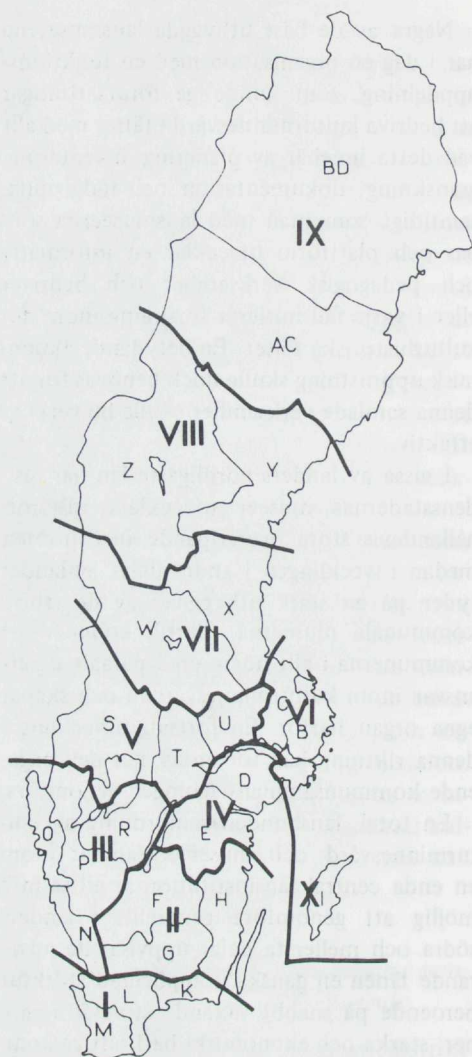
dan anordning skulle emellertid inte ge den statliga kulturminnesvården önskad regional förstärkning. Vidare skulle landsantikvariens oklara ställning gentemot kommunala instanser kvarstå.

De krav, som de sakkunniga anser sig böra ställa på en decentralisering av den statliga kulturminnesvården, bl. a. genom att beslutsfunktionerna förs ut från riksantikvarieämbetet till länen, förutsätter att kulturminnesvården får en statlig regional organisation.

7.5 Överväganden avseende en på länsblock uppbyggd regional kulturminnesvårdsorganisation

Varje enhet inom kulturminnesvårdens regionala organisation bör besitta ingående sakkunskap om sitt distrikt och vara förtrogen med de problem av teknisk, ekonomisk och lokalt politisk art som måste tas med i bedömningen av olika ärenden. För att bibehålla den fackmässiga standarden vid handläggning och beslut på regional nivå måste landsantikvarieenheterna ha personal med hög kompetens och specialiserad sakkunskap. Inom ett arbetsfält som innefattar så vitt skilda områden som arkeologi, konstvetskap med arkitekturhistoria, etnologi, allmän kulturhistoria och kulturgeografi är det inte möjligt för en och samma person att behärska hela fältet. Idealt borde inom varje landsantikvarieenhet finnas företrädare för vart och ett av de nämnda facken. En sådan upprustning inom varje län bedöms inte vara möjlig med hänsyn till de ekonomiska konsekvenserna. Kravet på differentierad sakkunskap måste vägas mot önskemålet om vidaste möjliga geografiska spridning; de givna resurserna kan koncentreras till färre enheter, som i så fall blir stora och välutrustade eller fördelas på ett större antal mindre enheter med mer begränsad kompetens.

Förutom differentierad sakkunskap ger de stora enheterna en regionalorganisation som i sig inrymmer en rad positiva egenskaper. En på länsgrupper uppbyggd regionalorganisation har därför framstått som en från många

synpunkter fördelaktig organisationsmodell. Vid sina överväganden har utredningen kunnat utgå från ett underlagsmaterial utarbetat av den kulturgeografiska institutionen vid Göteborgs Universitet (Lars Nordström, Britta Ohlsson och Olof Wärneryd: Förslag till regional indelning av landsantikvarieorganisationen. Stencil 1969). Institutionens alternativa förslag till länsgrupperingar bygger på värderingsgrunder av betydelse för lokalisering och arrondering i allmänhet, vilka satts i relation till faktorer av särskild betydelse för den kulturminnesvårdande verksamheten såsom förekomsten av forn-

minnen och den kontaktstruktur som landsantikvariens verksamhet uppvisar.

Den företagna undersökningen visar att de krav som måste ställas i fråga om acceptabel storlek på distrikten och tillfredsställande resurser i personal och teknisk utrustning kan uppfyllas genom en uppdelning av landet på högst elva landsantikvariekontor. (På sid. 80 presenteras ett förslag med nio distriktskontor och ett filialkontor.) Redan inom ramen för det antal tjänstemän som i dag är anställt inom landsantikvarieorganisationen är det möjligt att, med hänsynstagande till distriktens storlek och den från område till område starkt varierande arbetsbördan, utrusta kontoren med en akademiskt utbildad personal om tre å fyra upp till tio personer. De stora kontoren kan därmed bli sakkunniga inom arbetsfältets alla huvudområden.

Ett sammanförande av tidigare länsbundna funktioner till enheter med flera län som arbetsområde torde förutsätta att dessa enheter hålls samman såsom regionalorgan med riksantikvarieämbetet som chefsmyndighet. Med en sådan organisationsform är det tillrättalagt för en rationaliserad fördelning av arbetsuppgifterna mellan det centrala verket och dess regionalorgan. De nu centraliserade beslutsfunktionerna kunde läggas ut på regional nivå med bibehållen stark styrning hos centralorganet. På ett annat sätt än tidigare skulle det dock samtidigt bli möjligt att i landets olika delar hävda särintressen som från central synpunkt kan te sig mindre väsentliga men som för det berörda området har vital betydelse. Även om distrikten i många fall blir betydligt större än de nuvarande är de dock inte så stora att avstånden kan anses lägga allvarliga hinder i vägen för kontakten mellan länsmyndigheter, kommuner eller enskilda medborgare och landsantikvariern. Med relativt begränsade ekonomiska satsningar tillgodoses möjligheten till insyn och påverkan i beslut som berör den miljö om vilken olika lokala intressegrupper eller enskilda medborgare har önskemål och egna värderingar.

De stora landsantikvariekontoren motsva-

rar högt ställda krav på en stark regional organisation med uppgift att gentemot motstridiga intressen hävda kulturminnesvårdens anspråk. Landsantikvariern står fri och obunden i förhållande till intressen som kan vara kortsiktigt ekonomiskt betingade eller framprungna ur en pressad lokalpolitisk situation. Det allmännas intresse får en representation som möjliggör fruktbar diskussioner där olika parter kan göra sig hörda och där åsiktsbrytningarna ger underlag för ett beslutsfattande med betryggande och allsidigt faktaunderlag.

Svårigheter kan dock uppstå i kontakterna med de länsmyndigheter och kommunala organ med vilka landsantikvariern ofta har ett dagligt behov av samarbete. Visserligen avses kontoren lokalisera till residensstäderna, men möjligheterna att följa vad som sker inom de andra länen i distriktet blir självfallet mindre. Som redan framhållits är det inte avstånden eller bristfälliga kommunikationer som skulle utgöra hinder för kontakterna. Svårigheten ligger i avsaknaden av den dagliga närheten till företrädarna för de myndigheter och instanser som ingår i landsantikvariens kontaktfält.

Med hänsyn till att den år 1971 genomförda reformen av länsförvaltningen har kommit att nära beröra kulturminnesvårdens arbetsfält, har de sakkunniga dock funnit att länsblocksalternativet får framstå som en framtidsmodell och stannat för ett till den nya länsförvaltningen anpassat förslag.

7.6 Förslag. Länsstyrelsen som regional myndighet för kulturminnesvården

7.6.1 Omorganisationen av den statliga länsförvaltningen

Länsstyrelse-reformen har haft som främsta syfte att skapa ett planeringsorgan med uppgift att leda och samordna samhällsplaneringen inom den statliga länsförvaltningen. I den nya länsstyrelsen ingår länsarkitekten och överlantmätaren, den tidigare länsplanerarenheten och den del av planeringssektionen som var inriktad på samhällsplanering. I pla-

neringsfrågor av regionalpolitisk betydelse som handlägges av andra länsorgan har länsstyrelsen övertagit beslutanderätten. Dessa organ deltar i frågornas beredning men har i övrigt förblivit fristående. Bland ärendegrupper av särskild betydelse för kulturminnesvården som handläggs inom planeringsavdelningen må nämnas frågor om region- eller generalplan, översiktlig planering inom miljövårdsområdet, frågor om flerårsplaner för byggande av vägar och broar, järnvägs-, hamn- och flygplatsfrågor samt yttranden i förekommande fall över kommunal eller statlig planering av serviceanordningar, militära anläggningar m. m.

Bl. a. för att bevara lekmannainflytande i de beslut som förts över från länsnämnderna har länsstyrelserna erhållit lekmannastyrelser med landshövdingen som ordförande. Inrättandet av lekmannastyrelserna är att betrakta som en anpassning till en alltmer planeringsinriktad länsförvaltning. Detta bör ses som en naturlig konsekvens av den ställning som länsstyrelsen delvis redan tidigare fått som regionalpolitiskt samordnande organ i en integrerad länsorganisation för samhällsplanering.

Länsstyrelse-reformen utgör ett led i den utveckling mot integrerad planering på regionalnivå som utgått från bostads- och arbetsmarknadspolitiken och som nu i hög grad inriktas på ett utbyggt system för den fysiska planeringen. Här må erinras dels om den år 1968 tillsatta bygglagutredningen som med särskilt beaktande av planväsendet har att göra en översyn av byggnadslagstiftningen, dels om den försöksverksamhet med fysisk riksplanering som bedrivs inom civildepartementet och som hösten 1971 redovisades i betänkandet "Hushållning med mark och vatten" (SOU 1971:75). På länsplanet har behovet av underlagsmaterial för översiktliga bedömningar beträffande de fysiska resurserna och deras användning resulterat i omfattande inventeringsföretag. I den intensiva planeringsverksamhet som pågår har det också visat sig att byggnadslagens översiktliga planinstrument — regionplan och generalplan — bl. a. på grund av

förändringar i landets administrativa områdesindelning inte längre är ändamålsenliga. I samarbete med kommunförbundet och olika myndigheter pågår därför inom planverket en experimentverksamhet för att finna lämpliga modeller, främst för den översiktliga kommunala planeringen. Detta arbete anses i hög grad angeläget även på grund av att behovet av planering i kommunblock och färdigbildade storkommuner bedöms komma att växa mycket snabbt.

7.6.2 Kulturminnesvården och den fysiska planeringen

Som redan nämnts har kulturminnesvården sedan länge försökt inrikta sin verksamhet på de större sammanhangen, på byggnadsmiljöerna och på kulturlandskapet. I det föregående har framhållits hur insikten om den fysiska kulturmiljöns betydelse för individen bidragit till att väcka en allmän opinion för den kulturminnesvårdande verksamheten. På de kulturminnesvårdande organen ankommer att försvara de värden som de kulturhistoriska monumenten, byggnadsmiljöerna och kulturlandskapet har att erbjuda. Det gäller att fastställa objektens och miljöernas betydelse från lokal, regional, nationell och även internationell synpunkt. Dessa kunskaper och värderingar måste bilda det nödvändiga underlaget för bevakningen av kulturminnesvårdens intressen inom samhällsplaneringen.

Genom kulturminnesvårdens betydelse för den allmänna miljövården är det av vikt att den företrädes av ett regionalt organ med starkast möjliga ställning inom den fysiska planeringsverksamheten. Eftersom den statliga länsförvaltningens planeringsverksamhet nu har sammanförts till en särskild enhet inom länsstyrelserna är det angeläget att vid sidan av länsarkitekten och representanterna för naturvården även landsantikvarien inordnas i länsstyrelsernas planeringsavdelning. Den statliga kulturminnesvården får härigenom en sådan representation och ställning på det regionala planet att det allmännas intressen framgångsrikt bör kunna tillgodoses. Samtidigt kan riksantikvarieämbetets

nuvarande beslutsfunktioner föras ut till länsstyrelserna med deras närmare kontakter med kommuner, lokala intressegrupper och de enskilda medborgarna.

De sakkunniga föreslår således att länsstyrelsen införes som regional myndighet för den statliga kulturminnesvården. Med landsantikvarien som chef bör en särskild enhet för kulturminnesvård inrättas inom planeringsavdelningen. Därmed vidgas länsstyrelsens nuvarande ansvar till att även omfatta den kulturminnesvårdande verksamheten. Kulturminnesvården får härmed möjligheten att hävda sina intressen och att framlägga sina anspråk inför den sammanvägning som måste äga rum inom planeringsavdelningen eller på styrelsenivå. Länsstyrelsens planeringsavdelning får också de erforderliga förutsättningarna för en samlad planering över hela miljövårdsfältet. Detta har av de sakkunniga bedömts vara av väsentlig betydelse även med hänsyn till kulturminnesvårdens nära beröring med bl. a. naturvården, vilket medför att målsättningen för verksamheterna i många fall kan förenas i gemensamma aktionsprogram.

7.7 Riksantikvarieämbetets nya verksamhetsinriktning

Genom att beslutanderätten enligt kulturminnesvårdens speciallagstiftning övergår till länsstyrelserna avlastas riksantikvarieämbetet huvuddelen av sina granskningsuppgifter. Verket kommer att frigöras från en mängd rutinärenden till förmån för en framåtsyftande verksamhet med inriktning på översiktlig verksamhetsplanering, policyfrågor samt förmedling av råd och anvisningar. De granskningsuppgifter som kommer att ligga kvar hos ämbetet bör gälla de stora och komplicerade ärendena, ärenden av prejudicerande betydelse, överklagningsärenden och sådana frågor där endast verket besitter expertis.

Kulturminnesvårdens regional- organisation. Förslag

8.1 Länsstyrelsen som regional myndighet för kulturminnesvården

De sakkunniga föreslår att länsstyrelsen inträder som statlig regional myndighet för kulturminnesvården. Härför bör länsstyrelsens huvudenhet för samhällsplanering, planeringsavdelningen, utökas med en underenhet för kulturminnesvård med landsantikvarien som chef. Till länsstyrelsen överföres riksantikvarieämbetets beslutsfunktioner enligt kulturminnesvårdens speciallagstiftning och de uppdrag av statlig karaktär som landsantikvarien haft att fullgöra främst som länsombud för riksantikvarieämbetet.

Tillkomsten av en statlig regionalorganisation innebär att en klarare ansvarsfördelning mellan stat och kommun åstadkommes på kulturminnesvårdens område. Den nuvarande sammankopplingen av statliga uppgifter med kommunala och enskilda åtaganden som sammanhänger med att landsantikvarien har enskild huvudman och att hans tjänst i regel är förenad med chefskapet för länsmuseum upphör. Som tjänsteman i länsstyrelsen skall landsantikvarien delta i handläggningen av de ärenden avseende kulturminnesvården som enligt lagstiftning och instruktion bör ankomma på länsstyrelsen att svara för som statens företrädare för kulturminnesvården. Hans uppgifter skall också omfatta en rådgivande verksamhet av den servicekaraktär som åligger statliga myndigheter och institutioner; den skall främst riktas till kommuner och allmänhet.

8.1.1 Länsstyrelsens organisatoriska uppbyggnad

Samtliga länsstyrelser, med undantag för Stockholms län, har från den 1 juli 1971 en organisatorisk uppbyggnad med tre huvudenheter, en för samhällsplanering, en för skatteförvaltning och en tredje för allmän förvaltning och förvaltningsrättskipning, till vilken är knuten länsrätten och länskatte-rätten. Som chef för varje avdelning finns ett länsråd. Härtill kommer en administrativ enhet och länspolischefens expedition, som utgör självständiga enheter. Chef för länsstyrelsen är landshövdingen, vilken i likhet med cheferna för de centrala ämbetsverken av Kungl. Maj:t förordnas på högst sex år. Som ställföreträdare för landshövdingen förordnar Kungl. Maj:t någon av cheferna för de tre huvudenheterna. Ett undantag utgör Stockholms län där länsöverdirektören är ställföreträdare. Länsstyrelsens verksamhet leds av en lekmannastyrelse med landshövdingen som ordförande. Styrelsen skall bestå av tio andra ledamöter med samma mandattid som för ledamöter i kommunstyrelse. Av ledamöterna utses fem av Kungl. Maj:t och fem av landstinget.

Länsstyrelsen, som skall svara för den statliga förvaltningen i länet, har att verka för att statlig, kommunal och landstingskommunal verksamhet i länet samordnas och anpassas efter de regionalpolitiska målen för länet. Den dominerande uppgiften är att behandla de för länets utveckling betydelse-

fulla samhällsplaneringsfrågorna. Enligt Kungl. Maj:ts instruktion (1971:460) åligger det länsstyrelsen att särskilt taga befattning med bl. a. den regionalpolitiska planeringen, plan- och byggnadsväsendet, fastighetsindelningen, naturvården och miljöskyddet. Härtill kommer uppgifter inom hälso- och socialvården, väg- och trafikväsendet, uppbornds- och beskattningsväsendet m. m.

Den organisatoriska uppbyggnaden av huvudenheterna äger i detta sammanhang intresse framför allt beträffande planeringsavdelningen. Avdelningen har organiserats med särskilt beaktande av att den skall medverka i länsstyrelsens huvuduppgift att åstadkomma en samordnad och målinriktad planering i länet. Hänsyn har tagits dels till att handläggningen av de löpande ärendena skall ske i enlighet med de riktlinjer som skall gälla för verksamheten i stort, dels till att de olika facksynpunkterna skall kunna göra sig gällande på lika villkor. Fackområdena representeras därför av jämställda underenheter med var och en sin chef. För ledningen av huvudenheten svarar avdelningschefen eller länsrådet som är underställd landshövdingen och länsstyrelsen. Avdelningschefen har till sitt förfogande ett stabsorgan, planeringskansli, som skall vara honom behjälpligt med den interna och externa samordningen, med uppläggnings av länsstyrelsens initiativverksamhet och med informationen om styrelsens policy. Kansliet skall också svara för sekreterargöromålen och de praktiska arrangemangen i samband med styrelsens sammanträden. Planeringsavdelningen består normalt av sex underenheter: juridiska enheten, regional-ekonomiska enheten, naturvårdsenheten, planerarenheten, lantmäterienheten och försvarsenheten. I avdelningen ingår härutöver även länsveterinären. Med enheten för kulturminnesvård skulle antalet underenheter bli sammanlagt sju.

8.1.2 Fördelningen av arbetsuppgifter och beslutsfunktioner inom länsstyrelsen

Verksamheten vid länsstyrelserna regleras dels genom instruktionen, dels genom sär-

skild arbetsordning som fastställs av styrelsen. Till ledning för utarbetandet av arbetsordning fastställer Kungl. Maj:t normalarbetsordning. På styrelsen ankommer att avgöra viktigare frågor av principiell betydelse, frågor av större vikt för länets utveckling, betydelsefulla ärenden rörande samhällsplaneringen samt viktigare organisations- och personalfrågor. I instruktionen och normalarbetsordningen fastställs fördelningen av övriga ärenden på olika nivåer. Vissa ärenden avgöres av landshövdingen, andra av avdelnings- eller enhetschef eller också av annan tjänsteman, som vederbörande chef utsett. Beträffande ärendenas handläggning framgår av normalarbetsordningen att viss fackenhets skall ha huvudansvaret för ärendets beredning och att i särskilt angivna fall andra berörda enheter skall delta i beslutet.

8.1.3 Länsstyrelsen och de centrala sektorsmyndigheterna

Flertalet enheter inom planeringsavdelningen representerar var och en sin centrala sektorsmyndighet. Strukturen erfordrar ett system som garanterar att de centrala myndigheternas intentioner och befogenheter väl balanseras mot länsstyrelsens samordnande uppgifter. Beträffande beslut där ingen sökande, klagande eller annan part finns regleras besvärsordningen i länsstyrelseinstruktionen. Om endera länsstyrelsen eller myndigheten fattar ett beslut som går emot den andra partens intentioner skall i första hand samråd ske mellan myndigheten eller dess regionala organ och länsstyrelsen. För reglering av bestående meningsskiljaktigheter har enligt länsstyrelseinstruktionens 38 och 39 §§ länsstyrelsen och det centrala verket tillförsäkrats möjligheten till prövning av varandras beslut hos Kungl. Maj:t.

8.2 Kulturminnesenhetens arbetsuppgifter

8.2.1 Deltagande i länsstyrelsens planeringsarbete. Översiktlig planering, plangranskning, inventeringar

I propositionen rörande länsstyrelsereformen anges samhällsplanering innefatta åtgärder som syftar till att skapa möjligheter för samhället att fungera och utvecklas under så gynnsamma förutsättningar som möjligt. På en högre ambitionsnivå innefattar planeringen alltid syftet att på mer eller mindre ingripande sätt påverka och styra utvecklingen i en viss önskvärd riktning. Till samhällsplanering i vidaste bemärkelse hör all den planering som sker genom att samhällsorganen bedömer och beslutar om hur samhällets resurser skall utnyttjas och hur samhällsmiljön skall utformas. I konsekvens härmed har länsstyrelsen till huvuduppgift att leda och samordna den samhällsplanering som bedrivs inom den statliga länsförvaltningen. Till länsstyrelsen har vidare förlagts beslutanderätten i de planeringsfrågor av regionalpolitisk betydelse som tidigare handlades av andra länsorgan. Planeringsavdelningen har ett betydande arbetsområde omfattande en rad arbetsuppgifter såsom bostadsplanering, arbetsmarknadspolitisk planering och planeringsfrågor berörande skolväsende, jord- och skogsbruk, vägväsende, naturvård och bebyggelse. Behovet av att införa de kulturhistoriska aspekterna i denna verksamhet motiveras av att planeringen inom de olika områdena oftast leder fram till konkreta åtgärder som i större eller mindre utsträckning påverkar den fysiska miljön. Enligt de sakkunniga måste kulturminnesvården liksom naturvården beredas tillfälle att deltaga även i det planeringsarbete som först sekundärt resulterar i lokaliseringsbeslut och i fysisk planering.

Den föreslagna kulturminnesenheten får som främsta uppgift att företräda kulturminnesvårdens intressen i den för hela huvudenheten gemensamma verksamheten med samhällsplanering och i dess befattning med den översiktliga fysiska planeringen. Samhällsplaneringens och den fysiska planverksamhetens

karaktär av instrument för styrning av samhällsutvecklingen och av utnyttjandet av den fysiska miljön ger riktlinjerna för kulturminnesenhetens arbetsuppgifter och arbets sätt inom planeringsavdelningen. Inför det gemensamma arbetet med samhällsplanering skall de olika underenheternas anspråk sammanställas och vägas mot varandra i syfte att nå fram till en gemensam handlingslinje, ett beslut där alla aspekter tagits i beaktande och där de olika intressena samordnats. Inför den gemensamma prövningen måste kulturminnesenheten på förhand ha en klar handlingspolitik och genomarbetade förslag för tillvaratagande av sina intressen. Tyngdpunkten i arbetet kommer därför att vara förlagd till den förberedande verksamheten inom den egna enheten. Målet bör vara att, på grundval av en fullständig kartläggning av länets tillgångar på kulturhistoriska monument och miljöer, utarbeta bevaringsplaner och upprätta aktionsprogram som kan tjäna till ledning för arbetet i huvudenheten samtidigt som de skall kunna läggas till grund för långsiktig planering av den egna verksamheten.

En huvudprincip för länsstyrelsereformen har varit att åstadkomma en samordning inom den statliga länsförvaltningen. Som redan framhållits har de sakkunniga därvid särskilt velat framhålla vikten av att länsstyrelsens nuvarande ansvar för naturen vidgas till att även omfatta den fysiska kulturmiljön. Genom att ansvaret för hela miljövårdsfältet samlas inom ett enda organ ges förutsättningarna för en planering där kulturminnesvårdens och naturvårdens intressen redan från början kan samordnas med de av länsarkitekten företrädade plantekniska aspekterna. Ett intimt samarbete mellan enheterna för natur- och kulturminnesvården samt med planerheten kommer att kunna utvecklas, vilket självfallet har avgörande betydelse för att skapa gynnsammaste möjliga betingelser för miljövården i dess helhet. Både för naturvården och kulturminnesvården är tillgången till länsarkitektens och överlantmätarens sakkunskap av väsentlig betydelse bl. a. för att finna de plantekniska lösningar som i många fall är förutsättningen

för att miljövårdens krav skall kunna tillgodoses.

Liksom inom den översiktliga planeringen får landsantikvarien viktiga uppgifter i den fysiska detaljplaneringen. Genom ställningen som länsstyrelsetjänsteman förbättras hans möjligheter att på ett förberedande stadium presentera kulturminnesvårdens allmänna målsättningar och att för planförfattaren framlägga de riktlinjer som bör följas med hänsyn till det berörda områdets kulturvärden. Under det pågående planarbetet skall han vara beredd att bistå med faktaunderlag och med rådgivning. Landsantikvariens arbete bör vara inriktat på att redan från början införa de kulturminnesvårdande aspekterna i planarbetet. Målet skall vara att skapa bästa möjliga utgångsläge inför den sammanvägning av olika intressen som måste ske vid länsstyrelsens granskning av det färdiga planförslaget.

Såväl för länsstyrelsens översiktliga planering som för handläggningen av planärenden erfordras ett tillförlitligt och enhetligt underlagsmaterial. Behovet av inventeringar, vilket redan nu är stort, kommer att accentueras genom att kulturminnesvården integreras i den allmänna miljöplaneringen. För kulturminnesenheten blir det angeläget att delta i de landsomfattande inventeringar som nu bedrivs eller framdeles kan komma att företagas från riksantikvarieämbetets sida samt att själv genomföra eller initiera specialinventeringar och att bearbeta det insamlade materialet. Här må särskilt framhållas att de sakkunniga föreslår vissa författningsändringar som innebär att omfattande inventeringar såväl av den profana bebyggelsen som av kyrkorna snabbt bör genomföras i varje län (jfr kap. 12 sid. 140 ff). Specialinventeringar och undersökningar blir också nödvändiga i samband med förarbetena till planläggning för olika mindre områden liksom för granskningen av framlagda planförslag. Behovet av underlagsmaterial för planarbetet och för granskningsverksamheten bör i så stor utsträckning som möjligt tillgodoses genom kulturminnesenhetens egna inventeringar. Dels är verksamheten den nödvändiga förut-

sättningen för deltagandet i länsstyrelsens fysiska planering, dels bör kulturminnesenhetens personal genom självsyn tillägna sig största möjliga förtrogenhet med länet. När särskilt ingående och tidsödande undersökningar erfordras eller då kontinuerlig antikvarisk kontroll är nödvändig bör dock enheten ha möjlighet att anlita extra arbetskraft och konsulter t. ex. inom läns museerna.

8.2.2 Handläggning av beslutsärenden

- a) beslut som berör hela huvudenhetens ansvarsområde
- b) beslut som främst berör kulturminnesvårdens ansvarsområde

Besluten enligt kulturminnesvårdens speciallagstiftning fördelar sig dels på sådana ärenden som har direkt samband med den fysiska planeringen, dels på sådana som inte alls eller endast i ringa grad har betydelse för planeringen i stort. Till den förra kategorin hör för det första fornminneslagens stadganden om tillstånd att borttaga fast fornlämning och gränslinjebestämning. Tillstånd att borttaga fast fornlämning innebär att den inskränkning i dispositionsrätten som en fast fornlämning utgör, undanröjes till förmån för sådana miljöformande företag som markexploateringar för nybebyggelse, väganläggningar, täkter eller sjöregleringar. Möjligheten att med tillämpning av 3 § fornminneslagen fastställa gränserna för ett fornminne med avsikt att bevara fornlämningen och att med hänsyn till dess art och betydelse bereda nödigt utrymme däromkring är ett instrument för miljöskydd. Beslut enligt de lagar och förordningar som avser kulturhistoriskt värdefulla byggnaders skydd och vård faller självklart inom den allmänna miljövården. Beslut angående restaurerings- och konserveringsåtgärder på enstaka byggnader eller byggnadsmiljöer hör däremot inte hemma i den översiktliga miljöplaneringen. Sådana ärenden faller inom den antikvariska sakkunskapens ansvarsområde där de arkitektoniska, miljömässiga och sociala bedömningarna bör anpassas till de kulturhistoriska grundvärderingarna. Handläggningen av ärenden

rörande fornyfynd och kyrkliga inventarier avser i än högre grad ett område där de anti-kvariska bedömningarna bör vara avgörande.

Av de redovisade ärendekategorierna tillhör den förstnämnda naturligen huvudenhetens arbetsområde medan den senare ärendegruppen är mer speciell. För samordningen av huvudenhetens verksamhet måste de ärendegrupper som har direkt samband med miljöplaneringen handläggas och avgöras i huvudenheten. Sådana ärenden som inte direkt hänger samman med eller är av betydelse för miljöplaneringen bör däremot kunna handläggas inom kulturminnesenheten. I anslutning till den rådande beslutsordningen inom länsstyrelsen föreslås därför att besluten i dessa ärenden delegeras till kulturminnesenheten.

I ärenden som avgörs inom huvudenheten eller på högre nivå inom länsstyrelsen skall landsantikvariern inom sitt ämnesområde bereda, föredraga och framlägga förslag till beslut med rätt och skyldighet att i förekommande fall till protokollet anmäla avvikande mening. Vid byggnadsminnesförklaringar och registreringar av offentliga byggnadsminnen skall landsantikvariern vara ensam föredragande eller huvudföredragande. Ehuru ärenden rörande fysisk planering i regel kommer att hänföras till planenheten, bör landsantikvariern enligt de sakkunnigas mening uppträda som huvudföredragande i sådana planärenden där de kulturhistoriska aspekterna har dominerande betydelse. Utredningar och undersökningar som erfordras för handläggningen av ärendena torde i regel kunna genomföras inom kulturminnesenheten. I många fall kan det dock bli fråga om tämligen omfattande utredningsföretag eller mer tidskrävande fältarbeten i form av inventeringar och byggnadshistoriska eller arkeologiska undersökningar. Som närmare utvecklas i det följande skall landsantikvariern i sådana fall ha möjlighet att repliera på riksantikvarieämbetet, annan länsstyrelse med större resurser eller att lägga ut uppdrag på för uppgiften lämpat centralt eller regionalt kulturhistoriskt museum eller annat organ.

8.2.3 Kontrolluppgifter i samband med arkeologiska undersökningar, restaureringar och vårdarbeten

I länsstyrelsen kommer den skälighetsprövning och tillståndsgivning att ske som skall föregå de arkeologiska undersökningarna och som skall ge riktlinjer och ramar för restaurerings- och konserveringsarbeten på de lag-skyddade byggnaderna. Till landsantikvarierns myndighetsfunktioner hör att kontrollera att de vid tillståndsgivningen föreskrivna åtgärderna avseende undersökningar och dokumentation genomföres på ett från vetenskaplig synpunkt tillfredsställande sätt. Vid restaurerings- och konserveringsföretag har han att tillse att framlagda och av länsstyrelsen godkända förslag följes och att de anti-kvariska, arkitektoniska och kulturhistoriska kraven iakttages vid arbetenas genomförande. Genom den föreslagna omorganisationen kommer landsantikvariern att få många nya uppgifter, vilket kan försäkra vissa svårigheter. Genom underhandskontakter och med en intensiv satsning från ämbetets sida på råd och anvisningar och på kurser och informationsmöten torde dessa svårigheter dock bli av övergående natur. Av speciell betydelse är också att riksantikvarieämbetet medverkar till en likformig bedömning av de antikvariska frågorna över hela landet. Inom vissa specialområden där antalet experter aldrig kan bli särskilt stort måste, som redan nu är fallet, tillgänglig sakkunskap sökas hos de institutioner där den finns företrädd.

Ett särskilt problem utgör den tekniska granskning av restaureringsförslag som nu utföres genom riksantikvarieämbetet med anlitande av byggnadsstyrelsen och med bistånd från projektgruppen renoveringsteknik vid statens institut för byggnadsforskning. Såsom framhållits i det föregående (kap. 6.6.3 – 6.7) erfordras härför en specialiserad sakkunskap som inte finns företrädd inom de huvudsakligen på nyproduktion inriktade lokala byggnadsnämnderna. Sådan antikvarisk-teknisk granskning blir därför en uppgift för den fastighetsbyrå som de sakkunniga föreslår inrättad vid riksantikvarie-

ämbetet. Som närmare utvecklas i kap. 9 föreslår de sakkunniga dock att även byggnadsstyrelsen och dess regionala byggnadsförvaltningar i den mån de förfogar över sådan sakkunskap skall kunna biträda länsstyrelserna med teknisk-antikvarisk expertis.

8.2.4 Rådgivning och service åt kommuner och enskilda

Kommunernas uppgifter inom kulturminnesvården kommer att kvarstå. Med sina befogenheter inom den fysiska planeringen och med sina ekonomiska resurser har kommunerna stora förutsättningar att bedriva en konkret kulturvårdande verksamhet. Som de sakkunniga redan framhållit bör också den enskilde ha en allmän förpliktelse att tillvarata kulturvårderna vid vården av sin egendom. Vid sidan av det statliga planeringsarbetet och handhavandet av kulturminnesvårdens speciallagstiftning får landsantikvarien därför sin viktigaste arbetsuppgift som rådgivare åt kommuner och enskilda. Som representant för den statliga kulturminnesvården med ansvar för riks- och allmänintressena bör han söka påverka de kommunala ställningstagandena till förmån för de områden han har att företräda. Till ledning för den kommunala planverksamheten skall landsantikvarien förmedla kulturminnesvårdens principiella synpunkter och ge besked om de krav som måste uppställas med hänsyn till länsstyrelsens översiktliga planering. Landsantikvarien skall också verka för att kommunerna genomför erforderliga inventeringar och att bevaringsplaner upprättas till underlag för planarbetet. Även för det praktiska genomförandet av inventeringarna och arbetet med bevaringsplanerna skall han kunna stå till tjänst med råd och anvisningar. Som länsstyrelsetjänsteman med uppgift att granska och delta i fastställelsen av planer skall han däremot inte själv delta i det kommunala arbetet med att utforma sådana planer som skall fastställas av länsstyrelsen. Vid handläggningen i länsstyrelsen av dessa ärenden måste han vara obunden och ha full frihet för sina ställningstaganden.

Landsantikvarien skall vidare bistå kommunerna och enskilda med att finna lösningar när det gäller det praktiska och ekonomiska ansvaret för och vården av kulturminnen. Han bör biträda med rådgivning i samband med restaureringar och vid vårdarbeten på fornlämningar, byggnader och kulturhistoriska miljöer. Han skall även vara kommunerna till hjälp vid lösandet av förvaltningsproblem och när det gäller att ge de kulturhistoriska monumenten en meningsfull och för deras karaktär lämplig användning.

8.2.5 Information

Inom ramen för den informationsverksamhet som länsstyrelsen kommer att bedriva och som huvudsakligen kommer att riktas till kommunerna har landsantikvarien att sprida upplysning om den kulturminnesvårdande verksamheten. Uppgiften gäller framför allt en till kommuner och allmänhet riktad upplysning rörande den egna verksamheten, dess mål och medel och de resultat som uppnåtts. Den information som rör de enskilda minnesmärkena tillhör också landsantikvariens ansvarsområde, men är, när det gäller den praktiska verkställigheten, dvs. utarbetande av vägledning, visningar och olika arrangemang, en uppgift som bör fullgöras genom olika förvaltande organ såsom riksantikvarieämbetet, kommuner och museer samt hembygdsföreningar och andra frivilliga organisationer med kulturminnesvårdande uppgifter. De sakkunniga förutsätter att länsstyrelserna, när det gäller information i kulturminnesvårdsfrågor, i stor utsträckning kan repliera på museerna.

8.2.6 Kulturminnesenhetens samarbete med riksantikvarieämbetet och museerna

Med den nya statliga regionalorganisationen för kulturminnesvård skapas ett organ som i främsta rummet skall delta i den statliga regionala förvaltningens planeringsarbete. Vid sidan av detta arbetsfält, där kulturminnesvårdens möjligheter att öva inflytande hittills varit relativt begränsade, skall länssty-

relsen överta riksantikvarieämbetets beslutsfunktioner och ansvaret för de arbetsuppgifter av statlig karaktär som nu fullgöres av landsantikvarien. Som redan framgått ingår i kulturminnesvården härutöver en rad arbetsuppgifter av praktisk art gällande inventering, forskning, arkeologiska eller byggnadshistoriska undersökningar, förvaltningsuppgifter, vårdarbeten och information. Smärre sådana arbeten med begränsad varaktighet torde kunna utföras av kulturminnesenhetens egen personal. Landsantikvariens arbete i länsstyrelsen torde emellertid bli så betungande att hans direkta engagemang i sådan praktisk verksamhet kan komma att behöva begränsas. I många fall är det nämligen fråga om mycket omfattande och arbetskrävande fältarbeten, som under lång tid kräver kontinuerliga insatser från kulturminnesvårdens sida. Härför måste kulturminnesenheten tillförsäkras möjligheten att utifrån anlita arbetskraft.

För genomförandet av här berörda arbeten kan olika institutioner komma i fråga. Beroende av företagens art och omfattning kan det i en del fall bli en uppgift för riksantikvarieämbetets dokumentationsbyrå eller för dess fastighetsbyrå. I andra fall kan ett centralmuseum genom sin speciella kompetens vara mest lämpat. I viss utsträckning bör hjälp även kunna påräknas från andra länsstyrelser där kulturminnesenheten inrymmer större personella resurser eller sådan speciell sakkunskap som erfordras för ett aktuellt företag. Vidare föreligger möjligheten att, som nu redan sker, engagera universitetsinstitutionerna eller enskilda forskare och specialister för olika uppgifter. Mer omfattande dokumentationsuppgifter kan dock lämpligen utföras av personalen vid länsmuseum eller av kommunal museiinstitution vars huvudman önskar engagera museet i sådan verksamhet. För mer kontinuerliga insatser från museernas sida föreslås statsbidrag utgå. Förslag härom framläggs i de sakkunnigas betänkande rörande museiväsendet. Härutöver föreslås länsstyrelsen få till sitt förfogande särskilda medel för sådana uppdrag som på grund av omfattningen eller ge-

nom sin karaktär av specialistarbete inte kan fullgöras inom ramen för riksantikvarieämbetets eller museernas ordinarie verksamhet.

För sitt arbete kommer kulturminnesenheten att ha behov av utredningar rörande nya eller tidigare ej observerade företeelser som måste beaktas i planarbetet. Inventeringarna som kan vara tidsödande och därför svåra att inrymma i det löpande arbetet, kan gälla förhistoriskt material, kyrkor eller kyrkliga inventarier, profanbebyggelse, industrimiljöer o. dyl. Eftersom sådana utredningar ofta har vetenskaplig karaktär och avkastar ett material som kan ha stort dokumentariskt och publikt intresse är detta arbetsuppgifter som med fördel kan omhändrhas av länsmuseum eller annan museiinstitution i länet.

För de stora, på uppdragsbasis bedrivna arkeologiska undersökningarna finns redan riksantikvarieämbetets uppdragsverksamhet, som i den nya organisationen föreslås få i stort sett oförändrade arbetsuppgifter omfattande, förutom arkeologiska företag, även översiktliga kulturhistoriska undersökningar. Såsom närmare utvecklas i museibetänkandet räknar de sakkunniga även med att statens historiska museum och de arkeologiska museiinstitutionerna i Göteborg och Lund skall ha möjlighet att på eget initiativ åtaga sig vissa utgrävningar. Länsmuseum och de kommunala museiinstitutionernas verksamhet med utgrävningar föreslås i stort sett bibehållen i sin nuvarande omfattning. Liksom nu ofta är fallet bör de kunna utföra mindre undersökningar där ämbetets uppdragsverksamhet med sin till stora arbetsföretag anpassade organisation av praktiska eller ekonomiska skäl inte bör eller kan utnyttjas. Bortsett från ärenden rörande de hembudsppliktiga fynden, som skall handläggas på länsstyrelsen, innebär detta att museernas befattning med arkeologiska fynd kommer att kvarligga på museerna.

Kulturminnesenheten torde även få begränsade möjligheter att med sin personal svara för den vetenskapliga dokumentationen i samband med byggnadsrestaureringar. Sådana undersökningar är en för museerna

väl lämpad arbetsuppgift som i regel bör kunna genomföras med deras egen personal utan att den samlade verksamheten snedbelastas. För de stora, långvariga och särskilt komplicerade undersökningarna måste däremot särskild platskontrollant anställas eller hjälp anlitas från riksantikvarieämbetets fastighetsbyrå.

Som nämnts föreslår de sakkunniga inrättandet av en fastighetsbyrå vid riksantikvarieämbetet som skall ha till uppgift att vårda och förvalta i första hand det bestånd av kulturhistoriska fastigheter som nu ägs eller förvaltas gemensamt av Vitterhetsakademien och ämbetet. Ehuru byrån skall ha det yttersta ansvaret för fastigheterna bör dock förvaltningen i vad avser utnyttjandet och verksamheter knutna till monumenten i största möjliga utsträckning läggas ut på regional eller lokal nivå. Länsstyrelsens kulturminnesenhet får här till uppgift att hos kommuner, stiftelser, museer och andra väcka intresse för sådana förvaltningsuppgifter och att förbereda och biträda vid förhandlingar mellan den centrala fastighetsbyrån och den lokale intressenten. Med sin kännedom om länets kulturminnesmärken blir det vidare en naturlig uppgift för enheten att utvälja och till inköp föreslå sådana värdefulla objekt som genom vårdåtgärder och publika arrangemang kan levandegöras och bli till värdefulla inslag i miljön.

Beträffande de vårdarbeten på fornlämningsplatser och byggnader som i egen regi utföres av bl. a. olika statliga och kommunala organ, av föreningar och enskilda får kulturminnesenheten en i huvudsak rådgivande funktion. För de arbeten som helt eller delvis bekostas av arbetsmarknadsstyrelsen kommer enheten att ha samma arbetsuppgifter som nu åvilar landsantikvarien. Det gäller i första rummet att inventera vårdbehovet i länet och att med hänsyn till de olika faktorer som bör beaktas utföra angelägenhetsgraderingar till grund för en planmässig och långsiktig uppläggning av verksamheten. Arbetet bör ske i samråd med vederbörande intressent inom länet, dvs. med berörda ägare, med kommuner och med museiinstitutio-

nerna osv. För planeringen av arbetena har kulturminnesenheten att tillgå service från riksantikvarieämbetets vårdsektion. Att på detta sätt upprätthålla en hög beredskap är särskilt angeläget med hänsyn till att arbetsmarknadsmyndigheternas behov av sysselsättningsprojekt oftast måste tillgodoses mycket snabbt för att ge eftersträvd effekt. Uppläggningsplanerna måste självfallet ske med hänsynstagande till länsstyrelsens översiktliga fysiska planering varvid samordningen med naturvårdsenheten är särskilt betydelsefull.

Kulturminnesvården är i hög grad beroende av stöd i den allmänna opinionen. Inom ramen för länsstyrelsens allmänna uppgift att fungera som samarbetsorgan kommer kulturminnesenheten som tidigare framhållits att bedriva viss information rörande den egna verksamheten. Det omfattande behovet av bred information till allmänheten, till andra myndigheter, till organisationer och enskilda kan uppenbarligen inte tillgodoses av länsstyrelsens enhet för kulturminnesvård. Förutom de särskilda uppdrag av informationskaraktär för vilka enheten kan engagera olika museer och olika frivilliga organisationer kan göra att ha den största betydelse. Genom en planmässig och målmedveten samordning av befintliga resurser har landsantikvarien, museerna och övriga parter stora möjligheter att gemensamt driva en för kulturminnesvården värdefull informations- och propagandaverksamhet bl. a. med hjälp av utställningar, publikationer och föreläsningar.

8.2.7 Museernas arkiv- och biblioteksservice

I läns museerna och vid de från museiväsendet fristående landsantikvariekontoren i Stockholm, Lund och Kristianstad finns bibliotek och arkiv. Biblioteken inrymmer facklitteratur och till länet anknytande topografica, som för landsantikvarien utgör ett viktigt arbetsmaterial. Arkiven innehåller dels arkivsamlingar med i regel lokal anknytning, dels det ämbetsarkiv som bildats genom musei- och kulturminnesvårdsverksamheten.

Det sistnämnda materialet, som innehåller brevkopior, rapporter, fotografier och ritningar är ett för landsantikvarien omistligt arbetsinstrument. Biblioteks- och arkivsamlingarna tillhör huvudmannen. Den del av ämbetsarkivet som bildats genom landsantikvariens verksamhet inom den statliga kulturminnesvården torde endast till en del få betraktas som statlig, eftersom materialet till stor del produceras och även vårdas av personal som helt eller delvis betalas av huvudmannaorganisationen.

I verksamheten inom länsstyrelsen måste landsantikvarien ha tillgång till i första hand ämbetsarkivet, foto- och ritningsamlingarna men även till biblioteket. I Stockholms län, där landsantikvarietjänsten inrättades först år 1962, har problemet lösts genom kopiering av erforderliga handlingar och genom att en ny foto- och ritningsamling byggts upp. Eftersom en stor del av arbetet har kunnat ske genom egna insatser, främst avseende fotografering, och med hjälp av arkivarbetare bekostade av AMS, har kostnaderna kunnat hållas på en låg nivå. Även ett handbibliotek har kunnat anskaffas. Ehuru detta förfaringsätt har visar sig kunna leda till ett gott resultat, torde det dock inte vara möjligt och inte heller önskvärt att inom länsstyrelsen bygga upp både bibliotekssamling och arkiv. Endast den del av ämbetsarkivet som landsantikvarien måste ha tillgång till i den dagliga verksamheten bör kopieras för länsstyrelsens räkning. De sakkunniga föreslår att särskilda medel härför ställs till länsstyrelsens förfo- gande i form av ett engångsanslag. För sin ordinarie verksamhet inom länsstyrelsen torde landsantikvarien endast behöva ha tillgång till ett begränsat handbibliotek. I övrigt bör han kunna utnyttja läns museets bibliotek.

Såsom utvecklas närmare i betänkandet rörande museiväsendet anser de sakkunniga att läns museerna har en naturlig uppgift i att svara för dokumentations- och vissa service- uppgifter inom kulturminnesvårdsområdet. För att garantera en fortsatt sådan dokumentation och för att ersätta museerna för uppdrag de utför åt länsstyrelsen föreslår de sakkunniga att särskilda bidrag skall utgå.

Med bidraget har de sakkunniga även avsett att tillförsäkra landsantikvarien den arkiv- och biblioteksservice som museerna kan erbjuda.

De sakkunniga föreslår således dels att särskilda medel ställs till länsstyrelsens förfo- gande för kopiering av erforderligt arkivma- terial, dels att de läns museer och andra museiinstitutioner som kommer att erhålla bidrag för medverkan i den statliga kultur- minnesvården får till uppgift att biträda landsantikvarien med arkiv- och biblioteks- service. För övrigt kan hänvisas till att lands- antikvarien i regel har möjlighet att via de offentliga biblioteken få närmast obegränsad tillgång till facklitteratur.

8.3 *Den kommunala och landstingskommu- nala kulturminnesvården*

I detta betänkande framläggs förslag om målsättning och organisation främst för den statliga kulturminnesvården. I den mån icke- statliga organ har berörts – det gäller i första hand de kommunala eller enskilda museerna – har detta skett mot bakgrunden av att statliga bidrag föreslås utgå bl. a. för deras medverkan i den statliga verksamheten. De sakkunniga avser för övrigt inte att framlägga direkta förslag om kommunernas medverkan i kulturminnesvården. För redovisningen av den helhetsbild inom vilken den statliga kul- turminnesvården är tänkt att fungera vill de sakkunniga dock något beröra den kommu- nala verksamheten, främst med avseende på den pågående utvecklingen.

8.3.1 *Den kommunala kulturminnesvården*

I övervägandena rörande kulturminnesvår- dens nuvarande ställning och arbetsuppgifter har de sakkunniga framhållit att samhällets övergripande ansvar för kulturminnesvården är delat mellan stat och kommun. Det statli- ga ansvaret hänförs sig till frågor av nationell räckvidd, till utvecklingen av verksamhetspo- litiken i stort, till handhavandet av kultur- minnesvårdens specialagstiftning och till andra myndighets- och förvaltningsuppgifter.

Kommunernas viktigaste arbetsuppgifter på detta område ligger inom miljövärden. I den allmänna byggnadslagstiftningen har kommunerna tilldelats det primära ansvaret för den fysiska planläggningen och byggnadsväsendet och därmed också för utformningen av den egna miljön. Med den vidgning av miljövärdintresset som beskrivits i föregående kapitel har detta ansvar ökat och fått ett delvis nytt innehåll bl. a. genom att de kulturminnesvårdande aspekterna har fått ökad betydelse. Kommunernas ansvarstagande regleras i första hand av de krav som de själva uppställer. Deras ambitioner har som regel hållits på en hög nivå. I många fall har också kommunerna inlett en verksamhet som väl svarar mot och kompletterar den övergripande statliga kulturminnesvården.

Enligt byggnadsstadgans 9 och 38 §§ skall i planering och byggande särskild hänsyn tagas till de historiska och kulturhistoriska värdena hos byggnader och bebyggelsemiljöer. Dessa bestämmelser ger emellertid endast begränsade befogenheter vilket i många fall inneburit att kommunernas kulturminnesvårdande intentioner inte har kunnat fullföljas. I detta avseende skulle de i saneringsutredningens betänkande "Sanering I" (SOU 1971:64) framlagda förslagen kunna innebära en betydelsefull vändpunkt. De kommunala bostadsbyggnadsprogrammen föreslås sålunda utvecklade i vad avser saneringsverksamheten genom att kommunerna skall upprätta bostadssaneringsprogram. För styrningen föreslås en lagstadgad bostadsinspektion med vidgade legala möjligheter för att komma tillrätta med olika brister i sanitära, tekniska, bostadsfunktionella och stadsplanetekniska förhållanden. Vidare föreslås en kungörelse angående rivning av bostadshus där prövningen av rivningsärenden skall ävila den kommunala byggnadsnämnden. Prövningen skall inte bara ske med hänsyn till bostadsförsörjningssynpunkterna utan även med beaktande av de kultur- och miljömässiga aspekterna. Om saneringsutredningens förslag realiserats bör kommunen få bättre medel för styrning av bebyggelsemiljöernas vård och utformning,

vilket i sin tur kan ge ökat ansvar även för de kulturhistoriska aspekterna på miljövärden. En ytterligare vidgning av samhällets befogenheter och ansvar i här berörda hänseenden kan med återverkan inom den kommunala sektorn även komma att bli resultatet av saneringsutredningens fortsatta arbete och av arbetet inom bygglagutredningen särskilt beträffande dess nya uppdrag att företa en utredning om åtgärder till skydd för de kulturhistoriska värdena i bebyggelsemiljöerna.

I kulturminnesvårdande syfte har kommunerna länge gjort betydande fastighetsförvärv och vidtagit omfattande vård- och restaureringsåtgärder på byggnader och miljöer. I samband med nyexploateringar har både byggnader och fornlämningsområden infogats i park- och fritidsområden dels på grund av sitt historiska eller antikvariska egenvärde, dels på grund av sin betydelse för miljön. Med det ökande intresse som kommunerna visar för sina miljövärdfrågor torde även intresset för förvärv och förvaltning av kulturhistoriska fastigheter växa. Med kommunernas tillgång till plan- och byggnadsteknisk sakkunskap och i många fall även kulturhistorisk expertis är sådan förvaltning en för den kommunala kulturminnesvården väl ägnad uppgift. Såsom utvecklas närmare i det följande (kapitel 9, avsnitt 9.3.4) bör kommunerna även kunna åtaga sig den löpande förvaltningen av sådana statliga kulturminnesmärken som vederbörande kommuner önskar utnyttja i det lokala kulturlivet.

Utöver ovan berörda verksamhetsområden föreligger en rad arbetsuppgifter med lokal eller regional anknytning där den statliga kulturminnesvården måste mötas av kommunala initiativ och ansvarstaganden. Som exempel kan nämnas informationsområdet där de kulturhistoriska monumenten och miljöerna ofta utgör ett viktigt inslag i den utåtriktade presentationen av kommunen. Till de kommunala angelägenheterna hör självfallet att i skolundervisning och i form av kurser, utställningar och annan upplysningsverksamhet sprida kunskap inom kommunen om den egna historien, om kulturut-

vecklingen och kulturminnesmärkena.

För den kulturminnesvårdande verksamheten har kommunerna tillgång till olika organ. Sålunda har byggnadsnämnden huvudansvaret för att de kulturminnesvårdande aspekterna beaktas i kommunernas fysiska planering och byggande. Genom egna museiinstitutioner eller genom direkta eller indirekta bidrag till läns museerna har kommunerna tillgång till museal och kulturhistorisk sakkunskap. I de största kommunerna har särskilda stadsantikvarietjänster inrättats. I kulturnämnderna har kommunerna nu också skaffat sig egna organ, vilka enligt en av kommunförbundet utarbetad normalinstruktion bör ha det samlade ansvaret för hela kulturområdet. Kulturnämnden förutsätts sålunda fungera som en för hela kultursektorn central styrelse. Enligt normalinstruktionen har nämnden tilldelats viktiga funktioner inom kulturminnesvården. Nämnden skall verka för bevarande av estetiskt och kulturhistoriskt värdefulla eller i samhällsbilden karaktäristiska byggnader, anläggningar och anordningar. Det bör även åligga nämnden att avge yttranden i plan- och byggnadsärenden samt att utan föregående remiss följa aktuella plan- och byggnadsfrågor och, om nämnden finner påkallat, till vederbörande myndighet framföra sina synpunkter.

Med den nya kulturnämnden har kommunerna fått ett särskilt organ för kulturminnesvård. Genom sin parlamentariska förankring kan kulturnämnden få en stark ställning och bli av mycket stor betydelse som remissorgan åt byggnads- och fastighetsnämnderna. Genom sin ställning som kommunens eget organ och med uppgiften att fritt verka i kulturminnesvårdande syfte har kulturnämnden också möjligheten att upprätthålla en mycket hög ambitionsnivå. Kulturnämnderna är främst avsedda för små och medelstora kommuner som inte har behov av eller resurser för att dela upp verksamheten på flera nämnder. Eftersom kulturnämnden inte i första hand skall inrymma sakkunskap inom de olika verksamhetsområdena måste sakkunskapsrådet för nämndens bedömningar inhämtas utifrån. I kommuner som förfogar över

egen museiinstitution kan denna självfallet fungera som expertorgan inom kulturminnesvården. I övriga fall torde i främsta rummet läns museet vara det naturliga expertorganet. Som närmare utvecklats i det föregående skall även länsstyrelsens kulturminnesenhet kunna biträda kommunerna i deras kulturminnesvårdande verksamhet.

8.3.2 Landstingens kulturminnesvårdande verksamhet

Vid sidan av de dominerande uppgifterna inom hälso- och sjukvården har landstingen även engagerat sig i kulturell och vetenskaplig verksamhet. För dessa uppgifter har vid några landsting särskilda kulturnämnder inrättats. Inom kultursektorn har landstingen huvudsakligen ägnat sig åt utbildningsfrågor, åt teater- och musiklivet samt åt forskning och annan verksamhet med allmän kulturhistorisk anknytning. Som bidragsgivare åt läns museerna samt i Stockholms län och i Skåne-länen åt respektive landsantikvarieorganisation lämnar de ett direkt stöd åt länets kulturminnesvård. I viss utsträckning har de också bekostat eller gett bidrag till särskilda kulturminnesvårdsprojekt såsom inventeringar, vetenskapliga undersökningar och publikationer. Bidrag till kommunala museer förekommer även.

Vid sidan av den praktiska kulturminnesvård som kommunerna bedriver på lokal nivå har således landstingen påtagit sig uppgifter av gemensamt intresse för hela länet. Av särskild betydelse för kulturminnesvården är landstingens ökande engagemang i förvaltningsuppgifter avseende kulturminnesmärken och kulturhistoriskt värdefulla områden. Dessa åtaganden är av samma art som engagemanget i förvaltningen av naturskyddsområden och områden för friluftsliv och rekreation. Vid sidan av här berörda arbetsuppgifter har landstingen ett flertal möjligheter till insatser för sådan kulturminnesvårdande verksamhet som skall tillgodose de regionala behoven. I sammanhanget vill de sakkunniga endast peka på behovet av att inom länet och i övriga landet informera om det egna

områdets kultur och kulturminnesmärken.

8.4 Personalorganisation.

Övergångsbestämmelser. Landsantikvarieorganisationernas lönefonder

Bestämmande faktorer för personalbehovet vid länsstyrelsernas enheter för kulturminnesvård är dels behovet av erforderlig sakkunskap, dels arbetsbelastningen i respektive län.

Kulturminnesvården berör många skilda ämnesområden, av vilka endast de viktigaste kan företrädas av särskild expertis i länsstyrelsen. För den löpande verksamheten är byggnadshistorisk och arkeologisk sakkunskap oundgängligen nödvändig i samtliga län. Med företrädare för dessa båda huvudområden, vilka i sin grundutbildning och praktik även för övrigt har varandra kompletterande kunskaper och erfarenheter, kan basbehovet av sakkunskap i det väsentliga anses vara

tillgodosett. Om resurserna tillåter bör utöver den byggnadshistoriska och arkeologiska expertisen i första hand behovet av etnologisk sakkunskap tillgodoses. Den expertisen får anlitas utifrån, från länsstyrelsen får anlitas utifrån, från länsstyrelsen eller från riksantikvarieämbetet eller centralmuseerna.

Eftersom exploateringstrycket är den faktor som främst påverkar arbetssituationen inom kulturminnesvården, har detta fått bli utslagsgivande vid beräkningen av arbetskraftsbehovet i de olika länen. Att utgå från antalet kulturminnesmärken som mätare på arbetsbördan, vilket i och för sig kan förefalla naturligt, har visat sig mindre tillfredsställande. Dels är materialet otillräckligt känt, dels skulle ett sådant beräkningssystem vara orimligt och missvisande eftersom det förutsätter existensen av fasta, allmängiltiga och för hela landet gällande kriterier avseende de kulturhistoriska värdena.

Förslag till personalorganisation vid länsstyrelsernas kulturminnesvårdsenheter.

Län	Landsantikvarie	Bitr. landsantikvarie	Övriga handläggare	Biträden	Totalt
Stockholms	1	1	3	2 ¹	7
Uppsala	1	1	—	1	3
Södermanlands	1	1	—	1	3
Östergötlands	1	1	1	2 ¹	5
Jönköpings	1	1	—	1	3
Kronobergs	1	1	—	1	3
Kalmar	1	1	—	1	3
Gotlands	1	1	—	1	3
Blekinge	1	1	—	1	3
Kristianstads	1	1	—	1	3
Malmöhus	1	1	2	2 ¹	6
Hallands	1	1	—	1	3
Göteborgs och Bohus	1	1	2	2 ¹	6
Älvsborgs	1	1	1	1	4
Skaraborgs	1	1	—	1	3
Värmlands	1	1	—	1	3
Örebro	1	1	—	1	3
Västmanlands	1	1	—	1	3
Kopparbergs	1	1	—	1	3
Gävleborgs	1	1	—	1	3
Västernorrlands	1	1	—	1	3
Jämtlands	1	1	—	1	3
Västerbottens	1	1	1	1	4
Norrbottens	1	1	—	1	3
Summa	24	24	10	28	86

¹ Varav ett kvalificerat.

I de små och medelstora länen med normal arbetsbelastning torde det även med hänsyn till arbetsvolymen vara tillräckligt med de två handläggande tjänstemän som erfordras för att upprätthålla den fackmannamässiga standarden. Som framgår av bifogade tablå har flertalet län, 18 stycken, hänförs till denna kategori. De övriga länen har delats upp i tre kategorier med fem och fyra respektive tre tjänstemän per länsstyrelse. Fem tjänstemän har bedömts motsvara behoven i Stockholms län. För Malmöhus län och för Göteborgs och Bohus län har personalbehovet beräknats till fyra tjänstemän medan tre tjänstemän föreslås för vardera Östergötlands, Älvsborgs och Västerbottens län. Den relativt stora kulturminnesenheten i Västerbottens län har föreslagits med tanke på att sektionen med sin större personal och bredare sakkunskap skall kunna ge service åt de övriga Norrlandslänen.

De två tjänstemän som förutsätts bilda grundstommen inom varje länsstyrelse skall var och en självständigt kunna svara för ett av kulturminnesvårdens båda huvudområden. Båda bör därför besitta kompetens på hög nivå. Med hänsyn härtill bör endast chefsfunktionen bli utslagsgivande för den inbördes relationen. Andremanens ställning i förhållande till landsantikvarien föreslås därför karakteriseras genom tjänstetiteln biträdande landsantikvarie.

Inom planeringskansliet fullgöres gemensamt för underenheterna vissa biträdesgöromål såsom diarieföring, expediering och, om särskild skrivcentral inrättats, även skrivgöromål. För kulturminnesenheten föreligger härutöver behov av egen biträdespersonal, som skall svara för sådana speciella och mer kvalificerade arbetsuppgifter som inte kan hänskjutas till den gemensamma personalen i planeringskansliet. Eftersom enheterna i flertalet län är förhållandevis små föreslås i regel endast en biträdestjänst per enhet. På grund härav och med hänsyn till att biträdet även skall avlasta landsantikvariens enklare göromål bör tjänsten vara inrättad för en högt kvalificerad kraft.

Enligt 44 § länsstyrelseinstruktionen skall

tjänst i lägst lönegrad C 1 samt tjänst i lägre lönegrad som innebär uppgift att vara chef för enhet eller ordförande i länsnkatterätten och länsrätten tillsättas av Kungl. Maj:t efter förslag av länsstyrelsen. I regleringsbrev för länsstyrelserna har tillfogats att den centrala sektorsmyndigheten skall beredas tillfälle att yttra sig vid tillsättning av tjänster. Befattningarna inom kulturminnesvården är i hög grad specialistbetonade tjänster där vetenskapliga meriter och yrkeserfarenhet omsorgsfullt måste prövas från fackmannasynpunkt. För sådana bedömningar torde endast riksantikvarieämbetet besitta erforderlig sakkunskap. I överensstämmelse med det tillsättningsförfarande som tillämpas föreslås därför att riksantikvarieämbetets yttrande över de sökandes kompetens skall inhämtas innan länsstyrelsen tillsätter eller hos Kungl. Maj:t föreslår innehavare av tjänst vid kulturminnesenheten.

Övergångsbestämmelser

Landsantikvarieorganisationen har tillkommit och byggts ut med stöd av statliga bidrag till huvudmännen. Från och med 1920-talet tilldelades sålunda huvudmännen anslag av lotterimedel för bildande av fonder för de fackutbildade tjänstemännens avlönande, och genom beslut av 1945 års riksdag infördes den nuvarande ordningen med särskilda bidrag från anslag å riksstaten för avlönande av sådan personal. Bidrag utgår nu till i regel två tjänstemän per län, landsantikvarie och amanuens/antikvarie. De villkor och bestämmelser, som meddelats för statsbidragen, avser bl a att garantera landsantikvarierna viss trygghet i anställningen. Enligt 13 § landsantikvariekungörelsen, kan landsantikvarie inte skiljas från sin tjänst om han under tre på varandra följande år tjänstgjort i en och samma befattning. Undantag från regeln kan göras endast i fall av omorganisation, annan dylik anledning eller på grund av tjänstefel.

MUS 65:s förslag innebär att den nuvarande statsunderstödda landsantikvarieorganisationen upphör varvid för de på landsantikvarierna hittills ankommande statliga arbets-

uppgifterna inrättas särskilda tjänster hos länsstyrelserna. Uppenbarligen ligger det i statens intresse att den till den nuvarande landsantikvarieorganisationen hörande personalen med dess utbildning och ofta långvariga erfarenhet av kulturminnesvård kan påräknas för den nya länsstyrelseorganisationen. Det är väl också att räkna med att många av dessa anställningshavare är beredda att övergå till anställning hos länsstyrelserna och därför kommer att söka de härför nyinrättade tjänsterna.

Tjänsteman inom landsantikvarieorganisationen som söker men inte erhåller ledigförklarad statlig tjänst bör få statlig anställning hos vederbörande länsstyrelse med bibehållen lön och pensionsrätt såvida inte den tidigare arbetsgivaren låter honom kvarstå i hans tidigare tjänst.

I de fall en tjänsteman inte önskar övergå i statlig tjänst bör som huvudregel gälla att staten inte längre har något direkt ansvar för hans fortsatta anställning hos huvudmannen. Om tjänstemannen kvarstår som tjänsteman vid museet och därigenom mister rätten till statlig pension förutsätter de sakkunniga att pensionsfrågan löses av arbetsgivaren.

Under vissa omständigheter bör särskild övergångsordning komma i fråga. Så synes det rimligt att tjänsteman som på grund av handikapp, på grund av hög ålder eller av andra välgående skäl inte vill övergå till anställning i länsstyrelsen får kvarstå i tjänst hos sin huvudman med bibehållna förmåner. I sådant fall bör huvudmannen kunna påräkna statsbidrag till hans avlöning enligt nu gällande regler. Vidare bör tjänstemannen få bibehålla sin pensionsrätt enligt statens allmänna pensionsreglemente. Undantagsbestämmelsen bör gälla tjänsteman som vid omorganisationens ikraftträdande uppnått 55 års ålder. De föreslagna undantagsbestämmelserna bör självfallet endast gälla de tjänstemän som för närvarande samtidigt upprätthåller museitjänst. Sammanlagt åtta tjänstemän kommer att tillhöra den av undantagsbestämmelserna berörda kategorin om reformen genomföres under 1973.

Beträffande den biträdespersonal på mu-

seerna som även fullgör arbetsuppgifter inom den statliga kulturminnesvården förutsätter de sakkunniga att de som så önskar bereds tillfälle att kvarstanna på museet. Både för denna personal och för den som är anställd hos huvudman utan eget museum föreligger självfallet möjligheten att söka motsvarande tjänst på länsstyrelsen. Efter som statsbidrag inte utgår för biträdespersonalen föreligger dock inga skäl till att tillämpa särskild övergångsordning.

Landsantikvarieorganisationens lönefonder

Tilldelningen av lotterimedel till museerna ute i landet kom att regleras i enlighet med ett av Vitterhetsakademien framlagt förslag i skrivelse till Kungl. Maj:t den 5 april 1927 (jfr sid 24 f). Förslaget innebar att lotterimedel i princip skulle utgå till endast ett museum per län eller landskap. Bidragen skulle avse vissa bestämda ändamål, bl a bildandet av fonder, vars avkastning skulle användas för att avlöna en fackutbildad museitjänsteman. Det huvudsakliga syftet var att konsolidera museernas dokumenterande och vårdande uppgifter, medan den publika verksamheten ansågs vara en lokal angelägenhet. Bidragen förbands med villkoret att lönefondernas förvaltning skulle ske under länsstyrelsernas kontroll, att museerna skulle vara underställda riksantikvariens inspektion och att den på fondmedlens avkastning anställda museitjänstemannens kompetens skulle prövas av riksantikvariern. Tilldelningen av lotterimedel var däremot inte förbunden med några villkor i avseende på tjänstemannens medverkan i det statliga kulturminnesvården. I akademins skrivelse framhålls dock i förbigående att förstärkningen av museerna skulle kunna vara till gagn även för den allmänna, staten åvilande kulturminnesvården, som genom skapandet av stabila, välorganiserade provinscentraler för kulturminnesvården skulle kunna på dessa avlasta rätt väsentliga delar av det arbete som åvilar den centrala kulturminnesvårdande institutionen. Med tiden kom emellertid lönefonderna att i högre grad anses vara avsedda för den kulturmin-

nesvårdande verksamheten. I den normalinstruktion för landsantikvarier som utarbetades gemensamt av riksantikvarieämbetet och Svenska museimannaföreningen åren 1932—1933 betonades mycket starkt landsantikvariens/museichefens roll inom den statliga kulturminnesvården. I 1930 års kulturminnesvårdskommittés betänkande år 1937 uttalar att lotterimedlen i första hand borde användas för att anställa en landsantikvarie, som helt kunde ägna sig åt de museala, kulturminnes- och hembygdsvårdande uppgifterna. Kommittén underströk särskilt att den i 5 § ovannämnda normalinstruktion, intagna skyldigheten för landsantikvarie att inom sitt verksamhetsområde utföra av riksantikvarieämbetet påkallade utredningar och undersökningar under inga omständigheter fick utelämnas ur instruktionen. I remissyttrande över kommitténs förslag framhöll Vitterhetsakademien att dessa arbetsuppgifter dock icke borde tillåtas olämpligt inkräkta på landsantikvariens huvuduppgifter inom museet. Samtliga lokala organisationer framhöll däremot vikten av att äga tillgång till en tjänsteman som kunde ägna hela sin tid åt de kulturminnesvårdande uppgifterna. Vitterhetsakademiens försiktiga hållning ändrades emellertid snart. I skrivelse till Kungl. Maj:t den 4 april 1939 anhöll akademien om anslag av lotterimedel för att åstadkomma en provisorisk lönereglering för landsantikvarierna. Akademien framhöll härvid att som villkor för bidrag av lotterimedel till lönefonder bl a borde gälla att landsantikvariens insatser i den allmänna kulturminnesvården skulle ges största möjliga omfattning. En ytterligare förskjutning mot kulturminnesvårdssidan synes ha skett i och med tillkomsten av 1942 års fornminneslag. I samband med att bidrag till landsantikvariernas löner föreslogs utgå direkt över riksstaten (prop. 223 år 1945) framhöll sålunda departementschefen att den nya lagen hade ökat landsantikvariernas arbetsuppgifter och att detta utan tvivel skulle komma att i ännu högre grad än tidigare kräva en verkligt effektiv, lokalt förankrad organisation.

Den successiva ändringen i uppfattningen

om ändamålet med lönefonderna fortsatte under den följande tiden. Den nya synen tillämpades av 1953 års landsantikvarieutredning och kodifierades genom 1955 års kungörelse angående bidrag till avlöningar inom landsantikvarieorganisationen. De fastställda bidragen, vari avkastningen från lönefonderna inräknas, utgår sålunda i princip för de statliga uppgifter som landsantikvarierna har att fullgöra inom den statliga kulturminnesvården.

Antalet lönefonder uppgår för närvarande till sammanlagt 21 stycken. Trots att bidragen till avlöningar inom landsantikvarieorganisationen nu utgår över riksstaten har således fonderna bibehållits; avkastningen inräknas i statsbidraget. I 15 fall har medlen överlämnats till förvaltning av statskontoret medan sex fonder fortfarande förvaltas av vederbörande huvudman. Huvudmannorganisationerna i Stockholms och Älvsborgs län saknar lönefonder och för de båda Skånelänen finns en gemensam, som tillhör Skånes hembygdsförbund. De olika fonderna uppgår i genomsnitt till 150 000 kr, vilket ger en totalsumma på ca 3 000 000 kr.

I betänkandet rörande museiväsendet föreslår de sakkunniga att ett bidrag på 75 000 kr skall utgå till ett museum per län, i regel till länsmuseum. Bidraget, som till sin storlek motsvarar lönen till en tjänsteman, är i första hand avsett för att säkra en fortsatt dokumentation inom det kulturhistoriska området. Bidraget gäller således ett ändamål som väl svarar mot det ursprungliga syftet med lönefonderna. Det framstår därför som naturligt att lönefondsmedlen får bilda del även av det nya bidraget. De sakkunniga föreslår därför att fondernas avkastning inräknas i det nya bidraget på det sätt som nu sker beträffande bidragen till landsantikvariernas löner. Denna konstruktion kan emellertid inte tillämpas i de län som nu saknar museiinstitutioner med länsomfattande verksamhet nämligen de båda Skånelänen, Göteborgs och Bohus län samt Stockholms län. De sakkunniga anser att både denna fråga och andra problem som aktualiseras i dessa län genom att landsantikvarieorganisationen

upphör bör bli föremål för fortsatta överväganden. Eftersom det gäller frågor som endast har begränsad giltighet anser de sakkunniga att utredningsarbetet bör vara en separat uppgift, jfr sid 136 f.

8.5 Kostnadsberäkningar

Den föreslagna statliga regionalorganisationen för kulturminnesvård beräknas dra en lönekostnad på närmare 6,0 miljoner kronor (enligt 1972 års löneläge med 24 % lönekostnadspålägg inräknat). Eftersom det nuvarande statsbidraget till landsantikvarieorganisationen endast uppgår till 2 260 000 kronor (enligt 1972 års statsverksproposition) innebär förslaget en relativt sett betydande kostnadsökning. Det statliga bidraget täcker emellertid endast 90 % av lönekostnaderna för två tjänster i löneklass A 30 respektive A 22 medan det reella löneläget för landsantikvarien är lägst B 6 och för hans medarbetare ligger omkring A 26. För biträdespersonal utgår inga statsbidrag. Med en landsantikvarie (B 6), en antikvarie (A 26) och en biträdeshjälps (A 14) per län kan därför den totala lönekostnaden för landsantikvarieorganisationen i 1972 års löneläge beräknas uppgå till i runt tal 4,7 miljoner kronor, varav således de lokala bidragsgivarna svarar för mer än hälften. Härtill kommer expenser – lokalhyra, porton, telefon m. m. – för vilka statsbidrag inte utgår. De sakkunnigas förslag innebär således inte någon anmärkningsvärd kostnadsökning utan främst en omfördelning.

Med hänsyn till att ökningen av det statliga engagemanget blir betydande har de sakkunniga övervägt möjligheten till en successiv utbyggnad av länsstyrelsernas kulturminnesenheter. Detta bör kunna ske på två vägar. Dels kan man räkna med en successiv personalökning i de minst arbetstygda länen och i de län som föreslås få den största personalstyrkan. Dels kan tjänsterna som biträdande landsantikvarier få högst-lönegradskaraktär. Den sistnämnda möjligheten torde få övervägas även med hänsyn till att vid omorganisationen svårighet att

rekrytera kompetent personal kan föreligga. Enligt de sakkunniga bör det således kunna accepteras att det framlagda förslaget till personalorganisation till fullo realiseras först efter en uppbyggnadsperiod på tre till fyra år.

9.1 Riksantikvarieämbetets relationer till Vitterhetsakademien och statens historiska museum

Den senare utvecklingen inom kulturminnesvården och museiväsendet har karakteriserats av en successiv utvidgning av arbetsområdena, vilken stått i direkt relation till förändrade och ökande krav från samhällets och allmänhetens sida. Genom att kulturminnesvården fått ökad betydelse för miljöutformningen har den givits andra och delvis helt nya arbetsuppgifter där deltagandet i den fysiska planeringen är av grundläggande betydelse. Inom museerna har arbetet präglats av en alltmer omfattande publik verksamhet. Behovet av att renodla verksamheterna och att inom vart och ett område koncentrera tillgängliga resurser har sedan lång tid gjort sig gällande. Ett betydelsefullt steg i denna riktning togs genom den omorganisation som genomfördes vid riksantikvarieämbetet år 1938 då den nuvarande uppdelningen på en museienhet och en enhet för kulturminnesvård tillkom. På motsvarande sätt har behovet av en funktionsuppdelning mellan museal och kulturminnesvårdande verksamhet legat till grund för organisatoriska förändringar inom de läns museer där resurserna så tillåtit. Enligt de sakkunniga har utvecklingen inom båda verksamhetsgrenarna nått så långt att var och en bör tillförsäkras ökat utrymme för självständig handlande.

Den föreslagna regionalorganisationen för den statliga kulturminnesvården avses ge bättre förutsättningar för kulturminnesvården att öka sina insatser främst inom miljövården. Samtidigt önskar de sakkunniga tillförsäkra de nuvarande läns museerna förbättrade möjligheter att bedriva en museiverksamhet med tyngdpunkt på dokumentation, forskning, undervisning, utställningar, diskussioner och andra aktiviteter inom de vidsträckta områden som i dag innefattas i begreppet museiverksamhet.

På motsvarande sätt måste riksantikvarieämbetet och statens historiska museum anpassas till den aktuella situationen. Som central myndighet för kulturminnesvården har ämbetet att företräda ett område där en bred opinion kräver intensifierade insatser och där behovet av framsynt planering och av väl genomarbetad verksamhetspolitik fordrar ökad integration i samhällslivet. Härvid erfordras öppenhet för de nya strömningar och ändrade utvecklingstendenser som berör det egna ansvarsområdet. För statens historiska museum leder kontaktvägarna åt andra håll. För den utåtriktade verksamheten med utställningar och undervisning är kontakterna med skolan och folkbildningsorganisationerna av största betydelse. För den vetenskapliga sidan har museet behov av kontakter med universitet och andra forskningsinstitutioner. Som centralmuseum för förhistoria, medeltid och

numismatik har det viktiga funktioner att fylla som serviceorgan åt landets kulturhistoriska museer.

I sin verksamhet är således statens historiska museum och riksantikvarieämbetet beroende av skilda kontaktstrukturer. För närvarande är varken museets eller ämbetets behov av samhällskontakter tillgodosedda i verkets ledning beroende på att ledamöterna i den för ämbetsverket gemensamma styrelsen — Vitterhetsakademiens förvaltningsutskott — utses inom akademien. Förvaltningsutskottets uppgifter är därtill så begränsade att det inte kan betraktas som en styrelse i egentlig mening. Det behandlar endast förslag till anslagsframställning hos riksdagen, vissa tjänstetillsättningar o. dyl. medan utformningen av verksamhetspolitiken liksom fullgörandet av myndighetsfunktionerna helt sker utan förvaltningsutskottets medverkan. De sakkunniga föreslår därför att Vitterhetsakademiens huvudmannaskap upphör och att museet och ämbetet blir sinsemellan helt fristående institutioner. Samtidigt föreslås att medelhavsmuseet bildar en självständig institution. Riksantikvarieämbetet får härigenom uteslutande ställningen av central myndighet för den statliga kulturminnesvården med uppgift att bl. a. svara för samordningen av samhällets verksamhet inom området. Härvid förutsätts att den kulturhistoriska byrån uppgår i ämbetsverket. Museerna får samma ställning som övriga centralmuseer. För samordnande funktioner inom museiväsendet föreslår de sakkunniga inrättandet av ett musei- och utställningsråd. Förslag härom liksom beträffande historiska museet och medelhavsmuseet framläggs i museibetänkandet.

Utredningen angående sambandet mellan Vitterhetsakademien, riksantikvarieämbetet och statens historiska museum (akademiutredningen) har behandlat de med avskiljandet av akademien sammanhängande problemen. MUS 65 har härutöver främst haft att närmare överväga de konsekvenser som aktualiseras genom särskiljandet av museet och ämbetet, nämligen de gemensamma avdelningarnas framtida ställning, förvaltningen av

akademins och ämbetets kulturhistoriska fastigheter, fondförvaltningen och i avseende på de vetenskapliga företagen frågan om Sveriges Kyrkor.

Ämbetsverket har fem gemensamma avdelningar, den administrativa och kamerala avdelningen, avdelningen för bibliotek samt akt- och bildarkiv, den tekniska avdelningen, pedagogiska avdelningen och avdelningen för ärenden rörande landsantikvarieorganisationen. Den administrativa och kamerala avdelningen kommer att ingå i ämbetet men föreslås samtidigt upprätthålla vissa funktioner till tjänst för historiska museet.

Beträffande bibliotek och arkiv föreslår de sakkunniga att det förstnämnda inordnas i historiska museet och att arkivet tillföres riksantikvarieämbetet. Bibliotekets placering motiveras främst av att museet i sin egenskap av central forskningsinstitution inom huvuddelen av de ämnesområden som biblioteket representerar naturligen kan svara för huvudmannaskapet på samma sätt som exempelvis nordiska museet och nationalmuseet. Arkivet består till övervägande delen av sådant material som i främsta rummet är nödvändigt för den kulturminnesvårdande verksamheten. Såsom framgår av akademiutredningens betänkande har såväl bibliotekssamlingarna som arkivsamlingarna tillkommit och vårdats genom statliga insatser, varför ett överförande från akademien till de statliga institutionerna inte torde vara förenat med större problem. Arkivutredningen har för övrigt påvisat att ett åtskiljande av de båda enheterna kan ske utan svårighet, eftersom samlingarnas innehåll är helt olika och eftersom metodiken i biblioteksarbetet och i arkivarbetet är väsensskilda.

De sakkunniga föreslår vidare att både den tekniska avdelningen med byggnadsminnesavdelningens textilkonserveringsateljé och den pedagogiska avdelningen skall ingå i historiska museets organisation.

I den nya verksamheten kommer de uppgifter som nu åvilar avdelningen för ärenden rörande landsantikvarieorganisationen och som kommer att kvarstå efter omorganisationen av den regionala kultur-

minnesvården att fullgöras inom olika delar av verket. Beträffande de sakkunnigas förslag om den framtida hanteringen av fyndfördelningsärendena hänvisas till kapitel 12 (12.2, sid. 151).

Som redan nämnts föreslås för de kulturhistoriska fastigheterna inrättandet av en i riksantikvarieämbetets organisation ingående fastighetsbyrå med uppgift att svara för förvaltning och vård.

Beträffande det konsthistoriska inventarieverket Sveriges Kyrkor föreslår de sakkunniga att verksamheten inordnas i riksantikvarieämbetet och att ämbetet skall få det primära ansvaret för publiceringen.

Av de här berörda verksamheterna kommer den administrativa och kamerala avdelningen, arkivet, fastighetsförvaltningen och Sveriges Kyrkor att behandlas i detta kapitel. Förslag angående biblioteket samt angående den tekniska och den pedagogiska avdelningen framläggs i betänkandet rörande museiväsendet. De sakkunnigas syn på akademins framtida roll inom kulturminnesvården utvecklas i kapitel 10.

9.2 Arbetsuppgifter och organisation, allmänt

Den kulturminnesvårdande verksamheten bör genom ett kontinuerligt bedrivet utvecklingsarbete anpassas till de ständigt ändrade förhållanden, som samhällsutvecklingen skapar. De härvid uppdragna riktlinjerna för verksamheten måste ges effektiv spridning till länsstyrelserna, till andra myndigheter och organ, till kommuner och enskilda. Verksamheten bör syfta till att bevara och vårda landets resurser av värdefull kulturmiljö. Som en viktig del av arbetet ingår att genom vård- och underhållsarbeten, serviceanläggningar, upplysning och information göra de kulturhistoriska minnesmärkena tillgängliga för allmänheten.

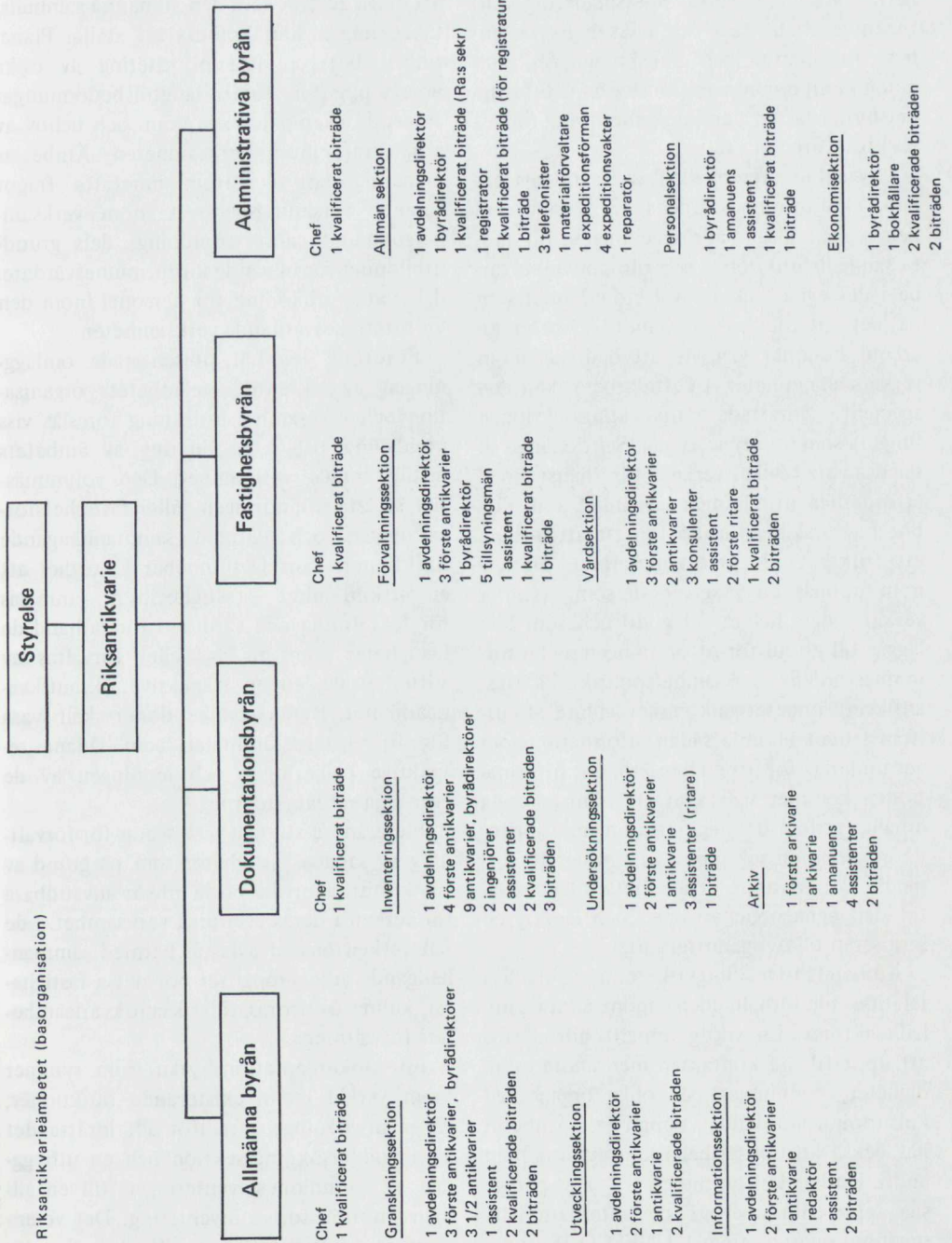
Genom inrättandet av en enhet för kulturminnesvård på länsstyrelsen kommer länsstyrelsens huvudenhet för samhällsplanering, planeringsavdelningen, att förutom sakkunskap inom den fysiska planeringen och

naturvården även att erhålla särskild expertis för bedömning av frågor rörande den fysiska kulturmiljön. Erforderlig sakkunskap för bl. a. granskning och beslut i ärenden enligt kulturminnesvårdens speciallagstiftning kommer således att finnas inom länsstyrelsen. Härigenom kan det centrala verket befrias från huvuddelen av sina nuvarande granskningsuppgifter till förmån för en eftersträvad verksamhet med tyngdpunkten lagd på verksamhetsplanering, utvecklingsarbete, råd- och anvisningsverksamhet samt information. Denna inriktning förutsätter att verket får en organisation som möjliggör ett agerande utifrån en översiktlig och samlad syn på hela arbetsfältet. Syftet kan enligt de sakkunniga inte nås med nuvarande organisation där den ursprungliga uppdelningen på en fornminnes- och en byggnadsminnesavdelning är grundad på en typindelning av vårdobjekten. Utvecklingen under senare år har visat att många ärenden, särskilt rörande plan- och exploateringsförslag berör såväl fornlämningsområden, byggnader och byggnadsmiljöer som landskapsavschnitt av allmänt kulturhistoriskt intresse. Den nuvarande indelningen av verket har i sådana sammanhang visat sig vara mindre ändamålsenlig. För att möjliggöra en verksamhet i enlighet med här uppdragna riktlinjer erfordras en organisatorisk uppbyggnad som i motsats till den nuvarande grundar sig på verksamhetens olika funktioner.

De sakkunniga föreslår därför att riksantikvarieämbetet får en byråorganisation, som förutom en administrativ byrå omfattar tre byråer: en allmän byrå, en dokumentationsbyrå och en byrå för fastighetsförvaltning. Den allmänna byrån bör omfatta tre sektioner, nämligen en för granskning, en för utvecklingsarbete och en för information. Dokumentationsbyrån bör inrymma en inventeringssektion och en undersökningssektion med uppdragsverksamhet samt arkivet. Inom fastighetsbyrån föreslås en sektion för förvaltningsuppgifter och en för byggnads- och markvård. Den administrativa byrån bör omfatta en allmän sektion, en personalsektion och en sektion för den kamerala

PERSONALORGANISATION

Riksansiktivarieämbetet (basorganisation)

verksamheten.

Till den allmänna byrån koncentreras de i målsättningen särskilt framhållna funktionerna avseende verksamhetsplanering, utvecklingsarbete, råd- och anvisningsverksamhet, information och granskning. Verksamheten inom dokumentationsbyrån och fastighetsbyrån får en närmare anknytning till det praktiska arbetet i fältet.

Utvecklingsarbetet skall syfta till att anpassa kulturminnesvårdens verksamhet till den allmänna samhällsutvecklingen, till andra samhällsfunktioner och till landvinningarna i det egna facket såväl inom landet som på det internationella planet. Utvecklingsarbete kommer givetvis att bedrivas inom verkets alla enheter. I detta arbete skall den speciellt inrättade utvecklingssektionen fungera som ett serviceorgan. Sektionen skall således stå hela verket till tjänst med erforderliga utredningar samtidigt som den bör ha särskilda förutsättningar att initiera ett fruktbarande utvecklingsarbete. Härigenom uppnås en växelverkan som kommer verket i dess helhet till godo och som kan läggas till grund för utformningen av kulturminnesvårdens verksamhetspolitik. På riksantikvarieämbetet ankommer vidare att utifrån landet insamla sådan information som ger underlag för utvecklingsarbetet. Informationen kommer självfallet att främst kunna erhållas genom den regionala organisationen. På informationssektionen ankommer att förmedla det utvunna erfarenhetsstoffet såväl till den egna organisationen och länsstyrelserna som till övriga intressenter.

Ämbetets utvecklingsarbete måste ställas i relation till förhållandena inom andra samhällssektorer. En viktig uppgift blir därför att upprätthålla kontakten med andra myndigheter, kommuner och olika organ med kulturminnesvårdande uppgifter. Ämbetet har också att upprätthålla kontakterna med andra länders kulturminnesvård samt påtaga sig representationen i de internationella organisationerna, främst UNESCO, Europarådet och ICOMOS (International Council of Monuments and Sites).

Riksantikvarieämbetets långsiktiga verk-

samhetsplanering bör syfta till att skapa en beredskap hos de kulturminnesvårdande myndigheterna som gör det möjligt för dem att möta de krav som den allmänna samhällsutvecklingen kan komma att ställa. Planeringen bör omfatta prioritering av olika arbetsuppgifter samt långtidsbedömningar avseende exempelvis ekonomi och behov av arbetskraft inom verksamheten. Ämbetets planering bör dessutom innefatta frågor rörande forskningsbehovet inom verksamhetsområdet samt utbildning, dels grundutbildning för blivande kulturminnesvårdare, dels vidareutbildning för personal inom den kulturminnesvårdande verksamheten.

Förutom den här presenterade omläggningen av riksantikvarieämbetets organisation och verksamhetsinriktning föreslås viss utvidgning och konsolidering av ämbetets hittillsvarande verksamhet. Den volymmässigt största förändringen gäller fastighetsförvaltningen och därmed sammanhängande funktioner. Förslaget innebär i korthet att en särskild enhet – fastighetsbyrå – inrättas för förvaltning och vård av i första hand de fastigheter som nu ägs eller förvaltas av Vitterhetsakademien respektive riksantikvarieämbetet. Byråns två sektioner skall svara för förvaltningsgöromålen som sådana respektive planeringen och ledningen av de egentliga vårdåtgärderna.

Flera andra statliga verk svarar för förvaltning av sådana fastigheter som på grund av sitt kulturhistoriska värde inte är användbara för verken i deras egentliga verksamhet. I de fall verken önskar avlastas härmed sammanhängande arbetsuppgifter bör dessa fastigheter kunna överföras till riksantikvarieämbetets förvaltning.

För dokumentationsbyrån, som rymmer inom verket redan existerande funktioner, gäller utvidgningen framför allt inrättandet av en undersökningssektion och en utbyggnad av fornminnesinventeringen till en allmän kulturhistorisk inventering. Det vetenskapliga företaget Sveriges Kyrkor föreslås ingå i inventeringssektionen.

I sin verksamhet kommer riksantikvarieämbetet att ha behov av underlagsmaterial i

form av utredningar och undersökningar, vilka på grund av sitt omfång eller sin speciella karaktär inte kan inrymmas i det löpande arbetet. För sådana uppgifter bör ämbetet kunna anlita hjälp utifrån och då bl. a. från centralmuseerna. Enligt de sakkunniga bör det i första hand ankomma på vederbörande museum att självt välja sådana uppgifter som kan verka befordrande även på den egna verksamheten. Som närmare beröres i kapitlets slut föreslår de sakkunniga att särskilda medel ställs till ämbetets förfogande för sådana uppdrag.

9.3 Organisation

9.3.1 Ledning: styrelse och verkschef

Riksantikvarieämbetet bör underställas en verksstyrelse med verkschefen, riksantikvarien, som ordförande och av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter. För att styrelsen skall kunna arbeta smidigt och effektivt bör antalet ledamöter vara starkt begränsat.

Det har redan framhållits att en effektiv och meningsfull kulturminnesvård endast kan bedrivas med stöd i den allmänna opinionen. I styrelsen bör därför ingå representanter för sådana organ och grupper i samhället genom vilka verket dels kan inhämta för sitt arbete vägledande information, dels sprida upplysning om den egna verksamheten. Med hänsyn till att MUS 65 beträffande kulturminnesvården eftersträvar en ansvarsfördelning mellan stat och kommun där betydelsen av de kommunala insatserna tillmäts stor betydelse, är det samtidigt av vikt att i styrelsen ingår representation för kommunerna.

Kulturminnesvården har i många fall en nära anknytning till verksamhetsområden för vilka statens planverk och statens naturvårdsverk är centralmyndigheter. Särskilt i planfrågor av större räckvidd är det nödvändigt med en avvägning och samordning mellan de tre intresseområdena. Genom att anknyta till den mindre bindande form av styrelserepresentation, genom vilken riksantikvarieämbetet redan är företrätt i naturvårdsverkets

styrelse önskar de sakkunniga ge en något fastare form för detta samarbete. Vid handläggning av ärenden med central betydelse för planväsendet eller naturvården skall därför representant för vederbörande verk äga närvara vid styrelsens sammanträden med rätt att yttra sig och få sin mening antecknad men ej att delta i besluten. Integrationen mellan planväsende, naturvård och kulturminnesvård, som de sakkunniga vill se förverkligad inom länsstyrelsernas sektion för samhällsplanering får härigenom en viss motsvarighet på central nivå.

Den föreslagna organisatoriska åtskillnaden mellan kulturminnesvård och museiväsende, som framför allt förändrar bilden av den regionala organisationen nödvändiggör en reglering av samarbetet på olika plan. För riksantikvarieämbetets del bör detta understrykas genom att representant för det tidigare omnämnda musei- och utställningsrådet bereds tillfälle att närvara vid verksstyrelsens sammanträden med rätt att yttra sig och få sin mening antecknad men ej att delta i besluten. Av samma skäl föreslår de sakkunniga i annat sammanhang att ämbetet på motsvarande sätt bör vara företrätt i musei- och utställningsrådet.

På styrelsen skall ankomma att svara för beslut i ärenden av större allmän betydelse för verkets ekonomi, verksamhets- och personalpolitik. Till styrelsen bör vidare hänskjutas ärenden av principiell betydelse vilka på grund av sin vikt för verkets allmänna målsättning bör erhålla en så allsidig bedömning som möjligt. För övrigt skall styrelsen handlägga de ärendegrupper som enligt gängse ordning brukar behandlas av verksstyrelse.

Vid sidan av det kontaktfält som styrelsen avses representera har de kulturminnesvårdande organen behov av fasta former för samarbete inom det vetenskapliga området. Universitetens och museernas forskning inom här berörda ämnesområden bygger till väsentlig del på material som frambringas i samband med riksantikvarieämbetets undersöknings- och inventeringsverksamhet. Principerna för ämbetets dokumentationsverksamhet bör därför utformas i nära samarbete

med berörda universitetsinstitutioner och museer. På motsvarande sätt bör resultaten av universitetens och museernas forskning tillgodogöras utvecklingsarbetet vid ämbetsverket. Mellan ämbetet och forskningsinstitutionerna erfordras därför intima kontakter, vilka enligt de sakkunniga bör upprätthållas av en särskild arbetsgrupp med representanter för ämbetet, universiteten och museerna. Det bör ankomma på ämbetet självt att inom ramen för sin verksamhet besluta om och upprätthålla sådan kontaktverksamhet.

Riksantikvarien skall svara för den direkta ledningen av riksantikvarieämbetet. Samtidigt skall han avlösas från chefskapet för historiska museet och medelhavsmuseet. Genom ändring i instruktionen den 30 december 1971 har han redan lösts från uppdraget att fungera som Vitterhetsakademiens sekreterare. Han kommer härigenom att befrias från en del av sin nuvarande arbetsbörda för att i stället kunna ägna sig helt åt ämbetsverkets ledning. Genom decentraliseringen av beslutsfunktionerna och den ändrade målsättningen för ämbetets verksamhet kommer riksantikvariens direkta befattning med konkreta kulturminnesvårdsärenden att avsevärt minskas. Hans deltagande i sådana ärenden kommer endast att erfordras i fall av särskilt komplicerad art eller i frågor av principiell innebörd. I den nya organisationen ankommer det på honom att leda planeringen och samordningen av den kulturminnesvårdande verksamheten. Han skall vidare företräda verket i kontakterna med andra myndigheter, kommuner och organisationer liksom med enskilda. Kontaktområdet omfattar även universitet och högskolor. Det ankommer vidare på riksantikvarien att i internationella sammanhang företräda landets kulturminnesvård. En huvuduppgift blir att utåt svara för verket i vad avser verksamhetens allmänna inriktning och kulturminnesvårdens ställningstaganden i ärenden av stor vikt.

9.3.2 Allmänna byrån: granskningssektionen med runverket, utvecklingssektionen, informationssektionen

Till den allmänna byrån sammanföres granskning, utvecklingsarbete och information, d. v. s. sådana funktioner som i stor utsträckning gäller riksantikvarieämbetets relationer till andra samhällsorgan och till allmänheten. Genom granskningssektionen ansvarar byrån för verkets myndighetsfunktioner. Utvecklingssektionen får till uppgift att på grundval av insamlad information bedriva ett utvecklingsarbete som skall resultera i utformningen av verkets verksamhetspolitik. För redigering och spridning av råd och anvisningar som utarbetas inom utvecklingssektionen, liksom för all annan upplysning rörande ämbetets verksamhet svarar informationssektionen.

Granskningssektionen med runverket

Omfattningen och karaktären av riksantikvarieämbetets granskningsuppgifter har redan berörts i samband med beskrivningen av landsantikvarieorganisationen. Huvuddelen av detta arbete kommer att förläggas till den allmänna byråns granskningssektion.

Granskningssektionens viktigaste uppgift torde bli att bistå länsstyrelsernas kulturminnesenheter med råd och anvisningar. En viktig uppgift blir vidare att följa länsstyrelsernas verksamhet på kulturminnesvårdsområdet och deras handläggning av beslutsärenden enligt kulturminnesvårdens speciallagstiftning, av planärenden samt av övriga ärenden som berör kulturminnesvårdens intressen. I sådana ärenden där enighet inte kan uppnås mellan riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen har ämbetet att avgöra om frågan skall underställas Kungl. Maj:ts prövning. Ämbetets yttrande kommer även att inhämtas i besvärärenden samt i olika anslags- och bidragsärenden berörande ändamål inom kulturminnesvården. Härtill kommer ärenden av större allmänt intresse där kulturminnesvårdens synpunkter är av betydelse.

delse såsom remisser från statliga centrala myndigheter och departement rörande reformer eller förslag till lag- eller organisationsändringar, internationella överenskommelser m. m.

Landsantikvarien och övriga tjänstemän inom länsstyrelsens planeringssektion kommer tillsammans med den experthjälp som kan anlitas bl. a. från museerna att företräda en bred sakkunskap. I ärenden av särskilt stor betydelse eller av principiellt viktig karaktär torde länsstyrelserna trots detta välja att till ledning för sina beslut inhämta centralmyndighetens synpunkter. Det kan gälla plan- eller vägärenden, vattenmål avseende sjöregleringar, större eller mer komplicerade restaureringsarbeten. Riksantikvarieämbetets samlade bedömning torde särskilt tjäna till ledning i frågor som berör två eller flera län.

Inom det vidsträckta och mångfasetterade fält som kulturminnesvården omspanner inrymmer en rad specialområden där endast riksantikvarieämbetet, de specialiserade centralmuseerna eller enskilda experter kan förväntas besitta sakkunskap. Vid bedömningen av sådana frågor kommer ämbetet att kunna biträda med egen sakkunskap eller förmedla kontakt med berörd expertis.

I annat sammanhang (sid. 130 f) föreslås att särskilda medel skall ställas till riksantikvarieämbetets förfogande bl. a. för vårdarbeten, för uppdrag åt experter och konsulter samt för ersättningar till ägare av byggnadsminnen i de fall sådana krav kan resas. På granskningssektionen ankommer att svara för fördelningen av dessa medel såväl för uppgifter som ankommer på verket som på länsstyrelserna.

En viss del av granskningsuppgifterna kommer att gälla verkets egna angelägenheter som exempelvis prövning av förslag till förvärv av kulturhistoriska fastigheter och inom fastighetsbyrån upprättade förslag till konserverings- och restaureringsarbeten.

Runverket föreslås ingå i granskningssektionen. Detta motiveras av att inventerings- och publiceringsverksamheten snart är avslutad och att enhetens arbete därmed

kommer att gälla granskningsuppgifter och vårdarbeten samt information.

Utvecklingssektionen

De sakkunniga anser det vara angeläget att en utvecklingssektion inrättas. Erfarenheter såväl från riksantikvarieämbetet som från andra myndigheter ger klart vid handen att ett utvecklingsarbete icke kan bedrivas effektivt samtidigt med det dagliga arbetet inom en byrå eller avdelning med andra huvuduppgifter. Eftersom löpande ärenden icke kan skjutas åt sidan utan fordrar bestämda åtgärder inom begränsad tid blir det inte sällan de stora arbetsuppgifterna av typ utvecklingsarbete som riskerar att bli eftersatta. Vidare må framhållas att den föreslagna decentraliseringen av riksantikvarieämbetets beslutsfunktioner enligt de sakkunniga endast torde kunna genomföras om ämbetet snabbt kan sammanfatta den erfarenhet, som nu finns inom verket, till råd och anvisningar för länsstyrelsernas arbete i deras nya egenskap av beslutande myndighet för kulturminnesvården. De sakkunniga ser det därför som en nödvändig organisatorisk åtgärd i anslutning till de redovisade principerna för hela organisationsförslaget att lägga ansvaret för utvecklingsarbetet på en för ändamålet särskilt skapad enhet med fasta resurser för uppgiften.

Utvecklingssektionens arbetsuppgifter har i stora drag redovisats i den inledande beskrivningen av riksantikvarieämbetets arbetsuppgifter. Vid sektionen skall således aktuella frågor behandlas för att efter utredning och utvärdering ge underlag för principiella ställningstaganden rörande ämbetets verksamhetspolitik. Underlagsmaterialet kan vara av den art som utvinnes i granskningsarbetet inom ämbetet där vitt skilda problem kontinuerligt aktualiseras. Det kan gälla frågor rörande kulturminnesvårdens ställning i den fysiska planeringen, samordningen mellan kulturminnesvården och andra intressen inom t. ex. planläggning, bebyggelseplanering och annan markanvändning eller principiellt viktiga avgöranden rörande vård-

eller restaureringsarbeten på enstaka kulturminnesmärken där riksantikvarieämbetets bedömningar kan komma att vara vägledande för behandlingen av andra monument.

På utvecklingssektionen ankommer vidare att avhjälpa brister och lösa problem som aktualiseras inom verket och som de olika byråerna och sektionerna på grund av bristande tid eller otillräcklig sakkunskap inte har möjlighet att ta upp för utredning. Dagens situation ger exempel på en rad arbetsuppgifter av denna art. Rutiner för kontakter med andra myndigheter och kommunerna är sålunda en mycket viktig fråga, som under senare år fått en allt större betydelse och därför måste ägnas särskild uppmärksamhet. Vidare saknas anvisningar för handläggningen av ärenden rörande bl. a. vissa lagfrågor. Det föreligger också ett stort behov av riktlinjer för inventering av kulturminnesmärken i samband med planarbeten.

Utvecklingsarbetet avses ge resultat i form av råd och anvisningar dels för den egna organisationen och länsstyrelserna, dels för andra myndigheter, kommuner och sammanlutningar etc. med kulturminnesvårdande uppgifter.

Det är inte avsikten att de här redovisade arbetsuppgifterna till alla delar skall fullgöras av sektionens egna tjänstemän. Det skulle inte heller vara rationellt att utrusta utvecklingssektionen med en så omfattande personalorganisation som dess mångskiftande och viktiga arbetsuppgifter i och för sig skulle kräva. Sektionen bör närmast fungera som ett samordningsorgan, som skall verka för att betydelsefulla frågeställningar och önskemål som aktualiseras i ämbetets olika enheter resulterar i utredningar och förslag till förbättringar. För det praktiska arbetet med olika projekt kan det bli nödvändigt att bilda särskilda arbetsgrupper med experter från andra enheter inom verket, från länsstyrelserna eller från andra håll.

Informationssektionen

En meningsfull kulturminnesvård kan inte bedrivas enbart med stöd av lagar och

förordningar. Den måste självfallet bäras upp av den allmänna opinionen. Det kan konstateras att intresset för bevarande och vård av minnena av gångna tiders liv och verksamhet har ökat betydligt under senare år. I den allmänna debatten har diskussionerna rörande den fysiska miljön i ökad utsträckning även kommit att omfatta kulturmiljön innefattande kulturlandskapet med dess innehåll av fornlämningar, bebyggelse och spår av äldre tiders brukningsförhållanden samt äldre byggnadsmiljöer och enstaka byggnader av kulturhistoriskt intresse. I riksdagen liksom hos kommunernas beslutande organ har detta avspeglats i olika motioner i ämnet. Inom ämbetet och på landsantikvariekontoren har man också från kommuner och enskilda kunnat konstatera en stigande efterfrågan på information rörande kulturminnesvården. För att kunna möta det föreliggande behovet av upplysning och verka för en vidgning av det kulturhistoriska intresset är det nödvändigt att verket tillförsäkras erforderliga resurser.

Informationsfunktionens placering på en självständig sektion inom byråorganisationen motiveras av dess betydelse för hela den kulturminnesvårdande verksamheten. Att som i vissa fall har skett ge den karaktär av stabsorgan har framstått som olämpligt med hänsyn till att den i så fall lätt kan få sig andra uppdrag pålagda, vilka kan inkräkta på de primära arbetsuppgifterna. Av samma skäl har det bedömts olämpligt att hänföra informationsverksamheten till utvecklingssektionen. Det avgörande argumentet för placeringen som en självständig enhet är således att sektionens arbetsuppgifter kommer att bli så omfattande och krävande att de inte bör utsättas för risken att komma i konkurrensförhållande till annan verksamhet. Placeringen inom den allmänna byrån motiveras av att informationssektionen kommer att ha sina livligaste och viktigaste kontakter med granskningssektionen och med sektionen för utvecklingsarbete. Sektionens arbetsfält kan i stort sett uppdelas på tre huvudområden, information, utbildning och publiceringsverksamhet.

Informationssektionen har att bevaka sådana företeelser som är av betydelse för kulturminnesvården i dess förhållande till samhällsplanering, forskning och utbildning m. m. Dess upplysande verksamhet skall gälla utvecklingen inom kulturminnesvårdens olika arbetsområden. Informationen kommer att riktas dels till länsstyrelserna, dels till andra myndigheter, kommuner, till skolan samt till olika sammanslutningar med kulturminnesvårdande intressen. Upplysningsverksamhet till tjänst för allmänheten torde bli en av sektionens största arbetsuppgifter.

Informationssektionens utbildningsverksamhet avses fylla ett sedan länge uppmärksammat behov av direkt information till verkets egna tjänstemän. Utbildningen avses även komma att stå till förfogande för tjänstemän inom andra verk och myndigheter samt för kommunala befattningshavare vilka har att fullgöra till kulturminnesvården hörande funktioner. Utbildningen kommer att i stor utsträckning få ske i form av kurser och konferenser. Dessutom ligger inom sektionens program att följa utvecklingen inom universitetsväsendet i vad gäller utbildningen av blivande kulturminnesvårdare, att bereda frågor om ändring av utbildningens innehåll samt att i samråd med bl. a. universitetskanslersämbetet ta upp hithörande spörsmål.

För att verksamheten skall få önskvärd räckvidd bör sektionens arbete också inriktas på att utveckla informationsformer lämpade för olika ändamål och att verka för att andra organ tar upp kulturminnesvårdsfrågorna på sitt program. Sålunda torde exempelvis en samverkan med skolöverstyrelsen och riksställningar kunna resultera i särskilda undervisningsmoment avseende den fysiska kulturmiljön.

Publiceringsverksamheten bör omfatta såväl vetenskapligt inriktad information som populära framställningar i ämnen rörande ämbetets verksamhet och aktuella vetenskapliga rön.

Den löpande informationen om ämbetets verksamhet tillgodoses för närvarande på olika sätt. I Vitterhetsakademiens årsbok

publiceras riksantikvariens årsberättelse med översiktliga redogörelser för verksamheten vid ämbetet och museet. Sedan 1967 utger ämbetet en stencil, Meddelande från riksantikvarieämbetet, vilken till ledning främst för de egna tjänstemännen och för landsantikvarierna tar upp aktuella problem till behandling och som redovisar olika initiativ och nya projekt. Ingen av dessa publikationer når emellertid en bredare läsekrets. En till allmänheten riktad information måste tillgodoses genom andra publikationer, förslagsvis i form av en periodisk tidskrift kompletterad med olika småskrifter rörande olika specialämnena. I annat sammanhang kommer de sakkunniga att behandla frågan om vidgat samarbete med olika frivilliga organisationer för ökad information om kulturminnesvården. Eftersom dessa organisationer i många fall utger egna publikationer öppnar sig här olika informationskanaler som kommer att kunna bli av stor betydelse för hela den kulturminnesvårdande verksamheten (Jfr. kap. 11).

Ämbetets nya ställning och ändrade arbetsuppgifter medför att publiceringsverksamheten avseende allmän vägledning samt råd och anvisningar till den egna personalen, till länsstyrelserna, andra myndigheter och enskilda måste breddas. En för olika ämnesområden och för olika mottagarkategorier lämpad variation av informationsmedel måste byggas upp. Ämbetets uppgift blir att finna de för verksamheten bäst lämpade medlen.

Vetenskaplig information rörande riksantikvarieämbetets verksamhetsområden sker nu främst i Vitterhetsakademiens skriftserier och genom tidskriften Fornvännen som utges av Vitterhetsakademien. Rapportmaterial från ämbetets egna arkeologiska undersökningar samt översikter över hela landets undersökningsverksamhet utges genom ämbetets uppdragsverksamhet. Enligt de sakkunniga kan fortlöpande publicering av bearbetat vetenskapligt material även framläggas ske genom Fornvännen och Vitterhetsakademiens skriftserier.

9.3.3 Dokumentationsbyrån: inventeringssektionen med Sveriges Kyrkor, undersökningssektionen med uppdragsverksamheten, arkiv och reproduktionscentral

Kulturminnesvårdens dokumenterande verksamhet omfattar dels inventeringar av kulturminnen, dels undersökningar av fornlämningar och byggnader m. m. Inventeringsmaterialet skall utgöra underlag för bevaringsplaner, prioriteringar för bevarande och vård och tillståndsgivning för undersökning och borttagande av fast fornlämning. Inventeringarna är den nödvändiga förutsättningen för kulturminnesvårdens deltagande i samhällsplaneringen.

Undersökningsverksamheten har som sin främsta uppgift att vetenskapligt dokumentera förhistoriska lämningar eller kulturminnen från historisk tid. Det vid inventeringarna och undersökningarna insamlade materialet bildar samtidigt underlag för bedömningar rörande minnesmärkenas vård och bevarande. Dokumentationsbyrån föreslås uppdelad på tre sektioner, en för inventeringar, en för undersökningar och en för arkivet. Undersökningssektionen avses även omfatta riksantikvarieämbetets uppdragsverksamhet.

Inventeringssektionen

Fornminnesinventeringen för den ekonomiska kartan kommer i sin första omgång att vara avslutad år 1978. Redan nu pågår emellertid en försöksverksamhet med revidering av kartmaterialet. Revideringen, som beräknas sätta i gång år 1973, kommer under 1970-talet att bli den huvudsakliga arbetsuppgiften. Uppläggningsen av revideringsarbetet är för närvarande föremål för prövning inom Rikets allmänna kartverk. Resultatet härav beräknas föreligga år 1972.

Den ökade markexploateringen och den intensifierade planverksamheten har accentuerat behovet av ett allsidigt inventeringsmaterial för kulturminnesvården. Fornminnesinventeringen har visat sig vara av väsentlig betydelse för att skapa förutsättningar för

bevarande av värdefulla fornlämningar och fornlämningsområden. Däremot saknas en systematisk byggnadsinventering vilket har skapat stora problem för byggnadsminnesvården. I samband med översiktlig planering och vid genomgripande större exploateringar utföres i allt större utsträckning allsidiga kulturhistoriska inventeringar. Inventeringarna har vanligen gällt fasta fornlämningar i den mån området inte tidigare omfattats av den systematiska fornminnesinventeringen, kulturhistoriskt värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer samt landskapspartier med kulturhistoriskt värdefull helhetsprägel. Arbetena har utförts i samarbete med planerare och olika experter såsom etnologer och kulturgeografer. Dessa punktvisa inventeringar har emellertid inte kunnat få en sådan omfattning att de kan bilda underlag för en samlad bedömning och prioritering av de mest skyddsvärda objekten och miljöerna i landet. Inventeringsmaterialets brister har skapat problem bl. a. vid ämbetets medverkan i den fysiska riksplaneringen. I yttrande över kartverkets planer för revidering av den ekonomiska och den topografiska kartan har riksantikvarieämbetet också framlagt förslag om att ämbetets fornminnesinventering bör utvidgas till att även omfatta bebyggelsen. Detta skulle göra det möjligt att ge den ekonomiska kartan karaktär av allmän kulturhistorisk registerkarta.

Till belysning av byggnadsinventeringarnas omfattning må nämnas att i början av 1971 sådana företag samtidigt bedrevs inom närmare tjugo län. Eftersom arbetena utföres för olika uppdragsgivare och materialet arkiveras på olika håll har dessa inventeringar fått begränsad spridning. Bristande samordning har medfört att materialet inte är enhetligt.

Frågan om en allmän byggnadsinventering har under den senaste tiden tagits upp till prövning av centralnämnden för fastighetsdata. Från riksantikvarieämbetets sida har framhållits att en sådan byggnadsinventering även bör innehålla uppgifter som kan bilda underlag för en bedömning av byggnadernas kulturhistoriska värde.

De sakkunniga anser att tillkomsten av en allmän byggnadsinventering skulle vara av stort värde för kulturminnesvården. Det bör ankomma på riksantikvarieämbetet att följa utvecklingen på området och att tillsammans med centralnämnden för fastighetsdata närmare utreda hur en sådan inventering skall genomföras. De sakkunniga vill för sin del särskilt betona vikten av att inventeringen även tar sikte på byggnadsbeståndets tekniska och antikvariska tillstånd.

På samma sätt bör den av riksantikvarieämbetet föreslagna utvidgningen av fornminnesinventeringen prövas i samband med att revideringsarbetet för den ekonomiska kartan tar sin början. Målet bör vara att finna en lämplig form för ett allsidigt kulturhistoriskt inventeringsverk.

Genom det kontinuerligt bedrivna inventeringsarbetet har inom riksantikvarieämbetet utbildats normer och rutiner för fornminnesinventeringen. En utvidgning av verksamheten kommer att nödvändiggöra ett fortsatt utvecklingsarbete, vars resultat kommer att kunna utnyttjas till ledning för annan inventeringsverksamhet i landet. Sektionen bör sålunda kunna verka som samordnande organ vid olika inventeringar som genomföres såväl inom kommunerna som i större sammanhang och därvid ha till uppgift att söka anpassa de olika företagen såväl i avseende på deras geografiska omfattning som i fråga om det metodiska genomförandet. I detta sammanhang må nämnas att delar av ämbetets inventeringsmaterial har bearbetats för databehandling och att denna försöksverksamhet redan har givit positiva resultat. Sektionens uppgifter inom verket blir bl. a. att biträda granskningssektionen och länsstyrelserna med kartredovisningar av sådana uppgifter som är av betydelse för bedömningen av olika ärenden. Härigenom får sektionen sin givna uppgift att medverka i ämbetets allmänna verksamhet avseende råd och anvisningar.

Inventarieverket Sveriges Kyrkor

Den i det föregående diskuterade kulturhistoriska inventeringen bör även omfatta kyrkobyggnaderna, kyrkogårdarna och de kyrkliga inventarierna. Eftersom en brett upplagd och vetenskapligt inträngande inventering och publicering av detta material sedan länge pågår inom det vetenskapliga företaget Sveriges Kyrkor har de sakkunniga funnit sig böra redogöra för detta och ställa företagets verksamhet i relation till de krav som nu ställs från kulturminnesvårdens sida.

År 1912 startades det konsthistoriska inventarieverket Sveriges Kyrkor, som alltsedan år 1940 är ställt under Vitterhetsakademins huvudmannaskap. Målsättningen för verksamheten är att genomföra en fullständig inventering och publicering av landets kyrkobyggnader med deras inredningar och inventarier samt till kyrkobyggnaderna hörande kyrkogårdar. Inventeringsarbetet innefattar byggnadshistoriska undersökningar, uppmättningsarbete, dokumenterande fotografiering, beskrivning av föremålsbeståndet samt excipering av arkivalier. Efter bearbetning och publicering tillföres det insamlade materialet Vitterhetsakademins antikvarisk-topografiska arkiv. Sedan verket påbörjades har sammanlagt 600 av landets ca 3 000 kyrkor publicerats. Genom viss reducering och förenkling av beskrivningarna som införts enligt ett år 1966 utarbetat förslag utges f. n. ca 55 tryckark eller 8–10 volymer per år. Beroende på det varierande utrymme som krävs för olika kyrkor kan maximalt 10 à 15 kyrkor publiceras om året. Med oförändrad utgivningstakt skulle inventarieverkets fullbordning ta ytterligare 200 år. Eftersom beskrivning av ruiner, ödekyrkor och kapell tar mindre tid i anspråk kan dock utgivningstiden i realiteten bli något kortare.

För ledningen av verksamheten svarar tre av Vitterhetsakademien utsedda utgivare, vilka ansvarar för den slutgiltiga granskningen av manuskripten ur vetenskaplig synvinkel och tillstyrker tryckning. Redaktionen består av fyra antikvarier – tre på heltid och en på halvtidstjänst – vilka på

kontrakt är anställda vid ämbetsverket. Ämbetet svarar för de personaladministrativa göromålen. I mån av tillgång på medel har i viss utsträckning extra medarbetare kunnat anlitas. För närvarande har inventarieverket även två deltidsanställda samt två personer på halvtid, vilka avlönas med medel som arbetsmarknadsstyrelsen ställt till ämbetets förfogande. Fältarbete och beskrivningar utföres huvudsakligen av den fast anställda personalen, som även svarar för planering, handledning av andra forskare, redigering och administration. Särskild kontorspersonal saknas, vilket medför att redaktionen inte har kunnat avlastats rutinbetonade uppgifter. Kyrkobeskrivningar utföres även av tillfälligt anlitate medarbetare. För fotografering, uppmättningsarbete samt excerpering vid landsarkiven anlitas särskilda yrkesmän. Verkets arbete bedrivs i samarbete med olika specialister vid centralmuseerna i Stockholm, främst vid statens historiska museum samt vid riksantikvarieämbetet. För layout och kontakter med tryckerier och formgivare svarar Vitterhetsakademiens redaktion.

Sveriges Kyrkor finansierades tidigare genom abonnentavgifter och ett mindre statsbidrag. Sedan 1940 bestrids kostnaderna huvudsakligen av humanistiska fonden och statens humanistiska forskningsråd. För anslagsframställningen svarar Vitterhetsakademien medan erhållet bidrag direkt tillföres ämbetsverket med redovisning på särskilt konto. Verksamheten har för närvarande en årsomslutning på i runt tal 500 000 kr. Härav utgör löner med lönekostnadspålägg för de fasta medarbetarna ca 220 000 kr., tryckningskostnaderna 170 000 kr. och — sedan verket erhöll egna lokaler år 1968 — även en hyreskostnad på 18 000 kr. I detta sammanhang må nämnas att forskningsrådets anslag täcker tryckningskostnaden för en upplaga om 500 exemplar. Med hjälp av inkomster från försäljningen trycks härutöver 500 exemplar, varför varje beskrivning utges i en upplaga på 1 000 exemplar. Beträffande finansieringen har från humanistiska forskningsrådets sida framhållits det orimliga i att en stor del av rådets medel är

bundna vid långtidsanslag till företag som arbetar såsom fasta under Vitterhetsakademien sorterande institutioner.

Akademiutredningen konstaterade att inventeringsföretaget Sveriges Kyrkor faller inom ramen för forskningsrådets uppgifter och att huvudmannskapet för verket därför bör kvarligga hos Vitterhetsakademien. De vetenskapliga kraven fann utredningen tillgodosedda genom den av akademien tillsatta redaktionskommittén. Utredningen ansåg att Sveriges Kyrkor borde finansieras på sätt som hittills skett och att redaktionskommittén på grundval av vunna erfarenheter tid efter annan borde ompröva frågan om nya rationaliseringsåtgärder.

Inventarieverket Sveriges Kyrkor avsågs ursprungligen tjäna ett dubbelt syfte. Det skulle dels fungera som en vetenskaplig materialpublikation samtidigt som det skulle bli ett för folkbildningen och undervisningen i hembygdskunskap användbart redskap. Med sin i stort sett höga vetenskapliga standard har publikationen väl fyllt sin uppgift som hjälpmedel inom forskningen; en folkbok har den däremot aldrig blivit. Till belysning härav må nämnas att av den till 1 000 exemplar uppgående upplagan endast 200 går till betalande abonnenter.

Med undantag för de stora och komplicerade monumenten tar utarbetandet och publiceringen av en kyrkobeskrivning normalt tre till fem månader i anspråk. Härav åtgår ca en vecka till fältarbetet medan resterande tid beräknas för i första hand utarbetandet av beskrivningen men även för det redaktionella arbetet. Enligt de sakkunniga bör det vara möjligt att nedbringa tiden för inventeringsarbetet och att med andra publiceringsformer väsentligt öka utgivnings-takten. Härför erfordras dock en genomgripande rationalisering och en ökad satsning på framför allt de personella resurserna. Tidsvinsten beräknas mer än väl uppväga kostnaderna för ett snabbare och mer resurskrävande arbetssätt.

Som redan nämnts anlitas för närvarande särskild expertis för uppmättningsarbete, fotografering och excerpering av arkivmaterial.

För den byggnadshistoriska undersökningen och beskrivningen av såväl byggnad som utsmyckning och av fasta och lösa inventarier svarar däremot i regel en och samma person. Enligt de sakkunniga bör det praktiska genomförandet av inventeringen kunna rationaliseras genom en planmässig arbetsfördelning innebärande att olika specialister i största möjliga utsträckning anlitas. Särskild expertis bör utnyttjas för en översiktlig registrering av byggnadernas tekniska och antikvariska tillstånd. Vidare bör arbetet kunna effektiviseras genom en standardisering av beskrivningarna i anslutning till vad som tillämpas vid katalogisering av museiföremål. Såväl byggnadsbeskrivningarna som föremålsregistreringen bör kunna utföras med anlitage av likformiga formulär anpassade för databehandling. Härigenom kan ett centralt arkiv upprättas, vilket tillsammans med den i annat sammanhang föreslagna centrala registreringen av museisamlingar kommer att ge tillgång till en samlad överblick över huvuddelen av landets kulturhistoriskt värdefulla föremålsbestånd i offentlig ägo.

I det föregående har de sakkunniga betonat vikten av att kulturminnesvärden har ett tillförlitligt och allsidigt inventeringsmaterial till sitt förfogande. Med hänsyn till arbetsituationen är det oundgängligen nödvändigt att ett sådant material snarast möjligt framskaffas. De sakkunniga har därför föreslagit att den nuvarande fornminnesinventeringen utvidgas till en allmänt kulturhistorisk inventering, som även skall omfatta kyrkobyggnaderna och kyrkomiljöerna. På motsvarande sätt har de sakkunniga funnit att de kyrkliga inventarierna bör registreras.

Beträffande kyrkorna föreligger således det dubbla behovet av en för kulturminnesvärden avsedd "skyddsinventering" och en vetenskaplig inventering till tjänst för forskningen och till underlag för publiceringen av Sveriges Kyrkor. Med hänsyn till att insamlingsarbetet för en kyrkobeskrivning redan nu tar jämförelsevis kort tid och att betydande rationaliseringar synes vara möjliga vill de sakkunniga föreslå att inventeringsarbetet

för kulturminnesvärden och för inventarieverket bedrivs som ett gemensamt företag. Härvid förutsättes att den vetenskapliga nivån anpassas till de krav som måste upprätthållas för inventarieverket. Med utnyttjande av föreliggande rationaliseringsmöjligheter torde det vara möjligt att relativt snabbt registrera landets kyrkor och kyrkliga inventarier på ett från vetenskaplig och kulturminnesvårdande synpunkt tillfredsställande sätt. Särskilt med hänsyn till kulturminnesvårdens behov måste inventeringsmaterialet hållas aktuellt genom kontinuerligt pågående revideringar.

De publicerade kyrkobeskrivningarna har sin största betydelse som källmaterial för den konstvetenskapliga forskningen. På grund av den långsamma utgivningstakten och genom att inom många landskap endast ett fåtal kyrkor publicerats är emellertid deras betydelse i detta avseende starkt begränsad. Av samma skäl kan verket inte heller utnyttjas i önskvärd utsträckning för den kulturminnesvårdande verksamheten. För forskningen liksom för kulturminnesvärden kan dock materialet hållas lätt tillgängligt genom att registerkort, ritningar, fotografier och excerpter tillföres det antikvarisk-topografiska arkivet.

Inventeringsmaterialet är emellertid enligt de sakkunnigas mening av sådan betydelse att det med hänsyn till svensk och internationell forskning måste spridas och göras tillgängligt genom publicering. Den monografiska utgivningsformen bör dock i fortsättningen endast ägnas de konsthistoriskt mest betydelsefulla monumenten. Ehuru olika former kan väljas för publiceringen av övriga kyrkor torde dock flertalet kunna presenteras inom ramen för den typ av översiktliga sammanfattningar som redan ägnats exempelvis Blekinge. Översikterna måste självfallet anpassas till de ökade krav på utförlighet som erfordras genom att utgivningen av de enskilda kyrkobeskrivningarna upphör.

De sakkunniga föreslår således att en inventering av landets kyrkor genomföres på en ambitionsnivå som svarar mot kraven för en vetenskaplig materialpublikation. Inven-

teringen skall tjäna som arbetsmaterial för kulturminnesvården, som källmaterial för forskningen samt som grundmaterial för vetenskapliga och populära publikationer. För att erhålla ett så vitt möjligt likformigt material bör inventeringen administreras centralt. Härvid har möjligheten övervägts att förlägga byggnadsinventeringen till riksantikvarieämbetet och föremålsregistreringen till statens historiska museum. Ehuru kompetensfördelningen talar för ett sådant arrangemang torde dock en gemensam ledning för arbetet bäst svara mot kraven på ett rationellt och effektivt utnyttjande av tillgängliga resurser. Eftersom den nya inventeringsformen syftar till att ge kulturminnesvården ett arbetsmaterial är det även av vikt att arbetets uppläggning sker enligt en till kulturminnesvårdens behov anpassad tidsplan.

De sakkunniga föreslår således att inventarieverket Sveriges Kyrkor med dess personal överföres till riksantikvarieämbetet med placering inom dokumentationsbyråns inventeringssektion.

Med riksantikvarieämbetet som huvudman för inventeringen faller ansvaret för inventeringsmaterialets hantering på ämbetet. Den fortsatta publiceringen blir därmed primärt en uppgift för ämbetsverket. De sakkunniga föreslår därför att ämbetet, inom ramen för sin allmänna verksamhetspolitik, får till uppgift att planera för och att som projekt driva utgivningen. Vid behov bör sådana projekt kunna uppdras åt enskild forskare eller åt institution. För att bevara kontinuiteten kan det framstå som önskvärt att utgivningen sker med bibehållande av namnet Sveriges Kyrkor.

Vid sidan av den vetenskapliga presentationen av kyrkorna och deras inventarier föreligger ett stort intresse för korta, populära och prisbilliga kyrkobeskrivningar. I flera landskap såsom i Uppland, Södermanland och Östergötland utges sådana vägledningar, vilka genom sitt oftast låga pris kan läggas fram i kyrkorna för okontrollerad försäljning. Enligt de sakkunniga fyller dessa beskrivningar väl de krav som kan ställas på en tillförlitlig och lättillgänglig information.

Det bör ankomma på riksantikvarieämbetet, landsantikvarierna, museerna och andra kulturminnesvårdande organ att verka för en fortsatt och vidgad publikationsverksamhet av denna typ.

Undersökningssektionen med uppdragsverksamheten

Undersökningssektionen

Sedan sektionen för uppdragsverksamhet kom till har denna fungerat som ämbetets expertorgan för arkeologisk undersökningsverksamhet. I det löpande arbetet och inom ramen för sina allmänna serviceuppgifter har emellertid ämbetet stort behov av sådan expertis. I samband med att uppdragsverksamheten år 1967 anpassades till grundprinciperna för statlig uppdragsverksamhet erhöll ämbetet därför ett statsanslag på 50 000 kr. för utredningar som uppdragsverksamheten gör för ämbetets räkning.

Den föreslagna ändringen av riksantikvarieämbetets verksamhetsinriktning innebär att ökat utrymme måste skapas också för ämbetets utvecklingsarbete och rådgivande verksamhet beträffande arkeologiska undersökningar. Decentraliseringen av riksantikvarieämbetets beslutsfunktioner kommer visserligen att minska ämbetets direkta behov av underlagsmaterial för tillståndsprövningen enligt fornminneslagen, men samtidigt kan en betydande efterfrågan på samma slags underlagsmaterial förutses uppkomma från länsstyrelsernas sida. Behovet av sakkunskap beträffande arkeologiska undersökningar kommer således att öka väsentligt. Med hänsyn härtill är det otillfredsställande att den på uppdragsbasis bedrivna undersökningsverksamheten skall svara för en så väsentlig del av verkets grundbehov av sakkunskap. Utredningen föreslår därför att en undersökningssektion med fast anställd personal inrättas vid riksantikvarieämbetet. Tillkomsten av undersökningssektionen innebär att anslaget för utredningar som uppdragsverksamheten gör för ämbetets räkning kan dras in.

Undersökningssektionen skall dels svara

för de arbetsuppgifter som uppdragsverksamheten nu fullgör för ämbetets räkning, dels bedriva sådant utvecklingsarbete och sådan råd- och anvisningsverksamhet som inte kan tillåtas belasta särskild uppdragsgivare. Sektionen föreslås inrymma sakkunskap både på förhistorisk arkeologi och medeltidsarkeologi. Den skall även förfoga över byggnadshistorisk expertis. De sakkunniga föreslår att sektionen också skall svara för ledningen av ämbetets uppdragsverksamhet.

Undersökningssektionen får till uppgift att utföra arkeologiska och byggnadshistoriska undersökningar och utredningar dels för ämbetets räkning, dels också i sådana fall där kostnaderna inte kan debiteras särskild uppdragsgivare. För ämbetet skall sektionen bl. a. utföra undersökningar och utredningar som erfordras för granskningssektionens tillståndsprovningar och för dess deltagande i den fysiska planeringen. Sektionens arbete bör bedrivas med sikte på att utveckla undersöknings- och dokumentationstekniken. Sektionen skall också leda det utvecklingsarbete som kan tillåtas belasta uppdragsgivare och som därför kan fullgöras inom uppdragsverksamheten. Utvecklingsarbetet bör bedrivas med beaktande av den svenska och den internationella utvecklingen på det dokumentationstekniska området. Resultatet av utvecklingsarbetet bör läggas till grund för en rådgivande verksamhet i samarbete med informationssektionen. Rådgivningen, som bl. a. kommer att innefatta undersökningstekniska frågor, dokumentationsteknik, rationaliseringsåtgärder och ekonomiska frågor torde i första hand komma att riktas till länsstyrelserna och till museer och universitetsinstitutioner som bedriver arkeologisk eller byggnadshistorisk undersökningsverksamhet. Slutligen skall sektionen också svara för en kontinuerlig redovisning av grävningens verksamheten i hela landet. Denna redovisning, som f. n. omhänderhas av uppdragsverksamheten, sker numera i form av tryckta publikationer och ingår i ett nordiskt samarbete.

Uppdragsverksamheten

Som redan framgått föreslår de sakkunniga att undersökningssektionen skall svara för ledningen av ämbetets uppdragsverksamhet. De sakkunniga förutsätter härvid att kostnaderna för sektionens arbete inom uppdragsverksamheten skall belasta vederbörande uppdragsgivare och att inkomsterna skall tillföras ämbetets förvaltningsanslag. Utöver den fast anställda personalen vid undersökningssektionen bör uppdragsverksamheten huvudsakligen arbeta med tillfälligt anställd personal som med hänsyn till arbetsbelastningen kan utökas eller minskas.

På det arkeologiska området kan uppdragsverksamhetens arbetsuppgifter förmodas bli i stort sett oförändrade. Genom inrättandet av undersökningssektionen bortfaller dock uppdragen för ämbetets räkning. Uppdragsverksamheten skall således svara för huvuddelen av de undersökningar som enligt fornminneslagen kan bedrivas på uppdragsbasis. I samarbete med inventeringssektionen skall den också mot ersättning utföra allmänt kulturhistoriska inventeringar. Inom ramen för vad som skäligen kan tillåtas belasta uppdragsgivarna bör uppdragsverksamheten också söka utveckla och rationalisera grävningstekniken.

De sakkunniga anser att de byggnadshistoriska undersökningarna bör kunna bedrivas på uppdragsbasis i större utsträckning än vad som nu sker och föreslår därför att uppdragsverksamheten utvidgas till att även omfatta undersökningar och utredningar på det byggnadsarkeologiska området.

Vid bedömningen av uppdragsverksamhetens framtida ställning och arbetsuppgifter har de sakkunniga även beaktat frågan om den skyldighet som enligt fornminneslagens 9 § åligger byggherre att i samband med exploateringsföretag som berör fast fornlämnning bekosta arkeologisk undersökning. Härmed förknippade problem har aktualiserats genom två likalydande motioner vid 1964 års riksdag (I:227 och II:273). Tredje lagutskottets utlåtande i anledning av motionerna (nr 38 år 1964) har av Kungl. Majt

överlämnats till de sakkunniga för att tas i beaktande i utredningsarbetet. Med anledning härav har de sakkunniga företagit en undersökning, vars resultat tillsammans med utförda motiveringar redovisas i kap. 12, sid. 147 ff.

Undersökningen har visat att skäl inte föreligger för en omvärdering av den grundsyn som kommer till uttryck i berörda paragraf. Däremot bör man undanröja vissa olägenheter som kan förekomma vid tillämpningen. De sakkunniga har nämligen kunnat konstatera att många arkeologiska undersökningar föranledda av mindre arbetsföretag i äldre stadskärnor har kunnat genomföras till rimlig kostnad för byggherren endast genom olika former av subventioner. Det årliga anslag som för närvarande står till förfogande för bidrag till uppdragsgivare som genom taxesättningen belastas med alltför höga utgrävningskostnader uppgår endast till 38 000 kr. Härtill kommer att dessa medel endast kan användas för nedskrivning av uppdragsverksamhetens kostnader och därför inte kan utnyttjas för grävningar i annans regi. De sakkunniga föreslår därför en uppräknig av anslaget till 200 000 kr. och att anslaget även skall kunna disponeras för grävningar som utföres av annan institution.

Arkiv och reproduktionscentral

Som redan framgått anser de sakkunniga att det antikvarisk-topografiska arkivet bör ingå i riksantikvarieämbetet, där det naturligen hör hemma inom dokumentationsbyrån. Enligt de sakkunniga bör arkivet bibehållas odelat. Härvid förutsätts, att historiska museet samt de andra parter som arkivet betjänar ges betryggande inflytande över accessionen. Beträffande de åtgärder som måste vidtagas för att säkra arkivmaterialet och för att arkivet skall bli funktionsdugligt får de sakkunniga hänvisa till den förut nämnda arkivutredningen. Eftersom utredningen utgått från rådande förhållanden bör en överarbetning ske med hänsyn till de eventuella konsekvenser som särskiljandet av

Vitterhetsakademien, riksantikvarieämbetet och historiska museet medför. Härvid bör även frågan om det till kulturhistoriska byrån hörande arkivet utredas. Vidare bör museet tillgodoräknas inkomsterna av det material som museet tillför arkivet. Till arkivet bör knytas en reproduktionscentral som skall svara för verkets egna behov och för arkivets forskarservice.

9.3.4 Fastighetsbyrån: sektionen för fastighetsförvaltning, vårdsektionen

Vitterhetsakademien äger eller förvaltar en rad kulturhistoriska fastigheter. Ett antal statliga fastigheter tillhörande samma kategori står under Vitterhetsakademiens eller riksantikvarieämbetets förvaltning. Inom akademien och riksantikvarieämbetet finns ingen särskild enhet för fastighetsförvaltning. Hithörande göromål sköts av ämbetets olika avdelningar inom ramen för den löpande verksamheten, oftast med biträde av respektive landsantikvarie.

Vitterhetsakademiens och riksantikvarieämbetets fastighetsbestånd omfattar dels förhistoriska minnesmärken såsom gravar, gravfält och boplatser, dels fornlämningar från historisk tid som ruiner av borgar, slott, kyrkor och kloster, dels även byggnader av fornminneskaraktär, t. ex. ödekyrkor som Enånger, Trönö och Södra Råda; vidare profana byggnadsverk som Utö hus, Tynnelsö och Mälsäkers slott. Fastigheterna har senast redovisats i utredningen rörande sambandet mellan Vitterhetsakademien och riksantikvarieämbetet samt statens historiska museum — akademiutredningen. (Jämför även "Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens fastigheter", bilaga till akademiens årsbok 1960.)

Akademiens fastighetsinnehav har huvudsakligen tillkommit genom köp, donationer eller genom att statliga myndigheters kulturhistoriska fastigheter överförts till akademiens och riksantikvarieämbetets förvaltning. I förhållande till staten intar akademien ställningen av självständig juridisk person. Fastighet som inköpts av eller donerats till akademien,

har i regel lagfarits för denna. I många sådana fall har staten i efterhand lämnat bidrag till täckande av kostnaderna för inköpen. Under akademins och ämbetets förvaltning har också ställts olika kulturminnesmärken som ägs av församling eller enskilda rättssubjekt. Med utgångspunkt i ägo- och förvaltningsförhållandena har i akademiutredningen fastigheterna indelats i sju grupper: a) statens b) akademins c) fastigheter, till vilka både staten och akademien är ägare d) fastigheter, till vilka akademien och församling är ägare e) fastigheter, till vilka akademien och enskilt rättssubjekt är ägare f) fastighet, till vilken flera rättssubjekt är ägare g) fastighet ställd under riksantikvarieämbetets vård och förvaltning.

Med arbetstidsförkortningen och den ökade fritiden har behovet av rekreationsområden och utflyktsmål vuxit. Detta har i sin tur väckt krav på ett bättre utnyttjande av kulturminnesmärkena. Riksantikvarieämbetet har därför under senare år förvärvat en rad kulturhistoriska fastigheter, främst från förhistorisk tid. Förvärven har företrädesvis gällt objekt av mycket stort kulturhistoriskt intresse, vilka ämbetet velat göra mer lättillgängliga och attraktiva och som ämbetet därför önskat vårda på ett sätt som inte har kunnat förenas med den tidigare ägarens intressen. I andra fall har inköpen gjorts för att rädda hotande minnesmärken från vanvård eller förstörelse. Förvärven har i regel skett för statens räkning och med hjälp av lotterimedel. Statens andel av de fastigheter som förvaltas gemensamt av akademien och riksantikvarieämbetet har på detta sätt ökat väsentligt.

Beroende av fastighetens art svarar fornminnes- eller byggnadsminnesavdelningen tillsammans med den administrativa avdelningen för förvaltningsgöromålen, för tillsynen och för vården. Detta sker i regel i samarbete med respektive landsantikvarie. På flera platser finns heltidsanställda tillsyningsmän, som svarar för områdenas skötsel, på andra finns personal som främst sköter biljettförsäljning o. dyl. men som även föranstaltar om mindre reparations- och under-

hållsarbeten. Eftersom fastigheterna endast undantagsvis är självfinansierande betalades tidigare både det löpande underhållet och nödvändiga konserverings- och restaureringsarbeten med statsmedel över anslaget Vård och underhåll av fornlämningar och kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller med avkastningen från akademins fonder. Tillgängliga medel har länge varit otillräckliga, vilket medfört att en så besvärlig vårdsituation uppstått att den i många fall inneburit ett direkt hot mot monumentens bestånd. Situationen har emellertid förbättrats väsentligt under de senaste åren genom att ett stort antal arbeten har kunnat genomföras med hjälp av medel och arbetskraft som ställts till förfogande genom arbetsmarknadsstyrelsen. För många fastigheter är dock vårdsituationen fortfarande otillfredsställande.

Oavsett äganderättsförhållandena har fastighetsbeståndet behandlats som en enhet såväl från ekonomisk synpunkt som vid bedömningen av vårdbehovet. Akademiutredningens redovisning av fastighetskostnaderna visar att – bortsett från ett engångsanslag av AMS-medel – under femårsperioden 1961–1965 staten bidragit med 46,2 % (121 663 kr.) och akademien med 49,6 % (130 713 kr.) i genomsnitt per år. Återstående 4,2 % (11 172 kr.) utgör bidrag från Visby stad.

I akademiutredningen har frågan om förvaltningen av de av akademien ägda och av riksantikvarieämbetet förvaltade fastigheterna särskilt beaktats med hänsyn till utredningens förslag om ett organisatoriskt särskiljande av akademien och ämbetsverket. Akademiutredningen konstaterar inledningsvis att kulturminnesvården är en samhällsfunktion, för vilken staten i första hand har att svara och att det därför skulle te sig mest rationellt att sammanföra fastigheter av sådan art i allmän ägo under en gemensam förvaltning. Eftersom detta skulle ställa alltför stora ekonomiska och administrativa krav på staten finner utredningen dock att frågan om en sådan förvaltning får begränsas till de fastigheter staten f. n. äger samt riksantikvarieämbetet förvaltar. Äganderät-

ten till akademiens fastigheter karakteriseras som rent formell enär utnyttjandet av fastigheterna är synnerligen begränsat med hänsyn till deras karaktär av kulturminnen. Vid fastighetsförvärven har, enligt utredningens mening, akademien varit representant för staten, eftersom det gällt att tillvarata kulturminnesvårdens intressen. Följaktligen skulle förvärven lika gärna ha kunnat lagfaras för staten som för akademien.

Akademiutredningen uppger fastighetsbeståndets samlade areal till ca 1 440 har (november 1968). Mot bakgrunden av att ca 1 072 har är lagfaret för akademien, ca 365 har för staten och ca 3 har för övriga rättssubjekt, finner utredningen att en strikt uppdelning av fastigheterna på respektive ägarkategori skulle få konsekvensen att både ämbetet och akademien skulle behöva egna fastighetsförvaltningar. Eftersom detta skulle splittra resurserna, såväl de ekonomiska som de personella, och samtidigt dra med sig andra nackdelar föreslås att möjligheter skapas för en samlad förvaltning och vård av statens och akademiens kulturhistoriska fastighetsbestånd. Vid prövningen av olika alternativa lösningar avvisas av samma skäl de möjligheter som kan finnas för en decentralisering av förvaltningen. Om landsantikvarieorganisationen skulle få en sådan utformning att fastighetsförvaltningen skulle kunna anförtros landsantikvarierna finner dock akademiutredningen att en sådan lösning bör väljas.

Med utgångspunkt i kravet på en sammanhållen förvaltning prövar akademiutredningen tre olika lösningar, en med akademien som ensam förvaltare av samtliga fastigheter, en där riksantikvarieämbetet övertar hela förvaltningen och en tredje med en av staten och akademien bildad stiftelse. Endast de två sistnämnda alternativen tas upp för en mer ingående prövning.

Under förutsättning att akademien överlämnar sina fastigheter till staten utan ersättning eller mot en symbolisk köpeskilling finner akademiutredningen att en fastighetsförvaltning inom riksantikvarieämbetet skulle innebära stora fördelar. Som villkor

härför förutsättes dels att akademien till staten överlämnar avkastningen av till fastigheterna knutna och för deras underhåll avsedda fonder, dels att akademien liksom hittills av sina enskilda fondmedel lämnar bidrag till fastigheternas vård och underhåll. En nackdel vore att staten förmodligen inte i samma utsträckning som akademien skulle bli föremål för enskilda donatorers generositet i vad gäller kontanta bidrag eller gåvor i form av fast egendom. Skulle fastighetsförvaltningen övergå på ämbetet föreslår akademiutredningen inrättandet av en fastighetsnämnd om fem ledamöter med en representant för akademien och fyra för ämbetet. Som ett alternativ till nämnden föreslås att den av AMS-medel bekostade vårdsektionen skulle få en permanent ställning inom ämbetsorganisationen och att den skulle omhändera de med fastighetsförvaltningen sammanhängande göromålen.

Mot bakgrunden av att riksantikvarieämbetet och landsantikvarieorganisationen är föremål för utredning och att kulturminnesvårdens framtida organisation därmed är ovisst finner akademiutredningen att det tredje alternativet, dvs. med en av staten och akademien bildad stiftelse vore den i dagens läge lämpligaste lösningen. Stiftelsen skulle ha till uppgift att vårda och förvalta av staten och akademien ägda och förvaltade fastigheter av kulturminneskaraktär. Till stiftelsen skulle överföras avkastningen av de penningfonder som är knutna till viss fastighet. Vidare skulle stiftelsen stå som mottagare och förvaltare av gjorda donationer. Kostnaderna för stiftelsens verksamhet föreslås delade lika mellan staten och akademien. Akademiutredningen stannar för att äganderätten till fastigheterna bör lämnas orubbad.

Förslag till avtal om stiftelsebildningen och förslag till stadgar har som bilagor fogats till akademiutredningens betänkande. Enligt stadgarna skall stiftelsens angelägenheter handhas av en styrelse om fem ledamöter, av vilka Kungl. Maj:t skall utse två jämte en suppleant. Vitterhetsakademien skall utse tre ledamöter och suppleanter för dem. En av ledamöterna skall tillika förordnas att vara

styrelsens ordförande. I 2 § stadgas att stiftelsen skall samarbeta med riksantikvarieämbetet i syfte att främja kulturminnesvården.

Akademiutredningen föreslår att styrelsen skall vara utrustad med ett kansli. Kansliets chef, en intendent med sakkunskap inom fastighetsförvaltning och markvård, skulle vara föredragande i styrelsen. Förutom biträdeshjälp skulle hos styrelsen finnas anställda en byrådirektör med arkitekt- eller byggnadsingenjörsutbildning, två markvårdskonsulenter och för skötseln av större fornminnesplatser fyra och en halv förmän. Enligt akademiutredningen skulle denna nya organisationen ersätta den av arbetsmarknadsstyrelsen bekostade vårdsektionen inom riksantikvarieämbetet.

MUS 65 vill erinra om att oavsett äganderätts- och förvaltningsförhållandena behandlas Vitterhetsakademiens och riksantikvarieämbetets kulturhistoriska fastigheter för närvarande som en enhetlig grupp med avseende på administration och vård. I samarbete med vederbörande landsantikvarie svarar ämbetet både för värden och för förvaltningsgöromålen. Eftersom ämbetet saknar särskilt förvaltningsorgan fullgöres dessa uppgifter inom ämbetets olika avdelningar. Med ökningen av fastighetsbeståndet och genom det växande kravet på att bättre utnyttja fastigheternas publika värden har det med tiden blivit allt svårare att inrymma tillhörande göromål i den löpande verksamheten. Sedan lång tid föreligger därför ett akut behov av ett särskilt organ för fastighetsförvaltningen.

För att möjliggöra en rationell drift och garantera att värden följer enhetliga riktlinjer bör fastighetsbeståndet bibehållas som en enhet. Genom det praktiska handhavandet av förvaltningsgöromålen, värden och projekteringar för konserverings- och restaureringsarbeten kan inom förvaltningen samlas ett erfarenhetsstoff som kan läggas till grund för utvecklingsarbete avseende monumentvård. För att riksantikvarieämbetet skall kunna tillgodogöra sig resultaten härav och i form av råd och anvisningar förmedla erfarenheterna till andra myndigheter, kommuner och

övriga intressenter med kulturminnesvårdande uppgifter bör förvaltningen vara en arbetsuppgift för ämbetet. Förvaltningen bör bedrivas i enlighet med de riktlinjer som ämbetet utstakar för kulturminnesvårdsverksamheten i stort. Verket bör också ha det avgörande inflytandet över fördelningen av tillgängliga resurser. *De sakkunniga föreslår därför att en fastighetsbyrå inrättas inom riksantikvarieämbetet.* Byrån skall ha till uppgift att förvalta och vårda Vitterhetsakademiens och riksantikvarieämbetets kulturhistoriska fastigheter, varvid Vitterhetsakademiens fastigheter bör överföras i statlig ägo. De sakkunniga förutsätter härvid att fastigheterna uppföres på särskild delfond av statens allmänna fastighetsfond med värden nedskrivna till formellt belopp.

Överförandet av akademiens fastigheter i statlig ägo kommer att aktualisera vissa problem som får lösas genom särskilda förhandlingar. Härvid bör särskilt uppmärksammas Stjernsunds och Skånelaholms slott samt fastigheten Villagatan 3 i Stockholm, som utnyttjas i akademiens egen verksamhet. Samtidigt bör även frågan om den framtida förvaltningen av sådana fonder som berörs av fastighetsöverföringen bli föremål för särskilda överväganden.

Den föreslagna fastighetsbyrån skall således svara för vård och förvaltning av riksantikvarieämbetets kulturhistoriska fastigheter. Ärenden angående fastighetsköp, mottagande av donationer eller granskning av mer omfattande vård- eller restaureringsprojekt skall däremot handläggas på allmänna byråns granskningssektion. Fastighetsbyrån skall dock medverka i ärendenas beredning och svara för arbetenas genomförande.

Som redan framhållits utgöres beståndet av kulturhistoriska fastigheter av en rad olikartade objekt. Utifrån vårdsynpunkt kan fastigheterna indelas i två huvudgrupper allt eftersom objekten i princip är hänförliga till byggnadsverk eller till fornlämningar. Båda grupperna kräver med hänsyn till materialet särskilt utbildad personal med specialiserad erfarenhet. Inom fornminnesvården har riksantikvarieämbetet under

många år bedrivit egen verksamhet och därvid utvecklat en till kulturminnesvårdens behov anpassad metodik. Ett fortsatt utvecklingsarbete är emellertid nödvändigt beträffande miljöutformningen kring såväl forn lämningar som senare tiders kulturminnen. Som exempel må nämnas parker och trädgårdar samt industriminnesmärkena med deras ofta rikt varierade miljökomplex. Såsom påvisats i det föregående (jfr kap. 6) uppvisar byggnadsminnesvården allvarliga brister som främst sammanhänger med den allmänna utvecklingen inom byggnadstekniken och som endast kan avhjälpas genom forskning och ett på praktisk verksamhet grundat utvecklingsarbete rörande äldre byggnadsmaterial och nu övergivna arbetsprocesser. Detta är uppgifter som i hög grad berör kulturminnesvårdens ansvarsområde och som bör kunna fullgöras av den föreslagna fastighetsbyrån.

Eftersom förvaltningsorganets verksamhet även skall omfatta forsknings- och utvecklingsarbete avseende äldre byggnadsmaterial bör den verksamhet med byggnadsteknisk forskning för byggnadsminnesvård som nu bedrivs vid statens institut för byggnadsforskning överföras till fastighetsbyrån.

Fastighetsbyråns verksamhet bör också omfatta sådana arbeten som med medel från arbetsmarknadsstyrelsen nu bedrivs inom den s. k. vårdsektionen vid riksantikvarieämbetet. Denna verksamhet bör av fastighetsbyrån bedrivas på uppdragsbasis.

Som redan framhållits är byggnadsvård och markvård artskilda arbetsråden, som vart och ett kräver sin sakkunskap. De kulturhistoriska fastigheterna utgör emellertid oftast en kombination av byggnader och markområden, vilket ur vårdsynpunkt innebär att de måste behandlas efter ett enhetligt program. De sakkunniga föreslår därför att byggnads- och markvårdsarbetena sammanförs inom en och samma sektion, vårdsektionen. För förvaltningsgöromålen föreslås en särskild sektion.

Ett flertal statliga verk förvaltar kulturhistoriska fastigheter, som inte kan utnyttjas för praktiska ändamål i anslutning till den

egna verksamheten, och som därför är att betrakta som enbart kulturminnesmärken. Verken förfogar i regel inte över särskilda medel för vård och underhåll av dessa objekt och kostnaderna måste därför bestridas från ordinarie verksamhet. Eftersom vård och underhåll av kulturhistoriska fastigheter erfordrar särskild sakkunskap faller dessa arbetsuppgifter utanför vederbörande verksamhetsområde. Härtill kommer att fastigheterna genom sitt konst- eller kulturhistoriska värde bör göras tillgängliga och förståeliga för allmänheten, något som självfallet kan välla svårigheter för verk med andra huvuduppgifter. Genom den nya fastighetsbyrån kommer landet att få ett specialorgan med inriktning på monumentvård. Det torde i många fall te sig rationellt för de statliga verk och institutioner som nu ansvarar för kulturhistoriska fastigheter av här aktuellt slag att överlämna dessa till riksantikvarieämbetets förvaltning. De verk som önskar behålla sina fastigheter eller som i sin egen verksamhet utnyttjar sådana kommer självfallet att på uppdragsbasis kunna biträdas av fastighetsbyrån.

Sektionen för fastighetsförvaltning

Sektionen för fastighetsförvaltning skall ha det yttersta ansvaret för den allmänna tillsynen av riksantikvarieämbetets kulturhistoriska fastigheter. Genom regelbundet återkommande inspektioner skall den övervaka skötseln av monumenten, deras tillstånd och behov av vård. Inspektioner gällande det löpande underhållet, konserverings- och restaureringsarbeten samt markvårdsarbeten kommer självfallet att kräva medverkan från vårdsektionen, som har att svara för verkställigheten av erforderliga åtgärder. Förvaltningssektionen skall också tillse att bevakning, renhållning och andra praktiska detaljer sköts på ett tillfredsställande sätt.

En huvuduppgift blir att göra monumenten tillgängliga för allmänheten och att på olika sätt öka kännedomen om dem. I samarbete med informationssektionen skall

förvaltningssektionen bedriva en till allmänheten riktad upplysnings- och propaganda-verksamhet med hjälp av monumentbeskrivningar, vägledningar och andra publikationer eller informationsblad rörande monumenten och därtill knutna publika arrangemang. Härtill kommer uppgiften att skapa förutsättningar för vidgat publikintresse genom visningar och olika arrangemang, något som bör kunna ske på långt fler platser än vad som nu är fallet. Där publikunderlaget är otillräckligt torde man dock få inskränka sig till enklare information i form av skyltning eller, om så är möjligt, genom försäljning av vägledningar. De välbesökta platserna bör självfallet utrustas med serviceanläggningar till tjänst för allmänheten.

De monument som är av stor betydelse ur rikssynpunkt och därmed kräver särskild uppmärksamhet i avseende på vård och underhåll liksom i fråga om publik verksamhet, bör i princip ligga under sektionens direkta förvaltning. Samtidigt är det emellertid angeläget att söka engagera olika lokala intressenter såsom kommuner, museer och sammanslutningar med kulturminnesvårdande uppgifter att påta sig ansvaret för skötseln av kulturhistoriska fastigheter. Detta förutsätter dock att monumenten utnyttjas på ett sätt som är förenligt med deras kulturhistoriska värde och att de i största möjliga utsträckning hålls tillgängliga för allmänheten. På sektionen ankommer härvid att tillsammans med den administrativa byrån svara för utformningen av villkoren för utnyttjandet. Även om nyttjanderätten överlämnas till annat förvaltningsorgan skall dock riksantikvarieämbetet ha det yttersta ansvaret för monumenten. Förvaltningssektionen skall således tillse att fastigheterna sköts och vid behov föranstalta om erforderliga konserverings- eller restaureringsarbeten. Kostnaderna för underhåll liksom för mer omfattande arbeten torde från fall till fall få fördelas mellan riksantikvarieämbetet och vederbörande förvaltare beroende på upplåtelsevillkoren, sättet för utnyttjandet eller andra omständigheter.

Antalet fastigheter som bör överföras till

förvaltningsorganet torde successivt komma att öka. På byggnadssidan kan sålunda fideikommissens upplösande komma att aktualisera förvärv av sådana viktigare monument som inte längre kan underhållas av ägarna. Inköpen av fornminnesområden gäller i första hand objekt som det från allmän synpunkt är önskvärt att värda på ett sätt som inte är förenligt med den tidigare användningen eller med ägarens intressen. Det kan även vara fråga om inlösen av olika monument, som det är angeläget att göra mer lättillgängliga för allmänheten genom olika serviceanläggningar och därmed förenade verksamheter. Det bör ankomma på den föreslagna fastighetsbyrån att i samråd med allmänna byrån utarbeta principiella riktlinjer för fastighetsförvärv.

Vårdsektionen

Genom att sammanföra de kulturhistoriska fastigheterna till ett gemensamt förvaltningsorgan kan de för närvarande splittrade ekonomiska och personella resurserna koncentreras. Härigenom skapas underlag för en rationell verksamhet med utrymme för allsidigt utvecklingsarbete beträffande både byggnadsvård och markvård. Till vårdsektionen kan knytas kulturhistoriker, arkitekter och tekniker med specialinriktning på restaureringar, markvårdsspecialister, arbetsledare och i viss utsträckning även hantverkare för specialarbeten.

Byggnadsvård

Den byggnadsvårdande verksamheten skall i första hand baseras på riksantikvarieämbetets eget fastighetsbestånd, men även kunna ägnas andra uppgifter både av servicekaraktär och sådana som kan fullgöras på uppdragsbasis. Sektionen skall utföra projekteringar för restaureringar och svara för att arbetena utförs på ett från antikvarisk och teknisk synpunkt tillfredsställande sätt.

Som närmare utvecklas i kapitel 6 har genom byggnadsväsendets omstrukturering restaureringsarbetena kommit att bli en

specialiserad verksamhet med krav som inte längre är förenliga vare sig med den moderna tekniken, nu gängse material eller med den tillämpade metodiken. De traditionella materialen har i stor utsträckning övergivits till förmån för nya som i många fall är direkt olämpliga för användning i gamla byggnader. Vidare har de gamla arbetsmetoderna övergivits och ersatts med moderna, ofta till stordrift anpassade processer, som inte är tillämpbara vid restaureringar. Detta har tillsammans med andra omständigheter resulterat i minskad tillgång på hantverkare med utbildning i anknytning till den äldre byggnadstraditionen. Härtill kommer att projekteringssidan är illa tillgodosedd. Någon egentlig skolning av restaureringsarkitekter förekommer inte längre och de nu verksamma projektörerna är därför hänvisade till att vinna erfarenheter enbart genom praktisk verksamhet. Många har på detta sätt förvärvat stor erfarenhet och gediget kunnande men standarden på utförda arbeten är dock alltför ojämn. Detta gäller även sådana till själva projekteringen anknutna arbeten som undersökningar, programskrivning och dokumentation.

På byggnadsminnesvårdens område föreligger således ett behov av utvecklingsarbete beträffande material, arbetsmetoder och projektering. På materialsidan kommer behovet att i viss utsträckning tillgodoses genom att den vid statens institut för byggnadsforskning bedrivna byggnadstekniska forskningen för byggnadsminnesvård – projektet renoveringsteknik – inordnas i vårdsektionen. På projekteringsområdet skall utvecklingsarbetet inriktas på att skapa allmänt tillämpliga normer för restaureringar såväl i avseende på tekniska lösningar som i fråga om antikvariska och arkitektoniska bedömningar. Vid arbetenas genomförande kommer sektionen att kunna studera och utveckla arbetsmetoderna.

Med vårdsektionen tillskapas ett specialorgan för restaureringsarbeten som saknar motsvarighet i landet. Sektionen bör därför ställa sin sakkunskap till förfogande även för andra statliga förvaltningsorgan, för kommu-

ner och enskilda. Detta borde i stor utsträckning kunna ske på uppdragsbasis. De av arbetsmarknadsstyrelsen bekostade projekteringarna för byggnadsrestaureringar faller därmed naturligen inom vårdsektionens arbetsområde. Eftersom många ägare och förvaltare av kulturhistoriska fastigheter inte rimligtvis kan påtaga sig kostnaderna för att anlita arkitekter eller låta bekosta byggnads-historiska undersökningar bör sektionen dock samtidigt ha möjlighet att kostnadsfritt utföra olika uppdrag. För sådana ändamål bör sektionen förfoga över särskilda medel.

I byggnadsvårdsfrågor svarar riksantikvarieämbetet för en omfattande rådgivning, som f. n. dock inte torde svara mot det totala behovet. Från statliga och kommunala fastighetsförvaltningar och från andra intressenter torde sektionen sålunda komma att möta en ökad efterfrågan på generellt utformade råd och anvisningar och på annat informationsmaterial. Sektionen kan även komma att engageras i olika former av utbildning. Till belysning härav må vissa frågor beröras som aktualiserats av saneringsutredningen och genom konstnärsutbildningssakkunnigas pågående arbete rörande arkitektutbildningen vid konsthögskolan.

Behovet av utbildad arbetskraft har observerats inte bara för vården av byggnadsminnesmärken utan kanske i än högre grad för vård- och restaureringsarbeten på den vanliga bebyggelsen. Inom konsthögskolans arkitekturskola bedrivs sedan lång tid en på miljö- och byggnadsvård särskilt inriktad undervisning för arkitekter. Arbetskraftsproblemen har också tagits upp av 1968 års konstnärsutbildningssakkunniga, KUS, som enligt underhandsuppgifter avser att lägga förslag om en ökning av arkitekturskolans undervisning i restaureringsfrågor. Av saneringsutredningens betänkande Sanering I, kap. 14 (SOU 1971:64) framgår att den av samhället eftersträfvade ökningen av saneringsverksamheten kommer att öka behovet av byggnadsarbetare med skolning i äldre byggnadsteknik. Arbetskraftsbehovet bedöms kunna mötas genom omskolning av äldre arbetskraft. Väsentligt är dock att det erforderliga

hantverkskunnandet förs vidare även till yngre generationer.

Genom underhandskontakter mellan riksantikvarieämbetet, KUS och arkitekturskolan har frågan om ett samarbete i arkitektutbildningen mellan skolan och ämbetet redan dryftats. Enligt MUS 65 är en sådan samverkan väl förenlig med ämbetets nya verksamhetsinriktning. Det bör vara en naturlig uppgift för den föreslagna fastighetsbyrån att med sin sakkunskap på det antikvariska området biträda vid arkitektutbildningen. Byrån bör även kunna svara för viss del av den specialutbildning som kan komma att efterfrågas i omskolningen för saneringsverksamheten.

Markvård

Den teknik för markvård som utvecklats inom kulturminnesvården är främst inriktad på vården av fasta fornlämningar. För att skydda och bevara gravar, boplatser och andra lämningar är det nödvändigt att avlägsna sådan växtlighet som kan skada anläggningarna. Träd och buskar, som med sina rötter tränger in i och förstör gravgömmor, rubbar stensättningar och spränger sönder murverk måste hållas undan och genom ett metodiskt markvårdsarbete utbytas mot annan växtlighet, som med anpassning till det omgivande landskapets vegetationstyp skonar fornlämningarna. Erfarenheten har visat att den gräsvål som utvecklades i de gamla betesmarkerna utgör ett gott skydd. Markvårdsarbetena har därför i stor utsträckning kommit att inriktas på ett återställande och bevarande av den landskapstyp som utvecklades i det äldre jordbrukssamhället. Målsättningen för fornminnesvårdens markvård sammanfaller därför i viss utsträckning med strävandena att bevara delar av det försvinnande kulturlandskapet. Markvården har också medfört att fornminnesområdena blivit estetiska tillgångar i landskapet och attraktiva för allmänheten. För att göra fornlämningsområdena tillgängliga för en större allmänhet måste vårdarbetena ofta kompletteras med andra åtgärder

såsom anläggning av vägförbindelser och parkeringsplatser samt anordningar för information.

På samma sätt kräver vården av byggnads- och industrimiljöer omfattande markvårdsinsatser. Park- och trädgårdsanläggningar är här väsentliga beståndsdelar som måste vårdas. I industrimiljöerna ingår på samma sätt omfattande anläggningar såsom dammar, kanaler m. m., vilka fordrar bestämda åtgärder.

Markvården liksom byggnadsvården skall i första hand baseras på skötseln av verkets eget fastighetsbestånd. Härutöver skall sektionen på uppdragsbasis bedriva en konsultverksamhet till hjälp för andra förvaltningar. Sektionen skall därför övertaga de projekteringar för markvård som på uppdrag av arbetsmarknadsstyrelsen utföres inom den nuvarande vårdsektionen. Till arbetsuppgifterna hör även kontroll av pågående arbeten och inspektioner av ämbetets egna fastigheter. Inom ramen för verkets allmänna serviceverksamhet skall sektionen inom markvårdsområdet bedriva metodutveckling och utarbeta råd och anvisningar.

Fastighetsbyrån skall svara för att erforderliga vård- och restaureringsarbeten kommer till stånd samt för projektering och antikvarisk och teknisk kontroll men däremot i allmänhet inte för det praktiska genomförandet. För markvårdsarbeten och restaureringar som kan bedrivas som beredskapsarbeten finns redan väl utbildade rutiner huvudsakligen med arbetsmarknadsstyrelsen eller skogsstyrelsen som verkställande organ. För övriga arbeten bör ämbetet anlita entreprenörer. Eftersom arbetsuppgifterna är högst varierande både till art och omfattning måste valet av entreprenör avgöras från fall till fall. I detta sammanhang må nämnas att byggnadsstyrelsen preliminärt förklarat sig beredd att för ämbetets räkning åtaga sig restaureringar på uppdragsbasis. Styrelsen skulle härvid antingen driva arbetena i egen regi eller fungera som huvudentreprenör med ansvar för upphandlingen av utförande organ.

Beträffande byggnadsvården erfordras bå-

de för projekteringarna och vid arbetenas genomförande dels en rent teknisk granskning beträffande exempelvis el-, värme- och sanitära installationer, dels även en prövning av antikvarisk-teknisk art med avseende på de särskilda krav som måste tillgodoses med hänsyn till äldre byggnadsskick och byggnadsteknik. Eftersom de lokala byggnadsnämnderna saknar den särskilda kompetens som erfordras härför har riksantikvarieämbetet påtagit sig dessa granskningsuppgifter beträffande kyrkor och statliga byggnader av kulturhistoriskt värde. Inom ämbetet fungerar den kulturhistoriska byrån som samordnande organ varvid byggnadsstyrelsen anlitas för den tekniska granskningen medan byrån själv svarar för den teknisk-antikvariska. Det av statens institut för byggnadsforskning bedrivna projektet för renoveringsteknik anlitas i vissa principiella frågor samt i sådana fall där projektgruppen besitter särskild sakkunskap.

För den rent tekniska granskningen bör ämbetet liksom hittills ha möjlighet att anlita byggnadsstyrelsen, vars regionala byggnadsförvaltningar på uppdragsbasis bör kunna fungera som remissorgan åt länsstyrelsernas kulturminnesenheter.

Som särskilt framhållits i kapitel 6 anser de sakkunniga att expertis för den antikvarisk-tekniska granskningen bör anlitas vid all restaureringsverksamhet inte minst för att undvika att felaktiga och i många fall även onödigt kostnadskrävande åtgärder vidtas. Sådan sakkunskap finns för närvarande knappast företrädd annat än inom kulturhistoriska byrån och vid byggnadsforskningens projektgrupp för renoveringsteknik. Genom det föreslagna överförandet av projektgruppens verksamhet till riksantikvarieämbetets fastighetsbyrå kommer ämbetet att förfoga över den främsta sakkunskapen på området. Detta innebär att förutsättningar skapas för ett angeläget utvecklingsarbete och för en omfattande rådgivning. Däremot kan inte behovet av sådan sakkunskap helt tillgodoses på detta sätt. Inom de statliga verk som ansvarar för vård och underhåll av byggnadsmonument, främst byggnadsstyrel-

sen, behövs personal med viss utbildning för uppgiften. Vid samråd med byggnadsstyrelsen har de sakkunniga inhämtat att behov av teknisk-antikvarisk sakkunskap föreligger både inom styrelsens centrala del och vid de regionala byggnadsförvaltningarna. De sakkunniga anser därför att vid sidan av den särskilda sakkunskap som ämbetet kan ställa till förfogande, byggnadsstyrelsen och dess förvaltningar bör kunna utrustas med personal som har viss utbildning inom området. De regionala byggnadsförvaltningarna skulle härigenom även kunna lämna viss service åt länsstyrelsernas kulturminnesenheter. För sådana uppdrag bör särskilda medel ställas till länsstyrelsernas förfogande. De antikvariska myndigheterna bör å sin sida biträda byggnadsstyrelsen och andra fastighetsförvaltande verk med sakkunnigutlåtanden, anvisningar och kontroll inom det kulturhistoriskt antikvariska området.

9.3.5 Administrativa byrån: allmänna sektionen, personalsektionen, ekonomisektionen

Riksantikvarieämbetets interna servicefunktioner bör sammanföras till en administrativ byrå. De sakkunniga föreslår att denna även lämnar ekonomisk och administrativ service till vissa utomstående institutioner; historiska museet, till ämbetet eller museet knutna vetenskapliga företag, medelhavsmuseet och laboratoriet för radioaktiv datering. Byrån bör även svara för juridisk service till olika enheter inom ämbetet.

Den administrativa byrån kommer sålunda i huvudsak att ha ett ansvarsområde omfattande vad som gäller för den nuvarande administrativa och kamerala avdelningen. Vissa skillnader kan dock noteras. Bl a kommer personalen inom ämbetet och historiska museet att öka. Därmed ökar belastningen på den administrativa byrån. Genom att historiska museet får ställning som självständig institution med egen styrelse och eget kansli kommer å andra sidan åtskilliga av de ärenden som nu handläggs inom den administrativa och kamerala avdelningen att bort-

falla. I samma riktning pekar den omständigheten att det nuvarande sambandet med Vitterhetsakademien upphör. De administrativa uppgifter rörande akademien som till en del åvilat tjänstemän inom den administrativa och kamerala avdelningen kommer i fortsättningen att bli en uppgift för akademien.

Den nya organisationen av ämbetet förutsätter en aktiv medverkan från den administrativa byråns sida i övriga byråers arbete, särskilt i fråga om handläggningen av löpande förvaltningsärenden, juridiska frågor, verksamhetsplanering, utformning av tillämpningsföreskrifter m. m. Byråns uppgifter kommer i stor utsträckning att gälla juridisk rådgivning åt granskningssektionen inom den allmänna byrån. Byrån kommer även att handlägga besvärärenden, att träffa avtal och svara för olika juridiska frågor för fastighetsbyråns räkning, i samband med byggnadsminnesförklaringar och beträffande uppdragsverksamhetens arkeologiska och byggnadshistoriska undersökningar. Härtill kommer rådgivning till länsstyrelserna bl a beträffande prejudicerande ärenden. Byråns medverkan kommer även att erfordras vid ämbetets handläggning av tjänstetillsättningar på länsstyrelserna.

Inom byrån bör även finnas resurser för bedömningar av verksamhetens utveckling på längre sikt, bl. a. nya och förändrade krav på insatser från ämbetets sida och konsekvenserna i fråga om personalbehov, utbildning, nya arbetsformer m. m. Byrån skall således biträda ämbetets ledning i den långsiktiga planeringen. Denna måste självfallet ske i nära samverkan med övriga byråer, vilka förfogar över erforderligt underlagsmaterial inom respektive fackområden. Sammanställningarna och bedömningarna bör utmyнна i långsiktplaner med riktlinjer för verksamheten bortom långtidsbudgetens tidsperspektiv på fem år, nämligen den kommande 10–15-årsperioden.

De sakkunniga föreslår att den administrativa byrån organiseras på tre sektioner; allmänna sektionen, personalsektionen och ekonomisektionen.

Allmänna sektionen

Inom den allmänna sektionen bör handläggas de ärenden där ämbetet såväl vid som utom domstol har att företräda statens intressen. Inom sektionen bör även förankras den tidigare nämnda uppgiften att svara för juridisk rådgivning till andra enheter inom ämbetet, framförallt granskningssektionen inom den allmänna byrån, fastighetsbyrån och den till undersökningssektionen knutna uppdragsverksamheten. Vidare bör inom sektionen handläggas sådana juridisk-administrativa uppgifter som utformning av arbetsordning, generella tjänstgöringsföreskrifter, handläggning av sekretessärenden samt frågor om åtal, disciplinär bestraffning och avstängning av tjänsteman.

Den allmänna sektionen bör svara för tidigare angivna långsiktiga planeringsfunktioner och för sekretariatsuppgifter åt ämbetets styrelse och riksantikvarien. Sektionen bör i samverkan med ekonomisektionen avsvvara för arbetet med ämbetets petita och långtidsbudget. Inom sektionen bör även handläggas vissa remissärenden samt företagsnämndsfrågor. Till sektionen bör slutligen föras handläggningen av lokalfrågor, intendenturärenden avseende maskiner och kontorsmateriel, registratur, telefonväxel för ämbetet och historiska museet, vaktmästeri och nattbevakning, den senare gemensam med museet.

Personalsektionen

Personalsektionens uppgift är att svara för ämbetets personalplanering, personalredovisning, ärenden om tjänstetillsättning och befordran, personal- och hälsovård samt arbetet med löneutredningar. Ansvaret för erforderlig personalutbildning bör åvila sektionen i samarbete med informationssektionen inom den allmänna byrån. Personalsektionen bör dessutom — som tidigare framhållits — få ansvaret för mer rutinartade åtgärder i ovannämnda hänseenden vad gäller personalen vid historiska museet med därtill

knutna vetenskapliga projekt, medelhavsmuseet och laboratoriet för radioaktiv datering.

Ekonomisektionen

Ekonomisektionen bör svara för bokföring, redovisning och rapportering, statistik och kostnadskontroll, granskning av reseräkningar, inkomst och skatteredovisning, fakturering och kassatjänst. Ekonomisektionen bör även lämna dylik service till historiska museet med till detta knutna vetenskapliga projekt, medelhavsmuseet och laboratoriet för radioaktiv datering.

Riksantikvarieämbetet och statens historiska museum skall från 1.7.1972 anslutas till en redovisningscentral vid riksarkivet. Ämbetet kommer därvid successivt att övergå till ett nytt system för ekonomisk redovisning — system S. Omläggningen planeras ske etappvis och till en början överförs endast vissa kassabokföringsrutiner från ämbetet till redovisningscentralen. Senare kommer även sk kostnadsredovisning enligt system S och ett datorbaserat avlöningsuträkningssystem att införas. Enligt vad de sakkunniga erfarit kommer omläggningen inte att medföra några förändringar av personalbehovet inom ekonomifunktionen jämfört med nuvarande manuella redovisningssystem.

9.4 Personalorganisation

De ökade kraven på kulturminnesvården har medfört att riksantikvarieämbetets resurser i alltför hög grad har måst koncentreras på de löpande göromålen medan verksamhetsplanering, utvecklingsarbete och rådgivning har skjutits åt sidan. Detta har resulterat i att ämbetet inte i tillräcklig omfattning har kunnat bedriva ett aktivt initierande arbete. På motsvarande sätt har den praktiska verksamheten med undersökningar och vårdarbeten inte kunnat inrymmas i den ordinarie organisationen. Dessa arbetsuppgifter sköts i stället av sektioner som tillkommit för att lösa specialuppgifter. Med denna utveckling föreligger en uppenbar risk för att

ämbetet isoleras och att den kulturminnesvårdande verksamheten stagnerar. Den föreslagna omorganisationen syftar därför till att skapa utrymme för de eftersatta arbetsuppgifterna samt till att förstärka ämbetets kontakter med den praktiska kulturminnesvården i fältet. Genom den föreslagna decentraliseringen av ämbetets beslutanderätt enligt kulturminnesvårdens speciallagstiftning avlastas ämbetet en betydande del av sina nuvarande arbetsuppgifter, vilket frigör vissa tjänster för andra arbetsuppgifter. Denna förstärkning är emellertid otillräcklig för att tillgodose föreliggande behov.

Decentraliseringen av beslutanderätten innebär att huvuddelen av ämbetets granskningsuppgifter övergår till länsstyrelserna. Genom en undersökning som företagits i samarbete med verkets personal har de sakkunniga funnit att decentraliseringen torde resultera i minskat behov av handläggande personalen från nuvarande 16 till 8 tjänstemän. Denna vinst kommer emellertid att reduceras genom länsstyrelsernas behov av råd- och anvisningar beträffande ärendehandläggningen. Omfattningen härav kan knappast beräknas med större tillförlitlighet, men nettovinsten torde dock komma att uppgå till fem tjänster.

De största personalökningarna betingas av att ämbetet genom sin nya verksamhetsinriktning får att fullgöra uppgifter som tidigare har varit åsidosatta. Detta gäller framför allt de i den nya organisationen centrala funktionerna utvecklingsarbete, rådgivning och information. Härför föreslås inrättandet av en utvecklingssektion och en informationssektion, som tillsammans kräver en personal på nio handläggare och fem biträden. På motsvarande sätt har ämbetets fastighetsförvaltning måst skötas vid sidan av det löpande arbetet. Genom att inrätta ett förvaltningsorgan får ämbetet resurser för vård och förvaltning både av de egna och av Vitterhetsakademiens fastigheter. Samtidigt skapas underlag för det utvecklingsarbete beträffande restaurerings- och vårdarbeten, som självfallet bör vara en huvuduppgift för ämbetet och som genom råd och anvisningar

avses komma all kulturminnesvårdande verksamhet i landet till godo. Eftersom ämbetet helt saknar resurser för dessa uppgifter ger fastighetsbyrån en personalökning på sammanlagt femton tjänstemän, fem assistenter och elva biträden. Ämbetet förfogar inte heller över egen sakkunskap för arkeologiska undersökningar. Den föreslagna undersökningssektionen kommer således också att svara för helt nya funktioner innebärande att en väsentlig del av ämbetets grundbehov av sakkunskap kommer att tillgodoses. För undersökningssektionen föreslås en personal på fyra tjänstemän och fyra biträden.

Övriga större personalökningar avser omfördelningar av redan tillgängliga resurser. Detta gäller inventarieverket Sveriges Kyrkor och projektet renoveringsteknik som finansieras med anslag från humanistiska forskningsrådet respektive statens råd för byggnadsforskning. Projektet renoveringsteknik erhåller även bidrag från byggnadsstyrelsen, fortifikationsförvaltningen och riksantikvarieämbetet. På Sveriges kyrkor finns fyra fast anställda antikvarier medan projektet för renoveringsteknik för närvarande sysselsätter fyra arkitekter.

För den följande framställningen hänvisas till tablå sid. 103.

Allmänna byrån

Granskningssektionen

Genom decentraliseringen av beslutanderätten får ämbetet ökade möjligheter att koncentrera sig på sådana stora och principiellt viktiga ärenden som avser övergripande samhällsfrågor och internationell samverkan samt viktigare granskningsuppgifter, som fortfarande kommer att underställas ämbetets prövning. Flertalet sådana ärenden är av övergripande art och måste därför bedömas ur allmänt kulturhistorisk synpunkt. Beredningen måste därför ske med samtidigt beaktande av alla de ämnesområden som verket företräder. Granskningssektionens personal bör därför bestå av förhistoriker, byggnadsantikvarier och arkitekter. Med

hänsyn till arbetsvolymen räknar de sakkunniga med att den handläggande personalen, sektionschefen inräknad, bör uppgå till minst sex tjänstemän. Härutöver föreligger behov av en assistent, som bl a skall biträda med utredningar som erfordras för ärendeberedningen och ansvara för registreringsuppgifter exempelvis avseende byggnadsminnen. På biträdessidan erfordras två biträden för mer kvalificerade arbetsuppgifter. För det löpande arbetet kommer sektionen att behöva arbetsmaterial i form av ritningar och kartor. Härför föreslås en tjänst som kartritningsbiträde. Ytterligare ett biträde fordras för allmänna kontorsgöromål.

För det i sektionen ingående runverket föreslås inga förändringar.

Utvecklingssektionen

Utvecklingssektionen skall huvudsakligen fungera som initierande, samordnande och administrerande organ för det utvecklingsarbete som skall bedrivas inom ämbetets olika delar och som i stor utsträckning torde komma att ske i projektform. För utvecklingssektionen föreslås därför en relativt liten basorganisation på fyra handläggande tjänstemän, vilka förutsätts representera ämbetets viktigaste ämnesområden. Särskilt för administrationen av arbetsprojekten erfordras kvalificerad biträdeshjälp och skrivhjälp. Härför beräknas två kvalificerade biträden.

Informationssektionen

Informationssektionen kommer att svara för en rad stora arbetsuppgifter beträffande både intern och utåtriktad information, publicering och undervisning. Vart och ett av dessa verksamhetsområden innefattar mångskiftande och arbetskrävande uppgifter där från fall till fall särskild expertis och arbetskraft kommer att behöva anlitas. Liksom beträffande utvecklingssektionen föreslås därför en relativt begränsad basorganisation. Eftersom sektionen skall fungera som serviceorgan åt hela verket bör den handläggande personalen representera ämbetets vik-

tigaste ämnesområden. Utöver sektionschefen erfordras härför tre tjänstemän. För redaktionella göromål och för kontakter med förlag och tryckerier föreslås en tjänst som redaktör. Sektionens arbetsområde innefattar en rad praktiska uppgifter bl a inom den kursverksamhet för vilken sektionen skall ansvara. Härför föreslås en assistentbefattning. För skrivarbete och kontorsgöromål erfordras två biträden.

Dokumentationsbyrån

Inventeringssektionen

Huvuddelen av personalen på den nya inventeringssektionen svarar mot antalet tjänster på den nuvarande fornminnesinventeringen. Den största ökningen — fyra antikvarier — hänför sig till det föreslagna överförandet av Sveriges Kyrkor. Härtill kommer två tjänster för byggnadsinventeringar, vilka avses för det utvecklingsarbete beträffande inventeringar som nu i viss utsträckning bedrivs både inom ämbetet och på andra håll och som syftar till att undersöka förutsättningarna för en mer allsidig kulturhistorisk dokumentation. En mot sektionens ökade arbetsuppgifter svarande ökning föreslås beträffande ingenjörer, assistenter, kartritningsbiträden och kontorspersonal. Förutom sektionschefstjänsten föreslås således inventeringssektionen få en personalorganisation på tretton handläggande tjänstemän, två ingenjörer, två assistenter, fem biträden, varav två kvalificerade.

Undersökningssektionen

Undersökningssektionen får den dubbla uppgiften att svara både för ämbetets sakkunskap beträffande arkeologiska och byggnadshistoriska undersökningar och att leda uppdragsverksamheten inom samma områden. För den erforderliga sakkunskapen och för ledningen av uppdragsverksamheten erfordras en personal om minst fyra handläggare. Eftersom sektionens egen verksamhet liksom också uppdragsverksamheten avkastar ett

betydande dokumentationsmaterial i form av fotokartor och uppmätningar som omfattar både det arkeologiska och byggnadshistoriska området, bör sektionen förfoga över ett ritkontor bestående av minst tre ritare. För sektionens kontorsgöromål föreslås ett biträde.

Arkiv

Som redan framhållits har en särskild utredning företagits beträffande föreliggande behov för en upprustning av det antikvarisk-topografiska arkivet. I anslutning till arkivutredningens förslag föreslås arkivet få en personalorganisation med en förste arkivarie som chef, en arkivarie, en amanuens, fyra assistenter och två biträden. De sakkunniga förutsätter att denna personal även får ansvaret för vården av arkivet vid den nuvarande kulturhistoriska byrån.

Fastighetsbyrån

Förvaltningssektionen

För förvaltningssektionens arbetsuppgifter erfordras både kulturhistorisk sakkunskap och personal med specialinriktning på att "marknadsföra" de kulturhistoriska värdena i fornlämningar och byggnader. Den handläggande personalen bör bestå av tre antikvarier. Med hänsyn till att sektionen bör förfoga över juridisk sakkunskap med inriktning på förvaltningsgöromål, betecknas en av tjänsterna som byrådirektör. För olika praktiska arbeten i fält föreslås två assistentbefattningar. Kontorsgöromålen beräknas kräva två biträden, varav ett kvalificerat. De fem tillsyningsmännen avser befintliga tjänster på några av de mest besökta fornminnesplatserna. Tillsyningsmännen avlönas dels med statsmedel, dels med fondmedel.

Vårdsektionen

Vårdsektionens arbetsuppgifter, som innefattar en på utvecklingsarbete inriktad verksamhet med projekteringar för vård- och

restaureringsarbeten, forskning, praktiska vårdarbeten samt rådgivning och viss undervisning, berör kulturminnesvårdens hela arbetsfält. Eftersom både den på markvård specialiserade fornminnesvården och byggnadsminnesvården sammanförts till samma sektion bör denna förfoga över bl a förhistoriker, byggnadshistoriker och arkitekter. Härför beräknas sammanlagt sex tjänster. De sakkunniga har dock härvid bortsett från att den vid statens institut för byggnadsforskning bedrivna verksamheten beträffande renoveringsteknik skall inordnas i vårdsektionen. Både för den egna verksamheten och för serviceuppgifter åt utomstående har sektionen ett stort behov av arbetskraft bl a för fältarbeten, för rådgivning och för konsultverksamhet. Härför beräknas sammanlagt fyra tjänster, tre konsulenter och en assistent. För karteringar, uppmätningar och annat ritningsarbete bör finnas två förste ritare och ett kartritningsbiträde. Kontorsgöromålen kräver tre biträden, varav ett kvalificerat.

Administrativa byrån

Allmänna sektionen

Den allmänna sektionens uppgifter är av skiftande slag. Där kommer att handläggas inte bara juridiska ärenden utan också administrativa ärenden av mer allmän natur. Sektionen får även huvudansvaret för det långsiktiga planeringsarbetet med ämbetets petita och långtidsbudget. Dessutom samlas vissa allmänna servicefunktioner inom sektionen.

De sakkunniga beräknar följande personal för den allmänna sektionen.

Inom sektionen bör finnas två handläggare med bakgrund lämplig för de uppgifter varom här är fråga. En förutsättning för att personalen på handläggarnivå inom sektionen skall kunna hållas inom en så begränsad ram är att den administrativa byråns chef tar aktiv del i handläggningen av ärenden inom den allmänna sektionen.

Arbetet med registratur m m beräknas

kräva en registrator och ett kvalificerat biträde. Vidare beräknas sektionen omfatta en personlig sekreterare till riksantikvarien.

Den för riksantikvarieämbetet och historiska museet gemensamma telefonväxeln kräver tre heltidsanställda telefonister. Ett biträde fordras för allmänna kontorsgöromål inom sektionen. För ledning av arbetet vid vaktexpedition och vaktmästeri vid ämbetet fordras en expeditjonsförmän. Fyra expeditjonsvakter beräknas för uppgifter inom vaktmästeriet. Vidare behövs en reparatör och en materialförvaltare.

Personalsektionen

Personalsektionens uppgifter har tidigare beskrivits. Dess arbete bör ledas av en handläggare på byrådirektörsnivå med biträde av en amanuens. Härutöver fordras en assistent och två biträden, därav ett mer kvalificerat.

Ekonomisektionen

Genom omläggningen till det s k system S, med en successivt utbyggd kostnadsredovisning och med hänsyn till den service ekonomisektionen också skall lämna andra institutioner krävs en kvalificerad ledning av denna. De sakkunniga föreslår att sektionen leds av en byrådirektör med biträde av en bokhållare och fyra biträden, varav två kvalificerade.

Det totala personalbehovet

Riksantikvarieämbetet med gemensamma avdelningar har en personalorganisation på sammanlagt 96 tjänster. Avskiljandet av museet tillsammans med biblioteket, den pedagogiska avdelningen och textilkonserveringen medför att 78 tjänster bildar den grund på vilket det nya ämbetsverket skall byggas upp. De sakkunnigas förslag resulterar i en personalökning på 52 tjänster, vilket ger en personalorganisation på sammanlagt 130 tjänster. Detta innebär en knapp fördubbling jämfört med nuvarande förhål-

landen. Det bör påpekas att redan pågående, statligt finansierad verksamhet som föreslås överförd till ämbetets fasta organisation svarar för 9 tjänster av den beräknade personalökningen. Dit hör personal som arbetar inom projektet Sveriges kyrkor och tillsynspersonalen vid fornminnesplatserna. Dessutom kan nämnas att inrättandet av en undersökningssektion inom dokumentationsbyrån innebär att uppdragsverksamheten delvis kommer att finansiera dessa mot att den tidigare drivits och redovisats separat från ämbetet.

9.5 Kostnadsberäkningar

I föregående avsnitt har redovisats ett förslag till personalorganisation om sammanlagt 130 tjänster. Detta beräknas dra en *lönekostnad* på 7 433 000 kr. inkl. lönekostnadspålägg (1972 års löner). Till grund för beräkningen ligger den schablonmässiga löneklassbestämning som tillämpats enligt petitaanvisningarna beträffande nya tjänster.

Utöver angivna belopp kan behövas medel för personliga tjänsteplaceringar samt för extra biträdespersonal, vikariats- och övertidsersättningar. I tidigare sammanhang har framhållits att särskilda medel krävs för utredningar och undersökningar på konsultbasis. Genom att projektet "renoveringsteknik" överföres från statens institut för byggnadsforskning till riksantikvarieämbetet fordras även medel för arvoderingen av tjänstemännen inom projektet. För här nämnda utgifter beräknar de sakkunniga ett belopp om sammanlagt 1 milj. kr., vilket sålunda medför att de totala lönekostnaderna kommer att uppgå till 8 433 000 kr. Årskostnaden för *sjukvård* kan bestämmas utifrån de aktuella genomsnittsbeloppet per anställd inom den nuvarande organisationen. Det kan då beräknas till 20 000 kr.

Reseersättningarna inom den nuvarande organisationen har i huvudsak avsett ändamål som ligger inom det nya riksantikvarieämbetets verksamhetsområde. Särskilt i uppbyggnadsskedet av den nya organisationen gäller det för ämbetet att hålla god kontakt

med den regionala organisationen. Inslaget av utvecklingsarbete i ämbetets verksamhet motiverar även utbyggda internationella kontakter rörande kulturminnesvärden. De sakkunniga uppskattar det erforderliga beloppet till 300 000 kr., varav 50 000 kr. för utrikes resor.

Några väsentliga förändringar i *lokalsituationen* för riksantikvarieämbetet aktualiseras inte genom de sakkunnigas förslag. Däremot kommer den ökade personalen vid såväl ämbetet som historiska museet att medföra behov av ytterligare arbetsplatser, antingen genom omdispositioner inom befintliga utrymmen eller externa förhyrningar. Härvid uppkommande engångskostnader är svåra att nu uppskatta. Schablonmässigt kan emellertid 25 % av *lokalkostnaderna* för den nuvarande gemensamma organisationen i fortsättningen beräknas avse ämbetet. Detta ger en årlig lokalkostnad på 566 000 kr. för det nya riksantikvarieämbetet.

För budgetåret 1972/73 uppgår medlen till *expenser* till 224 000 kr. för den gemensamma organisationen. Av dessa kan 60 % beräknas avse det nya ämbetets verksamhetsområde. Behovet av ökade medel till expenser av bl. a. engångskaraktär är påtagligt. Det kan allmänt konstateras att kontorsmaskinparken till vissa delar är sliten och mindre ändamålsenlig och att möbelutrustningen är föråldrad och försliten. Ett säkert underlag för bedömning av det totala behovet av upprustning kan dock erhållas först efter en genomgång av funktioner och rutiner och en i samband därmed företagen mera genomgripande inventering av maskiner och möbler.

Medlen för löpande expenser behöver också förstärkas. En utbyggd informationsverksamhet kräver således medel för tryckning av publikationer av olika slag. De sakkunniga förutsätter vidare att materialkostnader m. m. för det antikvarisk-topografiska arkivet i fortsättningen täcks med expensmedel.

Riksantikvarieämbetets samlade behov av expensmedel kan på ovan angivna grunder beräknas till totalt 350 000 kr.

För budgetåret 1972/73 har 355 000 kr. anvisats för *formminnesinventering*. Med hän-

syn till det utvecklingsarbete beträffande byggnadsinventeringar som de sakkunniga anser bör bedrivas inom inventeringssektionen bör detta anslag uppräknas till 500 000 kr.

Andra utgifter som faller på det nya ämbetet utgör finansieringen av *laboratoriet för radioaktiv datering* och *medlemsavgift* till Centre International d'Etudes pour la Conservation et la Restauration des Biens Culturels. Härför beräknas 162 000 resp. 25 000 kr.

En sammanställning av de redovisade kostnadsberäkningarna ger nedanstående totalkostnad för det nya riksantikvarieämbetet, såvitt avser de egentliga förvaltningskostnaderna.

	Tusental kronor
Egna tjänstemän	7 433
Utomstående experter och tillfällig personal	1 000
Sjukvård	20
Resesättningar	300
Lokalkostnader	566
Expenser	350
Fornminnesinventering	500
Laboratoriet för radioaktiv datering	162
Medlemsavgift till Centre International d'Etudes pour la Conservation et la Restauration des Biens Culturels	25
	<hr/> 10 356

En rättvisande jämförelse av kostnadsökningen gentemot nuvarande organisation kan göras utifrån en "antagen kostnadsfördelning" baserad på att riksantikvarieämbetet och historiska museet med gemensamma avdelningar skilts ut från varandra på det sätt som tidigare föreslagits. Under den förutsättningen kostar ämbetet i nuläget 6,0 milj. kr. Häremot kan ställas den beräknade årskostnaden för det nya ämbetet på 10,4 milj. kr. Kostnadsskillnaden är emellertid i realiteten mindre. Således innebär överföringen av vissa verksamheter till ämbetet en motsvarande kostnadsminskning på andra håll. Vidare beräknas vissa intäkter inflyta till ämbetet.

Sälunda kan för Sveriges Kyrkor (hittills bekostat av statens humanistiska forsknings-

råd) och projektet renoveringsteknik vid statens institut för byggnadsforskning ett sammanlagt belopp om 600 000 kr. frigöras när verksamheterna övergår till ämbetet. Även smärre medelsposter inom ämbetets anslagsramar kan dras in till följd av förslagen. Intäkterna av uppdragsverksamhet som utförs av personal i den fasta organisationen uppskattas till 250 000 kr. Sammanlagt torde den framräknade årskostnadsökningen med hänsyn till här nämnda faktorer kunna reduceras med 1 milj. kr. Den reella årskostnadsökningen skulle därmed uppgå till 3,4 milj. kr.

I kap. 12, sid 147 ff diskuteras frågan om kostnaderna för undersökning och borttagande av fast fornlämning. De sakkunniga konstaterar att därmed förknippade problem bör kunna lösas om ersättning kan utgå i större utsträckning än vad som nu är fallet. De sakkunniga föreslår därför att anslagsposten "Bidrag till uppdragsgivare som genom taxesättningen belastas med alltför höga utgrävningskostnader" uppräknas från nuvarande 38 000 kr. till 200 000 kr.

För vård och underhåll av fornlämningar och kulturhistoriskt värdefulla byggnader disponerar riksantikvarieämbetet för budgetåret 1972/73 ett anslag om 701 000 kr. Huvuddelen av anslaget är avsett för vården av landets samlade bestånd av fornlämningar från förhistorisk och historisk tid samt för byggnader av kulturhistoriskt värde. Medlen utnyttjas i stor utsträckning för att biträda fastighetsägare i sådana fall där de kulturminnesvårdande hänsynen åsamkar ägaren orimligt höga underhålls- eller restaureringskostnader. Beloppet är självfallet helt otillräckligt även om man förutsätter att hjälp även i fortsättningen kommer att kunna påräknas genom att de kulturhistoriska monumenten av arbetsmarknadsstyrelsen kan utnyttjas som sysselsättningsobjekt för vissa kategorier friställd arbetskraft. De sakkunniga föreslår därför att anslaget för vård och underhåll av fornminnen och kulturhistoriska byggnader uppräknas till minst 3 milj. kr. Härvid har även beräknats medel för uppdrag åt experter och konsulter.

Samtidigt som riksantikvarieämbetet och statens historiska museum har utvecklats till stora och självständiga institutioner har betydelsen av det organisatoriska sambandet med Vitterhetsakademien successivt minskat. Liksom akademiutredningen föreslår MUS 65 att akademiens huvudmannaskap för ämbetsverket skall upphöra. (Jfr sid. 35 ff resp. 100 ff). Akademiutredningen föreslår vidare att akademiens kulturhistoriska fastigheter skall överlämnas till en stiftelse, att staten övertar hela ansvaret för arkivet och biblioteket, att de vetenskapliga företagen Svenskt diplomatarium och undersökningen av medeltida pergamentsfragment överförs till riksarkivet samt att runverket liksom Helgöundersökningen överförs till riksantikvarieämbetet. I fråga om inventarieverket Sveriges Kyrkor föreslår akademiutredningen inga förändringar beträffande huvudmannaskapet och finansieringen.

MUS 65 delar i stort sett akademiutredningens synpunkter men har i två avseenden en avvikande mening och föreslår därför att fastigheterna i stället för att ingå i en stiftelse överförs till riksantikvarieämbetet och att Sverige Kyrkor inordnas i ämbetets dokumentationsbyrå. Frågan om den framtida förvaltningen av Stjarnsunds och Skånelaholms slott samt fastigheten Villagatan 3 i Stockholm bör enligt de sakkunniga särskilt övervägas med hänsyn till att akademien disponerar dessa byggnader för sin egen verksamhet. Eftersom MUS 65 även föreslår att

sambandet mellan historiska museet och riksantikvarieämbetet skall upphöra får detta konsekvensen att arkivet och runverket hänförs till ämbetet medan biblioteket och Helgöundersökningen föreslås tillhöra museet. Akademiutredningens och MUS 65:s förslag innebär således att Vitterhetsakademien skiljs från en stor del av sina nuvarande arbetsuppgifter.

Vad gäller Vitterhetsakademiens framtida verksamhet må erinras om att akademien har till huvuduppgift att främja studiet av historien, antikviteterna och övriga humanistiska vetenskaper. I egenskapen av en från statsmakterna helt fristående institution kommer akademien att ha mycket goda förutsättningar för att inom samtliga humanistiska vetenskapsgrenar svara för viktiga uppgifter som på ett värdefullt sätt kan komplettera den statliga verksamheten. För att fortlöpande kunna fullgöra sådana uppgifter och för att kunna initiera nya verksamheter när behov därav uppstår, bör akademien emellertid inte vara bunden vid alltför långsiktiga och betungande företag. De av akademiutredningen och MUS 65 framlagda förslagen bör därför även ses som en önskvärd avlastning för att bereda akademien möjligheten att förnya sin verksamhet. Planeringen för akademiens framtida verksamhet är självfallet akademiens egen angelägenhet, men de sakkunniga önskar dock något beröra sådana nya uppgifter som ter sig särskilt angelägna för kulturminnesvården och mu-

seiväsendet.

Kulturminnesvården och den museala verksamheten måste bedrivas i nära kontakt med forskningen både inom landet och på det internationella planet. Detta gäller i hög grad för det utvecklingsarbete som föreslås bli en huvuduppgift för riksantikvarieämbetet. För kontinuerliga kontakter med universitetsinstitutionerna och museerna inom landet har de sakkunniga föreslagit ett samrådsorgan inom ämbetet. För det internationella samarbetet och informationsutbytet är detta emellertid inte tillräckligt. Sålunda är exempelvis Sveriges deltagande i det internationella forskarutbytet inom de ämnesområden som akademien företräder svagt. En intensifiering och systematisering av utbytesverksamheten är angelägen. Med sin högt kvalificerade kompetens och med sina kontakter med utländska akademier, universitet och museer samt enskilda forskare har Vitterhetsakademien synnerligen goda förutsättningar för att etablera och förstärka det vetenskapliga kontakt- och informationsnätet bl. a. genom forskarutbyte. De sakkunniga har också underrättats om att akademien förbereder en utvidgning och intensifiering av sina internationella kontakter. Härför planerar akademien att upprätta ett internationellt vetenskapligt sekretariat. Det bör ankomma bl. a. på det av de sakkunniga föreslagna samarbetsorganet att understödja dessa strävanden och att etablera sådana kontakter med akademien att kulturminnesvården och museiväsendet kan tillgodogöras erfarenheterna av det internationella samarbetet.

Akademins kontaktverksamhet bör även kunna bidra till att skapa opinioner och att stimulera till debatt beträffande de skilda forskningsområdena men även beträffande den statliga verksamhetspolitiken inom kulturminnesvården och vid museerna.

Med en utvecklad internationell överblick bör akademien kunna kartlägga angelägna behov inom olika forsknings- och verksamhetsområden. Akademien har härvid möjligheten att själv utvälja, initiera och stödja sådan verksamhet som är eftersatt eller inte alls

etablerad inom de offentliga institutionerna. Eftersom akademiledamöterna representerar hela det humanistiska området bör tvärvetenskapliga projekt vara en för akademien väl ägnad arbetsuppgift. De sakkunniga anser det vara angeläget att en sådan initiativverksamhet bedrivs kontinuerligt. Akademien bör som tidigare framhållits inte bindas vid allför långsiktiga och betungande företag. Projekt som utvecklas till större omfattning och får mer permanent karaktär bör därför inte kvarligga hos akademien utan underställas den institution där det närmast hör hemma. För projektverksamheten bör akademien kunna påräkna stöd från humanistiska forskningsrådet och andra fonder men även från riksantikvarieämbetet, museerna och andra berörda verk och institutioner.

Vitterhetsakademiens ledamöter rekryteras både från universitetsinstitutionerna och de lärda verken och har därför en central ställning med en samlad överblick av forskningen i hela landet. Akademien är således väl ägnad för att insamla, bearbeta och distribuera en allsidig information på det humanistiska forskningsfältet både inom landet och internationellt. Eftersom detta informationsmaterial har betydelse inte bara för de direkt berörda forsknings- och verksamhetsgrenarna, utan även har stort allmänintresse anser de sakkunniga att tillräckligt underlag borde finnas för en periodisk tidskrift av den typ som i Sverige utges av ingenjörsvetenskapsakademien eller som den norska tidskriften *Forskningsnytt fra Norges almenvitenskaplige forskningsråd*.

De sakkunniga förutsätter att akademien kommer att bedriva en fortsatt utgivning av vetenskapliga skriftserier. Viss del av varje upplaga bör dock ställas till förfogande som bytesexemplar för det till museet överförda biblioteket. Med hänsyn till behovet av ökat internationellt samarbete och för att underlätta bytesverksamheten anser de sakkunniga att publiceringen i ökad utsträckning bör ske på internationellt gångbara språk.

Enligt akademins stadgar skall antalet arbetande ledamöter endast uppgå till tjugofem inom vardera den historisk-antikva-

riska och den filosofisk-filologiska klassen, dvs. femtio för hela akademien. Fordringarna på vetenskaplig meritering måste härigenom ställas så högt att ledamotskap i regel kan vinnas först vid relativt hög ålder. Eftersom åldersgränsen för arbetande ledamot dessutom är satt till sjuttio år, innebär detta att medelåldern inom akademien är relativt hög. För akademins möjligheter att fungera som kontakt- och informationsorgan måste emellertid ledamöternas engagemang i den dagliga verksamheten vid verk och institutioner tillmätas stor betydelse. Det kan därför ifrågasättas om inte akademien kunde vidga sitt kontaktnät genom att sänka medelåldern för de arbetande ledamöterna och genom att öka antalet ledamöter. Den sistnämnda åtgärden torde vara befogad även med hänsyn till att akademien representerar ett vidsträckt och mångfasetterat arbetsområde som företräds av ett stort antal välmeriterade forskare.

Under 1800-talets andra hälft utvecklades en musealt inriktad hembygdsrörelse i landet, som även fick betydelse för den moderna kulturminnesvårdens framväxt.

I kapitel 3 har beskrivits hur vid mitten av förra seklet ett stort antal landskapsomfattande fornminnes- och museiföreningar bildades, med uppgift att samla och vårda minnen av hembygden. Man var framförallt inriktad på insamling av fornfynd och kyrkliga inventarier. De flesta av våra nuvarande länmuseer, liksom även andra provinsmuseer, har sitt ursprung i detta insamlingsarbete. De föreningsägda länmuseerna kom sedermera att bli basorgan i den regionala kulturminnesvårdsorganisationen, som byggdes upp på 1920-talet.

Delvis vid sidan av fornminnesföreningarna och deras landskaps- och länmuseer uppstod vid sekelskiftet en hembygdsrörelse av annorlunda karaktär. Inspiratörer till denna rörelse var bl. a. företrädare för nationalromantiken med flera författare och konstnärer som aktivt verksamma. Nordiska museets verksamhet för allmogekulturens bevarande spelar också stor roll och Skansen liksom Kulturen i Lund inspirerade till ett stort antal hembygdsgräddor i landet.

Sekelskiftets hembygdsrörelse ville i nationell anda verka för ett bevarande av i första hand den folkliga kulturen. Man arbetade i det framväxande industrisamhällets skugga och ville genom en anknytning till inhemsk byggnadstradition och till seder och bruk

från självhushållets tid tillförsäkra människorna bättre miljö och livsvillkor. Härigenom stod man i visst motsatsförhållande till de äldre musei- och fornminnesföreningarna, som hade en mer renodlat antikvarisk-museal inriktning.

Hembygdsrörelsen har i påfallande grad varit en landsbygdens angelägenhet. Städernas miljöfrågor skulle komma att på allvar uppmärksammas först långt senare. Sitt tidigaste nedslag fick rörelsen i Dalarna, där en rad hembygdsföreningar under 1900-talets första decennier bildades. Föreningarna arbetade lokalt med socknen som arbetsområde.

Inom hembygdsrörelsen utvecklades ett aktivt miljövårdsintresse som resulterade i grundandet av Samfundet för Hembygdsvård år 1916. Som initiativtagare stod bl. a. Svenska Teknologföreningens avdelning för husbyggnadskonst, som år 1915 framlade de första planerna för Samfundets organisation och arbetsuppgifter. Samfundet hade en bred förankring i samhället med en medlemskader av både enskilda och kollektivanslutna. Ursprungligen avsåg man att Samfundet skulle fungera som riksorgan för hembygdsrörelsen. Samfundet har länge uppburit ett icke oväsentligt statsbidrag för upplysningsverksamhet i naturvårdsfrågor. Statsanslaget som utbetalas av naturvårdsverket uppgår för budgetåret 1971/72 till 185 000 kronor. Enligt förslag i statsverkspropositionen höjs bidraget med 20 000 kronor för

nästa budgetår. Samfundets övriga inkomster — av samma storlek som statsbidraget — utgörs av medlemsavgifter och avkastningen av fondmedel.

Samfundet har spelat en roll som opinionsbildare inom hembygds- och landskapsvårdens områden, icke minst genom sin tidskrift *Bygd och Natur*. Däremot har Samfundet aldrig lyckats bli ett verkligt samordnande riksorgan för landets hembygdsvård, vilket hörde till den ursprungliga målsättningen. Genom att upprätta distriktsorganisationer och genom att erbjuda hembygdsförbund och lokala föreningar kollektivanslutning har man sökt uppnå detta mål. Inom vissa delar av landet har emellertid starka regionala hembygdsförbund motverkat denna strävan från det centrala samfundet.

Hembygdsvårdens betydelse under de senaste årtiondena har växlat starkt från område till område. På vissa håll har verksamheten betydligt mycket både opinionsmässigt och reellt för miljö- och museifrågor. Här kan nämnas Jönköpings län där hembygdsvården länge har varit en stark och utbredd folkrörelse. Här har för övrigt hembygdsförbundet en fast bindning till läns museet. På de flesta håll har dock hembygdsföreningarna under 1950- och 60-talen fört en tynande tillvaro, utan tillräckliga personella och finansiella förutsättningar att arbeta effektivt.

Situationen i dag ter sig något annorlunda. Hembygdsvården genomgår på många håll en förnyelse, som i mycket erinrar om byalagsverksamheten. Det nya miljövärdstänkandet har inneburit en vitalisering för många hembygdsföreningar. Man kan konstatera att utöver intresset för landsbygdsmiljö och allmogekultur upptas nu även frågor om bevarande av t. ex. stadsmiljöer och industrimönument. Många hembygdsföreningar har numera ett avsevärt kommunalt stöd.

De sakkunniga anser, att hembygdsvården är av stor betydelse för kulturminnesvården.

Hembygdsföreningarnas betydelse som forum för miljö- och kulturfrågor har ökat,

inte minst genom inrättandet av stora kommunala förvaltningsenheter, som gör det svårt för den enskilde att följa beslutsprocesserna. Enligt de sakkunniga har hembygdsvården nu som tidigare en naturlig anknytning till provinsens museer men också till kommunernas kulturnämnder. Man kan förutsätta att läns museerna, även sedan landsantikvarieorganisationen förstatligats, kommer att intimt samarbeta med regionens hembygdsföreningar och att museets tjänstemän här kommer att fungera som konsulter för hembygdsmuseerna. Även för länsstyrelsens kulturminnesenhet blir kontakten med hembygdsvården av stor betydelse. Man bör dock icke eftersträva en institutionalisering av hembygdsvården; den bör stå fri och obunden från myndigheter och institutioner för att effektivt kunna verka för opinion och information.

Vad gäller Samfundet för hembygdsvård finner de sakkunniga det samarbete, som nyligen inletts med riksantikvarieämbetet, vara intresseväckande. Enligt de diskussioner som pågår skulle Samfundet få en viktig uppgift inom informationsverksamheten rörande kulturminnesvård och hembygdsarbete. Här till synes Samfundet, som redan nu bedriver en omfattande studie- och publikationsverksamhet, vara väl skickat.

Särskilda överväganden beträffande Skånes Hembygdsförbund

I Skåne gäller för hembygdsvården speciella förhållanden. Här finns ett övergripande och samordnande organ i Skånes Hembygdsförbund, som är topporganisation för ett 50-tal hembygdsföreningar och tillika huvudman för landsantikvarieorganisationen i Kristianstads och Malmöhus län. Den statligt understödda kulturminnesvården och den frivilliga hembygdsvården har alltså i Skåne ett fast och organisatoriskt samband.

Skånes Hembygdsförbund har i viss mån samma status som ett läns museum. I likhet med läns museerna fick Skånes Hembygdsförbund på 30-talet lotterimedel för att anställa en museiman och förbundet har sedan dess

liksom läns museerna med bidrag från stat och landsting bedrivit kulturminnesvård och konsultativ museiverksamhet.

Skånes Hembygdsförbund har landsantikvariekontor i Kristianstad och Lund. Här förvaras förbundets omfattande antikvariskt-topografiska arkiv och dess bibliotek. Förbundet äger och vårdar ett par kulturhistoriskt värdefulla fastigheter och bedriver som konsult för landskapets hembygdsföreningar en ganska omfattande museal verksamhet. Man bedriver viss utställningsverksamhet och utger en årsbok.

Vid förbundet finns sex fast anställda tjänstemän, varav fyra är handläggande och knutna till landsantikvarieorganisationen. Verksamheten finansieras i huvudsak av stats- och landstingsmedel.

De sakkunniga finner det angeläget, att Skånes Hembygdsförbund ges förutsättningar att fortsätta sin hembygdsvårdande, konsultativa och opinionsbildande verksamhet även efter landsantikvarieorganisationens förstatligande. Förbundets framtida organisation och finansiering bör därför snarast bli föremål för särskilda överväganden. De sakkunniga kommer också att ta upp denna fråga i samband med sin fortsatta utredning beträffande Kulturhistoriska föreningen för Södra Sverige. Skånes Hembygdsförbunds framtida verksamhet synes nämligen i hög grad bli beroende på om de skånska museernas verksamhet utvecklas i lokal eller regional riktning.

Förslag till ändringar i lagstiftningen om kulturminnesvården

12.1 *Allmänna synpunkter*

Den i föregående avsnitt lämnade redogörelsen för lagar och förordningar rörande kulturminnesvården uppvisar en ganska splittrad bild. Orsakerna härtill är flera. Den historiskt givna uppdelningen i fornminnen, offentliga byggnadsverk och icke offentliga byggnader med olika bakgrund för skyddandet av de olika kategorierna har medfört väsentliga skiljaktigheter i bestämmelserna. Gällande föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet redovisar således ganska utförligt ett program för objektens behandling, medan senare lagar och kungörelser är mer begränsade till direkta föreskrifter och förbud. Detta torde delvis sammanhånga med den utveckling som annan lagstiftning rörande byggnadsväsendet, exempelvis den allmänna byggnadslagstiftningen, genomgått under tiden. Kulturminnesvårdens lagstiftning har härvid reviderats styckevis allt eftersom särskilda behov bedömts föreligga, men någon samlad översyn har inte gjorts. Något som förmodligen också påverkat utvecklingen är att de många objekten för skyddsanordningarna, om än den kulturhistoriska aspekten varit gemensam för alla, är av vitt skilda slag, från byggnadsmonument till föremål i fornlämningar.

Direktiven för utredningen har inte bedömts innefatta uppdrag att företaga en mera genomgripande revision i sakligt avseende av den gällande lagstiftningen. Den

viktigaste uppgiften för de sakkunniga har i denna del i stället bestått i att anpassa lagstiftningen till den nya organisation för kulturminnesvården som föreslås i betänkandet. Vad som i detta avseende är mest betydelsefullt är decentraliseringen av beslutsfunktionerna och de därmed sammanhängande frågorna om besvärsmått. De sakkunniga har i annat sammanhang utförligt redogjort för frågorna om beslutsfunktionernas fördelning inom organisationen. Här bör endast erinras om att åtskilliga av de ändringar av bestämmelser i olika lagar och författningar som de sakkunniga föreslår sammanhänger med att tyngdpunkten i beslutsförfarandet lagts hos länsstyrelserna. Anledning finns ej att ytterligare kommentera detta förhållande, utan utredningen begränsar specialmotiveringarna till att avse ändringar som betingas av andra förhållanden.

Vissa grundläggande frågor

En viktig uppgift för de sakkunniga när det gäller lagstiftningen har varit att i enlighet med direktiven undersöka möjligheterna till modernisering och förenkling av reglerna. Härvidlag har det varit mest angeläget att söka få en så långt möjligt enhetlig reglering av byggnadsminnesvården. Som nyss nämnts är bestämmelserna på detta område mycket splittrade. Olika regler gäller för skyddet av byggnadsminnesmärkena allteftersom de är

offentliga, i meningen av statsägda eller av staten förvaltade eller kyrkor, och icke offentliga t. ex. privatägda eller kommunalägda objekt. De sakkunniga har bedömt det synnerligen önskvärt att åstadkomma en så långt möjligt enhetlig reglering av byggnadsminnesvärden, oavsett om objekten är offentliga eller inte. Den viktigaste frågan i detta arbete berör kriterierna för när skyddsbestämmelserna skall kunna tillämpas för viss byggnad. F. n. skiljer sig bestämmelserna härutinnan i 1920 års kungörelse med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet och i lagen om byggnadsminnen. De sakkunniga har inte funnit det motiverat att tillämpa olika grundläggande normer på detta område. Inte något skäl kan anföras för att bibehålla en sådan ordning.

Innan de sakkunniga redogör för sitt förslag till lösning av denna fråga skall först i korthet beskrivas hur de nuvarande bestämmelserna är utformade. Härvid bortses till en början från kyrkobyggnader. I kungörelsen som avser de offentliga byggnaderna kallas skyddsobjektet byggnadsminnesmärke, varmed enligt ordalagen i 18 § förstås byggnadsverk som på grund av kulturhistoriskt eller konstnärligt värde kan betraktas som minnesmärke. Beträffande alla dylika byggnadsminnesmärken ges först i 18 och 19 §§ vissa bestämmelser av karaktär rekommendation vad gäller deras skötsel. Vissa byggnadsminnesmärken skall därjämte enligt 20 § utses genom beslut av Kungl. Maj:t för att komma i åtnjutande av särskild efter deras beskaffenhet lämpad omvårdnad. Dessa objekt uppföres på en särskild förteckning hos riksantikvarien. För förtecknade byggnadsminnesmärken gäller särskilda regler (21 §), innebärande bl. a. att byggnaderna eller deras inredning icke får utan tillstånd av Kungl. Maj:t rivas, överlätas, flyttas eller användas till ändamål, varigenom deras kulturhistoriska eller konstnärliga värde förminsas. Vissa restriktioner är dessutom föreskrivna beträffande ifrågasatt tillbyggnad, förändring eller reparation av byggnadsverket eller dess inredning.

Skyddet för de icke offentliga byggnader-

na finns reglerat i lagen om byggnadsminnen och anbringas för viss byggnad enligt 1 § genom att riksantikvarien förklarar byggnaden för byggnadsminne. Sådant beslut får meddelas beträffande byggnad som bevarar egenarten hos gången tids byggnadsskick eller minnet av historiskt betydelsefull händelse och som med hänsyn därtill är att anse som synnerligen märklig. Vidare ges bestämmelser i 2–5 §§ om meddelande av skydds-föreskrifter för byggnadsminnena och i 6–13 §§ om förfarandet.

Som förut anmärkts är det ett starkt önskemål att de kulturhistoriska byggnaderna erhåller en lika behandling oavsett om de är offentliga eller ej. Om denna princip skall realiseras, blir det som framgått av redogörelsen för gällande bestämmelser nödvändigt att jämka de materiella reglerna om förutsättningarna för skyddets anbringande. De sakkunniga har därvid ansett det vara naturligast att till utgångspunkt för övervägandena ta de principer som angivits i den senaste regleringen på området, nämligen lagen om byggnadsminnen. Emellertid bör nya för samtliga slag av byggnader gemensamma bestämmelser ges en betydligt enklare utformning än vad som nu är fallet i byggnadsminneslagen. Där har kriterierna blivit alltför mycket specificerade för att en tillfredsställande och flexibel tillämpning skall vara möjlig. Det som är väsentligast att ange i lagtext som riktpunkt för tillämpningen bör vara att byggnaden har kulturhistoriskt värde. Detta värde kan inte bara — såsom för närvarande förutsättes — bero av byggnadsskicket eller historisk händelse utan även av helt andra faktorer. Det kan också vara en kombination av flera olika moment som ger objektet kulturhistoriskt värde. De förhållanden varav det kulturhistoriska värdet betingas bör alltså icke fastslås genom lagtexten. Däremot bör, för att markera att endast byggnader som har ett betydande kulturhistoriskt värde bör ifrågakomma för byggnadsminnesförklaring, kravet på märklighet bibehållas. Eftersom uttrycket märkligt sett har en mycket stark laddning är det knappast erforderligt att ge begreppet

en sådan förstärkning som skett i gällande lag. De sakkunniga finner därför att ordet "synnerligen" kan utgå utan att det egentligen behöver innebära någon saklig ändring. De sakkunniga föreslår alltså den utformningen av lagtexten att byggnad som är märklig genom sitt kulturhistoriska värde skall kunna förklaras för byggnadsminne.

Att märka är att detta förslag utesluter det i kungörelsen angivna konstnärlighetskriteriet. De sakkunniga har inte funnit påkallat att uttryckligen uppta detta kriterium i texten, och detta av flera skäl. En tillämpning enbart av konstnärlighetskriteriet skulle teoretiskt kunna medföra att en helt ny byggnad skulle kunna förklaras för byggnadsminne. Det kan inte anses rimligt att ha skyddsregler för nya byggnader. Skyddsintresset gör sig enligt de sakkunnigas mening gällande först sedan man med ett visst tidsperspektiv kan uppskatta byggnadens kulturhistoriska värde. Att kriteriet slopats innebär ingalunda att konstnärlighetsvärdet inte kan få betydelse vid bedömningen av en byggnads kulturhistoriska värde. Tvärtom bör en sådan omständighet kunna vara dominant vid bedömningen, och det är bl. a. av detta skäl som de sakkunniga inte velat i texten ange vilka omständigheter det skall vara som konstituerar en byggnads kulturhistoriska värde.

I samband med behandlingen av de nu nämnda grundläggande förutsättningarna för byggnadsminnesskyddet vill de sakkunniga ta upp en annan fråga av näraliggande karaktär. Vid tillämpningen av lagen om byggnadsminnen har uppmärksamats vissa förhållanden som har stor betydelse för hur byggnadsminnesskyddet skall fungera tillfredsställande på längre sikt. En viktig förutsättning för ett bra resultat är att de byggnadsminnesskyddande myndigheterna får resurser och andra möjligheter till en långsiktig planering. Resurserna härför har varit knappa, och detta har gjort att inventeringen av de objekt som kan ifrågakomma för skydd inte kunnat bedrivas tillräckligt effektivt. Dessa omständigheter har tyvärr medfört att tillämpningen hittills av lagen haft

inslag som gör det motiverat att tala om ryckighet eller slumpmässighet. Vid arbetet med dessa frågor har under senare år också de brister som föreligger beträffande skyddet för värdefulla byggnadsmiljöer uppmärksamats.

De nu angivna omständigheterna har givit de sakkunniga anledning överväga om det inte krävs ytterligare åtgärder för att uppnå ett effektivt verkande och i övrigt ändamålsenligt skydd för kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Innan de sakkunniga närmare granskar vilka ytterligare möjligheter härvidlag som kan erbjuda sig må erinras något om den tidigare diskussionen på området.

I byggnadsminnesutredningens betänkande "Byggnadsminnen" (SOU 1956:26) föreslogs att byggnad som förklarades för byggnadsminne skulle efter graden av sitt kulturhistoriska värde hänföras till endera av två klasser, A eller B. Till klass A skulle byggnadsminne hänföras om dess värde vore att anse som omistligt. I annat fall skulle byggnaden hänföras till klass B. Avsikten med B-registreringen var i första hand att för ägaren betona betydelsen av att byggnaden fick omsorgsfull vård och i andra hand att ge den kulturhistoriska sakkunskapen tillfälle att på ett tidigt stadium få del av planerade ändringsarbeten och följa fortlöpande underhåll och vård. För A-registrerad byggnad stadgades att den icke fick rivas. För byggnader tillhörande klass B skulle gälla att rivning kunde komma ifråga såvida inte länsstyrelsen inom tre månader utfärdade rivningsförbud på grund av pågående förhandlingar rörande ett bibehållande av byggnadsminnet. Rivningsförbudet skulle kunna gälla högst sex månader.

Remissinstanserna ställde sig övervägande positiva till den föreslagna B-gruppen ehuru vissa invändningar förekom. Man menade att det ur psykologisk synpunkt vore olämpligt att vissa byggnader klassificerades som icke fullgoda byggnadsminnen och att detta skulle komma att få en negativ effekt bl. a. vid förhandlingar med ägarna om vård- och underhållsåtgärder. Sådana synpunkter framfördes bl. a. av Föreningen Sveriges lands-

antikvarier, medan riksantikvarieämbetet anslöt sig till förslaget.

I propositionen nr 161 år 1960 uttalade departementschefen att en indelning av byggnadsminnena i olika klasser icke var erforderlig och att en sådan anordning var ägnad att både komplicera och fördyra förfarandet. I stället föreslogs att skydds-föreskrifterna gavs det innehåll, som omständigheterna och hänsynen till ägarens intressen i varje särskilt fall påkallade. Beträffande åtgärder till skydd för kulturhistoriskt värdefulla miljöer — en fråga som berördes av några remissinstanser — ansåg såväl byggnadsminnesutredningen som departementschefen att reglerna i byggnads-lagstiftningen var tillräckliga om dessa till-lämpades på ett riktigt och ändamålsenligt sätt.

I tredje lagutskottets utlåtande (nr 32 år 1960) anfördes att utskottet ville fästa uppmärksamheten på frågan om miljöskyddet och framhålla att verkan av byggnadslag-stiftningens ifrågavarande regler borde följas med största uppmärksamhet. Enligt utskot-tets mening var det icke uteslutet att det framdeles kunde bli aktuellt att taga under övervägande frågan om sådan ändring i byggnadslagstiftningen, att den enskildes möjligheter att tillgodose miljöskyddet underlättades.

Frågan om ett förbättrat skydd för kulturhistoriskt värdefulla miljöer har sedermera aktualiserats genom olika motioner i riksdagen.

I andra kammaren väcktes år 1967 en motion (nr 453) om inrättande av ett kulturhistoriskt servitut. I motionen fram-hölls att byggnadsminneslagen hade starkt begränsad räckvidd och att huvuddelen av de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna och byggnadsmiljöerna saknade lagligt skydd. I avvaktan på en önskvärd översyn av lagen föreslogs inrättandet av ett kulturhistoriskt servitut. Detta skulle vara knutet till ifråga-varande byggnad och utformat på sådant sätt att fastighetsägaren inte kunde framställa ersättningsanspråk gentemot det allmänna. Utan att närmare behandla utformningen av

servitutet hemställde motionären att en utredning skulle tillsättas.

Vid remiss av motionen ställde sig byggnadsstyrelsen positiv till förslagen och menade att frågan var väl värd att pröva i samband med den allsidiga utredning om byggnadskulturvården som otvivelaktigt var önskvärd. En särskild utredning var dock ej påkallad. Riksantikvarieämbetet markerade sin positiva inställning till det intresse för förbättring av byggnadsminnesvårdens resurser varom motionen bar vittne, men menade att omedelbara behov av lagstiftningsåtgärder icke förelåg. Ämbetet pekade i stället på behovet av ökade resurser för upplysnings- och rådgivningsverksamhet och på behovet av medel till ersättning åt ägare av byggnadsminnen.

I utlåtande nr 49 år 1967 framhöll tredje lagutskottet att motionsförslaget visserligen inte kunde anses vara invändningsfritt men menade i likhet med byggnadsstyrelsen att det var väl värt att pröva. Frågan ansågs dock ej motivera en särskild utredning. På förslag av utskottet och enligt Kungl. Maj:ts beslut den 17 maj 1968 överlämnades riksdagens skrivelse i ärendet (nr 329) till 1965 års musei- och utställningssakkunniga för att tagas under övervägande vid fullgörandet av de sakkunnigas uppdrag.

Vid 1969 års riksdag väcktes två likalydande motioner om åtgärder till skydd för den medeltida miljön i Visby (I:799 och II:919). I samma ämne väcktes ytterligare två likalydande motioner (I:816 och II:918). Med utgångspunkt i det angelägna i att bevara stadsmiljön i Visby framhöll motionärerna att den nuvarande byggnadslagstiftningen i stort sett var anpassad för nybyggnader och att den lämnade relativt litet skydd mot rivning och miljöförstöring. Vidare påpekades att de stora kostnader som var förbundna med kulturbevarande saneringar i det närmaste uteslutande föll på den enskilde ägaren eller kommunen. Endast beträffande högst speciella byggnadsminnesmärken utgick statliga bidrag. För att en sanering av Visby skulle komma till stånd under ekonomiskt godtagbara former fordrades därför insatser från statens sida. Det ekonomiska

stödet borde utsträckas till att även omfatta sådan bebyggelse, där de enstaka husen inte hade större kulturhistoriskt värde men där de ingick som delar i det mönster som bildade underlaget för den medeltida gatubilden. Med hänvisning till den franska lagstiftningen – Lex Malraux – hemställde motionärerna om en utredning kring de framförda lagstiftnings- och finansieringsfrågorna med syfte att tillskapa en "Lex Visby".

Över motionerna yttrade sig Visby stad, länsstyrelsen i Gotlands län och statens planverk samt riksantikvarieämbetet efter samråd med arbetsgruppen för kulturminnesvård inom MUS 65. Samtliga remissinstanser ställde sig förstående till önskemålen om förbättrad lagstiftning och ökade ekonomiska insatser från statens sida. Sålunda framhöll planverket att de planmässiga möjligheterna att med hjälp av byggnadslagen bedriva en planering med syftet att bevara kulturhistoriskt värdefull bebyggelse inte var tillfredsställande eller i varje fall föga prövade. Verket framhöll vidare att för Visby och andra städer av samma art erbjöd byggnadslagen inget planinstitut som var direkt praktiskt tillämpbart. Planverket och riksantikvarieämbetet påpekade vidare att problemen i Visby hade sina direkta motsvarigheter i andra svenska städer och att eventuella åtgärder därför borde inriktas på generell tillämpbarhet. Med hänvisning härtill avstyrkte planverket tillsättandet av en särskild utredning men föreslog samtidigt att problemets behandling borde säkerställas inom pågående utredningar och att behovet av erforderliga tilläggsdirektiv borde tas under övervägande. Ämbetet erinrade om att frågor sammanhängande med motionärernas syfte behandlades av två sittande utredningar, 1965 års musei- och utställningssakkunniga och bygglagutredningen, samt att den förstnämnda i sina betänkanden torde beröra den aktuella frågan och även framlägga direkta förslag som till viss del torde kunna bidra till dess lösning. Huvuddelen av problematiken ansåg dock ämbetet falla inom ramen för den egentliga bygglagstiftningen.

Motionerna behandlades av tredje lagutskottet i utlåtande nr 45 år 1969. Med hänvisning till remissinstansernas uppfattning att gällande bestämmelser, inte minst byggnadslagstiftningen, hade sådana begränsningar att ett ur allmän synpunkt fullgott skydd för bebyggelse och miljöer icke kunde uppnås, ansåg utskottet det vara angeläget att bristerna i de gällande bestämmelserna undanröjdes. Utskottet framhöll att problem i samband med bevarande av grupper av byggnader väntades komma att beröras av 1965 års musei- och utställningssakkunniga. Enligt utskottet var dock i detta ärende finansieringsfrågorna mest framträdande. Med hänvisning till att saneringsutredningen utredde frågan om samhällets medverkan i syfte att främja arbetet med sanering av det äldre bostadsbeståndet i våra tätorter fann utskottet att de problem som möter i Visby och andra äldre städer borde behandlas i det vidare sammanhang som saneringsutredningen har att utreda. Motionerna överlämnades sedermera till saneringsutredningen för beaktande.

Frågan om statlig medverkan vid sanering av fastigheterna i Staden mellan broarna har vid 1970 års riksdag tagits upp i två motioner (I:266 och II:303). I statsutskottets utlåtande nr 180 år 1970 framhölls att frågan om kulturminnesvårdens mål och medel var under utredning genom 1965 års musei- och utställningssakkunniga och att de sakkunniga förväntades ange allmänna riktlinjer för statens kulturminnesvårdande engagemang. Med hänvisning härtill och till att saneringsutredningen arbetade med finansieringsproblemet avisade utskottet motionärernas hemställan om ett riksdagsuttalande. Utskottets hemställan bifölls av riksdagen efter en debatt som innehöll starkt positiva inslag till sakfrågan.

Med utgångspunkt i Grännas stadsbebyggelse behandlades problemen rörande skyddet för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse vid 1970 års riksdag i motion nr 1133 i andra kammaren. Efter en redogörelse för stadens historia och dess miljövärden framhölls i motionen att miljön trots vissa olyck-

liga ingrepp dock fortfarande bevarar en enhetlig 1700- och 1800-talsprägel. För att möta hotet om ytterligare förändringar som skulle äventyra den enhetliga och historiskt värdefulla miljön anhölls om en särskild utredning. I motionen hänvisades till Visby-motionen och den där uppmärksammade franska lagstiftningen, vilken befanns vara tilltalande och möjlig att i viss mån tillämpa i vårt land.

Riksantikvarieämbetet konstaterade att skydd för och iståndsättning av kulturhistoriskt värdefulla miljöer endast med svårighet kan lösas med hjälp av nu existerande lagstiftning samt att de ekonomiska resurser som står till förfogande för dylika ändamål är klart otillräckliga. Om äldre värdefulla miljöer som t. ex. Visby och Gränna skulle kunna räddas, torde det vara nödvändigt dels att en översyn gjordes av gällande bestämmelser i byggnadslagstiftningen, dels att ekonomiska möjligheter för genomförandet av erforderliga restaureringsarbeten skapades. Med hänvisning till att berörda problem föll inom de områden som bygglag- och saneringsutredningarna har att behandla avstyrkte ämbetet tillsättandet av en särskild utredning.

I allmänna beredningsutskottets utlåtande (nr 73 år 1970) uttalades stöd för motionärernas syfte. Med hänvisning till att 1965 års musei- och utställningssakkunniga förväntades framlägga förslag, där de i motionen upptagna problemen förutsattes behandla, avstyrkte utskottet emellertid framställningen.

I den följande riksdagsdebatten i andra kammaren framfördes skarp kritik från motionärerna som menade att frågorna rörande skydd för de kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöerna snarast borde få sin lösning. Kritiken riktades mot att frågan förhalades genom att framlagda motioner hänvisades till sittande utredningar. Härvid åsyftades såväl bygglag- och saneringsutredningarna som 1965 års musei- och utställningssakkunniga. I sitt svar framhöll utskottets ordförande att de av motionärerna aktualiserade problemen, vilka hade rönt det största intresse i utskottet, behandlades av

MUS 65 och att med hänsyn härtill en särskild utredning icke kunde företagas. Kamraren biföll utskottets hemställan.

Frågan om ett förbättrat skydd för kulturhistoriskt värdefulla byggnadsmiljöer har senast aktualiserats i en fempartimotion vid 1971 års riksdag (nr 832). I europeiskt perspektiv gav motionärerna inledningsvis sin syn på den fysiska kulturmiljöns betydelse och på de omständigheter som i dag påverkade miljöutformningen. Vidare framhölls att ett kontinuerligt underhåll av bostadsbyggnader torde vara till gagn från allmänna sociala och ekonomiska synpunkter. Motionärerna konstaterade att intresset för hithörande frågor ökat starkt och att olika positiva initiativ tagits i ett flertal kommuner. Samtidigt hade det emellertid visat sig att den nuvarande lagstiftningen var otillräcklig både för att hindra rivningar och för att åstadkomma upprustningar. Med hänvisning till tidigare framlagda motioner i samma ämne, vilka icke lett till direkta åtgärder, framhölls att de kulturhistoriska och miljömässiga frågorna borde behandlas före den tekniska frågan om modernisering. Med utgångspunkt i en redogörelse för den svenska lagstiftningen framlade motionärerna en ingående presentation av den franska Lex Malraux och konstaterade därvid att denna typ av skyddslagstiftning på ett tillfredsställande sätt kunde tillgodose de i motionen avsedda syftena. Enligt sammanfattningen syftade motionen till ändring och utökning av lagstiftningen för att etablera skydd för och garantera bevarande och iståndsättning av kulturhistoriskt värdefulla och intressanta bebyggelser och miljöer genom införande av exempelvis skyddsområden och bevaringsplaner. För utredning av frågan begärde motionärerna att en särskild expertgrupp skulle tillsättas.

Motionärernas krav på en utredning stöddes av samtliga remissinstanser. Flertalet ifrågasatte dock behovet av en speciallagstiftning och förordade i stället att de kulturminnesvårdande aspekterna borde införas framför allt i planlagstiftningen och i de ekonomiska styrningsinstrumenten för sanerings-

verksamheten. I betänkande nr 26 år 1971 anslöt sig riksdagens kulturutskott till detta synsätt och förordade att en sådan utredning borde ingå som en viktig del i bebyggelseplaneringen och att utredningen borde ta sikte på en samordning av olika författningsskomplex. I utredningsarbetet borde också övervägas möjligheterna att skapa nödvändiga ekonomiska förutsättningar för en bättre vård av bebyggelsen. Utskottet föreslog att bygglagutredningen skulle få uppdraget att genomföra utredningen vilket borde ske i nära kontakt med saneringsutredningen och med MUS 65 som expertorgan. I enlighet med utskottets hemställan beslöt riksdagen att hos Kungl. Maj:t anhålla om en utredning. Genom tilläggsdirektiv den 7 april 1972 fick bygglagutredningen i uppdrag att i sitt arbete beakta de synpunkter på skydd för kulturhistoriskt värdefulla byggheter och miljöer som riksdagen anfört. Utredningen anmodas att härvid samråda med 1965 års musei- och utställningssakkunniga i syfte att erhålla sakunderlag för utredningens bedömningar samt samråda med saneringsutredningen och beakta förslag som kan komma att läggas fram av denna utredning.

Den här lämnade redogörelsen ger vid handen att starka önskemål finnes om en förbättring av skyddet för de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna och byggnadsmiljöerna. De sakkunniga vill erinra om att den föreslagna nya organisationen av kulturminnesvården i sig rymmer möjligheter på flera plan till en betydligt effektivare verksamhet på byggnadsminnesvårdens område. Mycket står givetvis att vinna också med ökning av personella och materiella resurser. Vad det nu gäller är emellertid frågan om det även kan erbjuda sig möjligheter att lagstiftningsvägen avhjälpa brister som påvisats i den förut redovisade diskussionen.

Som framgår av det anförda är det i främst två hänseenden som krav på åtgärder gör sig gällande. Den nuvarande lagen ger inte myndigheterna en tillräckligt bred bas för långsiktig planering och uppläggning av byggnadsminnesskyddet. Denna svårighet

blir självfallet desto mera framträdande ju knappare resurser som står till förfogande. Här föreligger alltså med hänsyn till önskemålet om en ökning av effektiviteten behov av ett smidigare lagstiftningsinstrument än det för närvarande gällande till myndigheternas förfogande. Vid övervägande av detta spörsmål ligger det nära till hands att fråga sig om inte det av byggnadsminnesutredningen framförda förslaget om en lägre klass B hade erbjudit en möjlighet. Detta förslag var emellertid, som påvisades vid remissbehandlingen, förenat med vissa svagheter, och det skulle onekligen te sig onödigt komplicerat och långtgående för tillgodoseende av de syften som nu diskuteras. För detta ändamål skulle det i och för sig vara tillräckligt att man gav möjlighet för myndigheterna att vid en grov inventering av byggnadsbeståndet meddela något slags provisoriska beslut i avvaktan på definitiva beslut i frågan om byggnadsminnesförklaring.

Det andra området beträffande vilket krav på ytterligare lagstiftningsåtgärder gör sig gällande är byggnadsmiljöerna. Att märka är att nuvarande lag om byggnadsminnen är föga användbar för att ge skydd åt dessa, eftersom lagens högt ställda kvalifikationskrav måste uppfyllas av varje byggnad inom den ifrågavarande miljön. Såsom framgått av den föregående redogörelsen erbjuder inte heller de nuvarande bestämmelserna inom byggnadslagstiftningen tillräckliga möjligheter att skydda byggnadsmiljöerna. Hittills har det måhända i alltför stor utsträckning varit kommunerna som ensamma fått ha det största ansvaret på detta område. Det kan med tillfredsställelse noteras att ett starkt intresse för dessa frågor håller på att utbreda sig på kommunalt håll. Vad som nu behövs är tydligen främst att man från statens sida stöder den verksamhet som börjar etableras. Det vill synas som om detta skulle kunna ske främst genom sådan ändring av byggnadslagstiftningen att dess regler blir mer användbara för kommunerna vid fullgörandet av de miljövårdande uppgifterna. Då byggnadslagstiftningen f. n. är föremål för en

särskild utredning, har det ej ansetts ligga inom ramen för de sakkunnigas uppdrag att i förevarande betänkande framlägga några förslag i denna del. Däremot kan det finnas anledning överväga möjligheten att förse lagen om byggnadsminnen med anordningar som kan bidra till skyddet för byggnadsmiljöerna. De sakkunniga har i annat sammanhang framhållit vikten av att de statliga kulturminnesvårdande organen har ett fortlöpande samarbete med kommunerna och ger dessa stöd och hjälp i olika frågor. När det gäller skyddet för de kulturhistoriska byggnaderna och byggnadsmiljöerna är det av största betydelse att denna samverkan också innebär en förmedling av kunskaper om byggnadsbeståndet ur kulturhistorisk synvinkel. Det skulle enligt de sakkunnigas mening kunna finnas en möjlighet att institutionalisera en sådan samverkan genom att i byggnadsminneslagen införa bestämmelser om att även kulturhistoriskt värdefulla byggnader, beträffande vilka det ej står omedelbart klart huruvida de uppfyller kravet för att bli byggnadsminnen, skulle få registreras hos de statliga myndigheterna. På detta sätt skulle det bli på ett helt annat och effektivare sätt än hittills dokumenterat vilka byggnader och byggnadsmiljöer som besitter ett betydande kulturhistoriskt värde. Det är de sakkunnigas uppfattning att också en sådan åtgärd, även om den gjordes föga ingripande, skulle få avsevärd betydelse ur skyddssynpunkt inte minst därigenom att den medför viss garanti för att såväl ägare som de lokala kommunala organen får kännedom om värdena.

Vid övervägande av de synpunkter som nu framhållits vill de sakkunniga föreslå att byggnadsminneslagen kompletteras med en ny anordning som går ut på att myndigheterna får rätt att på en inventeringslista uppföra byggnad som, ehuru den inte kan sägas uppfylla kravet på att bli byggnadsminne, likväl klart äger ett betydande kulturhistoriskt värde. Att bedöma en byggnads kulturhistoriska värde som betydande kan enligt de sakkunnigas mening också motiveras av att byggnaden ingår i en kulturhisto-

riskt mycket värdefull bebyggelsemiljö. Beslut om uppförande på inventeringslista bör medföra garanti för att inte något får hända med byggnaden förrän myndigheterna får möjlighet att ta itu med frågan om byggnadsminnesförklaring skall meddelas eller inte eller överväga om expropriationsåtgärder bör vidtagas eller eljest anledning finns att överväga sådana ändringar i planförhållandena som kan vara ägnade att bidra till skydd för byggnadens fortbestånd. Härav följer att beträffande byggnad på inventeringslista rivning eller ändring inte kan få ske utan vidare. Detta innebär ett intrång i enskild rättsinnehavares förfogande över fastigheten även om det i detta fall får bedömas som obetydligt. Tanken är nämligen att ägaren, om han önskar företaga något ingrepp i byggnaden, skall göra en förhandsanmälan om detta till myndigheten, som därefter inom viss tid, förslagsvis tre månader, måste ta upp fråga om byggnadsminnesförklaring eller ansökan om expropriation. Självfallet bör myndigheten under tidsfristen föra förhandlingar med ägaren för att helst söka uppnå en samförståndslösning och därvid även erbjuda de råd och den hjälp som är möjlig. Sker inte sådan åtgärd som nyss nämnts blir beslutet om upptagande på inventeringslista automatiskt hävt, om inte ägaren medger att byggnaden får kvarstå på listan. Däremot skall det inte tillkomma myndigheten att i anledning av en sådan anmälan besluta om de tilltänkta ändringsarbetena kan tillåtas med hänsyn till de kulturhistoriska intressena. De sakkunniga har funnit att såsom den föreslagna anordningen konstruerats den inte kan sägas innebära sådant intrång i ägarens eller annans förfogande över byggnaden att det bör medföra rätt till ersättning. En anordning som i grunden motsvarar förfarandet med inventeringslista bör även införas beträffande de offentliga byggnaderna.

Vad förut anförts om förutsättningarna för byggnadsminnesskyddet avser inte kyrkobyggnaderna. Även dessa regleras f. n. i 1920 års kungörelse men genom särskilda bestämmelser (28–34 §§), vilka såväl vad

gäller nybyggnad av kyrka som till-, på- eller ombyggnad, rivning eller flyttning av kyrkobyggnad samt förnyelse eller väsentlig ändring av sådan byggnads fasta inredning innebär betydande kontroll av statlig myndighet. Dessa bestämmelser bygger i sin tur på lagen om godkännande av kyrkobyggnad (1968:738), vari stadgas att församling icke må bygga eller stadigvarande för gudstjänst-ändamål bruka kyrka eller kapell, med mindre Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer giver tillstånd därtill. Riksantikvarien fullgör de kontrolluppgifter som förutsättes från statens sida.

Även vad gäller kyrkobyggnaderna bör enligt de sakkunnigas mening tillämpas samma principer för byggnadsminnesskydd som för de övriga förut behandlade objekten, såvida inte särskilda skäl påkallar annat. Sådana skäl har inte funnits föreligga och de sakkunnigas förslag blir därför att man följer grundsatsen om lika behandling. Detta förslag innebär ändring i förhållande till vad nu gäller såtillvida att alla kyrkor inte blir underkastade kontroll utan endast de som förklarats för byggnadsminnen. Däremot uppstår ett särskilt problem som har anknytning till det förhållandet att ett mycket stort antal äldre kyrkor med betydande kulturhistoriskt värde kommer att finnas vid övergången till den nya ordningen och att det inte kommer att vara administrativt möjligt att omedelbart vid övergången meddela erforderliga beslut om förklarande för byggnadsminnen. De sakkunniga har funnit att detta problem inte kan lösas på annat sätt än att samtliga kyrkor som vid övergången är mera än 50 år gamla genom en övergångsregel automatiskt förklaras skola vara byggnadsminnen enligt de nya bestämmelserna till dess att vederbörande myndigheter förordnar om annat. Att dessa kyrkor blir byggnadsminnen enligt de nya reglerna innebär att skyddsföreskrifter för dem skall meddelas, t. ex. i form av förbud mot ändring utan särskilt tillstånd. Intill dessa skyddsföreskrifter hinner meddelas måste därför också gälla förbud mot rivning, ändring eller reparation utan tillstånd av

myndigheten.

De sakkunnigas nu redovisade förslag beträffande de grundläggande förutsättningarna för byggnadsminnesskyddet innebär alltså att i huvudsak enhetliga regler tillskapas för samtliga slag av byggnader, antingen byggnaden har offentlig karaktär eller inte. Vad som härefter kan behöva anmärkas är måhända vilka följder för de kyrkliga byggnadernas del som kan uppkomma i samband med en reformering av förhållandet mellan kyrka och stat. Det är då att märka att de olika alternativ till förändringar beträffande denna fråga som hittills varit föremål för debatt endast i något fall behöver föranleda smärre justeringar i lagstiftningen om byggnadsminnesskyddet. Om relationer även i fortsättningen skall bestå mellan stat och kyrka, blir resultatet för byggnadsminnesskyddets del troligtvis endast den att kyrkobyggnaderna även fortsättningsvis får behandlas som s. k. offentliga byggnadsminnen, om de kulturhistoriska skälen härför föreligger. Skulle däremot bandet mellan stat och kyrka helt upplösas, blir följden antagligen den att kyrkobyggnaderna därefter får överföras till de bestämmelser som gäller för icke offentliga byggnadsminnen. Eftersom de grundläggande reglerna å omse sidor efter genomförande av de sakkunnigas förslag inte skiljer sig från varandra innebär ett sådant överförande ej några särskilda svårigheter. Den skiljaktighet som även i fortsättningen består däri att rätt till ersättning för intrång, som ägare eller innehavare av nyttjanderätt eller annan särskild rätt till fastigheten, endast kan ifrågakomma beträffande de icke offentliga objekten får då den betydelsen att det dessutom får prövas huruvida en dylik rätt skall tillkomma ägare eller annan rättsinnehavare vad gäller kyrkobyggnaderna. Det torde också kunna bli aktuellt att överväga behovet av ett statligt stöd till kostnaderna för underhållet av de kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnaderna.

Beträffande den tekniska lösningen av de legislativa frågorna som nu berörts skulle kunna anföras att eftersom de grundläggande

normerna skall vara desamma för de olika objekten det även vore naturligt att sammanföra bestämmelserna i en enda lag. Detta har emellertid inte bedömts lämpligt bl. a. med hänsyn till att skyddet för de offentliga byggnadsminnena inte skall vara förknippat med rätt för rättsinnehavare till ersättning för intrång. I denna grupp ingår dessutom de statliga byggnaderna som en stor del, och det synes ur konstitutionell synpunkt vara riktigtast att frågan om skyddet för dem faller under den administrativa lagstiftningsmakten. Dessa omständigheter har medfört att de sakkunnigas förslag utformats som dels ändring i lagen om byggnadsminnen, dels som en ny kungörelse om offentliga byggnadsminnen. Bestämmelserna i de båda förslagen ansluter nära till varandra och de skiljaktigheter som finns rör ej grundläggande frågor så när som på den nyss berörda frågan om rätt till ersättning för intrång.

Slutligen må erinras om, att vissa ändringar i lagen om byggnadsminnen, berörande bl. a. reglerna om ersättning till fastighetsägaren m. fl., föreslagits i en inom civildepartementet utarbetad promemoria (1972:1) angående lagstiftning om fysisk riksplanering.

12.2 *Specialmotiveringar till lagförslagen*

Lag om ändring i fornminneslagen

Ändringen i 1 § avser att fastslå ansvaret på de regionala och centrala planen för tillsynen över de fasta fornlämningarna. Ändringsförslaget beträffande 3 § 2 st. innebär att länsstyrelsen även utan framställning äger upptaga fråga om fastställande av gränser för område tillhörigt fast fornlämning.

Beträffande 8 § anger den föreslagna texten i första stycket byggnads- eller annat arbetsföretag som ett mera adekvat uttryck för objektet för undersökning i stället för det i nuvarande lag angivna uttrycket "väganläggning eller annat arbetsföretag". I övrigt må endast anmärkas att ombud för riksantikvarien icke längre skall finnas enligt de sakkunnigas förslag. Bestämmelse om ombud har uteslutits även i 12 och 14 §§.

Den föreslagna lydelsen av 9 § innebär en redaktionell mindre ändring såtillvida att den nya texten även formellt innesluter möjligheten att lösa kostnadsfrågan så att företaget svarar för en del av kostnaden och det allmänna för resterande del. En lydelse av denna innebörd svarar bättre mot den praxis som utbildad sig på området. Vidare har den jämkningen gjorts i texten att stadgandet gäller även annat enskilt företag än större sådant.

I detta sammanhang erinras om tredje lagutskottets utlåtande nr 38 vid 1964 års riksdag i anledning av väckta motioner (I:227 och II:273) angående kostnaderna för bevarande av fast fornlämning, vilket utlåtande godkännts av riksdagen och överlämnats till utredningen för att tagas i beaktande vid utredningsarbetet. Med anledning av detta utlåtande hemställde riksdagen om utredning beträffande kostnaderna för undersökning och bevarande av fast fornlämning. Utskottet anförde i utlåtandet följande:

"I motionerna behandlas frågan om tillämpningen av 9 § med utgångspunkt från det fall att arbetsföretaget gäller bostadsbyggande inom samhällen som av ålder varit bebyggda. Motionärerna framhåller att företagaren visserligen enligt huvudregeln i dylika fall själv skall betala sådana åtgärder som avses i lagrummet men att hyresgästen i sista hand får svara för kostnaderna i form av högre hyror. Vid rådande förhållanden sägs vidare byggherrarna ofta hysa betänkligheter mot att påbörja nybyggen inom områden, där fasta fornlämningar kan påträffas. Motionärerna ifrågasätter om undantagsbestämmelsen i 9 § tillämpas i en omfattning som kan anses tillräckligt med hänsyn till att fornminnesskyddet är av allmänt intresse. En rimlig och rättvis avvägning mellan de motstående intressen som här möts kan enligt motionärerna ske först mot bakgrund av en utredning rörande bestämmelsens hittillsvarande verkningar. I motionerna hemställs om en sådan utredning.

Såsom understrukits i motionerna och flera remissvar är uppgiften att skydda och bevara fornminnen en angelägenhet för det allmänna. Fornminneslagen är ett medel i det allmännas hand att fylla denna uppgift. Lagens bestämmelser syftar till en sådan avvägning mellan förekommande motstående intressen att fornminnesvårdens krav kan

tillgodoses under vederbörlig hänsyn till övriga berättigade intressen. Denna tankegång kommer till uttryck bl. a. i 9 §. Å ena sidan har här fornminnesvårdens principiella krav att fornlämningar lämnas orubbade fått vika för annat allmänt eller enskilt intresse, exempelvis av att visst företag kommer till stånd. Å andra sidan har fornminnesvärden ansetts böra i så måtto kompenseras att företagaren i regel skall bekosta sådana åtgärder som avses i lagrummet. Undantagsregeln bör enligt motivuttalanden gälla exempelvis sådana fall, då undersökning av fornlämningen redan varit planerad, då fornlämningen är av så ringa betydelse att det ej är påkallat att vidtaga särskild åtgärd för dess bevarande eller då fornlämningen ej förut varit känd. Av det sagda torde framgå att frågan huruvida det allmänna i större utsträckning än hittills bör svara för kostnader av angivet slag måste bedömas med försiktighet, även om det i enstaka fall kan vara motiverat med ökad insats av allmänna medel.

Att en utvidgning av det allmännas ersättningskyldighet i förevarande hänseende kan få olämpliga konsekvenser har belysts vid remissbehandlingen. Riksantikvarieämbetet har sålunda påpekat att i anslutning till grusförekomster icke sällan förekommer fasta fornlämningar, vilka måste undersökas och avlägsnas, om en exploatering av gruset skall kunna ske. Vid ett avlägsnande av fornlämningarna inträder en stegring i markens värde. I likhet med ämbetet finner utskottet det orimligt att genom anslag av allmänna medel till de undersökningar, som måste föregå en sådan exploatering, bidra till markvärdestegringen och därigenom till en ökad vinst för företagaren. Motsvarande synpunkter torde såsom ämbetet funnit kunna anläggas på exploatering av mark för annat ändamål, t. ex. vid bebyggelse inom tätorter. Särskilda problem kan uppkomma också i sådana fall, där arbetsföretag icke föregåtts av sådan planering som avses i 8 § fornminneslagen. Utskottet vill i sammanhanget erinra om sitt av 1963 års riksdag godkända uttalande om den nya ekonomiska kartans betydelse som upplysningskälla och om önskemålet om en mera allmän spridning av riksantikvarieämbetets förteckning över de på kartan markerade fornlämningarna.

I anledning av vad motionärerna anfört om att ifrågavarande kostnader i sista hand kommer att drabba hyresgästerna vill utskottet i anslutning till vad som anförts av bl. a. riksantikvarieämbetet framhålla, att

det icke är självklart, att dessa kostnader skall påverka hyrorna. Snarare bör förekomsten av fasta fornlämningar inverka sänkande på det pris, som vid en exploatering kan uttagas från råmarken.

Som motionärerna och flera remissinstanser framhållit kan omständigheterna i samband med bebyggelse inom tätorter vara sådana att en tillämpning av huvudregeln i 9 § fornminneslagen ter sig obillig. Undantagsbestämmelsen i lagrummet ger visserligen möjlighet att låta det allmänna svara för ifrågavarande kostnader. Uppkommande olägenheter kan således i och för sig avhjälpas redan inom ramen för gällande rätt, förutsatt att allmänna medel står till förfogande för ändamålet. Riksantikvarieämbetet uppger att tillgängliga anslag är otillräckliga. Huru därmed än må förhålla sig, får utvecklingen på samhällsbyggandets område anses ha gått så långt, att i en del fall kostnaderna för undersökning eller bevarande av fast fornlämning fått större ekonomisk betydelse än som kunnat förutses vid lagens tillkomst. Genom motionerna aktualiseras därför även frågan om nämnda omständigheter bör föranleda lagändring. I likhet med länsstyrelsen i Uppsala län finner utskottet att en utredning i enlighet med motionärernas förslag utgör en förutsättning för att nämnda fråga skall kunna bedömas. En sådan utredning, vilken också tillstyrktes av flertalet remissinstanser, bör därför komma till stånd. Härvid bör särskilt belysas den omfattning i vilken kostnaderna för åtgärder enligt 9 § fornminneslagen bekostats av företagare eller det allmänna samt dessa kostnader ställas i relation till de totala byggnadskostnaderna. Hänsyn bör även tagas till sådana kostnader som föranletts av att arbetena med företaget måste avbrytas på grund av bestämmelserna i 8 § fornminneslagen.”

De sakkunniga får med anledning av riksdagens framställning anföra följande. Lagskyddet för fasta fornlämningar har av ålder haft servitutskaraktär innebärande en till förmån för allmänna intressen gällande inskränkning i rätten att utnyttja marken vilken ägaren har ansetts skola tåla. En sådan inskränkning är inte en för fornminnesvårdslagstiftningen exklusiv företeelse. I andra lagar och förordningar finns liknande restriktioner som tillsammans bildar ett komplex av bestämmelser för tillvaratagande av det allmännas intresse.

Lagskyddet innebär inte att fornlämningar under alla förhållanden måste bevaras. Enligt 6 § fornminneslagen må riksantikvarien lämna tillstånd att borttaga fast fornlämning om fornlämningen finnes medföra hinder eller olägenhet som ej står i rimligt förhållande till dess betydelse. Med hänsyn till fornminnets betydelse har riksantikvarien att avgöra huruvida det planerade företaget är av sådan vikt att det motiverar ett ingrepp i eller ett borttagande av fornlämningen. Tillståndet innefattar i regel villkoret att fornlämningen före borttagandet skall i en omfattning som skäligen erfordras dokumenteras och undersökas. I 9 § fornminneslagen avses det fall att det med anledning av allmänt eller större enskilt arbetsföretag behöver företags särskild undersökning av fast fornlämning eller vidtagas särskild åtgärd för att bevara den. Bestämmelsen fastslår principen att kostnaden för sådan undersökning eller åtgärd skall åvila företaget, om det icke på grund av särskilda förhållanden finnes obilligt. Det får alltså i dylika fall i första hand bli en uppgift för arbetsföretaget att ta ställning till huruvida företaget med bibehållen lönsamhet kan bära den extra kostnad som en arkeologisk undersökning utgör. Att förekomsten av fasta fornlämningar kan orsaka ökade kostnader får inte heller ses som något för kulturminnesvårdsområdet unikt. Som jämförelse må nämnas den stegring av exploateringskostnaderna som förorsakas av de särskilda åtgärder som måste vidtagas på grund av dåliga grundförhållanden. Borttagande av fast fornlämning motiveras i regel av att marken skall utnyttjas för täkt, bebyggelse eller för andra anläggningar. Tillståndet att undersöka och avlägsna fornlämningen innebär ett upphävande av den inskränkning i nyttjanderätten som lagskyddet medför. Kostnaderna för den arkeologiska undersökning som måste föregå ett friare utnyttjande av marken är därmed en utgiftspost som måste vägas mot den markvärdestegring som inträder sedan fornlämningen avlägsnats. Grävningsekostnaden bör därför ingå som en del i den kalkylerade totalkostnaden.

Med utgångspunkt i ovan framlagda syn-

punkter har de sakkunniga funnit att inga principiella skäl talar för en ändring av fornminneslagens 6 och 9 §§. Enligt 9 § kan avsteg från huvudregeln göras om det på grund av särskilda förhållanden finnes obilligt att företaget skall stå för kostnaderna i samband med undersökning eller bevarande av fast fornlämning. De sakkunniga anser det vara av intresse att klargöra hur och i vilken utsträckning undantagsbestämmelsen har tillämpats. Dessutom finns såsom anföres i motionen och utskottsutlåtandet ett behov av att belysa den omfattning i vilken kostnaderna för åtgärder enligt 9 § bestritts av företagare eller det allmänna samt dessa kostnaders relation till de totala byggnadskostnaderna. Med anledning härav har de sakkunniga företagit en utredning omfattande dels ett antal äldre städer där länsmuseum eller kommunal museiinstitution svarat för undersökningarna, dels den totala grävningsevolymen vid riksantikvarieämbetets uppdragsverksamhet.

Riksantikvarieämbetets uppdragsverksamhet utför huvudsakligen större utgrävningar föranledda av mycket stora exploateringsföretag såsom utbyggnader av nya bostadsområden, vattenregleringar och andra större anläggningsarbeten, täkter o. d. I samband med nyexploateringar för bostadsbyggande berörs ofta fornlämningar och fornlämningsområden. Det bör till en början erinras om att det vid den fysiska planeringen av markanvändningen avgörs vad som skall bevaras av kulturminnen och kulturmiljöer. Till ledning för planarbetet lämnar de antikvariska myndigheterna anvisningar om vilka fornlämningar som är av oersättlig art och som därför obetingat bör bevaras. I planarbetet eftersträvas att sådana objekt infogas i större områden reserverade för kulturändamål eller för rekreation och friluftsliv. Behandlingen av övriga fornlämningar blir beroende av diskussioner mellan landsantikvarien/ämbetet och arbetsföretaget. Företaget har därvid möjlighet att bedöma de ekonomiska konsekvenserna av erforderliga arkeologiska undersökningar och anpassa exploateringen med hänsyn härtill. De sak-

kunniga har kunnat konstatera, att företagen i vissa fall har påtagit sig betydande kostnader för att frigöra mark från fornlämningar. Detta synes sammanhånga med att utgrävningsskostnaderna i allmänhet kan fördelas på ett större exploateringsobjekt, vilket innebär att även betydande kostnader för åtgärder enligt fornminneslagen har kommit att utgöra endast en obetydlig del av den totala produktionskostnaden. De sakkunniga anser att kostnaderna i sådana fall inte kan få någon inverkan på hyressättningen.

I äldre stadskärnor kan kombinationen av begränsad byggnadsrätt och förekomsten av djupa kulturlager samverka till att kostnaderna för arkeologiska undersökningar blir orimligt höga i förhållande till produktionskostnaden. Eftersom nybyggnadsverksamheten i städernas centrala delar ofta har gällt servicefunktioner såsom kommunala förvaltningslokaler, varuhus, banker o. d. har frågan om kostnadssubventionering endast sällan varit aktuell. I vissa fall då kostnaden blivit mycket hög har dock ofta den vetenskapliga arbetsledningen, dokumentationen och i vissa fall även administrationen utan kostnad för företaget tillhandahållits av länsmuseet eller kommunal museiinstitution. Detta har i realiteten inneburit en viss subventionering med kommunala eller statliga medel. Vidare har möjligheten att genomföra utgrävningarna som kommunalt beredskapsarbete utnyttjats av kommunerna. På motsvarande sätt har de kulturminnesvårdande organen även sökt bistå privata byggnadsföretag i situationer då skäl förelegat att tillämpa undantagsbestämmelsen i fornminneslagens 9 §. I vissa fall har direkta bidrag utgått av det anslag som står till riksantikvarieämbetets förfogande för bidrag till uppdragsgivare som genom uppdragsverksamhetens taxesättning belastas med alltför höga utgrävningsskostnader. I andra fall har bidrag erhållits av Vitterhetsakademiens fondmedel eller genom anslag från andra fondförvaltningar.

Genom att de kulturminnesvårdande organen utnyttjat de möjligheter till subventionering som undantagsbestämmelsen i 9 § medger har de av motionärerna befarade conse-

kvenserna kunnat undvikas. De sakkunniga har således inte funnit stöd för att grävningsskostnaderna i nämnvärd grad har påverkat hyressättningen. På grundval av föreliggande erfarenheter kan grävningsskostnaderna inte heller framdeles förmodas leda till sådana konsekvenser. Såsom framgår av den livliga byggnadsverksamheten i stadskärnorna torde icke heller grävningsskostnaderna ha inverkat på viljan till investeringar i städernas centrala delar.

Den av de sakkunniga företagna utredningen liksom ovan framlagda synpunkter ger vid handen att huvudregeln i fornminneslagens 9 § bör bibehållas. Utredningen visar emellertid samtidigt att många arkeologiska undersökningar föranledda av mindre arbetsföretag i äldre stadskärnor har kunnat genomföras till rimlig kostnad för byggherren endast genom olika former av subventioner. Denna handlingspolitik, som har stöd i paragrafens undantagsbestämmelse, har möjliggjort tillvaratagandet av de vetenskapliga intressena samtidigt som belastningen på arbetsföretagen kunnat hållas på acceptabel nivå. Subventionsformen har emellertid i alltför hög grad karaktären av tillfälliga och av situationen framtvingande provisorier.

När uppdragsverksamheten vid riksantikvarieämbetet år 1967 utformades i anslutning till grundprinciperna för uppdragsverksamhet på andra statliga områden erhöll ämbetet ett anslag på 35 000 kr för bidrag till uppdragsgivare som genom taxesättningen belastas med alltför höga utgrävningsskostnader. Anslaget ingår numera under rubriken Vård och underhåll av fornlämningar och kulturhistoriskt värdefulla byggnader. För oförtusedda arkeologiska undersökningar ingår under samma rubrik även ett anslag på 16 000 kr, vilket dock är avsett att täcka sådana kostnader som beröres i fornminneslagens 7 och 8 §§ och därför i allmänhet inte kan utnyttjas för det här aktuella ändamålet.

Sedan år 1967 har uppdragsverksamhetens omslutning ökat från 1 260 000 kr till närmare 5 milj. kr för budgetåret 1971/72 medan under samma tid anslaget för bidrag

till uppdragsgivare endast uppräknats från 35 000 kr till nuvarande 38 000 kr. Utvecklingen av uppdragsverksamheten har på detta sätt resulterat i att anslaget, som redan från början var otillräckligt, inte längre står i rimlig proportion till den totala omslutningen. Det må även framhållas att anslaget endast kan användas för nedskrivning av uppdragsverksamhetens kostnader och att det således inte kan utnyttjas för bidrag där grävningarna utföres i annan regi.

De sakkunniga anser således att grundprincipen i 9 § fornminneslagen bör bibehållas. För att ge vidgade möjligheter att tillämpa paragrafens undantagsbestämmelse bör dock riksantikvarieämbetet förfoga över fasta resurser i en storleksordning som bättre svarar mot den totala grävningens volymen i hela landet. På annan plats i betänkandet (jfr sid. 131) föreslås därför en väsentlig uppräknings av anslaget för bidrag åt uppdragsgivare som genom taxesättningen belastas med alltför höga utgrävningens kostnader. Samtidigt föreslås att medlen inte enbart skall användas inom ämbetets uppdragsverksamhet utan att de även skall kunna disponeras för grävningar som utföres i annan regi.

Vid 13 § må anmärkas att de sakkunniga funnit den befattning med fyndärenden som hittills ankommit på riksantikvarien i stor utsträckning kunna i överensstämmelse med de allmänna principerna för decentraliseringen av beslutsuppgifterna överlämnas till länsstyrelsen. Exempel härpå utgör de föreslagna ändringarna i 10–12 och 14 §§. En fullständig decentralisering synes emellertid knappast kunna genomföras beträffande fyndfördelningsärenden enligt 13 §. Intresset för riket som helhet av att fornyfynden blir fördelade på olika museer och andra institutioner på ett sätt som tillgodoser krav på största möjliga rättvisa och ändamålsenlighet talar för att riksantikvarieämbetet erhåller beslutanderätten i dessa ärenden. Det bör emellertid inte vara helt uteslutet att till regional nivå delegera denna beslutanderätt i vissa ärenden eller grupper av ärenden. De sakkunniga vill därför föreslå att ämbetet får rätt att besluta om sådan delegation till

länsstyrelserna. Det kan tilläggas att rikssynpunkter kan ha betydelse även vid avgörande av ärenden om inlösen av fornyfynd. För att garantera tillfredsställande handläggning av dessa ärenden har de sakkunniga föreslagit tillämpningsföreskrift som ålägger länsstyrelsen att ge riksantikvarieämbetet möjlighet att yttra sig före besluten.

Bestämmelserna om besvär m. m. i förslaget 19 § har utformats efter mönster av nyare liknande lagstiftning. I 21 § föreslås andra stycket utgå, då det numera inte finns anledning att på annan än de kulturminnesvårdande organen överlåta uppgifter enligt fornminneslagen.

Till lagen om fornminnen hör en tillämpningskungörelse, vilken de sakkunniga föreslagit omarbetad.

Lag om ändring i lagen om byggnadsminnen

I anslutning till 1 § må anmärkas att den föreslagna avfattningen av kriterierna för byggnadsminnesförklaring liksom även det nya förslaget om möjlighet att upptaga byggnad på inventeringslista utförligt behandlats i den allmänna motiveringen. Därjämte kan framhållas att till denna paragraf förts en erinran om de bestämmelser som föreslagits beträffande de offentliga byggnadsminnena.

I 3 § har som andra stycke införts en bestämmelse om att man kan för tillstånd till ändring av byggnadsminne ställa villkor och meddela föreskrifter. Ehuru detta väl synes möjligt att göra även utan uttryckligt stadgande, har det bedömts önskvärt att särskilt framhålla denna möjlighet i förevarande sammanhang speciellt med hänsyn till att villkor eller föreskrifter nästan alltid måste meddelas beträffande sättet för ändringsarbetenas utförande. Ett i sammanhanget mycket viktigt moment består i att tillse att arbetena utföres av kompetent personal.

Reglerna i 6 § om förfarandet har tillförts en ny bestämmelse av innebörd att ägare till byggnad skall beredas tillfälle att yttra sig i ärende om byggnadens upptagande på inventeringslista. I detta sammanhang erinras om

att de sakkunniga inte föreslår några regler om ansökan då det gäller listningen. Såsom redan benämningen inventeringslista antyder torde denna verksamhet i huvudsak initieras av de beslutande myndigheterna själva. Detta hindrar självfallet inte att vem som helst kan, när han så önskar, fästa myndigheternas uppmärksamhet på lämpliga objekt.

Den skyldighet som enligt nuvarande 8 § åvilar riksantikvarien att i ärende om byggnadsminnesförklaring förvissa sig om att medel finns tillgängliga för täckande av ersättning åt ägare eller annan har i utredningens förslag överförs på länsstyrelsen. I detta hänseende har länsstyrelsen att vända sig till riksantikvarieämbetet, som bör ha till uppgift att fördela de för dessa ändamål tillgängliga resurserna. Stadgandet medför att riksantikvarieämbetet i ärenden av denna art får i stor utsträckning gå in på bedömning av vilka kostnader som uppkommer för det allmänna, om byggnadsminnesförklaring kommer till stånd, och därefter om tillgång finnes ställa medel till förfogande i de enskilda fallen. Däremot bör ämbetets prövning primärt icke gå ut på att konstatera det berättigade utifrån andra synpunkter av en tilltänkt byggnadsminnesförklaring; det skulle innebära en sorts vetorätt som inkräktar på den prövningsrätt som tillerkänts länsstyrelsen. Erinras bör dock om den ämbetet enligt 14 § tillkommande befogenheten att hos Kungl. Maj:t besvara sig över beslut av länsstyrelsen. Det synes inte vara något som hindrar att ämbetet i samband med medeltilldelning uttalar sin tveksamhet beträffande den ifrågasatta åtgärden.

Beträffande besvärregeln i 14 § må anmärkas att besvärsmått i förhållande till länsstyrelsens beslut efter mönster från naturvårdslagen tillerkänts riksantikvarieämbetet för att ämbetet skall kunna tillvarata byggnadsminnesvårdens intressen.

Regeln i 15 § har förenklats med hänsyn till att den föreslagits omfatta även beslut om upptagande av byggnad på inventeringslista.

I 16 § har med hänsyn till de föreslagna förändringarna i beslutanderätten enligt la-

gen öppnats möjlighet för Kungl. Maj:t att delegera rätten att i undantagssituationer häva meddelat beslut om byggnadsminnesförklaring.

De föreslagna ändringarna i 17–19 §§ sammanhänger huvudsakligen med att bestämmelserna gjorts verkamma även beträffande byggnad som upptagits på inventeringslista. I 17 § har därjämte straffbestämelsen föreslagits ändrad så att möjlighet införes att döma till fängelse i högst sex månader. De sakkunniga har funnit denna ändring motiverad av att den ökade tillämpning skyddsbestämmelserna i fortsättningen kan förväntas få medför risk för större benägenhet till överträdelse, om endast ekonomiska påföljder kan användas. Det kan tilläggas att straffbestämmelserna i fornminneslagen och naturvårdslagen innehåller den grövre straffskalan.

Förslaget till lag om ändring i lagen om byggnadsminnen åtföljes av ett förslag till kungörelse om ändring i tillämpningskungörelsen, vilket de sakkunniga ej anser behöva någon särskild kommentar.

Kungörelse om offentliga byggnadsminnen

Den inledande uppräkningsen i 1 § kungörelsen upptager sådana byggnadsobjekt på den offentliga sektorn som är uteslagna från tillämpning av lagen om byggnadsminnen. Dessa byggnader har hittills haft sitt skydd reglerat i 1920 års kungörelse med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet. I fråga om kriterierna överensstämmer förslaget med lagen om byggnadsminnen. Som anförts i den allmänna motiveringen är avsikten att den föreslagna nya kungörelsen när det gäller skyddets utformning i sina huvuddrag skall innehålla samma reglering som lagen.

Det bör anmärkas att några regler ej givits om förfarandet i ärende om förklarande för offentligt byggnadsminne. Sådana regler har ej bedömts nödvändiga beträffande de offentliga byggnaderna. Fråga om förklarande av sådan byggnad för byggnadsminne kan alltså upptagas antingen av länsstyrelsen

självmant, vilket väl torde bli det vanligaste, eller efter framställning av förvaltande myndighet eller annan.

I anslutning till 7 § må anmärkas att de allmänna reglerna om besvär över länsstyrelsens beslut återfinns i instruktionen för länsstyrelserna.

Vad gäller övergångsbestämmelser vill de sakkunniga till en början framhålla att, ehuru det primärt icke ligger inom de sakkunnigas uppdrag vilket har avseende på kulturminnesvård, det synes vara anledning överväga huruvida inte de nuvarande reglerna om prövning och godkännande av kyrkobyggnad och därmed jämförliga objekt (Kyrkolagen 27:1, lagen med vissa bestämmelser om godkännande av kyrkobyggnad samt 1920 års kungörelse 28—34 §§) i förevarande sammanhang kan upphävas i sin helhet. I de hänseenden som de sakkunniga främst har att bevaka, dvs. att sörja för skyddet av kulturhistoriskt märkliga kyrkobyggnader, blir förhållandena reglerade genom de nya bestämmelserna om offentliga byggnadsminnen. Enligt den uppfattning de sakkunniga kommit till synes det saknas anledning att därutöver behandla byggnadsminnen berörande kyrkofastigheter annorlunda än vad som gäller byggnader i allmänhet. De sakkunniga har därför föreslagit upphävande av de angivna bestämmelserna i 1920 års kungörelse. Därest det skulle anses föreligga behov framdeles under längre eller kortare tid av att ha ett särskilt prövningsförfarande, kan de kyrkobyggnaderna berörande bestämmelserna övergångsvis bibehållas. I övrigt erfordras för kyrkobyggnadernas del en särskild övergångsbestämmelse som närmare berörs i den allmänna motiveringen. De i 1920 års kungörelse 18—27 §§ givna bestämmelserna, vilka avser övriga offentliga byggnadsminnesmärken, ersättes av den föreslagna nya kungörelsen och skall därför upphävas. Det bör anmärkas att de sakkunniga inte i sina förslag upptagit några allmänna bestämmelser om byggnaders vård m. m. motsvarande dem som finns i 16—19 §§ i nämnda kungörelse. Detta sammanhänger med att skyddslagstiftningen på området i princip

bör vara begränsad till att avse de objekt som är av ett mera betydande värde. En sådan syn behöver dock inte utesluta att behov kan finnas att för dem som förvaltar andra byggnader än dem som faller under denna lagstiftning påpeka angelägenheten av att de vid värden även beaktar förefintliga kulturhistoriska värden. De sakkunniga utgår från att ett dylikt behov skall kunna tillgodoses genom den vidsträckta befogenhet som bör tilldelas riksantikvarieämbetet att utfärda råd och anvisningar. I övrigt erfordras en övergångsbestämmelse av innehåll att byggnad, som enligt de äldre bestämmelserna förklarats för byggnadsminnesmärke, skall anses som offentligt byggnadsminne enligt den nya kungörelsen.

Vad slutligen gäller övriga bestämmelser i 1920 års kungörelse, vilka i huvudsak innehåller allmänna anvisningar för det offentliga byggandet, har de sakkunniga ej något mandat att överse dessa. Enligt vad de sakkunniga erfarit pågår en översyn av dessa föreskrifter inom byggnadsstyrelsen.

Kungörelse om ändring i kungörelsen om begravningsplatser och gravar m. m. (begravningskungörelse)

Vid decentralisering till länsstyrelsen av beslutanderätt enligt denna kungörelse har de sakkunniga uppmärksammat behovet av att ge möjlighet för riksantikvarieämbetet att besvara sig mot länsstyrelsens beslut för tillvaratagande av kulturminnesvårdens intressen. En regel härom torde kunna införas i 17 § lagen om gravrätt m. m. För att ämbetet skall få en tillräcklig kontrollmöjlighet i detta avseende bör ämbetet infordra avskrift av länsstyrelsens beslut i hithörande ärenden.

Kungörelse om värden av vissa kyrkliga inventarier

Beträffande tillämpningsområdet för denna kungörelse må märkas att däri icke inneslutes föremål som hör till fast egendom. Detta utsäges i 1 § och får sin betydelse främst

beträffande sådan fast inredning eller annat som är att hänföra till tillbehör till byggnad enligt de allmänna bestämmelserna om vad som är fast egendom. För dessa delar av byggnaden verkar det skydd som finns för byggnaden som sådan enligt reglerna om byggnadsminnen.

Kungörelse om förbud mot utförsel från riket av vissa äldre kulturföremål

Beslut angående utförsel av äldre kulturföremål fattas av riksantikvarieämbetet, som enligt utbildad praxis i regel inhämtar yttrande från nordiska museet. Vid museet förs ett centralt fotoregister över exporterade föremål. Sedan kungörelsens tillkomst har frågan om vidgad kontroll av utförseln varit föremål för två utredningar (Skydd för äldre kulturföremål, SOU 1930:3, och Förbud mot utförsel av kulturföremål, SOU 1964:22). Endast den sistnämnda utredningen ledde till vissa åtgärder från statsmakternas sida genom att ett förslagsanslag ställdes till förfogande för inköp av särskilt värdefulla föremål som annars skulle föras ur landet. Med hänsyn till att frågan således varit föremål för prövning relativt nyligen samt att MUS 65:s uppdrag icke avser mer genomgripande författningsändringar föreslås ingen saklig ändring i kungörelsen.

Antalet exportärenden är för närvarande relativt begränsat varför konsekvent och enhetlig tillämpning bäst kan tillgodoses om beslutanderätten kvarliggjer hos ämbetet. Härtill kommer att flertalet ärenden numera gäller möbler, dvs. föremålskategorier där länsstyrelsernas personal i regel inte kan förväntas besitta egen sakkunskap. Med länsstyrelsen som beslutande organ skulle emellertid de lokala och regionala särintressena bättre tillgodoses. En decentralisering skulle även bidra till att förbättra bevakningen ute i landet, vilket i sin tur kan komma att resultera i en icke obetydlig ökning av ärendenas antal. Detta torde framför allt komma att gälla i län med större exporthamnar, där i så fall även praxis i handläggningen skulle ernås. Beträffande behovet av sakkun-

skap må erinras om att länsstyrelserna inte uteslutande är hänvisade till egna resurser utan att de också kommer att kunna anlita sakkunskap både vid länets museer och vid centralmuseerna.

Skäl kan således anföras både för en central beslutanderätt och för en decentralisering. Ett definitivt ställningstagande bör därför inte ske förrän erforderliga erfarenheter har vunnits. Ämbetet bör i stället tillförsäkras möjligheten att pröva alternativa lösningar. De sakkunniga anser därför att beslutanderätten liksom för närvarande bör ligga hos ämbetet men att ämbetet bör beredas möjlighet att till länsstyrelserna delegera handläggningen av vissa ärenden eller ärendegrupper. Oberoende av vilken lösning som väljes bör dock även i fortsättningen nordiska museets arkiv tillföras fotografier av de exporterade föremålen.

**Förslag till
Lag om ändring i lagen om fornminnen (1942:350).**

Härigenom förordnas, dels att i 5–7 §§, 9 a §, 10 §, 11 § och 15 § lagen den 12 juni 1942 om fornminnen ordet "riksantikvarien" skall utbytas mot ordet "länsstyrelsen", dels att 1 §, 3 §, 8 §, 9 §, 12–14 §§ samt 18–21 §§ lagen skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

1 §

Fasta fornlämningar ————— lagens hägn.

Ej må ————— fast fornlämning.

Tillsyn över fasta fornlämningar utövas av riksantikvarien.

Tillsyn över fast fornlämning utövas av länsstyrelsen i det län, inom vilket fornlämningen finnes, och av riksantikvarieämbetet.

3 §

Till fast ————— härvid bestämts.

Är ej området bestämt genom lantmäteriförrättning eller expropriation, äger länsstyrelsen att på framställning av riksantikvarien eller markens ägare fastställa gränserna för området. Gör riksantikvarien framställning härom, skall framställningen genom länsstyrelsens försorg delgivas ägaren på sätt om stämning är stadgat. Göres sådan framställning av ägaren, skall länsstyrelsen bereda riksantikvarien tillfälle att yttra sig. Länsstyrelsen, skall i övrigt sörja för fullständig utredning i ärendet.

Är ej området bestämt genom lantmäteriförrättning eller expropriation, äger länsstyrelsen fastställa gränserna för området. Fråga härom må upptagas även på framställning av riksantikvarieämbetet eller markens ägare. Länsstyrelsen skall sörja för fullständig utredning i ärendet och, därest markens ägare icke gjort framställning, bereda denna tillfälle att yttra sig.

Med anseende ————— gälla innehavaren.

8 §

Vid planerande av väganläggning eller annat arbetsföretag bör i god tid inhämtas, huruvida fast fornlämning kan beröras av

Vid planerande av byggnads- eller annat arbetsföretag bör i god tid inhämtas, huruvida fast fornlämning kan beröras av företaget,

företaget, samt, där detta finnes vara förhållandet, samråd så snart ske kan äga rum med riksantikvariern eller ombud som denne utsett därtill.

Anträffas under grävning eller annat arbete fast fornlämning som ej förut varit känd, skall arbetet i vad det rör fornlämningen omedelbart avbrytas och den som leder arbetet utan dröjsmål göra anmälan om förhållandet hos riksantikvariern eller ombud som denne utsett.

Ansökan om ----- i 6 § stadgas.

9 §

Erfordras med anledning av allmänt eller större enskilt arbetsföretag som berör fast fornlämning, att särskild undersökning av fornlämningen företages eller särskild åtgärd vidtages för att bevara den, skall kostnaden därför åvila företaget, såvitt det icke på grund av särskilda förhållanden finnes obilligt.

Undersökning eller ----- som möjligt.

12 §

Om fynd av föremål som enligt vad ovan sagts skall tillfalla eller hembjudas kronan skall den som hittat föremålet utan dröjsmål göra anmälan hos riksantikvariern eller ombud som denne utsett eller hos polismyndighet. Han vare ock pliktig att på anmaning utlämna föremålet mot bevis samt noggrant uppgiva platsen för fyndet och omständigheterna därvid.

13 §

Kronans rätt med avseende å fynd som ovan nämnts må av riksantikvariern överlätas på museum som för framtiden kan taga erforderlig vård om föremålet. I fråga om fynd av större betydelse må dock sådan överlåtelse ej ske utan Konungens medgivande.

samt, där detta finnes vara förhållandet, samråd så snart ske kan äga rum med länsstyrelsen.

Anträffas under grävning eller annat arbete fast fornlämning som ej varit känd förut, skall arbetet i vad rör fornlämningen omedelbart avbrytas och den som leder arbetet utan dröjsmål göra anmälan om förhållandet hos länsstyrelsen.

Erfordras med anledning av allmänt eller enskilt arbetsföretag som berör fast fornlämning, att särskild undersökning av fornlämningen företages eller särskild åtgärd vidtages för att bevara den, skall kostnaden därför åvila företaget, i den mån det icke på grund av särskilda förhållanden finnes obilligt.

Om fynd av föremål som enligt vad ovan sagts skall tillfalla eller hembjudas kronan skall den som hittat föremålet utan dröjsmål göra anmälan hos länsstyrelsen eller polismyndighet. Han vare ock pliktig att på anmaning utlämna föremålet mot bevis samt noggrant uppgiva platsen för fyndet och omständigheterna därvid.

Kronans rätt med avseende å fynd som ovan nämnts må av riksantikvarieämbetet eller, efter ämbetets bemyndigande, länsstyrelsen överlätas på museum eller annan institution som för framtiden kan taga erforderlig vård om föremålet.

14 §

Vill den som påträffat föremål, varom i 11 § förmäles, hembjuda det till kronan, oaktat skyldighet därtill ej föreligger, göra anmälan om fyndet hos riksantikvariern eller dennes ombud eller hos polismyndighet.

Vill den som påträffat föremål, varom i 11 § förmäles, hembjuda det till kronan, oaktat skyldighet därtill ej föreligger, göra anmälan om fyndet hos länsstyrelsen eller polismyndighet.

18 §

Riksantikvariern äger i angelägenhet som avses i denna lag påkalla nödig handräckning hos överexekutor.

Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen äger i angelägenhet som avses i denna lag påkalla nödig handräckning hos överexekutor.

I fråga ----- avsedda fall.

19 §

I ärende ----- slutliga avgörande.

Talan mot länsstyrelsens beslut enligt denna lag eller bestämmelse som meddelats med stöd av lagen föres hos Konungen genom besvär.

Talan mot länsstyrelsens beslut enligt denna lag eller bestämmelse som meddelats med stöd av lagen föres genom besvär hos Konungen. Riksantikvarieämbetet äger föra sådan talan för tillvaratagande av fornminnesvårdens intressen.

Beslut enligt 3, 4 eller 15 §§ länder till efterrättelse utan hinder av förd klagan.

20 §

Talan mot riksantikvariens beslut enligt denna lag föres hos Konungen genom besvär.

Talan mot riksantikvarieämbetets beslut enligt denna lag eller bestämmelse som meddelats med stöd av lagen föres genom besvär hos Konungen.

21 §

Närmare bestämmelser ----- av Konungen.

Konungen må ock förordna, att vad i denna lag sägs om riksantikvariern med avseende å vissa fornlämningar i stället skall gälla byggnadsstyrelsen.

Denna lag träder i kraft den -----

**Förslag till
kungörelse om ändring i kungörelsen (1942:926) med
vissa bestämmelser angående tillämpningen av lagen
(1942:350) om fornminnen**

Härigenom förordnas, att 1—6 §§ kungörelsen (1942:926) med vissa bestämmelser angående tillämpningen av lagen (1942:350) om fornminnen skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

1 §

När länsstyrelsen meddelat beslut enligt lagen om fornminnen, skall länsstyrelsen genast översända avskrift av beslutet till riksantikvarieämbetet samt byggnadsnämnden i den kommun, i vilken fornlämningen är belägen.

2 §

Om beslut enligt 3 eller 4 § lagen om fornminnen skall inskrivningsdomaren underrättas för anteckning därom i fastighetsboken.

3 §

Innan länsstyrelsen meddelar beslut enligt 11 § lagen om fornminnen skall tillfälle att yttra sig i ärendet beredas riksantikvarieämbetet.

4 §

När fornfynd anmälts till polismyndighet, skall länsstyrelsen genast underrättas. Underrättelsen bör innehålla kort beskrivning av föremålet och fyndplatsen jämte uppgift om upphittarens namn och adress. Har upphittaren avgivit närmare berättelse angående omständigheterna vid fyndet, skall även den bifogas.

5 §

Omhändertages föremålet av länsstyrelsen eller polismyndighet, skall bevis därom lämnas upphittaren.

Är anledning till antagande att ägare finnes till föremål som anmälts till länsstyrelsen, skall framställning göras hos polismyndigheten om att fyndet kungöres enligt vad som stadgas om hittegods.

Har anmälan om fyndet gjorts till polismyndighet, skall denna, jämte det underrättelse gives enligt 4 §, pröva om fyndet skall kungöras enligt vad nyss sagts.

Denna kungörelse träder i kraft den -----

**Förslag till
lag om ändring i lagen om byggnadsminnen (1960:690)**

Härigenom förordnas, dels att i 7 och 9 §§ lagen (1960:690) om byggnadsminnen uttrycket "riksantikvarien" skall utbytas mot uttrycket "länsstyrelsen", dels att 1, 3, 4, 6, 8 och 13 – 19 §§ lagen skall ha nedan angivna lydelse, dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 5a §, av nedan angivna lydelse.

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

1 §

Byggnad som bevarar egenarten hos gången tids byggnadsskick eller minnet av historiskt betydelsefull händelse och som med hänsyn därtill är att anse som synnerligen märklig, må av riksantikvarien förklaras för byggnadsminne.

Byggnad som är märklig genom sitt kulturhistoriska värde må förklaras för byggnadsminne.

Byggnad som har ett betydande kulturhistoriskt värde må upptagas på inventeringslista.

Beslut om förklarande för byggnadsminne eller om upptagande på inventeringslista meddelas av länsstyrelsen i det län, inom vilket byggnaden är belägen.

Vad i denna lag stadgas skall ej gälla byggnad, som tillhör kronan eller utgör fast fornlämning. För kyrkliga byggnader gäller vad i annan ordning finnes stadgat.

I fråga om byggnad som tillhör staten eller som står under statlig förvaltning eller tillsyn eller kyrkobyggnad gäller de bestämmelser Konungen meddelar om offentliga byggnadsminnen.

Bestämmelserna i denna lag gäller ej byggnad som utgör fast fornlämning.

3 §

Om ändring av byggnadsminne i strid mot meddelade skyddsföreskrifter finnes nödvändig för att byggnaden skall vara till nytta eller sådan ändring eljest kan anses påkallad

Om ändring av byggnadsminne i strid mot meddelade skyddsföreskrifter finnes nödvändig för att byggnaden skall vara till nytta eller sådan ändring eljest kan anses påkallad

(Gällande lydelse)

av särskilda skäl, må riksantikvarien meddela tillstånd därtill.

(Föreslagen lydelse)

av särskilda skäl, må länsstyrelsen meddela tillstånd därtill.

I anslutning till tillstånd må ställas de villkor och meddelas de föreskrifter som prövas erforderliga.

4 §

Försummar ägare av byggnadsminne den vård, som enligt meddelade skyddsföreskrifter åligger honom, äger länsstyrelsen, på framställning av riksantikvarien, förelägga honom att inom viss skälig tid vidtaga erforderliga åtgärder. Sådana åtgärder som med hänsyn till byggnadens användning och omständigheterna i övrigt äro oskäligt betungande må dock ej åläggas honom. Fullgöres icke föreläggandet, må länsstyrelsen låta utföra åtgärderna på ägarens bekostnad.

Försummar ägare av byggnadsminne den vård, som enligt meddelade skyddsföreskrifter åligger honom, äger länsstyrelsen förelägga honom att inom viss skälig tid vidtaga erforderliga åtgärder. Sådana åtgärder som med hänsyn till byggnadens användning och omständigheterna i övrigt äro oskäligt betungande må dock ej åläggas honom. Fullgöres icke föreläggandet, må länsstyrelsen låta utföra åtgärderna på ägarens bekostnad.

5a §

Vill ägare av byggnad som upptagits på inventeringslista riva eller ändra byggnaden, skall han skriftligen underrätta länsstyrelsen härom.

Den tilltänkta åtgärden med byggnaden må vidtagas endast om beslutet om byggnadens upptagande på inventeringslista häves.

Har ej inom tre månader från det länsstyrelsen underrättades fråga väckts om byggnadens förklarande för byggnadsminne eller ansökan gjorts om expropriation berörande denna, skall beslutet om byggnadens upptagande på inventeringslista anses hävt, om ej ägaren i skriftlig förklaring medgivit att byggnaden får kvarstå på listan.

6 §

Ansökan att ----- för byggnadsminne.

Därest ansökan gjorts av annan än ägare eller frågan utan ansökan upptagits av riksantikvarien, skall ägaren beredas tillfälle att yttra sig.

Därest ansökan gjorts av annan än ägare eller frågan utan ansökan upptagits av länsstyrelsen, skall ägaren beredas tillfälle att yttra sig.

Innan byggnad upptages på inventeringslista, skall tillfälle att yttra sig beredas ägaren.

8 §

Innan riksantikvarien i ärende angående byggnadsminne fattar beslut av beskaffenhet att kunna medföra rätt till ersättning för ägare eller annan, har han att förvissa sig om att för sådant ändamål avsedda medel finnas tillgängliga.

Innan länsstyrelsen i ärende angående byggnadsminne fattar beslut av beskaffenhet att kunna medföra rätt till ersättning för ägare eller annan, har länsstyrelsen att inhämta besked från riksantikvarieämbetet att för sådant ändamål avsedda medel kan ställas till förfogande av ämbetet.

13 §

Riksantikvarien skall ofördröjligen underätta inskrivningsdomaren, då fråga väckts om byggnads förklarande för byggnadsminne, så ock då genom lagakraftätagande beslut byggnad förklarats för byggnadsminne, ansökan därom avslagits eller beslut därom hävts.

Länsstyrelsen skall ofördröjligen underätta inskrivningsdomaren, då byggnad upptagits på inventeringslista eller beslut härom hävts, då fråga väckts om byggnads förklarande för byggnadsminne, så ock då genom lagakraftätagande beslut byggnad förklarats för byggnadsminne, ansökan därom avslagits eller beslut därom hävts.

Inskrivningsdomaren har — — — — — i fastighetsboken.

14 §

I riksantikvariens eller länsstyrelsens beslut enligt denna lag må den som beslutet rör söka ändring hos Konungen genom besvär, vilka skola ingivas till ecklesiastikdepartementet.

Talan mot länsstyrelsens beslut enligt denna lag föres genom besvär hos Konungen. Riksantikvarieämbetet äger föra sådan talan för tillvaratagande av byggnadsminnesvårdens intressen.

Beslut enligt — — — — — förd klagan.

15 §

Kommer byggnads bibehållande såsom byggnadsminne att framstå som ändamålslost eller medföra oskäligen kostnad, skall riksantikvarien förordna, att den icke vidare skall vara byggnadsminne.

Beslut om byggnads förklarande för byggnadsminne eller om byggnads upptagande på inventeringslista skall hävas om skäl ej längre föreligger för åtgärden.

16 §

Konungen må häva beslut om byggnads förklarande för byggnadsminne eller jämka därav föranledda skyddsföreskrifter:

Konungen eller myndighet Konungen förordnar må häva beslut om byggnads förklarande för byggnadsminne eller jämka därav föranledda skyddsföreskrifter:

om genomförandet — — — — — avsevärt försvåras.

17 §

Den som i strid mot meddelade skyddsföreskrifter river eller annorledes förstör byggnadsminne eller ändrar det utan tillstånd enligt vad i 3 § sägs eller bryter mot förbud, som meddelats med stöd av 7 §, straffes med dagsböter.

Den som i strid mot meddelade skyddsföreskrifter river eller annorledes förstör byggnadsminne eller ändrar det utan tillstånd enligt vad i 3 § sägs eller bryter mot förbud, som meddelats med stöd av 7 §, eller bryter mot 5a § straffas med dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

18 §

Har byggnadsminne ändrats i strid mot föreskrift, som meddelats med stöd av denna lag, och kan ändringen återställas, äger länsstyrelsen, efter framställning av riksantikvarien, vid vite ålägga ägaren att vidtaga åtgärder härför.

Överexekutor äger meddela handräckning för att avbryta pågående förstörelse av byggnadsminne eller återställa detta eller om eljest så erfordras till efterlevnad av denna lag. Ansökan om handräckning må göras av riksantikvarien eller allmän åklagare. Begär utmättningsman att kostnad för förrättningen skall förskjutas, må det ske av allmänna medel. I övrigt gälla enahanda bestämmelser, som äro stadgade för det i 191 § utsökningslagen avsedda fallet.

Har byggnadsminne ändrats i strid mot föreskrift, som meddelats med stöd av denna lag, eller har byggnad rivits eller ändrats i strid mot 5a § och kan byggnaden återställas, äger länsstyrelsen vid vite ålägga ägaren att vidtaga åtgärder härför.

Överexekutor äger meddela handräckning för att avbryta pågående förstörelse av byggnadsminne eller byggnad som är upptagen på inventeringslista eller återställa byggnadsminne eller sådan byggnad eller om eljest så erfordras till efterlevnad av denna lag. Ansökan om handräckning må göras av allmän åklagare, riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen eller den kommunala myndighet som handhar frågor om byggnadsminnesvård. Beträffande sådan handräckning gälla enahanda bestämmelser, som äro stadgade för det i 191 § utsökningslagen avsedda fallet.

19 §

Tillträde till ————— lagens tillämpning.

Detsamma gäller byggnad som upptagits på inventeringslista.

Denna lag träder i kraft den —————

**Förslag till
kungörelse om ändring i kungörelsen (1960:691) med
närmare bestämmelser rörande tillämpningen av lagen om
byggnadsminnen (1960:690)**

Härigenom förordnas, dels att 5 § kungörelsen (1960:691) med närmare bestämmelser rörande tillämpningen av lagen (1960:690) om byggnadsminnen skall upphöra att gälla, dels att 1—3 samt 6 och 7 §§ i kungörelsen skall ha nedan angivna lydelse.

1 §

I ärende om byggnads förklarande för byggnadsminne skall länsstyrelsen, såvida ej är fråga om ansökan som är uppenbart ogrundad, inhämta yttrande av berörda kommunala myndigheter.

2 §

Vid ansökan om tillstånd att ändra byggnadsminne i strid mot meddelade skyddsföreskrifter fogas ritning och arbetsbeskrivning, utvisande arten och omfattningen av det arbete ansökningen avser, samt uppgift om vem som skall utföra arbetet.

Länsstyrelsen skall följa arbeten som avser ändring av byggnadsminne.

3 §

Då fråga uppkommer om ersättning som sägs i 5 § lagen om byggnadsminnen, åligger det länsstyrelsen att å kronans vägnar söka få till stånd frivillig uppgörelse med vederbörande sakägare om ersättningens storlek.

6 §

Riksantikvarieämbetet skall upprätta register dels över byggnadsminnen och av trycket utgiva förteckning över dem vid lämpliga tidpunkter, dels över byggnader som upptagits på inventeringslista.

Hos länsstyrelsen skall föras register över byggnadsminnen inom länet och över byggnader som upptagits på inventeringslista.

Avskrift av länsstyrelsens slutliga beslut i ärende om byggnads förklarande för byggnadsminne eller om byggnads upptagande på inventeringslista skall inom en vecka från beslutets meddelande tillställas, förutom sökande, byggnadens ägare, ägare till område, som beröres av meddelade skyddsföreskrifter, riksantikvarieämbetet och berörda kommunala myndigheter.

Denna kungörelse träder i kraft den -----

Förslag till kungörelse om offentliga byggnadsminnen

Härigenom förordnas som följer.

1 §

Staten tillhörig byggnad, byggnad under statlig förvaltning eller tillsyn eller kyrkobyggnad må förklaras för offentligt byggnadsminne, om byggnaden är märklig genom sitt kulturhistoriska värde.

Byggnad av angivet slag som har ett betydande kulturhistoriskt värde må upptagas på inventeringslista.

Med kyrkobyggnad jämställes därtill hörande kyrkotomt samt annan på kyrkotomt uppförd byggnad.

Bestämmelserna i denna kungörelse gäller ej byggnad som utgör fast fornlämning.

2 §

Beslut om förklarande för offentligt byggnadsminne eller upptagande på inventeringslista meddelas av länsstyrelsen i det län, inom vilket byggnaden är belägen.

Innan beslut meddelas, skall tillfälle att yttra sig beredas, vad gäller staten tillhörig eller under statlig förvaltning eller tillsyn ställd byggnad den myndighet som utövar förvaltningen av eller tillsynen över byggnaden och i fråga om kyrkobyggnad församlingen och domkapitlet.

3 §

I samband med att byggnad förklaras för offentligt byggnadsminne skall genom skyddsföreskrifter angivas i vilka delar byggnaden icke må ändras samt i vilka hänseenden och på vad sätt det skall sörjas för värden av byggnaden. Då så erfordras, må föreskrifterna även innehålla att område till vilket byggnaden hör skall hållas i sådant skick, att byggnadens utseende och karaktär icke förvanskas.

Skyddsföreskrifterna utfärdas efter samråd med berörda myndigheter.

4 §

Om ändring av offentligt byggnadsminne i strid mot meddelade skyddsföreskrifter finnes nödvändig för att byggnaden skall vara till nytta eller sådan ändring eljest kan anses påkallad av särskilda skäl, må länsstyrelsen meddela tillstånd därtill.

I anslutning till tillstånd må ställas de villkor och meddelas de föreskrifter som prövas erforderliga.

Vid ansökan om tillstånd att ändra byggnadsminne skall fogas ritning och arbetsbeskrivning, utvisande arten och omfattningen av det arbete ansökningen avser, samt uppgift om vem som skall utföra arbetet.

Länsstyrelsen skall följa arbeten som avser ändring av byggnadsminne.

Uppkommer fråga om att riva eller ändra byggnad som är upptagen på inventeringslista, skall länsstyrelsen genast underrättas och beredas tillfälle att avgiva yttrande.

5 §

Avskrift av länsstyrelsens slutliga beslut i ärende om förklarande av byggnad för offentligt byggnadsminne eller om byggnads upptagande på inventeringslista tillställs riksantikvarieämbetet och övriga berörda myndigheter.

Riksantikvarieämbetet skall upprätta register dels över offentliga byggnadsminnen och av trycket utgiva förteckning över dem vid lämpliga tidpunkter, dels över byggnader som upptagits på inventeringslista.

Hos länsstyrelsen skall föras register över offentliga byggnadsminnen inom länet och över byggnader som upptagits på inventeringslista.

6 §

Beslut om förklarande för offentligt byggnadsminne eller om upptagande på inventeringslista förfaller, om byggnaden genom överlåtelse ej längre är hänförlig under 1 §.

När fråga om överlåtelse uppkommer, skall länsstyrelsen genast underrättas och beredas tillfälle att avgiva yttrande.

Beslut om förklarande för offentligt byggnadsminne eller om upptagande på inventeringslista skall hävas om skäl ej längre föreligger för åtgärden.

7 §

Bestämmelserna i 1—6 §§ gäller ej, om Kungl. Maj:t genom andra föreskrifter eller särskilt beslut annorlunda förordnar.

Riksantikvarieämbetet äger föra talan mot länsstyrelsens beslut enligt denna kungörelse för tillvaratagande av byggnadsminnesvårdens intressen.

Denna kungörelse träder i kraft den — — — — —

Genom kungörelsen upphävas 18—34 §§ kungörelsen med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet (1920:744).

Har byggnad enligt de äldre bestämmelserna av Kungl. Maj:t förklarats för byggnadsminnesmärke, skall byggnaden anses som offentligt byggnadsminne enligt den nya kungörelsen.

Kyrkobyggnad som vid tiden för ikraftträdandet av denna kungörelse är mera än femtio år gammal skall anses som offentligt byggnadsminne enligt kungörelsens bestämmelser. Innan skyddsföreskrifter meddelats för sådan byggnad skall gälla att den icke får rivas, ändras eller repareras utan att tillstånd därtill givits av den myndighet som har att pröva fråga om sådant förordnande. Vad nu sagts skall avse jämväl kyrkotomt som ej tillika utgör begravningsplats.

**Förslag till
kungörelse om ändring i kungörelsen (1963:540) om
begravningsplatser och gravar m. m. (begravnings-
kungörelsen)**

Härigenom förordnas, att 1, 2 och 10 §§ kungörelsen (1963:540) om begravningsplatser och gravar m. m. (begravningskungörelse) skall ha nedan angivna lydelse.

1 §

Innan förslag upprättas att anlägga eller utvidga eller eljest väsentligt ändra begravningsplats eller att å sådan plats uppföra, riva, flytta eller väsentligt ändra annan byggnad än kyrkobyggnad, bör tillfälle beredas länsstyrelsen att meddela råd och anvisningar. Förslag som nu sagts skall granskas av länsstyrelsen. Är fråga om anläggande av enskild begravningsplats skall länsstyrelsen med eget utlåtande underställa ärendet Kungl. Maj:ts prövning. Beträffande övriga ärenden ankommer det på länsstyrelsen själv att pröva huruvida förslaget skall godkännas.

Vid ansökan — — — — — ordningsföreskrifter bifogas.

Vid ansökan — — — — — byggnadsnämndens yttrande.

2 §

Det åligger länsstyrelsen att i ärende, som avses i 1 §, allt efter ärendets beskaffenhet inhämta yttrande från domkapitlet och, därest förslaget avser anläggande eller utvidgning av begravningsplats, från länsläkaren eller med honom likställd läkare i allmän tjänst samt, om så erfordras, statens vägverk.

10 §

Enskild person — — — — — Kungl. Maj:ts tillstånd.

Vad i — — — — — av krematorium.

Det åligger länsstyrelsen i ärende som avses i andra stycket att inhämta yttrande dels från hälsovårdsnämnden och länsläkaren eller med honom likställd läkare i allmän tjänst, dels om ärendets beskaffenhet fordrar det från domkapitlet.

Denna kungörelse träder i kraft den — — — — —

Förslag till kungörelse om vården av vissa kyrkliga inventarier

Häri genom förordnas som följer.

1 §

Sådana inventarier i kyrkobyggnad eller gravkor som tjäna till att bevara minnet av äldre tiders bruk och konstfärdighet får ej överlåtas utan tillstånd av länsstyrelsen. Vad som sägs om inventarier gäller även föremål som uppställts på kyrkogård.

Bestämmelserna i denna kungörelse gäller ej föremål som hör till fast egendom eller som ägas av enskild person.

2 §

I varje församling skall finnas förteckning över inventarier. Föremål får ej avföras ur registret utan tillstånd av länsstyrelsen.

Inventarier skall vårdas och förvaras väl. Föremål får ej flyttas eller ändras utan tillstånd av länsstyrelsen. Ej heller får föremål repareras utan sådant tillstånd, med mindre fråga är om reparationsåtgärd av obetydlig beskaffenhet.

I anslutning till tillstånd må ställas de villkor och meddelas de föreskrifter som prövas erforderliga.

Föreligger fara att föremål skadas, äger länsstyrelsen vidtagna erforderliga åtgärder till förebyggande därav.

3 §

När ny kyrkoherde tillträder eller vid visitation skall inventering ske av de i förteckningen upptagna föremålen.

Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen äger besiktiga inventarier.

4 §

Riksantikvarieämbetet äger föra talan mot länsstyrelsens beslut enligt denna kungörelse för tillvaratagande av kulturminnesvårdens intresse.

Denna kungörelse träder i kraft den —————

Genom kungörelsen upphävs kungörelsen (1942:929) angående vården av vissa kyrkliga inventarier.

Bilaga 1 Förteckning över avgivna remissvar och utlåtanden i kulturminnesvårdsärenden

I kulturminnesvårdsfrågor har de sakkunniga till vederbörande statsråd avgivit följande remissyttranden:

den 13 september 1965 över betänkandet "Antikvitetskollegiet – centralorgan för svensk kulturminnesvård" (SOU 1965:10),

den 5 oktober 1966 över dels byggnadsstyrelsens anslagsframställning den 23 augusti 1966 dels Vitterhetsakademiens anslagsframställning den 31 augusti rörande byggnadsstyrelsens delning och överflyttningen av kulturhistoriska byrån till riksantikvarieämbetet,

den 7 mars 1967 över betänkandet angående bevarande av Skoklosters kulturvärden (E 1966:4),

den 27 juli 1967 över riksdagens skrivelse till Konungen i anledning av väckta motioner angående kostnaderna för bevarande av fast fornlämning,

den 3 november 1967 över skrivelse från Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige med begäran om medel för restaurerings- och reparationsarbeten på byggnader inom föreningens museum i Lund,

den 4 juni 1968 över riksantikvarieämbetets ansökan om bidrag till förvärv av fornlämningsområdet Brobacka i Skara stad,

den 5 februari 1969 över ansökan från

riksantikvarieämbetet om anslag för anordnande av symposium under februari–mars 1969,

den 15 september 1969 över ansökningar om bidrag från

Landskrona stad för inköp och restaurering av Ängelholmshuset i Landskrona,

från riksantikvarieämbetet för konservering av målningar i Gamla residenset i Visby,

från Malmö stad för istandsättning av bebyggelsen i kv. nr 4 S:t Gertrud i Malmö,

från riksantikvarieämbetet för istandsättning av Bokenäs gamla kyrka, Bohuslän,

från Föreningen Folkets Hus i Lund för bevarande och istandsättande av ett medeltida hus inom kv. Maria Magle, Lund,

den 1 oktober 1969 över ansökan från Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige om anslag för reparation av byggnader inom Kulturhistoriska museet i Lund,

den 15 juni 1970 över rekommendation av Unesco rörande Kulturminnesvårdsverksamheten,

den 28 maj 1971 över Stiftelsen Skansens anhållan om bidrag för täckande av kostna-

derna för återuppförande på Skansen av byggnaden "Stora Gungan",

den 8 juni 1971 över Samfundet S:t Eriks anhållan om anslag till restaureringsarbeten å äldre bebyggelse i Stockholm,

den 3 september 1971 över Stiftelsen Tekniska museets hemställan om medgivande att förvärva markområde vid det av museet ägda Ösjöfors Handpappersbruk,

den 26 januari 1971 över saneringsutredningens betänkande Sanering I och II.

De sakkunniga har vidare avgivit följande utlåtanden:

den 25 oktober 1967 till utbildningsdepartementets internationella sekretariat över ett inom Unesco utarbetet förslag till rekommendation för bevarande av kulturhistoriska minesmärken m. m.

den 12 februari 1968 till utbildningsdepartementets internationella sekretariat över dokument upprättade inför Europarådets kulturstyrelses trettonde årsmöte i Strassburg 1968 samt ministerkonferensen rörande kulturfrågor 1969,

den 3 september 1971 till riksdagens kulturutskott över en motion, nr 872:1971, om skyddslagstiftning för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och miljöer,

den 28 oktober 1971 till utbildningsdepartementets internationella sekretariat över Unescos förslag till rekommendation och konvention avseende skydd för kultur- och naturminnesmärken.

Kronologisk förteckning

---

1. Ämbetsansvaret II, Ju.
2. Svensk möbelindustri, I.
3. Personal för tyg- och intendenturförvaltning, Fö.
4. Säkerhets- och försvarspolitik, Fö.
5. CKR (Centrala körkortsregistret), K.
6. Reklam I, Beskattning av reklamen, U.
7. Reklam II, Beskrivning och analys, U.
8. Reklam III, Ställningstaganden och förslag, U. (Utkommer senare.)
9. Reklam IV, Reklamens bestämningsfaktorer, U. (Utkommer senare.)
10. Godsbefordran till sjöss, Ju.
11. Förenklad löntagarbeskattning, Fi.
12. Skadestånd IV, Ju.
13. Kommersiell service i glesbygder, In.
14. Revision av vattenlagen, Del 2, Ju.
15. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning, Ju.
16. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning, (Följdförfattningar) Ju.
17. Nomineringsförfarande vid riksdagsval • Riksdagen i pressen, Ju.
18. Norge och den norska exilregeringen under andra världskriget, Ju.
19. Uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen, U.
20. Läs- och bokvanor i fem svenska samhällen. Litteraturutredningens läsvanestudier, U.
21. Svävarfartslag, K.
22. Domstolsväsendet IV, Skiljedomstol, Ju.
23. Högre utbildning — regional rekrytering och samhällsekonomiska kalkyler, U.
24. Vägfraktavtalet II, Ju.
25. Naturgas i Sverige, I.
26. Förskolan 1, S.
27. Förskolan 2, S.
28. Konsumentköplag, Ju.
29. Konsumentupplysning om försäkringar, H.
30. Bostadsanpassningsbidrag, In.
31. Lag om hälso- och miljöfarliga varor, Jo.
32. Kommunalt samlingsstyre eller majoritetsstyre? C.
33. Förhandlingsrätt för pensionärer, In.
34. Familjestöd, S.
35. Skogsbrukets frö- och plantförsörjning, Jo.
36. Samhälle och trossamfund, Slutbetänkande, U.
37. Samhälle och trossamfund, Bilaga 1—19, U.
38. Samhälle och trossamfund, Bilaga 20, Andra trossamfunds ekonomi, U.
39. Abortfrågan, Remissyttrandet, Ju.
40. Konkurrens i bostadsbyggandet, In.
41. Familj och äktenskap I, Ju.
42. Vägtrafikbeskattningen, Fi.
43. Utnyttjande och skydd av havet, I.
44. Reformerad skatteutjämning, Fi.
45. Kulturminnesvård, U.

KUNGL. BIBL.

17 JUL 1972

STOCKHOLM

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Ämbetsansvaret II, [1]
Godsbedriften till sjöss, [10]
Skadestånd IV, [12]
Revision av vattenlagen, Del 2, [14]
Grundlagberedningen, 1. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning, [15] 2. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning (Följdförfattningar) [16] 3. Nomineringsförfarande vid riksdagsval • Riksdagen i pressen, [17] 4. Norge och den norska exilregeringen under andra världskriget, [18]
Domstolsväsendet IV, Skiljedomstol, [22]
Vägfraktavtalet II, [24]
Konsumentköplag, [28]
Abortfrågan, Remissyttranden, [39]
Familj och äktenskap I, [41]

Försvarsdepartementet

Personal för tyg- och intendenturförvaltning, [3]
1970 års försvarsutredning, 1. Säkerhets- och försvarspolitik, [4]

Socialdepartementet

1968 års barnstugeutredning, 1. Förskolan 1, [26]
2. Förskolan 2, [27]
Familjestöd, [34]

Kommunikationsdepartementet

CKR (Centrala körkortsregistret), [5]
Svärfartslag, [21]

Finansdepartementet

Förenklad löntagarbekattning, [11]
Vägrafikbeskattningen, [42]
Reformerad skatteutjämning, [44]

Utbildningsdepartementet

Reklamutredningen, 1. Reklam I. Beskattning av reklamen, [6] 2. Reklam II, Beskrivning och analys, [7] 3. Reklam III, Ställningstaganden och förslag, [8] (Utkommer senare), 4. Reklam IV, Reklamens bestämningsfaktorer, [9] (Utkommer senare.)
Uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen, [19]
Läs- och bokvanor i fem svenska samhällen. Litteraturutredningens läsvanestudier, [20]
Högre utbildning — regional rekrytering och samhällsekonomiska kalkyler, [23]
1968 års beredning om stat och kyrka, 1. Samhälle och trossamfund, Slutbetänkande, [36] 2. Samhälle och trossamfund, Bilaga 1—19, [37] 3. Samhälle och trossamfund, Bilaga 20, Andra trossamfundens ekonomi, [38]
Kulturminnesvård, [45]

Jordbruksdepartementet

Lag om hälso- och miljöfarliga varor, [31]
Skogsbrukets frö- och plantförsörjning, [35]

Handelsdepartementet

Konsumentupplysning om försäkringar, [29]

Inrikesdepartementet

Kommersiell service i glesbygder, [13]
Bostadsanpassningsbidrag, [30]
Förhandlingsrätt för pensionärer, [33]
Konkurrens i bostadsbyggandet, [40]

Civildepartementet

Kommunalt samlingsstyre eller majoritetsstyre? [32]

Industridepartementet

Svensk möbelindustri, [2]
Naturgas i Sverige, [25]
Utnyttjande och skydd av havet, [43]

